SFI DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD

15-ÅRIGES HVERDAGSLIV OG UDFORDRINGER

RAPPORT FRA FEMTE DATAINDSAMLING AF FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN FØDT I 1995

REDIGERET AF MAI HEIDE OTTOSEN

12:30

15-ÅRIGES HVERDAGSLIV OG UDFORDRINGER

RAPPORT FRA FEMTE DATAINDSAMLING AF FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN FØDT I 1995

REDIGERET AF MAI HEIDE OTTOSEN

KØBENHAVN 2012
SFI – DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD

15-ÅRIGES HVERDAGSLIV OG UDFORDRINGER
RAPPORT FRA FEMTE DATAINDSAMLING AF FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN FØDT I 1995
Afdelingsleder: Anne-Dorthe Hestbæk
Afdelingen for børn og familie

Undersøgelsens følgegruppe:
Annette Juul Lund, Børnerådet
Anne-Marie Nybo Andersen, Institut for Folkesundhedsvidenskab
Bente Boserup, Børns Vilkår
Bjørn Holstein, Syddansk Universitet
Cathrine Lindberg Bak, Socialstyrelsen
Helmer Bøvig Larsen, Københavns Universitet
Jens Chr. Nielsen; Center for Ungdomsforskning
Lars Dencik, Roskilde Universitetscenter
Mads Jæger, Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet

ISSN: 1396-1810
ISBN: 978-87-7119-130-1
e-ISBN: 978-87-7119- 131-8

Layout: Hedda Bank
Forsidefoto: Adam Holm
Oplag: 500
Tryk: Rosendahls – Schultz Grafisk A/S

© 2012 SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
Herluf Trolles Gade 11
1052 København K
Tlf. 33 48 08 00
sfi@sfi.dk
www.sfi.dk

SFI's publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden.
Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver SFI's publikationer, bedes sendt til centret.

INDHOLD

FORORD 9

RESUMÉ 11

1 INDLEDNING 15

MAI HEIDE OTTOSEN

Baggrund og formål 15
Dataindsamlingerne frem til 2011 16
Dataindsamlingen i 2011 18
Præsentation af antologiens kapitler 20
Litteratur 32

2 FORLØBSUNDERSØGELSENS DATA 33

DINES ANDERSEN

BFU-data 34
Deltagelse i et forløbsperspektiv 40
Bortfaldsanalyse 43
Opsummering 51
Litteratur 51

3 DE 15-ÅRIGE I OVERBLIK 53

DINES ANDERSEN

Indledning 53
De unges familier 53
Opsummering 70
Litteratur 72

4 MATERIEL VELFÆRD OG FATTIGDOM 73

PETER ROHDE SKOV OG MAI HEIDE OTTOSEN

Børnefattigdom 74
Relativ og absolut fattigdom 74
Data og metode 76
Fattigdomsmålene 80
De fattige unges familiebaggrund 85
Skolegang, venner og fritid for fattige unge 90
Fattige unge og sundhed 91
Fattige unge og forbrug af alkohol, cigaretter og euforiserende stoffer 96
Konklusion og perspektivering 100
Bilag 101
Litteratur 101

5 FØLELSER OG AUTORITET – FAMILIEPRAKSIS I DE 15-ÅRIGES FAMILIER 105

KAREN MARGRETHE DAHL

Indledning 105
Data og metode 112
Resultater 115
Opsamling og diskussion 123
Bilag 127
Litteratur 131

6 EFTER FAMILIENS OPLØSNING: HVAD BETØD FADERINVOLVERING PÅ DEN LANGE BANE? 137

MAI HEIDE OTTOSEN

Begrebsliggørelse af faderinvolvering i en dansk kontekst 139
Data og metoder 143
Resultater, 1: Øger eller mindsker tidlig faderinvolvering i børneomsorg sandsynligheden for kernefamilieopløsning? 146
Resultater, 2: Øger tidlig faderinvolvering i kernefamilien sandsynligheden for at være tæt relateret eller distant positioneret til barnet efter familiebruddet? 151
Resultater, 3: Socio-demografiske karakteristika for inkluderede og marginaliserede skilsmissefædre i 2011 158
Konklusion og diskussion 162
Litteratur 164

7 SKOLEERFARINGER 167

DINES ANDERSEN

Fra skolestart til klassetrin som 15-årig 167
Skolegangen 170
Litteratur 181

8 UDDANNELSE EFTER GRUNDSKOLEN 183

DINES ANDERSEN OG PETER ROHDE SKOV

Indledning 183
Direkte – eller via 10. klasse? 184
Hvad afgør de unges valg? 187
Den boglige eller den praktiske vej 193
Litteratur 216

9 FÆRDIGHEDER OG FORVENTNINGER 217

PAUL BINGLEY, KRISTIAN B. KARLSON OG ALESSANDRO MARTINELLO

Indledning 217
Kognitive færdigheder 218
Personlighedstræk 222
Risikovillighed 226
Uddannelsesforventninger 228
Opsummering og perspektivering 234
Bilag 235
Litteratur 236

10 UNGES BRUG AF RUSMIDLER – EN NUTIDIG HEDONISME 243

JEANETTE ØSTERGÅRD OG LUNA KRAGH ANDERSEN

Indledning 243
Udviklingen i unges brug af rusmidler 244
Unges rusmiddelforbrug fra 11 til 15 år 245
Nutidig hedonisme 248
Sociale netværk 250
Data og metode 253
Binge-drikning, nutidig hedonisme og social kapital 256

Unges hashrygning som en del af en nutidig hedonisme 261
Afrunding 264
Litteratur 267

11 UNGE MED DEPRESSIVE SYMPTOMER OG SPISEPROBLEMER 273

MAI HEIDE OTTOSEN OG PETER ROHDE SKOV

Indledning 273
Begrebslig afgrænsning og prævalens 275
Analytisk ramme 277
Metode 278
Sammenhænge mellem depressive symptomer, spiseproblemer og andre mål på manglende trivsel 281
Hverdagsliv for unge med indadreagerende symptomer 288
Faktorer, der bidrager til at forklare depressive symptomer og spiseproblemer hos drenge og piger 297
Resultater for depression 299
Konklusion 306
Litteratur 307

12 UNGE MED ADHD: RESSOURCER I FAMILIEN 311

HELENE OLDRUP

Indledning 311
Baggrund 312
Data og metode 315
Børns og unges karakteristika og adfærd 317
Socioøkonomiske ressourcer i familien 320
Familietyper 324
Diskussion 325
Litteratur 327

13 AFSLUTTENDE PERSPEKTIVER 329

MAI HEIDE OTTOSEN

SFI-RAPPORTER SIDEN 2011 335

FORORD

Denne rapport, der er tilrettelagt som en antologi, afrapporterer resultater fra den femte dataindsamling på SFI's Børneforløbsundersøgelse, der følger en børneårgangs levevilkår, opvækst og hverdagsliv.

Børneforløbsundersøgelsen omfatter 6.000 børn, som blev født i efteråret 1995. Ved den femte dataindsamling, som blev gennemført i 2011, var de fyldt 15 år og befandt sig ved afslutningen af grundskoleforløbet. Både de unge selv og deres mødre blev interviewet til undersøgelsen. I de tidligere interviewrunder har også fædrene deltaget. Resultaterne af de tidligere interviewrunder er bl.a. blevet formidlet i hovedrapporterne *Spædbarnsfamilien* (Christoffersen, 1997), *Det 3-årige barn* (Christensen, 2000), *7 års børneliv* (Christensen, 2004a) samt *11-årige børns hverdagsliv og trivsel* (Mattsson, Hestbæk & Andersen, 2008).

Spørgeskemaerne til brug for femte runde af undersøgelsen er udarbejdet i en arbejdsgruppe af forskere fra Afdelingen for børn og familie på SFI. Gruppens arbejde har bidraget til, at det er muligt at belyse mange forskellige områder af 15-åriges liv.

I forbindelse med udarbejdelsen af rapporten har en følgegruppe med medlemmer fra centraladministration, interesseorganisationer samt andre forskningsmiljøer været nedsat. SFI takker følgegruppemedlemmerne for engagement og konstruktiv kritik.

Professor emeritus Per Schultz Jørgensen har læst og kommenteret manuskriptet. Tak for konstruktiv kritik og inspirerende kommentarer.

Undersøgelsen er finansieret af midler fra satspuljen. Næste dataindsamling på SFI's Børneforløbsundersøgelse er planlagt til at finde sted, når de unge har passeret 18 år.

Rapporten er udarbejdet som en antologi med bidrag fra en række forskere på SFI. Seniorforsker og programleder Mai Heide Ottosen har fungeret som projektleder og har også redigeret antologien. Antologiens øvrige bidragsydere er i kronologisk orden desuden seniorforsker Dines Andersen, forskningsassistent Peter Rohde Skov, ph.d.-studerende Karen Margrethe Dahl, professor Paul Bingley, ph.d.-studerende Kristian Karlsson, ph.d.-studerende Alessandro Martinello, seniorforsker Jeanette Østergaard, stud.scient.soc. Luna Kragh Andersen samt forsker Helene Oldrup. Stud.polit. Anne Toft Hansen og stud.polit. Sara Sander Nielsen har bidraget med behandling og analyser af datamaterialet.

København, oktober 2012

JØRGEN SØNDERGAARD

RESUMÉ

RESULTATER

SFI har fulgt 6.000 børn, født i 1995 af danske mødre, siden børnene var spæde. Meningen er, at 1995'erne skal følges ind i voksenalderen. Denne rapport, der er tilrettelagt som en antologi med en række kapitler, som kan læses selvstændigt, rapporterer fra den femte dataindsamling, som fandt sted i foråret 2011. På det tidspunkt var børnene blevet 15 år og befandt sig i udskolingen. De fleste havde besluttet, hvad der skulle ske efter 9. klasse.

Rapportens kapitelbidrag analyserer en række dimensioner, som er relevante for at forstå de 15-åriges livssituation, og trækker i den forbindelse også på data, som er indhentet tidligere i børnenes opvækst: Hvordan tegner den materielle situation sig i familier med teenagere målt med forskellige måleinstrumenter på velfærd og fattigdom? Hvordan foregår opdragelsen i familier med halvstore børn? Hvad betyder faderinvolvering i småbørnsomsorgen på den korte og den lange bane og særligt, når forældrene er gået fra hinanden? Hvad kan man konkludere ud fra de unges nu mange års erfaringer med grundskoleforløbet, og hvilke konkrete planer og mere flygtige forventninger har de omkring deres fremtidige uddannelsesforløb? Hvilken betydning spiller indtagelse af rusmidler for de unge? Hvilke tidlige tegn på psykisk sårbarhed kan vi se blandt de

15-årige – hvordan kan de forklares? Og hvad betyder familieressourcerne for, om der udløses en diagnose?

Hvert af kapitlerne bidrager til ny viden om opvækstbetingelserne for danske børn og unge. Analyserne efterlader det overordnede indtryk, at det går godt for flertallet af de 15-årige, men samtidig kan vi også iagttage en øge differentiering, ikke mindst i forhold til andelene med forskellige familieerfaringer og i forhold til planerne og forventningerne om fremtiden. Vi fremhæver især følgende resultater:

- Selvom alle deltagere i undersøgelsen er født i efteråret 1995, er der i foråret 2011, hvor de nærmer sig de 16 år, tydelige tegn på differentiering. Hver fjerde går endnu i 8. klasse og resten i 9. klasse. Lidt mere end halvdelen af dem har planlagt at gå i 10. klasse, resten vil ind i et ungdomsuddannelsesforløb. På trods af at de er lige gamle, vil de snart 16-årige således sprede sig over tre uddannelsestrin. Det tyder på, at vores livsbaner ikke følger et institutionaliseret forløb, som er bestemt af den biologiske livsalder. De unges færdigheder, det vil sige den kognitive formåen, spiller en rolle for de unges planer om og forventninger til deres fremtidige uddannelsesmål, men det gør familieressourcerne også, målt på forældrenes egen uddannelse og indstilling til uddannelse som sådan.
- Der har hidtil været meget begrænset viden om opdragelsespraksis i familier med teenagere. I rapporten identificeres tre familietyper: "Den tolerante familie" med tætte bånd mellem moren og den unge, og hvor der er få grænser; "Den autoritative familie", hvor båndene også er tætte, men hvor der er flere grænser; og lig "Den autoritære-afmægtige familie", hvor båndene er mindre tætte, og hvor der relativt ofte anvendes straf, fx i form af forbud eller stuearrest. Forhold som forældres uddannelse, sygdom og handikap hos barnet, morens alder, familiens økonomi og sammensætning, om moren tidligere har været depressiv, og om den unges adfærd førhen var afvigende, har betydning for, hvordan familiernes opdragelsespraksis er udformet.
- Undersøgelsen sætter fokus på sårbare unge med indadreagerende problemstillinger og finder bl.a., at 13 pct. af de 15-årige piger og 6 pct. af drengene i samme alder har depressive symptomer. Trivselsmæssigt forekommer pigerne at være værst stillet. Unge med indadreagerende symptomer er hyppigere end andre jævnaldrende udsatte

for belastninger i hverdagslivet, som i sig selv kan bidrage til at udløse de nævnte problemer. Undersøgelsen identificerer imidlertid også en række forhold gennem de unges opvækst, som kan bidrage til at forklare deres aktuelle tilstand. For eksempel er tidligt modnede piger hyppigere depressive eller har spiseproblemer. Særligt fremhæves det, at erfaringer med mobning og seksuelle krænkelser gennem opvækstforløbet markant øger sandsynligheden for forekomst af indadreagerende symptomer i 15-års-alderen.

PERSPEKTIVER

Bedømt ud fra de unges planer og forventninger til fremtiden, virker de unge generelt ambitiøse. Mange regner med at tage en videregående uddannelse, og vurderet ud fra deres forventninger vil de mere end opfylde de uddannelsespolitiske målsætninger om, at flere skal gennemføre en ungdomsuddannelse og/eller en videregående uddannelse. Fremtiden må vise, om disse ambitioner indfries.

Historisk set er den sociale skævhed i uddannelseschancer faldet, og mobiliteten er dermed blevet større. Ikke desto mindre er der stadig markante skævheder. Undersøgelsen viser, at familieressourcerne, herunder ikke mindst forældrenes eget uddannelsesniveau, spiller en afgørende rolle for de unges konkrete uddannelsesplaner og mere langsigtede forventninger, også når der samtidig tages højde for de unges færdigheder. Den såkaldte sociale arv lader med andre ord til at sætte sig igennem tidligt, og selv de mange års skolegang, som de 15-årige har bag sig, har ikke – i hvert fald når det kommer til uddannelsesplaner og forventninger – haft den ønskede effekt i et ulighedsperspektiv. Også på mange andre områder spiller mekanismer, som knytter sig til "den sociale arv" ind, viser analyserne.

RAPPORTENS GRUNDLAG

Undersøgelsens grundlag er 6.000 børn født i 1995 af mødre med dansk statsborgerskab. SFI har fulgt børnene og deres familier, siden børnene var spæde. Familierne er nu blevet interviewet fem gange: Da børnene var 4-5 måneder (1996), 3½ år (1999), 7 år (2003), 11 år (2007) og sidst, da de var 15 år (2011). Ved dataindsamlingen i 2011 blev både de unge og deres mødre interviewet til undersøgelsen.

Børneforløbsundersøgelsen (BFU), som vi hidtil har kaldt den, er en af de eneste undersøgelser i Danmark, der er tilrettelagt med det

formål at følge en årgang helt fra den tidlige barndom og ind i voksenlivet. Det skaber nogle unikke analysemuligheder. Samtidig er datakvaliteten god, fordi relativt få har forladt undersøgelsen. Dermed tilvejebringer undersøgelsen et godt grundlag for at skabe viden om, hvad der former børns udviklingsbaner og senere livschancer.

Som undersøgelsen er designet, rummer den del, som vi her har rapporteret om, kun børn født af danske mødre. Når analyserne læses, skal man have in mente, at børn med anden etnisk baggrund ikke har deltaget i undersøgelsen. Desuden viser undersøgelsen tegn på, at der er en social skævhed i det såkaldte bortfald. Familier med få ressourcer er hyppigere faldet fra undervejs. Derfor vil rapporten fremstille et mere positivt billede af de unges livssituation, end hvad der er gældende for 1995-fødselskohorten som helhed.

INDLEDNING

MAI HEIDE OTTOSEN

BAGGRUND OG FORMÅL

Børneforløbsundersøgelsen (BFU) tog sin begyndelse i 1996, hvor 6.000 børn, som var født i efteråret 1995, blev udvalgt til at indgå i en undersøgelse af danske børns levevilkår og opvækst. Til dato er der fem gange blevet indsamlet data hos børnene og deres familier, og der foreligger nu detaljeret viden om børnenes første 15 leveår.

Undersøgelsen er blandt de første longitudinelle undersøgelser i Danmark, der følger et repræsentativt udsnit af en generation af børn hele vejen gennem barndom og frem til voksenlivet. Børneforløbsundersøgelsens overordnede formål er i bred forstand at frembringe viden om, hvilke forhold der påvirker børns opvækstbetingelser og udviklingsforløb i gunstig eller mindre gunstig retning, herunder at frembringe viden om udviklingen over tid. For den fjerde og femte dataindsamling, som fandt sted i henholdsvis 2007 og 2011, blev det sat som fælles mål, at opmærksomheden særligt skulle fokuseres på fire områder. Områderne ligger i god tråd med det formål, der blev defineret, da undersøgelsen oprindeligt blev planlagt i 1996:

For det første skal undersøgelsen belyse børn og unges hverdagsliv, dvs. frembringe empirisk funderet viden om den generelle trivsel og udvikling hos børn og unge i det senmoderne samfund med særlig

fokus på børns relationer til forældre, skole, fritid og kammeratskabsrelationer.

For det andet skal undersøgelsen afdække problemstillinger, der knytter sig til risiko, beskyttelse og resiliens, dvs. identificere, hvilke belastende forhold i opvækstforløbet der kan påvirke børns udviklingsbane negativt, og omvendt hvilke beskyttende faktorer der kan medvirke til at afbøde virkningen af forskellige belastninger. Herunder rejser sig også spørgsmålet om barnets modstandskraft, dvs. forhold, der er medvirkende til, at børn får en sund og normal udvikling trods belastninger i opvækstmiljøet.

For det tredje skal undersøgelsen fokusere på forskelle i livschancer, dvs. hvordan forældrebaggrund og opvækstvilkår – i både social, økonomisk og kulturel forstand – på kort sigt påvirker barnets hverdagsliv og på længere sigt dets livschancer.

For det fjerde skal undersøgelsen afdække problemstillinger, som har relevans for indsatser. Det kan fx ske ved at indkredse kategorier af børn og unge, der på kort eller længere sigt har øget risiko for at udvikle sig negativt, og som derfor kan have gavn af en indsats i løbet af opvæksten.

DATAINDSAMLINGERNE FREM TIL 2011

Da Børneforløbsundersøgelsen i sin tid blev tilrettelagt, blev det besluttet, at den skulle gennemføres som to undersøgelsesdele: en del med 6.000 børn, der var født af mødre med dansk statsborgerskab, samt en mindre del, der bestod af 600 børn af mødre, som ikke var danske statsborgere. For de to undersøgelsespopulationer er der i store træk anvendt identiske spørgeskemaer, så det er muligt at sammenligne dem. De to dele har i en årrække fulgt et parallelt spor, om end den "etniske" del af undersøgelsen gradvist blev svækket på grund af et betydeligt bortfald.

Den første dataindsamling fandt sted i 1996, da børnene var 4-5 måneder gamle, og de fleste mødre endnu holdt barselsorlov. Den havde især fokus på fødslen og den første tid efter fødslen. Der blev spurgt om amning, gråd, kolik og barnets udvikling. Der blev også spurgt til sundhed/sygdom og til barnets temperament og humør. Desuden var der spørgsmål om barnets pasning og om forældrenes sundhed, uddannelse, erhvervsuddannelse, arbejde og økonomi. Det gav en beskrivelse af det

spæde barn og af de rammer, som forældrene kunne give barnet under opvæksten. Resultaterne blev publiceret i hovedrapporterne *Spædbarnsfamilien. Rapport fra første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i efteråret 1995* (Christoffersen, 1997) og *Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår* (Jeppesen & Nielsen, 1998).

Anden dataindsamlingsrunde fandt sted i 1999, da barnet var ca. 3½ år gammelt, og de fleste var faldet til i børnehaveforløbet. Den fokuserede især på barnets udvikling, sociale relationer og pasning. Der blev spurgt til barnets udvikling og temperament og til, hvordan barnet klarede sig sammen med andre børn. Et væsentligt tema var også, hvordan barnet var blevet passet efter barselsorlovens ophør. Endelig var der på ny spørgsmål om forældrenes sociale situation, herunder også spørgsmål til de forældre, der var blevet skilt eller var flyttet fra hinanden. Hovedrapporterne var *Det 3-årige barn* (Christensen, 2000) og *Tosprogede småbørn i Danmark* (Jeppesen & Nielsen, 2001).

Den tredje interviewrunde blev gennemført i 2003. På det tidspunkt var børnene 7½ år gamle, og undersøgelsen fokuserede derfor på det nye i barnets liv: starten på skolegangen. Her blev igen spurgt til barnets udvikling, sundhed og sociale relationer, ligesom en række af de spørgsmål, som vedrørte familiernes sociale situation, blev gentaget. Fra denne dataindsamlingsrunde udkom hovedrapporterne *7 års børneliv* (Christensen, 2004a) og *7-årige børn med anden etnisk baggrund* (Christensen, 2004b).

Fjerde dataindsamlingsrunde fandt sted, da børnene var 11 år. Det var i 2007. Ved denne interviewrunde deltog børnene for første gang selv som respondenter. Undersøgelsen havde bl.a. fokus på, hvordan børnene klarede sig indlæringsmæssigt og socialt i skolen og tilvejebragte desuden et billede af de 11-åriges hverdagsliv i familien, i fritiden og med kammeraterne. Et særskilt tema for denne dataindsamling var også at spore tidlige tegn på såkaldt risikoadfærd. Igen satte undersøgelsen også fokus på den familiemæssige ramme om barnets liv, herunder bl.a. hvordan forældrene håndterede forholdet mellem familie og arbejdsliv. Hovedresultaterne blev publiceret i rapporterne *11-årige børns hverdagsliv og trivsel* (Mattsson, Hestbæk & Andersen, 2008) og *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk* (Deding & Olsson, 2009).

Ved siden af de to nævnte undersøgelsespopulationer af 1995-årgangen – børn af danske henholdsvis ikke-danske mødre – omfatter forløbsundersøgelsen også en tredje population, nemlig alle børn fra

samme årgang, der er eller har været anbragt uden for hjemmet. Anbringelsesforløbsundersøgelsen (AFU), der således er en totalundersøgelse, blev igangsat i 2003, og der har hidtil været gennemført tre dataindsamlinger (i 2003, 2007 og 2011). Mange af de temaer og spørgsmål, som indgår i BFU, er også inkluderet i AFU, således at det er muligt at drage sammenligninger mellem anbragte børn og normalpopulationen. Resultater fra Anbringelsesforløbsundersøgelsen afrapporteres i en særskilt rapport.

Med de informationer, som er indsamlet om årgang 1995, foreligger der et meget omfattende datamateriale, som er af høj kvalitet. Datarigdommen forstærkes yderligere ved, at det er blevet muligt at koble informationer fra befolkningsregistrene til survey-data, hvilket skaber nogle unikke analysemuligheder. Ud over de nævnte hovedrapporter fra dataindsamlingerne er der også gennemført en lang række andre analyser på baggrund af data fra forløbsundersøgelsen, bl.a. om børn, der vokser op med særlige risici, og om skilsmissebørn. I SFI's regi er der hidtil udgivet over 20 rapporter og andre publikationer, men forskerne publicerer derudover også resultater fra undersøgelsen i tidsskrifter og bøger, som udkommer andre steder. Også andre danske forskere uden for SFI har publiceret på forløbsundersøgelsens data, og gennem de senere år har vi tillige kunnet mærke en stigende international interesse, idet udenlandske forskere også gerne vil arbejde med data fra BFU. I den internationale kontekst kaldes forløbsundersøgelsen *The Danish Longitudinal Survey of Children (DALSC).*

DATAINDSAMLINGEN I 2011

Ved den femte interviewrunde, som blev gennemført i foråret 2011, og hvor de nu 15-årige ikke længere var børn, men unge, blev der kun indsamlet data blandt den store undersøgelsespopulation af børn, som er født af mødre med dansk statsborgerskab. Baggrunden herfor er, at den lille og "etniske" undersøgelsespopulation allerede i 2007 var problemfyldt, fordi en stor del af de oprindelige deltagere havde forladt undersøgelsen. Det forringede datakvaliteten. At opbygge et nyt og "fremtidssikret" sample fremstod derfor som den eneste løsningsmulighed, da femte dataindsamling blev tilrettelagt, men det viste sig ikke muligt at skaffe finansiering til at realisere denne løsning. Det må opfattes som en be-

grænsning ved undersøgelsen, at den ikke rummer informationer om unge med indvandrerbaggrund.

Spørgeskemaet til forløbsundersøgelsen i 2011 er blevet til under hensyn til det fundament, som blev lagt, da undersøgelsen blev etableret i 1996. Det indebærer, at der er anlagt et bredt perspektiv på børns opvækstvilkår ud fra en udviklingsøkologisk teoriramme med skyldig hensyntagen til, at børn udvikler sig. Nogle temaer, der tidligere er blevet belyst, mister relevans, mens andre aktualiseres i takt med barnets og familiens udvikling. Hvor det forekommer meningsfuldt, bør spørgetemaer og enkeltspørgsmål imidlertid gentages og fremstå som identiske fra den ene dataindsamling til den næste, så det bliver muligt at analysere udviklingen over tid på et givet område, fx i forhold til børns trivsel. Blandt temaer, som der gentagne gange er indhentet systematisk information om (herunder også i 2011), er husstandssammensætningen, familiernes erfaringer med skilsmisser og samlivsbrud, konflikter mellem forældre, sanktioner som opdragelsesstrategi, psykosociale belastninger hos moren, betydningen af sociale netværk, langvarige sygdomme/handikap hos barnet samt barnets trivsel.

Som det fremgår ovenfor, har hver dataindsamling haft sine særskilte temaer. Blandt større emner, som er blevet belyst i 2011-dataindsamlingen, er:

- *Levestandarden i familier med teenagere:* Aktualiseret af finanskrisen i 2008 har vi i denne dataindsamling genoptaget et tema fra de to første dataindsamlinger om deprivation (materielle afsavn i dagligdagen) og boliggener. Selvom danske børnefamilier generelt er velhavende, er der grupper, som er udsatte. En opvækst under ringe materielle kår antages ikke kun at påvirke de unges forbrugsmuligheder aktuelt, men kan også på sigt influere på deres livschancer, fx hvis de er nødt til at flytte tidligt hjemmefra eller ikke oplever at have mulighed for at påbegynde en uddannelse.
- *Opdragelsespraksis i teenagefamilier:* Dette er et område, som der er meget lidt viden om. I 2011-dataindsamlingen har vi indsamlet information om forældres involvering i deres børns skole, om deres kulturoverføring til den unge, om monitorering af og grænsesætning i forhold til teenageren, og ved at belyse, hvordan familien fungerer som "tryg base" for den unge.

- *Uddannelse:* Som 15-årige står de unge på tærsklen til at vælge ungdomsuddannelse. At indhente viden om deres erfaringer med folkeskolen, at få kendskab til deres overvejelser og planer for fremtiden, at granske samspillet med de familiære og personlige ressourcer er centrale elementer i analysen af unges fremtidige livschancer.
- *Ungdomsliv:* De unge respondenter er begyndt at få erfaringer med rusmidler, fester og sex, og det sociale netværk af venner bliver i den alder endnu mere centralt. Som følge af at de nu i højere grad agerer uden for familien, er der imidlertid også risiko for at blive udsat for hændelser eller for at foretage handlinger, der kan være belastende for dem. Derfor er der indsamlet data om risikoadfærd.
- *Psykisk sårbarhed blandt unge:* BFU har gennem flere dataindsamlingsrunder anvendt screeningsredskaber, der belyser børnenes mentale trivsel. Man ved imidlertid, at nogle former for psykisk sårbarhed begynder at vise sig i teenagealderen, bl.a. en "folkesygdom" som depression. I denne dataindsamling sætter vi særlig fokus på problemstillinger, der knytter sig til indadreagerende adfærd (depression, spiseproblemer). Sådanne problemer antages ikke kun at forringe livskvaliteten for den unge i hverdagen, men kan også på sigt være forbundet med risici, fx for at falde ud af et ungdomsuddannelsesforløb.

Foruden disse temaer indgår en række nye måleinstrumenter, der kan anvendes til at belyse de unges livstilfredshed, deres orientering i forhold til nutid og fremtid, deres kognitive færdigheder og deres risikovillighed. Desuden indgår en kort personlighedstest.

PRÆSENTATION AF ANTOLOGIENS KAPITLER

Datamaterialets meget omfattende karakter indebærer, at det ikke er muligt at afrapportere alt fra 2011-indsamlingen på en udtømmende måde. Forfattergruppen bag denne antologi har valgt at fokusere på nogle udvalgte problemstillinger, som antages at være væsentlige for forståelsen af de 15-åriges hverdagsliv og livschancer. Forskerne arbejder dog videre med andre facetter af det fyldige datamateriale i andre sammenhænge. I forbindelse med denne antologi har det samtidig ligget os på sinde at anvende undersøgelsens muligheder for at anskue problemstillingerne i et forløbsperspektiv. Flere af analyserne er derfor tilrettelagt, så det belyses,

hvad forskellige forhold gennem opvækstforløbet betyder for den 15-åriges aktuelle livssituation.

I *kapitel 2* om *forløbsundersøgelsens data* beskriver *Dines Andersen* den interviewbaserede del af den samlede database, som havde sin første interviewrunde med barnets mor, da barselsperioden på ½ år var til ende. Den femte og foreløbig sidste interviewrunde, som denne rapport især afspejler, fandt sted i foråret 2011, da den unge var 15½ år gammel. Der redegøres endvidere for, hvem der blev interviewet i hvilke runder, og på hvilken måde de blev interviewet. Ligeledes omtales de supplerende dataindsamlinger, som ved enkeltstående lejligheder har været hægtet på det gennemgående projekt.

Hen over årene er bortfaldet vokset, hvilket på sigt kan indebære et problem, men endnu har bortfaldet ikke været større end godt en fjerdedel af de oprindeligt udtrukne 6.000 børn. Opnåelsesgraden for interview med den unges mor var i 2011 ca. 72 pct. En gennemgang af deltagelsen i de fem runder viser i øvrigt, at det ikke er helt de samme børn/familier, som deltog hver gang. Der har været en vis udskiftning i deltagerkredsen. De trofaste, som har været med hver gang, udgør godt 3.500. Yderligere godt 1.100 har deltaget ved fire interviewrunder. Omvendt er det kun lidt over 200, som ikke har deltaget i nogen af de fem interviewrunder.

Når et stigende bortfald kan blive et problem, skyldes det ikke blot, at den tilbageværende interviewmasse antalsmæssigt skrumper ind og derved forringer analysernes kvalitet. Det skyldes i lige så høj grad, at den gruppe, som deltager i undersøgelsens interview, udgør et skævt udsnit af den samlede stikprøve. Analyser af bortfaldet i 2011 peger således på en tendens, der isoleret set ganske vist ikke er så voldsom, men til gengæld optræder med stor konsekvens. Tendensen er, at de svage unge, dem med vanskeligheder, systematisk falder lidt hurtigere fra end andre og således tilfører det statistiske materiale en skævhed, som gør, at billedet af generationen, som denne undersøgelse tegner, bliver for optimistisk. Omfanget af problemer bliver derved undervurderet.

Før der i de følgende kapitler gås i detaljer med forskellige problemstillinger, giver *Dines Andersen* og *Mai Heide Ottosen* i *kapitel 3 et overblik over de 15-årige*. Hvad karakteriserer de familier, de nu 15-årige er født ind i og opvokset i? Hvordan adskiller deres familietype sig fra den type familie, deres forældre selv voksede op i, og dermed i vid udstrækning har haft som referenceramme for udfyldelsen af deres egen rolle som

forældre og opdragere? Undersøgelsen peger på, at de unges mødre i modsætning til tidligere generationer er mindst lige så godt uddannede som fædrene, hvad uddannelseslængde angår. Derimod dominerer fædrene fortsat inden for de højeste stillingskategorier.

På et andet punkt er der også sket en markant udvikling i familien. Fædrene er mere til stede end tidligere. Når vi ser på, hvor tæt de 15-årige føler sig knyttet til deres forældre, synes der mellem nogle drenge og deres mødre at være en svagere tilknytning end mellem mor og datter. Drenge og piger synes derimod lige stærkt knyttede til deres fædre.

Den kulturelle overførsel fra forældre til deres børn varierer i styrke mellem familierne, men den er lige stærk, hvad enten barnet er en dreng eller pige.

Piger på 15 år oplever i lidt højere grad end jævnaldrende drenge, at deres forældre følger med i deres liv, og at de er lidt tættere knyttet til forældrene. Det synes navnlig at være et svagere bånd mellem nogle drenge og deres mor, som kan forklare denne kønsforskel.

Om helbredet viser undersøgelsen, at 5 pct. af de unge har en langvarig sygdom eller et handikap, men kun halvdelen af disse unge føler sig hæmmet heraf i det daglige. Det er da også hele 9 ud af 10 unge, som vurderer deres eget helbred til at være "virkelig godt" eller re "godt". På en skala fra 0 til 10 over egen livstilfredshed placerer 40 pct. sig i top.

De unges psykiske og sociale situation er målt ved den såkaldte SDQ-skala, som bruges til karakteristik af den unge i forhold til et normalområde, hvor langt de fleste befinder sig, og et område (pointscore) uden for dette normalområde. Blot 3 pct. af de unge drenge og piger afviger så meget fra det normale, at de bliver placeret uden for skalaens normalområde. På flere af de målte delområder er udviklingen gået den rigtige vej, dvs. der er blevet færre, som scores til en placering uden for normalområdet. Men når det gælder kammeratskabsrelationer, ses en stigning i andelen af såvel drenge som piger, der ikke befinder sig i normalområdet.

Endelig viser oversigtsbeskrivelsen, at piger har en stærkere oplevelse end drenge af at være fantasifulde og samvittighedsfulde. Til gengæld giver piger i denne alder klart udtryk for en lavere grad af selvtillid, end drenge gør. Pigerne er som gennemsnit mere nervøse og ængstelige, og de bliver lettere stressede end drengene.

I *kapitel 4 om materiel velfærd og fattigdom* undersøger *Peter Rohde Skov* og *Mai Heide Ottosen*, hvordan den materielle situation ser ud for de

15-årige og deres familier. Fattigdom kan måles ved hjælp af forskellige metoder, og i kapitlet belyser forfatterne implikationerne ved at anvende tre forskellige opgørelsesmetoder: Analysen måler fattigdom såvel direkte ved at spørge til familiens afsavn i dagligdagen og til, hvor god eller dårlig økonomien er, som mere indirekte ved at anvende en fattigdomsgrænse. Overordnet set har langt de fleste danske 15-årige det godt, belyst ud fra analysens indikatorer. De er materielt velstillede, spiser nogenlunde fornuftigt og har et aktivt fritidsliv.

Der er færre fattige unge blandt deltagerne i BFU end i den 15-årige befolkning som helhed. Det indikerer, at de ressourcesvage befolkningsgrupper sjældnere deltager i undersøgelser som denne. Blandt undersøgelsesdeltagerne er det kun få, der falder inden for grænserne af relativ fattigdom (defineret ved 50 pct. af medianindkomsten), som har flere materielle afsavn, eller bor i en familie, hvor økonomien slet og ret vurderes til at være dårlig. 16 pct. af de 15-årige har på et eller andet tidspunkt været relativt fattige (50 pct. af medianindkomsten). 3 pct. har været fattige i 4 år eller mere. 31 pct. har haft afsavn inden for et eller flere af undersøgte aspekter af materiel deprivation, mens 6 pct. har haft multiafsavn, dvs. været dybere berørt. Omkring 3 pct. af de 15-årige lever i familier, hvor moren vurderer familiens økonomi til at være dårlig.

De 15-årige, der i kapitlet defineres som relativt fattige, er mere udsatte end øvrige unge. De kommer hyppigere fra hjem med lavt uddannede forældre, og en større andel kommer fra hjem med forældre på overførselsindkomster. Omkring halvdelen med en selvoplevet dårlig økonomi er eneforsørgerfamilier. Materialet viser tegn på, at nogle fattige børn ledes ud på et spor, der kan være dem til ugunst også på sigt: Der er relativt flere, der pjækker fra skole, og de får lidt lavere karakterer end deres kammerater. De er hyppigere udsat for mobning og dyrker endvidere lidt sjældnere sport end deres kammerater. Når det drejer sig om risikoadfærd, har de relativt fattige 15-årige også hyppigere binge-drukket, flere er daglige rygere og har prøvet at ryge hash eller pot. Kapitlet viser, at det gør en forskel, om man anvender en indirekte eller direkte metode til at måle fattigdom. For eksempel viser den direkte metode nogle bestemte mønstre, når det drejer sig om forbrug, som ikke kommer til udtryk, når man anvender indirekte metoder, dvs. anvender en fattigdomsgrænse.

Karen Margrethe Dahl undersøger relationer mellem de unge og deres forældre i *kapitel 5 om følelser og autoritet – familiepraksis i de 15-åriges familier*. På baggrund af spørgsmål, som blev stillet til de 15-åriges mødre

om deres kendskab til den unges liv, deres vurdering af relationen til den unge og deres grænsesætning i forhold til alkohol, rygning og kæresteforhold, udvikler analysen en kvantitativ typologi over familiens hverdagspraksis. Typologien består af tre grupper:

- "Den tolerante familie", der har et tæt forhold mellem moren og den unge, og hvor moren i ringe grad sætter grænser for den unge.
- "Den autoritative familie", også med et tæt forhold mellem moren og den unge, men hvor moren i højere grad sætter grænser for den unge.
- "Den autoritære-afmægtige familie", hvor forholdet mellem moren og den unge er mindre tæt, hvor moren i middelhøj grad sætter grænser for den unge, men hvor hun til gengæld oftere end i de andre grupper benytter straffende sanktioner såsom skældud, forbud og stuearrest.

På baggrund af dette første resultat udledes et principielt skel mellem proaktiv og reaktiv autoritet, hvor den proaktive er fremadrettet og skal forebygge konflikt og risikabel adfærd hos den unge, mens den reaktive reagerer med straffende sanktioner på konflikt og afvigende adfærd og hænger sammen med et mindre velfungerende forhold mellem mor og ung.

Efterfølgende undersøges sammenhængen mellem familiernes familiepraksis og familiens socioøkonomiske forhold, familiens sammensætning, morens og barnets helbredsmæssige forhold, barnets køn og barnets adfærd tidligere i opvæksten. Denne del af analysen finder, at forældrenes uddannelse, sygdom og handikap hos barnet og morens alder spiller en rolle, når valget står mellem den "tolerante" og "autoritative" familie, mens morens oplevelse af familiens økonomi, familiens sammensætning, tidligere depressioner hos moren og afvigende adfærd hos den unge i 11-års-alderen har betydning for, om man ender i den "autoritære-afmægtige" familie. Disse undersøgelsesresultater munder i kapitlet ud i en diskussion af, i hvilken grad valget af familiepraksis kan siges at være et spørgsmål om henholdsvis (frivillige) kulturelle valg eller ressourceknaphed og afmagt over for forældrerollen og de generelle livsvilkår.

Mai Heide Ottosens kapitel 6, om *hvilken betydning faderinvolvering har på den lange bane*, tager afsæt i udbredelsen af en moderne faderrolle, der er kendetegnet ved øget nærvær, engagement og involvering i børneomsorgen. Den udvikling er blevet understøttet af familiepolitiske tiltag, der

giver fædre ret til at tage fædre- og børnepasningsorlov. Også på det familieretlige område har udviklingen bevæget sig mod mere ligestilling mellem fædre og mødre i løbet af de sidste 15-20 år. I dag er fælles forældremyndighed det normale udgangspunkt for separerede og skilte forældre, og myndighederne kan også bestemme, at et barn kan opholde sig lige meget hos forældrene.

I kapitlet analyseres samspillet mellem de sociale praksisser i faderskabet før og efter familiebruddet ved at undersøge, hvordan konfigurationen om "den omsorgsgivende far i kernefamilien" er relateret til konfigurationen om "den meget mere involverede skilsmissefar". Kapitlet undersøger, om der kan observeres kort- og langsigtede konsekvenser af fædres involvering i børnepasning i den tidlige barndom, dvs. forældreorlov og daglig omsorg. De spørgsmål, der undersøges, er:

- Har fædre, der lever i et ligestillet forældreskab, samme risiko for at opleve familieopløsning, som fædre fra mere traditionelt organiserede kernefamilier?
- Vil et ligestillet forældreskab som kernefamilie alt andet lige føre til et mere ligestillet fortsat forældreskab og en nær far-barn-relation efter familiebruddet?
- Deler involverede henholdsvis fraværende skilsmissefædre samme sociodemografiske karakteristika?

Analysen viser, at manglende faderinvolvering, dvs. ingen brug af orlov eller fravær i hverdagens omsorgsopgaver, er forbundet med en risiko for familieopløsning, også i et langsigtet perspektiv. Med hensyn til sammenhængen mellem tidlig faderinvolvering i den intakte kernefamilie og sandsynligheden for at opretholde et tæt forhold til barnet som en fraskilt far, efterlader analysen et mere blandet billede: Der kan ikke påvises nogen virkning af de familiepolitiske foranstaltninger (orlov), mens de juridiske bånd mellem familiemedlemmerne og den sociale praksis i hverdagslivet forekommer at være betydningsfulde for, hvordan det fortsatte forældreskab senere bliver organiseret. Analysen viser også, at fraskilte fædre, der befinder sig i toppen af det socioøkonomiske hierarki, er mere tilbøjelige til at have tæt kontakt med deres 15-årige barn, sammenlignet med skilsmissefædre, der ikke er på arbejdsmarkedet.

I *kapitel 7 om skoleerfaringer* beskriver *Dines Andersen* de 15-åriges situation i forhold til skole og uddannelse. Hvilke erfaringer har de gjort

sig med det danske skolesystem? Og hvordan står de nu rustet fagligt og socialt til at møde udfordringerne i blandt andet ungdomsuddannelserne?

Det fremgår, at en fjerdedel af årgangen var startet senere i skolen end som 7-årig. Det var overvejende drenge og normalt for den årgang. Senere er andelen med sen skolestart bragt ned til nu ca. 20 pct. Undersøgelsen viser, at de sent startende oftere end andre går på en specialskole eller har modtaget støtteundervisning. Af andre tegn på vanskeligheder i denne gruppe viser undersøgelsen, at der blandt piger i 8. klasse (dvs. med sen skolestart) er 12 pct., der ikke er glade for deres skole. I hele årgangen drejer det sig om 8 pct. Og når de unge bliver spurgt om, hvordan det går i skolen rent fagligt, er der betydelig flere fra 8. klasse end fra 9., som godt er klar over, at de ikke klarer sig så godt.

Langt de fleste unge (90 pct.) udtrykker respekt for og anerkendelse af deres lærere i de centrale fag, dvs. dansk og matematik. De fleste har haft én eller flere lærere, de var særlig glade for, men 11 pct. kan ikke komme i tanke om, at de har været glade for nogen af deres lærere. Hver femte ung har haft konflikter med lærere. Men især piger, der kom sent i skole, har med 30 pct. en høj andel med konfliktfyldt lærersamvær.

I forhold til kammeraterne har især pigerne (og navnlig dem i 8. klasse) hyppigt oplevet konflikter. Det er også hyppigst pigerne, der giver udtryk for, at de i det sidste år har været kede af det og holdt sig for sig selv. Endelig er det især elever i 8. klasse, der har været udsat for mobning.

Undersøgelsen afgiver således en række signaler om, at en gruppe, der forholdsvis let lader sig identificere (piger, som er startet sent i skolen), bærer på problemer, der formentlig kunne være sat ind over for med forebyggende foranstaltninger på et tidligere tidspunkt, og som risikerer at vokse sig endnu større, hvis man blot lader stå til i håbet om, at de går over af sig selv.

De unges forældre synes næsten alle, at det er vigtigt, at deres barn fagligt klarer sig godt i skolen, og de ser en sammenhæng mellem den uddannelse, man opnår, og den indkomst og position i samfundet, man har som voksen. Halvdelen af forældrene lægger da heller ikke skjul på, at de har forventninger på deres barns vegne, forventninger, der går på, at de støtter et valg af den højest mulige uddannelse til deres barn. Hvis det ikke lige går, som det helst skal, finder forældrene det vigtigere at tage sig den tid, der skal til for at finde det rigtige, end at kaste sig hovedkulds ud i noget, der måske ikke er den rette vej at gå.

I *kapitel 8 om uddannelse efter grundskolen* retter *Dines Andersen* og *Peter Rohde Skov* fokus på, hvordan de unge kommer videre til en ungdomsuddannelse: Kan de klare springet uden brug af en trædesten (i form af 10. klasse), og fører springet dem i en bogligt eller praktisk orienteret retning?

Lidt over halvdelen af en årgang unge vælger at lægge vejen over 10. klasse. Undersøgelsen peger på, at de, der tager springet direkte fra 9. klasse, allerede synes at vide det, mens de går i 8. klasse, muligvis fordi den ungdomsuddannelse, der typisk vælges direkte efter 9. klasse, er en gymnasial uddannelse.

Karakterniveauet ved folkeskolens afgangsprøve (FSA) kan opfattes som et præcist udtryk for, hvordan det går i skolen. Analyserne peger på, at denne indikator er helt afgørende for, om de unge vælger at fortsætte skolegangen i gymnasiet lige efter 9. klasse – eller om de lægger vejen omkring 10. Andre forhold synes at spille en sekundær, modificerende rolle.

Undersøgelsen peger på forskellige måder, hvorpå forældrenes egen uddannelsesmæssige baggrund kan have betydning for den unges valg. Er det et ufaglært hjem, vil det være et udtryk for social opstigning, hvis den unge via 10. klasse søger mod en erhvervsuddannelse, mens det i et hjem med akademisk uddannede forældre vil være et nødvendigt første skridt mod fastholdelse af den sociale position, at den unge får en gymnasial uddannelse.

Valgprocessen er en sammensat størrelse, der præges af enkeltfaktorer af meget forskellig karakter, som hver især er med til at styre den unge fremad i uddannelsessystemet. Ikke desto mindre udpeger analysen nogle få faktorer, som spiller en afgørende rolle, mens de øvrige skal forstås som modifikationer af hovedtendenserne.

Den vigtigste faktor er karakterniveauet. Er det højt, vil den unge med stor sandsynlighed vælge at fortsætte sin skolegang i en af de gymnasiale uddannelser. Det gør 66 pct. af de unge (2 ud af 3), hvilket er en eksplosiv vækst siden starten af 1960'erne, hvor ca. 10 pct. opnåede at få en studentereksamen. De boglige, gymnasiale uddannelser, som er adgangsvejen til de videregående uddannelser, er i dag mainstream. Uddannelseseksplosionen har ikke ført til vækst i den andel af en årgang unge, som får en faglig erhvervsuddannelse. Den logiske forklaring på dette er en vidt udbredt opfattelse i befolkningen af et hierarkisk forhold blandt ungdomsuddannelserne, som betyder, at karaktererne, hvis de er gode

nok, også skal bruges til at vælge det bedste af de alternative tilbud: den boglige uddannelse, der rangerer højere end den praktiske.

Også uden brug af karakterer i analysen viser det sig, at de unges indsigt i egen faglige formåen spiller en stor rolle for deres valg. Endvidere træder den unges familiebaggrund frem som forhold, der er afgørende for uddannelsesvalgets retning. Ikke mindst farens *uddannelsesniveau*, men i nogen grad også morens, spiller ind på den måde, hvorpå forældre med videregående uddannelser synes at anspore deres børn til at fortsætte skolegangen i en af de gymnasiale retninger. Hvis der i familien jævnligt tales om kulturelle og politiske emner, dvs. at der foregår en formidling af forældrenes sociale og kulturelle kapital til den unge, øges sandsynligheden ligeledes for, at den gymnasiale vej bliver det foretrukne valg.

Paul Bingley, Kristian B. Karlson og *Allessandro Martinello* er forfatterholdet bag *kapitel 9* om *unges færdigheder og forventninger*. De tager afsæt i uddannelsesforskningen, som længe har vist, at unges kognitive færdigheder, personlighedstræk, risikovillighed og uddannelsesforventninger har betydning for deres uddannelsesvalg. Forfatterne afrapporterer sammenhænge mellem disse fire subjektive karakteristika og de 15-årige unges sociale baggrund og køn. Overordnet tegner der sig et mønster, der stemmer overens med resultater fra tidligere forskning. I sammenligning med unge af lavt uddannede forældre har unge af højtuddannede forældre højere kognitive færdigheder, er mere udadvendte, mere godmodige, mere samvittighedsfulde, mere bekymrede, mere åbne og mere risikovillige, og de har markant højere uddannelsesforventninger. I sammenligning med piger har drenge højere kognitive færdigheder, er mindre samvittighedsfulde, mindre bekymrede, mindre åbne, mere risikovillige, og færre forventer at få en videregående uddannelse. Kapitlet beskriver endvidere de indbyrdes sammenhænge mellem de fire mål samt sammenhængene med de unges mødres kognitive færdigheder og personlighedstræk. Kapitlet vurderer også, om de unges forventninger til uddannelse møder de strategiske mål, som regeringen har opstillet i dens 2020-plan.

Jeanette Østergaard og *Luna Kragh Andersen* er forfatterne bag *kapitel 10* om *unges brug af rusmidler*. Formålet med kapitlet er at undersøge sammenhængen mellem 15-åriges alkoholforbrug og hasherfaring og deres orientering mod nutidig hedonisme, når der samtidig kontrolleres for andre faktorer som social kapital, tidlig rusmiddeldebut, familieforhold og forældrenes socioøkonomiske forhold. Nutidig hedonisme beskriver

en "risikovilligheds-attitude" i nutiden – en orientering mod fornøjelser i nuet og et begrænset fokus på fremtidige konsekvenser. Internationale undersøgelser har vist, at unge, som identificerer sig med en nutidig hedonisme, har et mere omfattende rusmiddelforbrug end unge, som ikke har denne værdiorientering.

Den statistiske analyse af henholdsvis de unges binge-drikning, dvs. hvor ofte de har drukket mindst fem genstande inden for den seneste måned, og om de nogensinde har prøvet at ryge hash, viser:

- at nutidig hedonisme hænger stærkt positivt sammen med binge-drikning og hasherfaring blandt 15-årige unge
- at social kapital hænger positivt sammen med de 15-åriges binge-drikning, men kun har begrænset indflydelse på de unges brug af hash
- at det at have have drukket alkohol allerede i 11-års-alderen øger risikoen for, at drenge binge-drikker hyppigt og har røget hash i 15-års-alderen
- at cigaretrygning i 11-års-alderen hos piger øger risikoen for, at de har prøvet hash i 15-års-alderen
- at 15-årige i højere grad har prøvet at ryge hash, hvis forældrene angiver selv at have prøvet hash, sandsynligvis da de selv var unge.

Analyserne viser dermed, at en værdiorientering mod nutidig hedonisme hænger stærkt sammen med 15-åriges forbrug of alkohol og hash. Men de viser også, at et højt alkoholforbrug er spundet ind i en livsstil, hvor det sociale netværk er omdrejningspunktet, og hvor de familiemæssige baggrundsforhold i ringere rad kan forklare, hvorfor nogle unge drikker mere end andre. Omvendt har sociale netværk en mindre forklaringskraft i forhold til de unges hashbrug, mens familiemæssige forhold såsom arbejdsløshed og skilsmisser øger risikoen for, at de unge stifter bekendtskab med hash. Alkohol adskiller sig derfor fra hash ved, at det for unge i højere grad er et "socialt rusmiddel". Men fælles for begge rusmidler er, at de er mest udbredte blandt unge med en lystbetonet livsstil, der er rettet mod "at leve i nuet".

Kapitel 11 om *unge med depressive symptomer og spiseproblemer* er forfattet af *Mai Heide Ottosen* og *Peter Rohde Skov*. De indkredser omfanget af to former for indadreagerende symptomer hos 15-årige piger og drenge og belyser, hvordan disse vanskeligheder er forbundet med andre aspekter af unges trivsel mv. og med deres ageren i hverdagslivet. Desuden

undersøger de, om der er faktorer gennem opvækstforløbet, som kan bidrage til at forklare, at de nævnte tilstande udløses.

Som forventet viser undersøgelsen, at piger dobbelt så hyppigt som drenge har tegn på depression og spiseproblemer, og at der i øvrigt er et vist overlap mellem de to tilstande. Blandt undersøgelsesgrupperne forekommer piger med depressive symptomer at være værst stillet rent trivselsmæssigt, mens drenge med spiseproblemer er mindst berørte. Det mønster ses også, når man ser på de unges ageren i hverdagslivet: Gennemgående har unge piger med depressive symptomer flere tegn på vanskeligheder i forhold til familierelationerne, kammeraterne, skolepræstationerne og fritidslivet end depressive drenge og unge drenge og piger med spiseproblemer. Der er desuden tegn på, at nogle depressive piger har bevæget sig hurtigere ind i ungdomslivet end deres jævnaldrende – en sammenhæng, der måske kan tilskrives, at disse piger hyppigere er tidligt modnet.

Et centralt resultat er imidlertid, at unge med indadreagerende symptomer (hvad enten der er tale om depressive tegn eller spiseproblemer eller om drenge eller piger) hyppigere end andre jævnaldrende er udsatte for belastninger i hverdagslivet (fx familiekonflikter, mobning, ensomhed), dvs. stressorer, som i sig selv kan bidrage til at udløse de nævnte problemer.

Ud over disse aktuelle belastningsfaktorer identificerer forfatterne også, og særligt i forhold til de depressive piger, en række faktorer gennem opvækstforløbet, som kan bidrage til at forklare deres aktuelle tilstand. Nogle faktorer kan henføres til det individuelle (herunder muligvis også det biologisk/genetiske) niveau. For eksempel er det et påfaldende resultat, at 15-årige piger har en højere risiko for at være depressive eller have spiseproblemer, hvis de er gået tidligt i pubertet. Men sammenhængen må formodentlig også forstås i lyset af de omgivelser, som pigerne indgår i. Andre risikofaktorer forekommer mere entydigt at være miljøbetingede. Blandt disse fremhæves særligt, at erfaringer med mobning og seksuelle krænkelser gennem opvækstforløbet markant øger sandsynligheden for forekomsten af indadreagerende symptomer i 15-års-alderen. I et socialpolitisk perspektiv peger disse resultater på nødvendigheden af fortsatte indsatser, der dæmmer op for, at børn udsættes for overgreb.

Kapitel 12 om *unge med ADHD* er forfattet af *Helene Oldrup* og sætter fokus på en anden gruppe af psykisk sårbare unge. Det er baseret

på en analyse, der undersøger sammenhængen mellem diagnose og sociale ressourcer i familien. Der har været en stor stigning i antallet af børn, der får en ADHD-diagnose, og denne stigning indgår i et bredere skift i den kliniske forståelse: væk fra psykodynamiske og sociale forklaringer for adfærdsmæssige og følelsesmæssige vanskeligheder hos børn og til bioneurologiske forklaringer. I denne kontekst er diagnose en vigtig vej til at få behandling. Fra andre sundhedsområder ved man, at sociale, økonomiske og kulturelle ressourcer har betydning for, om forældre opsøger hjælp i form af en diagnose til deres barn. Der findes imidlertid begrænset systematisk viden om, hvad disse forhold betyder for, om børn og unge får en ADHD-diagnose. Kapitlet belyser således, hvordan de socioøkonomiske og familiemæssige ressourcer har betydning i familier med et barn med en diagnose.

Analysen tager afsæt i to grupper, nemlig børn, som gennem opvæksten har fået en ADHD-diagnose, og børn, som gennem opvæksten har et særligt højt aktivitetsniveau, men som ikke har en diagnose. Sidstnævnte gruppe er afgrænset ved hjælp af SDQ-skalaen. De to grupper af børn/unge sammenlignes med de øvrige deltagere i BFU. Undersøgelsen viser, at både børn/unge med diagnose og børn/unge med højt aktivitetsniveau kommer fra hjem, der samlet set har færre ressourcer i form af uddannelse, indtægt, socioøkonomisk status og familiemæssige ressourcer. Der er imidlertid nogle vigtige forskelle, der kan fremhæves. Børn/unge med et højt aktivitetsniveau, som ikke har en diagnose, bor i familier, der har færre ressourcer end de familier, børn/unge med en diagnose lever i. En særlig forskel er mors socioøkonomiske status, idet mødre i familier med børn/unge med en diagnose stort set ligner alle øvrige mødre. Det tyder på, at morens ressourcer har betydning for, om barnet eller den unge får diagnose. En anden forskel er de familiemæssige ressourcer. Børn/unge med en diagnose lever oftere end øvrige børn/unge og børn/unge med højt aktivitetsniveau i familier med en enlig mor eller i en stedfamilie og indgår derfor i mere komplekse familiemæssige relationer.

Samlet set viser analysen sammenhænge mellem diagnose, ikkediagnose og socioøkonomiske og familiemæssige ressourcer. Der er imidlertid behov for flere kvantitative og kvalitative undersøgelser, der kan belyse disse sammenhænge nærmere.

LITTERATUR

Christensen, E. (2004): *7-årige børn med anden etnisk baggrund*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 04:28.

Christensen, E. (2004a): *7 års børneliv. Velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 04:13.

Christensen, E. (2000b): *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:10.

Christoffersen, M.C. (1997): *Spædbarnsfamilien. Rapport fra første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i efteråret 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 97:25.

Deding, M. & M. Olsson (2009): *Hverdagsliv for 11-årige børn med anden etnisk baggrund end dansk. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 09:23.

Jeppesen, K.J. & A. Nielsen (2001): *Tosprogede småbørn i Danmark. Rapport nr. 4 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 01:6.

Jeppesen, K.J. & A. Nielsen (1998): *Etniske minoritetsbørn i Danmark – det første leveår. Rapport nr. 2 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 98:5.

Mattsson, C., A.-D. Hestbæk & A.R. Andersen (2008): *11-årige børns hverdagsliv og trivsel. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:16.

FORLØBSUNDERSØGELSENS DATA

DINES ANDERSEN

I 1996 foretog SFI den første interviewundersøgelse, der senere skulle blive kendt som SFI's Børneforløbsundersøgelse (forkortet: BFU). For at kunne skelne den fra andre forløbsundersøgelser, som vil opstå, har vi valgt at benævne den *Den danske forløbsundersøgelse af børn født i 1995* (på engelsk: The Danish Longitudinal Survey of Children (DALSC)).

Den oprindelige stikprøve blev trukket fra CPR-registeret og omfattede 6.000 tilfældigt udvalgte "danske børn", dvs. børn, som var født i perioden 15. september til 31. oktober 1995 af en mor med dansk statsborgerskab. Siden starten i 1996 er nogle af børnene gledet ud af undersøgelsens stikprøve, fordi de er døde, rejst ud af landet, udgået på grund af handikap, eller fordi forældrene én gang for alle har ønsket at udtræde af stikprøven (såkaldte forløbsnægtere).[1] Derimod kan der ikke forekomme tilgang af nye individer, som ikke var med i den oprindelige stikprøve. Enkelte af de udrejste kan på et senere tidspunkt være rejst tilbage til Danmark og vil således være genindtrådt i undersøgelsens interviewbare stikprøve.

1. Der skelnes mellem "almindelige nægtere", som ikke vil deltage i et interview, men godt kan blive opsøgt på et senere tidspunkt, hvor de måske gerne vil medvirke, og "forløbsnægtere", som har tilkendegivet, at de ikke vil kontaktes igen. De udgår fremover af den stikprøve, som må kontaktes.

Samtidig med starten på BFU blev en tilsvarende forløbsundersøgelse af "etniske børn" igangsat.[2] *Den etniske forløbsundersøgelse af børn født i 1995* (eller kort: EFU) har frem til og med 2007 parallelt med BFU indsamlet interviewdata, der så vidt muligt bestod af de samme spørgsmål, som er stillet i BFU. Det er således muligt at sammenligne resultater fra EFU med resultater fra den "danske" BFU.

I 2003 startede SFI en tredje forløbsundersøgelse blandt børn fra 1995-årgangen, nemlig alle de børn, som var eller havde været anbragt uden for hjemmet. Her er tale om en stadigt voksende totalpopulation, idet man fortsætter i undersøgelsen også efter et eventuelt ophør af anbringelsen. Såvel børn og unge med dansk som børn og unge med anden etnisk baggrund er omfattet af undersøgelsen. Da fødselsåret er det samme i *Den danske forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995* (eller blot: AFU), BFU og EFU, er det muligt at sammenligne resultater fra de tre undersøgelser. I hver spørgerunde er det et ret omfattende interview, familien skal medvirke i. Derfor ønskede vi ikke, at børn fra BFU eller EFU, der er blevet anbragt uden for hjemmet og således indgår i AFU, på samme tid skulle udsættes for to interview, som i stort omfang stiller de samme spørgsmål. Børn eller unge, som indgår i AFU, kan derfor ikke indgå i den interviewbare stikprøve på BFU eller EFU.[3]

BFU-DATA

Denne rapport benytter alene data fra BFU, hvilket først og fremmest har den konsekvens, at der ikke indgår nogen unge med anden etnisk

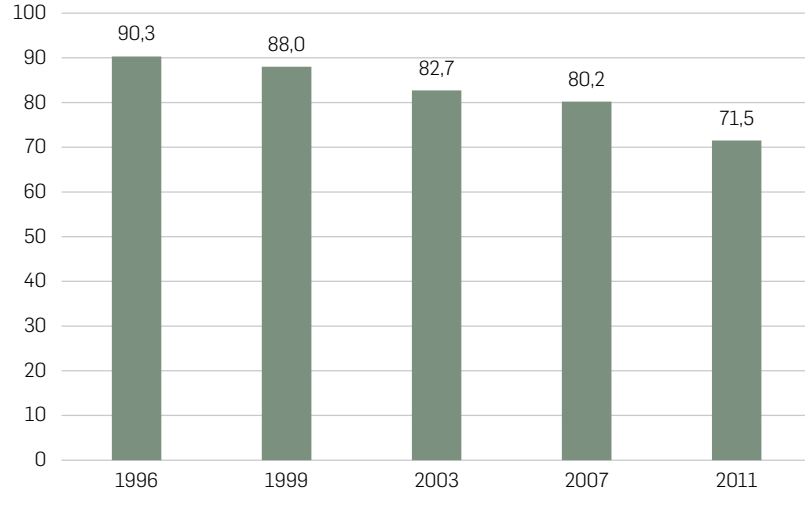
2. Stikprøven til *Den etniske forløbsundersøgelse af børn født i 1995* (EFU) blev defineret som børn født i tidsrummet 1. april til 31. december 1995 af mødre, der havde statsborgerskab i et af seks udvalgte lande (Eks-Jugoslavien, Tyrkiet, Pakistan, Irak, Sri Lanka og Somalia). Det var yderligere et krav, at moren forud for fødslen skulle have boet mindst 3 år i Danmark. Blandt børn, hvis mor havde statsborgerskab i Tyrkiet, blev der tilfældigt udtrukket en fjerdedel, mens alle børn fra de fem øvrige landegrupper blev inkluderet i stikprøven, som alt i alt bestod af 610 børn. På grund af et omfattende frafald blandt de etniske børn fandt man det nødvendigt i 2007 at supplere stikprøven med yderligere 582 børn fra de seks lande (i praksis primært Tyrkiet) samt Libanon (hvorfra hovedparten af de statsløse palæstinensere er kommet). Børnene skulle være født i 1995, og familien være immigreret til Danmark før 1998. I modsætning til børn i den oprindelige stikprøve er børn i den supplerende stikprøve ikke alle født i Danmark.

3. Et barn fra den oprindelige stikprøve til BFU, som er blevet anbragt uden for hjemmet, er interviewet efter AFU-skemaet, men kan principielt godt indgå i analysematerialet til både BFU og AFU. Efter en hjemgivelse kan det i øvrigt være relevant at genoptage de oprindelige BFU-børn i den interviewbare BFU-stikprøve og benytte interviewskemaet til BFU.

baggrund end dansk. Da vi fra andre undersøgelser ved, at en række sociale og andre problemer forekommer med større hyppighed blandt den del af befolkningen, som ikke har etnisk dansk baggrund, betyder det endvidere, at vi med dette datamateriale tegner et for "pænt" billede af de unge i Danmark, hvis det glemmes, at analyserne kun omfatter de "danske" unge. Fra BFU er også udskilt den gruppe af unge, som er eller har været anbragt uden for hjemmet. Det er unge med en massiv overvægt af vanskeligheder. Og endelig vil vi dokumentere, at det almindelige bortfald i BFU, som i 2011 var vokset til ca. 23 pct. af den interviewbare stikprøve (eller 28 pct. af de oprindeligt udtrukne), er skævt fordelt på en sådan måde, at det medfører en svagere repræsentation af de grupper i den "danske" befolkning, som har en overhyppighed af sociale og helbredsmæssige vanskeligheder.

FIGUR 2.1

Opnåelse ved fem dataindsamlinger på BFU (1996, 1999, 2003, 2007 og 2011). Procent.

Anm.: Opnåelsen er i alle 5 år beregnet for mødreskemaet.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Der er indtil videre blevet gennemført fem interviewrunder. Den første fandt sted i foråret 1996, hvor barnet var 20-24 uger gammelt, dvs. 4-5 måneder. Det var ved slutningen af morens barselsorlov, som dengang

var på 24 uger. Det næste interview fandt sted i foråret 1999, hvor barnet som 3½-årig typisk var begyndt i børnehave. Tredje interview var placeret i foråret 2003, da barnet var 7½ år gammelt og med en rettidig skolestart var ved at afslutte 1. klasse. Det fjerde interview lå i foråret 2007, hvor de nu 11½-årige børn typisk gik i 5. klasse og således var halvvejs igennem deres grundskoleforløb. Det femte og seneste interview fandt sted i foråret 2011. Børnene var nu blevet unge mennesker på 15½ år, som med et typisk skoleforløb bag sig var i færd med at afslutte 9. klasse.

RESPONDENTER OG SPØRGEMÅDE

Barnets (biologiske) mor har lige fra starten været den primære kilde til oplysninger om barnet. Moren er blevet interviewet hver gang. I de første fire runder foregik interviewet som et face to face-interview i familiens bolig med en interviewer fra SFI. Ved det seneste interview i 2011 besvarede moren et webspørgeskema på familiens computer (eller, hvis det ikke var muligt, et papirskema). Der er flere grunde til, at moren er foretrukket frem for faren som interviewperson. For det første er der altid en mor til det nyfødte barn (vi ser her bort fra de nu yderst få tilfælde, hvor moren dør i barselssengen). Derimod er det ikke sikkert, at der er en far til stede i familien. For det andet viser erfaringen, at mødre gennemgående er bedre informerede om deres børns ve og vel, end fædre er, og derfor er at foretrække som informanter om deres børn. For det tredje gør denne forskel mellem kønnene, at interviewsvarene ikke bliver belastet af en kønsfaktor, hvis svarpersonen altid enten er moren eller faren. Af disse grunde er det altid blevet foretrukket, at forældreinterviewet foregik med moren. I de tilfælde, hvor det ikke var muligt (fordi moren var død eller ikke boede sammen med barnet, eller man i familien af ligestillings- eller andre grunde lagde vægt på, at faren skulle interviewes) er forældreinterviewet taget med faren. I 2011 var 9 pct. af de interviewede forældre en mand.

Siden år 2000 har det været muligt ved henvendelse til Folkeregisteret at forhåndsframelde sig deltagelse i statistiske og videnskabelige undersøgelser, som baseres på oplysninger fra CPR-registeret. Det kaldes forskerbeskyttelse, og denne blev frem til 2007 typisk praktiseret ved at afkrydse en rubrik på flytteanmeldelsen til Folkeregisteret. Nu sker anmeldelsen på en særskilt blanket.[4] Omkring hver ottende person (hver

4. Se http://www.dst.dk/upload/notat_om_forskerbeskyttelse_2008.pdf.

fjerde i aldersgruppen 20-29 år) har forskerbeskyttelse, hvilket er et stort problem for befolkningsundersøgelser, som baseres på CPR-registeret. I forhold til BFU indebar det stadigt stigende antal personer fra den oprindelige stikprøve, som havde opnået forskerbeskyttelse, en klar reduktion af den tilgængelige stikprøve. I 2003 var denne således reduceret til lidt over 5.200 børn. Efter nærmere undersøgelser blev det imidlertid besluttet, at forskerbeskyttelsen kan anses for ophævet, hvis personen gennem sin deltagelse i undersøgelsen har tilkendegivet vilje til medvirken i denne specifikke forløbsundersøgelse. Dette har haft stor betydning for BFU, som havde sin første interviewrunde i 1996, flere år før reglerne om forskerbeskyttelse blev indført. I 2007 kunne den interviewbare stikprøve således opjusteres til ca. 5.900 børn.

Barnets far har lejlighedsvis (i første, tredje og fjerde runde) været inddraget som respondent i undersøgelsen. Det skete, når denne boede sammen med moren. Det var uden betydning, om forældrene var gift eller blot samlevende. Samlivsforholdet var endvidere vigtigere end det biologiske faderskab til barnet. Deltagelse i undersøgelsen er således tilbudt til den samlever, som på interviewtidspunktet levede sammen med moren. Det kunne også være en samlever af samme køn. Det faktiske samlivsforhold kunne først oplyses ved interviewet med moren. Derfor findes ingen oplysninger om det faktiske samlivsforhold blandt de mødre, som fravalgte deltagelse i undersøgelsen.

Den biologiske far, som ikke boede sammen med moren, men måske alligevel havde et omfattende samvær med sit barn, er aldrig blevet tilbudt at deltage i undersøgelsen. Besvarelsen er altid foregået ved selvudfyldelse af et papirskema, som intervieweren tog med sig efter besøget i familien, eller faren sendte efterfølgende skemaet til SFI.

Barnet selv. Fra og med fjerde runde i 2007, hvor børnene var blevet 11½ år, ansås det for tilrådeligt at lade barnet selv deltage som svarperson i undersøgelsen. Mens moren i 2007 blev interviewet face to face, skulle barnet på familiens computer selv besvare et webskema, der var udstyret med lyd, således at alle spørgsmål og svarmuligheder blev læst op for barnet, hvis det ønskede at gøre brug af denne facilitet. Herved sikredes det, at svage læsere også kunne besvare spørgsmålene. Teknikken var med godt resultat afprøvet af elever i 5. klasse på udvalgte folkeskoler (Andersen & Højlund, 2007). Hvis familien ikke rådede over en computer med internet, blev barnet interviewet face to face.

TABEL 2.1

Deltagelse i de fem interviewrunder på SFI's forløbsundersøgelse af børn født i 1995 (BFU), særskilt for mødre, samlevende fædre og børnene selv. Antal og procent.

	1. runde i 1996 (0,5 år)	2. runde i 1999 (3,5 år)	3. runde i 2003 (7,5 år)	4. runde i 2007 (11,5 år)	5. runde i 2011 (15,5 år)
Mødre					
Aktuel stikprøve	6.000[1]	5.883	5.236	5.900	5.645[2]
Gennemført	5.429	5.288	4.971	4.823	4.408[3]
Pct. af opr. stikprøve	90,3	88,0	82,7	80,2	73,4
Pct. af aktuel stikprøve	90,3	89,9	94,9	81,7	78,0
Samlevende fædre					
Aktuel stikprøve[4]	5.222	Deltog ikke i denne runde	4.326	4.003	Deltog ikke i denne runde
Gennemført	4.106		3.614	3.206	
Pct. af opr. stikprøve	-		-	-	
Pct. af aktuel stikprøve	78,6		83,5	80,1	
Børnene selv					
Aktuel stikprøve	Deltog ikke i denne runde	Deltog ikke i denne runde	Deltog ikke i denne runde	5.900	5.645
Gennemført				4.568	4.321
Pct. af opr. stikprøve				76,0	71,9
Pct. af aktuel stikprøve				77,4	76,4

1. Den oprindelige stikprøve har tidligere været angivet til 6.011 børn. Det er besluttet, at det korrekte antal er 6.000.
2 Den interviewbare stikprøves reduktion siden 1996 med 357 personer har følgende årsager: forløbsnægtere 211, flyttet til udland 57, døde 14 og overført til AFU 73.
3 Heraf 109, der er registreret som gennemførte, men ikke rummer svar på noget spørgsmål. De er sorteret fra i det datasæt, som benyttes til analyserne, og som derfor kun rummer 4.299 mødreinterview. Efter fradrag af de 109 tomme besvarelser bliver besvarelsesprocenten hhv. 71,6 pct. af oprindelig og 76,1 pct. af aktuel stikprøve.
4 Antallet baseres på svar om samlivsforhold fra de mødre, som deltog i pågældende runde.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Ved den foreløbig sidste dataindsamling i 2011, hvor barnet nu var 15½ år, blev den unge interviewet face to face af SFI's interviewer, mens moren besvarede et webskema. I 2009 havde webinterview med unge på hhv. 15 og 19 år til en undersøgelse af *Børn og unge i Danmark* (Ottosen m.fl., 2010) vist, at disse aldersgrupper er ekstremt svære at motivere til deltagelse i sådanne undersøgelser. Derfor blev det besluttet at lade SFI's interviewer foretage udspørgningen af den unge. Dette i forening med mange engagerede mødres overtalelse af deres børn til at medvirke gav de acceptabelt høje svarprocenter, som er en nødvendighed i forløbsundersøgelser. Beslutningen om at lade den unge interviewe face to face havde samtidig til konsekvens, at moren ikke skulle interviewes face to face. Det ville have forlænget interviewerens ophold i hjemmet urimelig meget og gjort dataindsamlingen dyrere. Derfor besvarede mødrene som nævnt deres skema på web. Og derved får disse data en lidt anden karakter end data fra tidligere runder. Betydningen heraf er endnu ikke analyseret.

STIKPRØVESTØRRELSE

Tilbage i 1996 blev der trukket en stikprøve på præcis 6.000 danske børn. De udgør den oprindelige stikprøve, som alle efterfølgende analyser burde have som udgangspunkt. Imidlertid angives det i rapporteringer fra de følgende år, at der var 6.011 børn i stikprøven.[5]

SUPPLERENDE DATA

Ved den fjerde spørgerunde i 2007 blev børnene bedt om at deltage i to test, en sprogprøve, som sigtede mod at måle deres sproglige evner, og en kognitiv test (en såkaldt figurprøve), der skulle måle deres matematiske evner. Begge prøver var placeret efter besvarelsen af det ordinære webskema og foregik på tid. De to prøver indgik i et kontrolleret eksperiment, som skulle afdække effekten på svarkvaliteten af at præmiere de bedste besvarelser. Udsigten til en pengepræmie, hvis man var blandt de bedste, skulle få børnene til at gøre sig umage. Børnene var på forhånd opdelt i to lige store grupper, hvoraf den ene havde mulighed for at vinde en præmie på mellem 40 og 200 kr., mens den anden gruppe deltog som kontrolgruppe uden mulighed for at vinde en præmie. Af etiske grunde var det besluttet, at alle fra gruppen med præmie skulle have en præmie, hvis størrelse først blev afgjort, efter at alle besvarelser var indkommet.

I den femte spørgerunde (2011) blev de unge igen udsat for en kognitiv test, denne gang den såkaldte Raven's test, se kapitel 9. Deres mødre deltog i en tilsvarende Raven's test, hvilket giver mulighed for at sammenholde den unges testresultat med morens.

Et tilfældigt udtrukket underudvalg på 300 børn deltog i 2007 i en særundersøgelse om aktivitetsvaner og helbred. I den forbindelse ud-

5. I praksis betyder denne afvigelse ikke noget for de rapporterede resultater, men en survey-baseret undersøgelse bør altid kunne gøre rede for sin stikprøve og bortfaldet i de forskellige interviewrunder. Derfor skal følgende oplyses: De oprindelige 6.000 børn er samlet i et datasæt, som er benævnt "b". Der findes også et andet datasæt, benævnt "x", som rummer 11 børn. Lægges de to datasæt sammen, fås et samlet sæt på 6.011 cases, hvilket netop er det antal, de fleste BFU-rapporter har anført som stikprøvens størrelse. Det står ikke klart, hvorfor der er trukket denne lille supplerende stikprøve. Vi kan se, at der er blevet foretaget interview med disse 11 børns mødre i 1996, men ikke siden. Intet tyder på, at de er forsøgt interviewet. Endvidere foreligger der ikke noget fædreinterview i 1996. En forklaring, som lyder sandsynlig, men hvis rigtighed ikke kan dokumenteres, er, at man i de efterfølgende interviewrunder har hentet datafilen "b" frem igen og sendt den til opdatering, hvorimod den lille datafil "x" er blevet glemt/overset. Da de 11 "glemte" børn ikke har indgået i de efterfølgende interviewbare stikprøver, er det besluttet at skrive dem helt ud af den oprindelige BFU-database. Fra og med den femte interviewrunde i 2011 er udgangspunktet således den oprindelige stikprøve på 6.000 børn.

fyldte intervieweren sammen med barnet et kort spørgeskema og udleverede og instruerede barnet i brugen af en skridttæller, som skulle aflæses en gang dagligt i en uge, samt en dagbog, hvori barnet over en uge skulle notere sine fysiske aktiviteter og deres varighed.

Såvel de unge som deres mødre blev i 2011 spurgt, om de ville oplyse deres e-mail-adresse. For mødrenes vedkommende blev adressen (som 77,3 pct. beredvilligt oplyste) benyttet til en supplerende webbaseret tillægsundersøgelse om deres erfaringer med barnets skolegang. 85,6 pct. af de kontaktede mødre besvarede dette webskema. Blandt de unge oplyste 90,0 pct. deres e-mail-adresse. Men blot 53,9 pct. af de unge, som blev kontaktet, besvarede webskemaet i denne tillægsundersøgelse.

DELTAGELSE I ET FORLØBSPERSPEKTIV

Hen over årene er andelen af den oprindelige stikprøve, som stillede sig til rådighed for et nyt interview, blevet stadig mindre. Der er dog ikke tale om et simpelt, eskalerende frafald. I en ny runde vil der være respondenter, som er med denne gang, men som ikke deltog i den forrige runde. Derfor kan man heller ikke slutte, at de 71-73 pct., som deltog i den seneste runde, så også har deltaget i alle fem runder. En del har været med i nogle, men ikke alle runder, idet alle fra den oprindelige stikprøve, som ikke udtrykkeligt har bedt om ikke at blive kontaktet igen (forløbsnægterne), og som ikke er udgået på grund af død, handikap eller flytning til udland, er blevet kontaktet. En person kan have deltaget i de to første interviewrunder, meldt fra til den tredje og fjerde og så igen have deltaget i den femte. Antallet af deltagere i den femte runde er derfor ikke et gyldigt udtryk for, hvor mange der har deltaget i alle fem spørgerunder frem til nu. I tabel 2.2 vises, hvor mange mødre der har deltaget i alle fem interviewrunder (3.549), hvor mange der kun har været med i fire runder (1.126) og så fremdeles. Bemærk, at det samlede tal for "deltagelse i fire runder" er 3.549 + 1.126 = 4.675 mødre. Som et kuriosum kan nævnes, at blot 208 mødre (3,5 pct. af samtlige) aldrig har deltaget i et interview.

Hvis interessen ikke blot retter sig mod at have deltaget i fire af de fem spørgerunder, men mere specifikt sigter på, at deltagelsen skal gælde bestemte runder, fx den første og den sidste, så viser tabel 2.2, at 376 mødre har været med i fire runder, og at to af disse har været den

første og den femte. Hertil kan så igen lægges de 3.549, som har deltaget i alle runder og derfor altid opfylder det ekstra kriterium. Alt i alt er der 4.095 mødre, som har deltaget i den første og den femte spørgerunde.

TABEL 2.2

Mødre, der har deltaget i BFU's interviewrunder, fordelt efter antal runder, de har deltaget i samt særskilt for kombinationer af deltagelse i specifikke runder. Antal.

	I alt	Heraf: deltog i runde nr.:			
		1 + 5	4 + 5	1 + 2	3 + 4 + 5
Har deltaget i alle fem runder	3.549	3.549	3.549	3.549	3.549
Har deltaget i fire runder	1.126	376	309	956	170
Har deltaget i tre runder	575	144	116	379	6
Har deltaget i to runder	288	26	15	116	0
Har deltaget i én runde	264	0	0	0	0
Har ikke deltaget i nogen af runderne	208	0	0	0	0
I alt	6.000	4.095	3.989	5.000	3.725
Pct. af oprindelig stikprøve		68,1	66,5	83,2	62,0

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Det overordnede indtryk af tabellen er, at en stor del af mødrene har været trofaste over for undersøgelsen. Således har 59,0 pct. deltaget i alle fem interview. 18,6 pct. er sprunget fra en enkelt gang. Det betyder, at 77,6 pct. har deltaget i mindst fire af de fem interviewrunder.

Det vil variere med problemstillingen, hvilke typer data og dermed hvilke interviewrunder der vil være relevante for den konkrete analyse. For en del analyser vil det gælde, at data fra den seneste runde skal benyttes sammen med data fra mindst én tidligere runde. Hvis der fx er brug for data fra de to seneste interviewrunder, viser tabellen, at 3.989 mødre eller 66,5 pct. har deltaget i begge disse runder. Og skal man have adgang til data fra de tre sidste runder (3 + 4 + 5), vil 62,0 pct. af mødrene leve op til dette krav. Tabellen er ikke udtømmende, idet den kun giver eksempler på kombinationer af deltagelse i specifikke runder.

De unges egen medvirken som respondenter fremgår af tabel 2.3. 3.834 (svarende til 64 pct.) har været med i begge interviewrunder, hvor de har fået det tilbudt. Omvendt er der 944 unge (16 pct.), som ikke har medvirket i nogen af runderne.

Hvis det forskningsmæssige behov er at kombinere de unges egne besvarelser i 11- og 15-års-alderen med forældresvar fra de samme år, så er det muligt at gøre det for 3.989 unge, hvilket svarer til 66 pct. af samtlige unge fra den oprindelige stikprøve.

TABEL 2.3

Børn, der har deltaget i BFU's fjerde og femte interviewrunde, fordelt efter kombinationer af deltagelse, desuden særskilt for morens deltagelse i alle runder. Antal.

Barnets egen deltagelse	Uden hensyn til mors deltagelse	Mor har deltaget i runde nr:			
		1 + 5	4 + 5	1 + 2	3 + 4 + 5
Har deltaget i begge runder	3.834	3.594	3.735	3.539	3.486
Har deltaget i én runde	1.222	482	245	1.002	230
Har deltaget i 5. runde	4.322	4.015	3.918	3.939	3.660
Har deltaget i 4. runde	4.568	3.649	3.797	4.140	3.542
Har ikke deltaget i nogen af de to runder	944	16	9	451	9
I alt	6.000	4.092	3.989	4.992	3.725
Pct. af oprindelig stikprøve		68,2	66,5	83,2	62,1

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

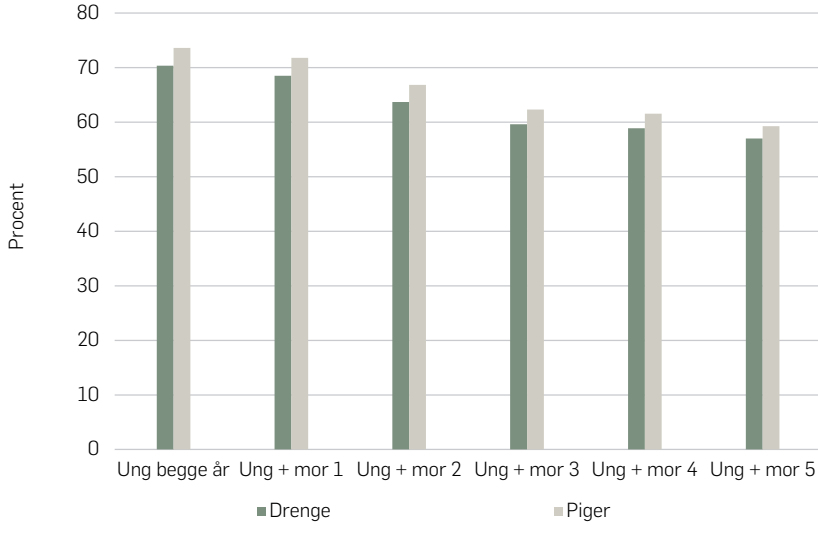
Tabellen dokumenterer i øvrigt, at der er en meget stærk sammenhæng mellem den unges og morens deltagelse i undersøgelsen. Hvis den unge har deltaget begge gange, har moren med ganske få undtagelser også gjort det. Og omvendt har næsten ingen mødre deltaget i de to sidste runder, hvis deres barn har valgt undersøgelsen fra. Som nævnt ovenfor tyder de praktiske erfaringer på, at det overvejende er de mange engagerede mødres overtalelse af deres børn, som ligger bag denne sammenhæng.

Sammenhængen mellem den unges deltagelse i de to sidste runder, hvor vi søgte at inddrage dem selv, og morens deltagelse i de fem interviewrunder, er vist grafisk i figur 2.2, hvor de unge yderligere er opdelt efter køn. Ses der helt bort fra, om moren har ladet sig interviewe, fremgår det af søjleparret længst til venstre, at ca. 70 pct. af de unge har medvirket i begge interviewrunder. Hvis vi samtidig ønsker, at moren skal have deltaget i den seneste interviewrunde (2011), falder andelen af unge, som opfylder kravet, en smule. Jo mere kravet til morens deltagelse i interviewrunderne tilbage i tiden skærpes, jo lavere bliver naturligvis andelen af unge, som opfylder kravet. Selv når vi forlanger, at moren skal have deltaget i samtlige fem interviewrunder, er det dog stadig ca. 60 pct. af de unge, som opfylder betingelsen. Figuren viser endvidere, at der procentvis er en lille, men helt systematisk overrepræsentation af piger i de opnåede besvarelser. Den oprindelige stikprøve havde i absolutte tal målt en svag overvægt af drenge, som var en smule større end det naturlige fødselsoverskud af drenge i årgangen. Alt i alt betyder den større

procentvise deltagelse af piger i undersøgelsen således, at balancen mellem det absolutte antal drenge og piger i opnåede besvarelser bedre svarer til de to køns indbyrdes forhold i hele aldersgruppen.

FIGUR 2.2

Andel af oprindeligt udvalgte børn til BFU, der selv blev interviewet i 2007 og 2011, hvis mor har deltaget i en eller flere af de fem interviewrunder. Særskilt for kombinationer af deltagelse, opdelt på drenge og piger. Procent.

Anm.: Mødrenes deltagelse er markeret med "1" for deltagelse i 2011, med "2" for deltagelse i 2007 og 2011, med "3" for deltagelse i 2003, 2007 og 2011, med "4" for deltagelse i 1999, 2003, 2007 og 2011, og med"5" for deltagelse i alle fem runder.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

BORTFALDSANALYSE

I de følgende afsnit analyseres bortfaldet ved den seneste spørgerunde i 2011, dvs. der tages udgangspunkt i den stikprøve på 5.653 unge, som på dette tidspunkt var til rådighed, og bortfaldet sættes i forhold hertil.[6] Da

6. I hovedrapporterne fra de tidligere interviewrunder er der redegjort for den pågældende rundes indsamling og bortfald. Se Andersen, 1997; Christensen, 2004, 2000; og Mattsson, Hestbæk & Andersen, 2008.

de unges situation er belyst gennem to interview, dels med dem selv, dels med en af deres forældre, er det nødvendigt at præcisere, hvad der menes med bortfald. I de fleste tilfælde vil der foreligge oplysninger fra begge kilder (en fuldt gennemført dataindsamling), mens der i andre tilfælde kun foreligger oplysninger fra den ene kilde (gennemført dataindsamling på unge- eller mødreniveau), og endelig er der de unge, om hvem vi ikke fik indsamlet nogen oplysninger (totalt bortfald i 2011). I nogle tilfælde kan det derfor være nødvendigt at præcisere, hvilken af disse grupper bortfaldet refererer til. Det første punkt i bortfaldsanalysen er derfor at undersøge, om de gennemførte interview er repræsentative for hele stikprøven, som den aktuelt fandtes i 2011, og på hvilke parametre der evt. forekommer en skævhed i materialet.

ANALYSE AF BORTFALDET I 2011

Ved den seneste interviewrunde i 2011 blev der ifølge tabel 2.1 opnået svar fra 4.408 af de tilbageværende 5.645 mødre.[7] Det svarer til en opnåelsesgrad på 78,0 pct. Ved den efterfølgende gennemgang af datamaterialet viste det sig, at 109 besvarelser var tomme.[8]

Det er ganske normalt i spørgeskemaundersøgelser, at der findes nogle besvarelser, som er ufuldstændige. Det giver et partielt bortfald på de spørgsmål, som ikke er besvaret. Hvis det partielle bortfald på et enkelt spørgsmål er stort (mange har ikke svaret på det), kan det blive nødvendigt at se bort fra spørgsmålet (det kan være et signal om, at der er noget galt med spørgsmålet). Er der for en given person tale om et så omfattende partielt bortfald, at det nærmest svarer til en manglende besvarelse af hele skemaet (fx ved at besvarelsen er stoppet efter ganske få spørgsmål), har besvarelsen ikke megen værdi for dataanalyserne, og det vil derfor ofte blive besluttet at se bort fra disse (typisk: få) besvarelser. I dette tilfælde drejer det sig om 109 besvarelser (eller knap 2 pct. af stikprøven), som er helt tomme. Lægges det til grund, at disse personer har svaret og dermed tilkendegivet vilje til at deltage i undersøgelsen, vil det

7. En mere korrekt betegnelse havde været "forældre", idet respondenten også kan være en far. Da det blev foretrukket, at respondenten var barnets mor, og da kun 9 pct. af respondenterne faktisk var far til barnet, findes det mest sigende at omtale denne respondentgruppe som mødre.

8. Den præcise årsag hertil kendes ikke, men det anses for mest sandsynligt, at webinterviewet ikke blev afsluttet forskriftsmæssigt, således at besvarelsen, der undervejs var blevet lagret på respondentens egen computer og til sidst skulle overføres til SFI's server ved kommandoen "send og sluk", ikke blev sendt, fordi der blev valgt en anden, uautoriseret måde at lukke programmet på.

give det bedste billede af henholdsvis deltagelse og bortfald at inkludere dem som deltagere i dataindsamlingen.

TABEL 2.4

Antal forældre og unge i BFU-stikprøven, fordelt efter begrundelser for bortfald i 2011. Antal.

	Forældre	Den unge
Oprindelig stikprøve (i 1996)	6.000	6.000
Status i 2011:		
Død		14
Rejst ud af landet		57
Forløbsnægter		211
Overført til AFU		73
Aktuel stikprøve (i 2011)	5.645	5.645
Sygdom	24	31
Bortrejst/hospital	20	26
Ikke truffet	144	143
Flyttet (indland)	18	24
Handikap	5	26
Sprogvanskeligheder	19	25
Barnet bor ikke hjemme (er fx på efterskole)	17	0
Nægter for barnet	-	132
Forældre/barnet nægter	926	803
Ny forløbsnægter[1]	-	58
Flyttet til udland	7	5
Død	2	0
Anbragt uden for hjemmet (overføres til AFU)	62	59
22 (fejlkode?)	1	
Besvaret skema ikke indsendt	109	-
Gennemførte interview (helt/delvis)	4.299	4.321

1. Denne spørgerunde var planlagt til at være den sidste, som forældrene medvirkede i. Derfor er ingen forældre registreret som forløbsnægtere. Hvis barnet optræder som forløbsnægter, vil det også gælde for forældrene.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Lægges det omvendt til grund, at deres besvarelser faktisk er tomme og dermed i den indholdsmæssige analyse af de indsamlede data er ikke-eksisterende, forekommer det mest hensigtsmæssigt at ekskludere dem som deltagere i undersøgelsen. Under alle omstændigheder er det sådan, de vil blive håndteret i dataanalysen.

Vi har valgt at henregne de 109 tomme skemaer til undersøgelsens bortfald, idet vi herved får den bedste beskrivelse af den forhåndenværende datamasses repræsentativitet. Herefter bliver antallet af opnåede mødreinterview 4.299, og opnåelsesgraden nedjusteres til 76,1 pct.

Den detaljerede oversigt over gennemførelse og bortfald i 2011 kan for mødrenes vedkommende sammenfattes i følgende: Mens 76 pct. valgte at deltage (endnu en gang) i undersøgelsen, var der 24 pct., som

ikke gjorde det. Heraf blev 1,2 procentpoint sorteret fra, fordi de ikke længere tilhørte stikprøven. I de fleste tilfælde drejede det sig om, at deres barn var blevet anbragt uden for hjemmet og således var overført til den anden undersøgelse af børn fra 1995-årgangen, nemlig den for de anbragte børn (AFU). En gruppe af forældre (1,2 pct.) faldt fra på grund af sygdom, hospitalsindlæggelse, handikap eller sprogvanskeligheder. Lidt flere (2,9 pct.) lykkedes det ikke at træffe, og 1,9 pct. blev som nævnt sorteret fra, fordi spørgeskemaet var helt tomt. Tilbage står 16,7 pct., som ikke ønskede at være med (nægterne). Selvom nægterandelen denne gang er højere end ved de tidligere spørgerunder, er det dog fortsat en lav andel og dermed et udtryk for den store entusiasme, det store flertal af forældre stadig møder undersøgelsen med.

TABEL 2.5

Mødre, der har deltaget i en BFU-runde, fordelt efter deres deltagelse i den forudgående runde. Procent.

		1996		1999		2003		2007	
		Deltog	Bortfald	Deltog	Bortfald	Deltog	Bortfald	Deltog	Bortfald
1999	Deltog	92,1	51,0						
	Bortfald	7,9	49,0						
2003	Deltog			92,1	16,6				
	Bortfald			7,9	83,4				
2007	Deltog					88,2	*		
	Bortfald					11,8	*		
2011	Deltog							83,0	28,3
	Bortfald							17,0	71,7

Note: * = tal foreligger ikke.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Hvis moren deltog i den forrige interviewrunde, er der stor sandsynlighed for, at hun også gør det i den følgende. Omvendt er det ikke videre sandsynligt, at hun vil deltage i et interview, hvis hun fravalgte deltagelse i den forrige spørgerunde. Det fremgår tydeligt af tabel 2.5, som viser, at 83 pct. af de mødre, som deltog i 2007, også gjorde det i 2011, mens det blot er 28 pct. af de mødre, der ikke lod sig interviewe i 2007, som valgte at deltage i 2011. Som nævnt blev den interviewbare stikprøve i 2007 opjusteret til 5.900 af de oprindelig udtrukne 6.000 personer. Det har ikke været muligt at opdele bortfaldet i 2007 efter, om personen tilhørte den interviewbare stikprøve i 2003 eller ej. Derfor mangler der i tabel 2.5 tal for opnåelse i 2007 blandt mødre, som ikke deltog i 2003.

Gennemførelse og bortfald kan også ses med udgangspunkt i bortfaldet, som det var sammensat i 2011. Af de godt 1.350 mødre, som fortsat tilhørte undersøgelsens stikprøve, men som ikke blev interviewet i 2011, havde ca. 600 (eller 44 pct. af bortfaldet) faktisk deltaget i alle fire forudgående interviewrunder. Det er en gruppe, man med rette kunne have forventet også ville deltage i 2011. En selvkritisk refleksion må være på sin plads. Kunne et så stort frafald blandt familier, vi anså for trofaste mod undersøgelsen, være undgået? Det har ikke været muligt at efterforske motiverne bag beslutningen. En hypotese kan være, at det i mange familier har været op til den unge selv at afgøre, om han eller hun ville deltage. Og så har forælderen blot fulgt trop.

De unge har som nævnt selv haft mulighed for at deltage i de to sidste spørgerunder. Blandt dem, der deltog som 11-årige, valgte 83,9 pct. også at deltage som 15-årige. Næsten 17 pct. faldt altså fra mellem de to interviewrunder. Til gengæld valgte en tredjedel (33,8 pct.) af den meget mindre gruppe, der ikke blev interviewet som 11-årige, at stille op for undersøgelsen, da de var 15 år gamle. Blandt de unge var bortfaldet i 2011 på 1.331 personer. Heraf var et lille flertal (699 personer eller 52,5 pct.) med i den første interviewrunde, da de var 11 år. Det gælder altså for de unge som for deres forældre, at en ganske stor gruppe af tidligere deltagere blev "tabt" i 2011. Ved kommende dataindsamlinger vil det være en stor udfordring at hindre denne udvikling i at fortsætte eller i det mindste at minimere dens effekt betydeligt.

I tabel 2.6 er de unge opdelt efter en række parametre, og opnåelsesgraden inden for hver undergruppe er vist. 76,4 pct. af de unge lod sig interviewe til undersøgelsen, og hvis det endvidere var et krav, at også moren (eller faren) skulle deltage, var der 74,5 pct. af de unges familier, som deltog med en fuld besvarelse. Pigers deltagelse ligger ca. 2,5 procentpoint højere end drenges.

Kun et fåtal af de kvinder, som blev mødre i 1995, var teenagere. Langt de fleste var 25 år eller derover. De relativt unge mødre (under 25 år i 1995) udmærker sig i forhold til undersøgelsen ved, at deres børn i 2011 har en klart lavere deltagelsesprocent end andre unge. Det kan naturligvis ikke i sig selv være den unge alder, som gør udslaget. Men den unge alder kan opfattes som indikator for andre forhold, som gør, at denne gruppe adskiller sig fra befolkningen i almindelighed.

TABEL 2.6

Unge i stikprøve til BFU 2011, skemaet til unge, særskilt for opnåelse eller bortfald, fordelt efter udvalgte forhold. Antal og procent.

	Fordeling af opnåede pct.	Opnået, antal	Bortfald, antal	I alt, antal	Opnåelse i pct.
Alle	100	4.321	1.324	5.645	76,4
Køn					
Dreng	51,3	2.218	724	2.942	75,4
Pige	48,7	2.103	600	2.703	77,8
Begge skemaer er besvaret		4.211	1.434	5.645	74,5
Dreng	51,3	2.159	783	2.942	73,4
Pige	48,7	2.052	651	2.703	75,9
Biologisk mors alder i 1995					
Under 20 år	1,0	42	58	100	42,0
20-24 år	13,1	569	238	807	70,5
25-29 år	39,9	1.725	502	2.227	77,5
30-34 år	10,9	1.438	377	1.815	79,2
35-39 år	1,8	471	134	605	77,8
40 år og derover	1,0	76	15	91	83,5
Biologisk fars alder i 1995					
Under 20 år	0,1	5	6	11	45,5
20-24 år	3,7	160	84	244	65,6
25-29 år	22,3	964	317	1.281	75,3
30-34 år	38,9	1.681	479	2.160	77,8
35-39 år	22,3	964	248	1.212	79,5
40 år og derover	11,0	474	136	610	77,7
Uoplyst	1,7	73	54	127	
Familietype i 2011					
Kernefamilie (begge biol. forældre)	65,7	2.837	661	3.498	81,1
Stedfamilie (andre par)	14,4	624	245	869	71,8
Enlig	18,9	818	393	1.211	67,5
Andet	1,0	42	25	67	
Mors (højeste fuldførte) uddannelse i 2011					
Grundskole (højst 9.-10. kl.)	12,7	549	326	875	62,7
Gymnasial uddannelse	6,1	265	68	333	79,6
Erhvervsfaglig uddannelse	40,3	1.743	587	2.330	74,8
KVU	4,5	193	32	225	85,8
MVU	25,5	1.101	215	1.316	83,7
LVU	9,7	420	68	488	86,1
Uoplyst	1,2	50	28	78	
Fars (højeste fuldførte) uddannelse i 2011					
Grundskole (højst 9.-10. kl.)	17,4	753	313	1.066	70,6
Gymnasial uddannelse	4,4	191	67	258	74,0
Erhvervsfaglig uddannelse	43,2	1.867	600	2.467	75,7
KVU	6,7	289	47	336	86,0
MVU	12,8	554	92	646	85,8
LVU	11,1	479	78	557	86,0
Uoplyst	4,4	188	127	315	

Tabellen fortsættes

TABEL 2.6 FORTSAT

	Fordeling af opnåede pct.	Opnået, antal	Bortfald, antal	I alt, antal	Opnåelse i pct.
Mors socioøkonomiske status i 2011					
Lønmodtager på højt niveau eller topleder	17,2	741	126	867	85,5
Lønmodtager på mellemniveau	26,1	1.127	246	1.373	82,1
Lønmodtager på grundniveau	32,4	1.398	466	1.864	75,0
Selvstændig	4,6	200	68	268	74,6
Andre lønmodtagere	9,6	417	160	577	72,3
Arbejdsløs min. 6 mdr.	0,8	35	27	62	56,4
Kontanthjælp/førtidspension	4,9	212	140	352	60,2
Uden for arbejdsmarkedet i øvr.	3,5	153	70	223	68,6
Uoplyst	0,9	38	21	59	
Fars socioøkonomiske status i 2011					
Lønmodtager på højt niveau eller topleder	21,3	924	170	1.094	84,4
Lønmodtager på mellemniveau	15,1	654	181	835	78,3
Lønmodtager på grundniveau	26,0	1.123	352	1.475	76,1
Selvstændig	9,9	427	113	540	79,1
Andre lønmodtagere	16,3	703	247	950	74,0
Arbejdsløs min. 6 mdr.	1,4	60	27	87	68,9
Kontanthjælp/førtidspension	3,4	145	90	235	61,7
Uden for arbejdsmarkedet i øvr.	3,1	134	51	185	72,4
Uoplyst	3,5	151	93	244	
Mors disponible indkomst i 2011					
Højst 50.000 kr.	1,7	73	28	101	72,3
50.001-100.000 kr.	1,8	77	29	106	72,6
100.001-200.000 kr.	25,5	1.103	460	1.563	70,6
200.001-300.000 kr.	55,6	2.403	654	3.057	78,6
300.001-400.000 kr.	11,3	490	110	600	81,7
Over 400.000 kr.	3,3	142	27	169	84,0
Uoplyst	0,8	33	16	16	
Fars disponible indkomst i 2011					
Højst 50.000 kr.	4,7	203	55	258	78,7
50.001-100.000 kr.	2,6	113	43	156	72,4
100.001-200.000 kr.	21,2	917	349	1.266	72,4
200.001-300.000 kr.	42,4	1.830	520	2.350	77,9
300.001-400.000 kr.	16,3	704	164	868	81,1
Over 400.000 kr.	9,8	424	112	536	79,1
Uoplyst	3,0	130	81	211	
Bopæl i 2011					
Bykommune	39,5	1.705	567	2.272	75,0
Mellemkommune	16,5	714	256	970	73,6
Landkommune	33,0	1.429	364	1.793	79,7
Yderkommune	11,0	473	137	610	
SDQ i 2007					
Normalområdet	84,9	3.667	636	4.303	85,2
I grænseområdet	4,0	172	39	211	81,5
Uden for normalområdet	3,9	169	68	237	71,3
Uoplyst (deltog ikke, mv.)	7,2	313	581	894	
Fritidsaktiv i 2007					
Går til noget	77,8	3.360	552	3.912	85,9
Går ikke til noget	10,9	472	139	611	77,3
Uoplyst	11,3	489	633	1.122	

Tabellen fortsættes

TABEL 2.6 FORTSAT

	Fordeling af opnåede pct.	Opnået, antal	Bortfald, antal	I alt, antal	Opnåelse i pct.
Skoletype i 2007					
Folkeskole, alm. undervisning	63,9	521	3.085	3.606	85,5
Privat skole, alm. undervisn.	9,1	83	429	512	83,8
Folkeskole, delv. sp.undervis.	6,9	86	306	392	78,1
Privat skole, delv. sp.undervis	1,0	11	43	54	79,6
Specialskole	2,7	39	116	155	74,8
Andet (inkl. ikke i skole)	0,6	6	29	35	82,9
Uoplyst (intet svar i 2007)	15,8	577	314	891	
Skolepræstation i 2007 (fagligt)					
Meget godt	32,0	1.383	235	1.618	85,5
Godt	41,3	1.782	318	2.100	84,9
Nogenlunde	13,3	576	119	695	82,9
Ikke så godt	1,6	69	14	83	
Uoplyst	11,8	511	638	1.149	83,1
Helbredsopfattelse					
Virkelig godt	45,8	1.980	344	2.324	85,2
Godt	33,2	1.435	256	1.691	84,9
Nogenlunde/dårligt/meget dårligt	8,6	373	83	456	81,8
Uoplyst	12,4	533	641	1.174	
Diagnosticeret lidelse					
Psykisk/psykiatrisk lidelse	2,4	105	37	142	73,9
Fysisk handikap	3,9	167	25	192	87,0
Psykisk lidelse og fysisk handikap	3,5	150	42	192	78,1
Ingen registreret lidelse	90,1	3.894	1.216	5.110	76,2
Uoplyst	0,1	6	3	9	
Livsopfattelse i 2007					
Er meget glad	55,2	2.386	425	2.811	84,9
Har det godt nok	29,7	1.281	221	1.502	85,3
Ikke særlig/slet ikke glad	2,9	126	33	159	79,2
Uoplyst	12,2	528	645	1.173	

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Således ved vi, at unge mødre oftere end andre er enlige, har ringe uddannelse og en svagere tilknytning til arbejdsmarkedet. De unge, som lever i en kernefamilie, har en klart højere deltagelse (81 pct.) end de unge, hvis mor er enlig (67 pct.). Ligeledes finder vi en sammenhæng mellem deltagelsesgrad og morens højeste fuldførte uddannelse, hvor unge, hvis mødre har en videregående uddannelse, fremviser en deltagelse på ca. 85 pct., mens den blot er 63 pct., hvis moren ingen uddannelse har.

Jo højere morens disponible indkomst er, jo højere er deltagelsesprocenten blandt de unge.

Den unges deltagelse er endvidere holdt op imod en række iagttagelser fra den forrige interviewrunde i 2007. De unge, som dengang anså deres helbred for at være relativt dårligt eller udtrykte en lavere grad af livstilfredshed, har i lidt større omfang end andre unge meldt fra i

2011. Deltagelsen er også lidt lavere, hvis den unge i 2007 modtog en eller anden form for specialundervisning. De unge, som for 4 år siden var fritidsaktive, deltog i højere grad end andre i undersøgelsen i 2011. Og de unge, som på den samlede SDQ-skala placeredes uden for normalområdet (se kapitel 3) i 2007, deltog i mindre grad (71 pct.) end unge fra normalområdet (85 pct.).

OPSUMMERING

Alt i alt peger de mange bortfaldstabeller således på en tendens, der isoleret set ganske vist ikke er så voldsom, men til gengæld optræder med stor konsekvens. Tendensen er, at det er de svage unge, dem med vanskeligheder, som systematisk falder lidt hurtigere fra og således tilfører det statistiske materiale en vis skævhed, som gør, at billedet af generationen, som denne undersøgelse tegner, bliver for pænt eller optimistisk i tonen. Omfanget af problemer bliver hele tiden undervurderet.

LITTERATUR

Andersen, B.H. (1997): *Børns opvækstvilkår. En beskrivelse af første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, Arbejdspapir.

Andersen, D. & O. Højlund (2007): *Interview med 11-årige børn. Erfaringer fra et web-baseret pilotprojekt*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 07:15.

Christensen, E. (2004): *7 års børneliv. Velfærd, sundhed og trivsel hos børn født i 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 04:13.

Christensen, E. (2000): *Det 3-årige barn. Rapport nr. 3 fra forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:10.

Danmarks Statistik (2008): *Notat om forskerbeskyttelse*. http://www.dst.dk/upload/notat_om_forskerbeskyttelse_2008.pdf.

Mattsson, C., A.-D. Hestbæk & A.R. Andersen (2008): *11-årige børns hverdagsliv og trivsel*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:16.

Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010.* København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

DE 15-ÅRIGE I OVERBLIK

DINES ANDERSEN OG MAI HEIDE OTTOSEN

INDLEDNING

De fleste af denne antologis kapitler er tilrettelagt ud fra problemstillinger, der dybtgående analyserer specifikke aspekter ved 15-åriges hverdagsliv eller opvækstforløb. For også at tilvejebringe et bredere overblik over livssituationen, som den så ud for de 15-årige i 2011, præsenterer vi i dette kapitel nogle nøgletal, der fordeler de unge i forhold til familietyper og -relationer, social baggrund, sundhed og mental trivsel. Desuden ser vi på karakteristika, der knytter sig til de unges personlighed. Flere af disse grundlæggende parametre anvendes i analyserne i de efterfølgende kapitler.

DE UNGES FAMILIER

FAMILIETYPE

Næsten alle de unge, der som 15-årige deltog i denne undersøgelse, blev født i en kernefamilie, hvor begge biologiske forældre var der. Kun knap 4 pct. havde fra starten en enlig mor. Med årene har billedet ændret sig. Men kernefamilien er fortsat den helt dominerende familietype, idet 65 pct. af de 15-årige, der indgår i undersøgelsen, tilhører sådan en familie.

På den anden side har ca. 30 pct. oplevet en opløsning af deres oprindelige familie. Halvdelen af disse unge (15 pct.) bor i en stedfamilie, hvor en ny "papfar" eller "papmor" er kommet til, mens de øvrige (i alt 17 pct.) bor med den ene forælder, som i de fleste tilfælde er deres mor. 88 pct. af de 15-årige skilsmissebørn har bopælsadresse hos moren, de resterende 12 pct. bor hos deres far.

At op mod hver tredje forældrepar ikke længere lever sammen, indebærer ikke, at de unge har mistet kontakten til den forælder, de ikke længere bor sammen med.

Fælles forældremyndighed er det mest normale blandt unge fra skilsmissefamilier. Når barnet er 15 år, har 64 pct. fælles forældremyndighed, mens moren har eneforældremyndighed i 32 pct. af familierne. Eneforældremyndighed til faren er kun tilfældet for 4 pct. af familierne.

TABEL 3.1

De unge, som deltog i 2011-interviewet, fordelt efter opvækstfamilietype, særskilt for den unges mor og den unge selv. Procent.

	Mors opvækstfamilie (op til 15-års-alder)	Den unges familietype i 2011
Kernefamilie	82	65
Stedfamilie	4	15
Enlig forsørger	8	17
Andet	1	2
Uoplyst	5	1
I alt	100	100
Procentgrundlag	4.321	4.321

Anm.: Unge i deleordning er indplaceret efter morens familietype, omtrent halvdelen i en stedfamilie og de øvrige hos en enlig forsørger. Fordelingen ville være den samme, hvis farens familietype i stedet var lagt til grund.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Når det drejer sig om samvær, har 8 pct. af de unge en deleordning (de bor skiftevis hos begge forældre), og yderligere 14 pct. har en udvidet samværsordning, hvor de opholder sig hos samværsforælderen op til 11 nætter om måneden. 14 pct. af de unge har ingen kontakt med den forælder, de ikke bor hos. Som vi har vist i en særskilt analyse om skilsmissebørnene fra BFU (Ottosen & Stage, 2012), falder andelene med de udstrakte samværsordninger (udvidet samvær og deleordninger), fra børnene er 11 år og til 15-års-alderen. Samtidig er der flere, som får en begrænset samværsordning, dvs. som overnatter hos den anden forælder sjældnere end hver 14. dag. Vi antager, at denne udvikling beror på, at de unge har fået øget behov for at være sammen med venner og for at gå til fester i weekenden.

Man kan sætte de unges opvækst i relief ved at se på, hvilke vilkår deres egne mødre voksede op under. Vi ved, at hovedparten (70 pct.), da de i 1995 fødte deres barn (som ikke nødvendigvis var det første, de fik), var 25-34 år gamle og altså selv var født i 1960'erne. Går vi et slægtled længere bagud, kan det anslås, at de fleste mormødre til de nu 15-årige blev født i perioden fra lidt før til lidt efter 2. verdenskrig (ca. 1935-1950). Færre i mormødrenes generation end i mødrenes blev skilt. Derfor voksede op mod 85 pct. af de unges mødre op i en kernefamilie, mens ca. 8 pct. af mødrene, da de blev spurgt herom i 1996, erindrede deres barndom, frem til de blev 15 år, som en opvækst hos en enlig mor. 4-5 pct. voksede op i en stedfamilie. Når man ser på de erfaringer med hensyn til den familiedannelse, mødre-generationen har haft med sig i bagagen, er det således helt overvejende kernefamilien, der har været omdrejningspunktet.

Forskydningerne fra mødregenerationen til deres børns generation (dvs. til de unge i undersøgelsen) betyder, at vi nu står med en generation, hvor den andel, der har andre familieformer end den traditionelle kernefamilie som sit naturlige referencepunkt, er betydelig. Om end kernefamilien fortsat er den dominerende familietype at vokse op i, vil der være så mange i en årgang unge, hvis personlige oplevelser i barndommen stammer fra en anden type familie, at der er basis for på statistisk grundlag at undersøge i hvert fald nogle af disse andre familietyper nærmere.

FORÆLDRENES UDDANNELSE OG ARBEJDE

Når børnene er 15 år gamle, kan vi regne med, at deres forældre har nået de uddannelsestrin, som vil blive deres højeste, og at de desuden i karrieremæssig forstand i vidt omfang er nået til det sted, hvor de vil forblive i resten af deres aktive år på arbejdsmarkedet – naturligvis med enkelte undtagelser.

Når fædres og mødres fordeling efter uddannelsesniveau sammenlignes, er der navnlig to forskelle, som springer i øjnene. Andelen, som ikke har nogen uddannelse ud over den obligatoriske grundskole, er 17 pct. blandt fædre, men kun 13 pct. blandt mødre. Det modsvares først og fremmest af en forskel i andelen med en mellemlang videregående uddannelse. Dette niveau, som bl.a. tæller uddannelse til professionerne (fx pædagog, lærer, sygeplejerske, socialrådgiver), har 25 pct. af mødrene nået, men kun 13 pct. af fædrene. Det skal i øvrigt bemærkes, at en mindre del af børnene ikke har en far, hvilket er grunden til, at fæd-

re med uoplyst uddannelsesforhold er opgjort til 4 pct., hvorimod den tilsvarende andel blandt mødre kun er 1 pct.

TABEL 3.2

15- årige fordelt efter fars og mors højeste uddannelse. Procent.

	Far	Mor
Grundskole	17	13
Gymnasial uddannelse	5	6
Erhvervsfaglig uddannelse	43	40
Kort videregående uddannelse	7	5
Mellemlang videregående uddannelse	13	25
Lang videregående uddannelse	11	10
Uoplyst	4	1
I alt	100	100
Procentgrundlag	4.321	4.321

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Ser vi i stedet på forældrenes socioøkonomiske placering, fremgår det af tabel 3.3, at en større andel fædre end mødre enten er selvstændige eller lønmodtagere i ledende stillinger (højeste niveau). Omvendt er mødrenes andel større end fædrenes, når det gælder lønmodtagere i underordnede funktioner på mellem- og grundniveau.

TABEL 3.3

15-årige fordelt efter fars og mors socioøkonomiske placering. Procent.

	Far	Mor
Selvstændig	10	5
Lønmodtager på højeste niveau	21	17
Lønmodtager på mellemniveau	15	26
Lønmodtager på grundniveau	26	32
Anden lønmodtager	16	10
Arbejdsløs, kontanthjælpsmodtager, førtidspensionist	5	6
Uden for arbejdsmarkedet	3	3
Uoplyst	4	1
I alt	100	100
Procentgrundlag	4.321	4.321

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

DEN UNGES FORHOLD TIL SINE FORÆLDRE

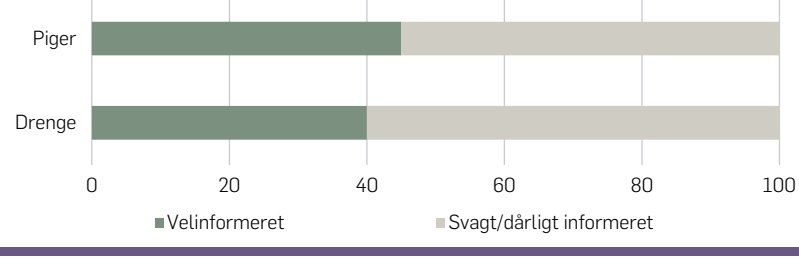
Forældrenes muligheder for at rådgive og støtte deres børn i den fase af deres liv, hvor de på den ene side skal foretage vigtige valg vedrørende ungdomsuddannelse og på den anden side står midt i en frigørelsesproces, som indebærer et ønske om at skubbe forældrene og deres meninger til side for at skaffe sig albuerum til selv at gribe fat om styrepinden, af-

hænger blandt andet af, hvordan forholdet mellem den unge og forældrene er. Det er den unge blevet spurgt om, og undersøgelsen råder derfor over nogle mål for den unges egen oplevelse af forældrerelationen, dens tæthed og mulighederne for at søge råd og støtte hos forældrene.

Med afsæt i *Alabama Parenting Questionnaire* (Elgar m.fl., 2007) har vi udvalgt to spørgsmål til at belyse de unges oplevelse af, hvor godt deres forældre følger med i deres gøren og færden. En oplevelse af god forældreindsigt er et tegn på, at den unge oplever interesse fra forældrenes side og ikke selv søger at holde forældrene udenfor. "Dine forældre kender de venner, du omgås", lød det ene udsagn. Og det andet lød: "Du giver besked derhjemme om, hvor du går hen". Jo hyppigere forældrene er informeret om disse forhold, jo højere grad af forældreindsigt er der. Såvel piger som drenge kan opleve en høj grad af overvågen fra forældrenes side. Den konkrete oplevelse er naturligvis individuelt bestemt. Men når vi i figur 3.1 ser på grupper af unge, er andelen, som oplever, at deres forældre er velinformerede, lidt større blandt piger end blandt drenge.

FIGUR 3.1

15-årige fordelt efter egen oplevelse af forældrenes indsigt i deres liv, særskilt for piger og drenge. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

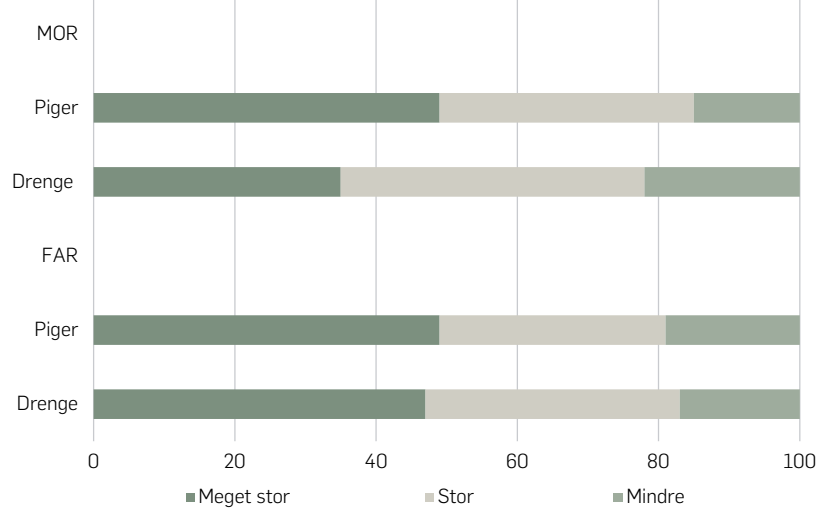
Det forhold, at piger lidt hyppigere end drenge oplever, at deres forældre følger med i deres liv, kan også tolkes som, at der består et tættere forhold mellem piger og deres forældre end mellem drenge og forældrene. Med inspiration fra nogle spørgsmål fra en australsk undersøgelse (*Australian Temperament Project*) har vi dannet et mål for de unges følelsesmæssige tilknytning til deres forældre. "Dit forhold til dine forældre er vigtigt for dig", "Du stoler på dine forældre" og "Dine forældre spiller en ret

stor rolle i dit liv". Jo oftere den unge oplevede disse ting, jo stærkere var tilknytningen til forældrene. Udsagnene var specifikt møntet på den unges mor og far.

Helt generelt svarede de unge sådan, at omkring halvdelen kunne siges at have en "meget stor" tilknytning til forældrene. Som det fremgår af figur 3.2, var der ikke forskel på drenges og pigers tilknytning til deres far. Andelen med "meget stor" tilknytning var omtrent ens for de to køn. Ser vi derimod på drenges og pigers tilknytning til deres mor, er der en klar forskel, idet andelen af piger med "meget stor" tilknytning til moren er den samme som andelen med samme tilknytning til faren. For drenge gælder det derimod, at andelen med "meget stor" tilknytning til moren er noget lavere end andelen med samme forhold til faren. Det tyder således på, at der er en tendens til, at forholdet mellem mor og dreng er mindre tæt end de øvrige relationer i familien.

FIGUR 3.2

15-årige fordelt efter forældrenes betydning for dem, særskilt for piger og drenge, for mors og fars betydning. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

En anden måde at se på forholdet mellem den unge og forældrene på er at spørge til den unges oplevelse af forældrene som ressourcepersoner,

der kan trækkes på, hvis der skulle blive behov for det. Med inspiration fra tre andre spørgsmål fra *Australian Temperament Project* er dannet et mål for graden af oplevede støttemuligheder fra forældrene. De tre udsagn, som gik på relationen til hver af forældrene var: "Du kan regne med, at din far/mor lytter til dig", "Du kan gå til din far/mor for at få et råd" og "Du kan regne med hjælp fra din far/mor, hvis du har et problem". De tre udsagn dækker tilsammen forskellige aspekter af den unges forhold til sine forældre, dels det følelsesmæssige og empatiske (at blive lyttet til), dels det praktiske svar på spørgsmålet "hvad skal jeg gøre?" og endelig en bevidsthed om, at forældrene er parate til at stille op for én med økonomisk eller praktisk hjælp, hvis det skulle blive nødvendigt.

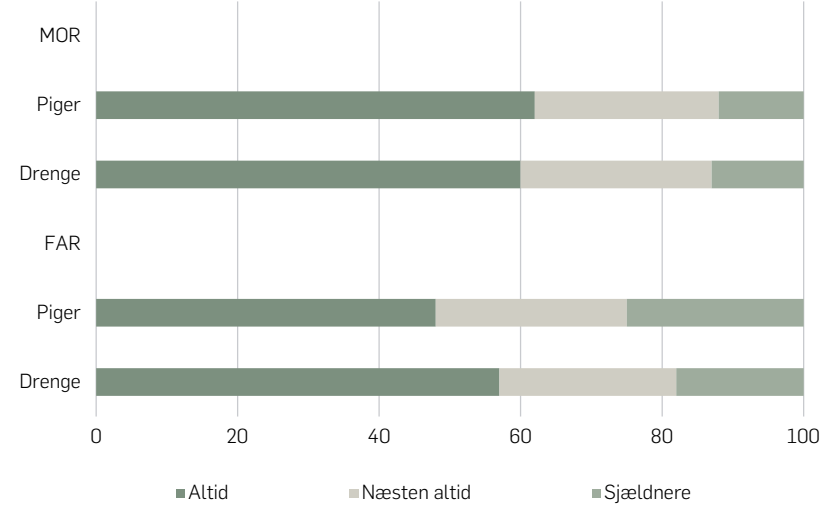
Som figur 3.3 viser, er der ikke forskel mellem drenge og piger i forhold til, hvordan fordelingen efter grad af oplevet støtte fra moren er. Det er interessant, fordi vi netop har set, at relationen mor-dreng synes at være svagere end de øvrige relationer i familien. En mulig forklaring kan være, at drenges behov for støtte er af en anden karakter end pigers. Hvis det fx forholder sig sådan, at drenge i mindre grad end piger efterspørger den følelsesmæssige støtte ved at blive lyttet til, som måske er morens særlige styrke, så behøver der ikke være nogen modsætning mellem på den ene side, at drenge i gennemsnit har en svagere relation til deres mor, end piger i gennemsnit har, og på den anden side, at drenge får dækket deres behov for (følelsesmæssig) støtte fra moren i lige så høj grad, som piger gør.

Generelt står faren som ressourceperson for de unge lidt svagere i billedet, end moren gør. Det gælder især pigerne, som har en klart svagere oplevelse end drengene af, at de kan gå til deres far for at få et råd eller søge social støtte. Også her kan en forklaring være, at faren er bedst til det praktiske, og at det ikke i så høj grad er det, pigerne efterspørger.

Allerede inden de unges behov for støtte eller rådgivning melder sig som konkrete udfordringer, har forældrene gennem de mange samtaler og fælles aktiviteter i årene forud formidlet en større eller mindre mængde af viden, indsigter og værdier til deres børn. Styrken i denne overførsel af kulturel kapital fra forældre til deres børn måles ved samtalefrekvensen i familien, idet det i høj grad er herigennem, at forældrene formidler deres egne holdninger og forståelse af, hvordan tingene hænger sammen, og hvordan man bedst opnår sine mål, til den næste generation.

FIGUR 3.3

15-årige fordelt efter deres muligheder for at hente råd og støtte hos forældrene, særskilt for piger og drenge og for muligheden for støtte hos mor og hos far. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Et mål for graden af kulturel formidling i familien er i denne undersøgelse dannet med udgangspunkt i to spørgsmål, der også benyttes i PISA-undersøgelserne (Andersen m.fl., 2001) til den unge: "Dine forældre diskuterer politiske eller sociale emner med dig" og "Dine forældre bruger tid på bare at tale med dig". Jo hyppigere den unge deltager i den slags samtaler, jo stærkere oplever han eller hun formidlingen af de kulturelle værdier i familien.

Hver femte ung oplever en "meget høj" grad af kulturel overførsel fra sine forældre, og yderligere en femtedel (23 pct.) en "høj" grad. De resterende knap 60 pct. fordeler sig ligeligt mellem en "ret svag" og en "meget svag" oplevelse af kulturel overførsel fra forældrene. Helt som ventet er der ingen forskel på graden af kulturel overførsel til henholdsvis drenge og piger.

SUNDHED OG SYGDOM

De unges helbredsmæssige forhold er belyst på flere måder. For det første kan fra registre hentes informationer om eventuelle behandlinger på

hospital og de diagnoser, der i den forbindelse er blevet stillet. For det andet har vi fra interviewene i BFU en række spørgsmål, som dels i nogen grad er faktaorienterede, dels bygger på rene selvvurderinger. I dette afsnit ser vi alene på de unges egne interviewsvar i 2011.

I interviewet med de 15-årige lød et af spørgsmålene: "Har du en langvarig sygdom eller handikap?". Det svarede 15 pct. af de unge "ja" til, lidt flere drenge (17 pct.) end piger (13 pct.). Efterfølgende blev de spurgt: "Er du til daglig hæmmet af din sygdom eller handikap?". Det mente halvdelen (7 af de 15 procentpoint) at være, mens den anden halvdel (8 af de 15 procentpoint) ikke oplevede sig som hæmmede i det daglige. Det er interessant, at drenge i mindre grad end piger følte sig hæmmede af deres sygdom eller handikap, hvorfor der endte med at være den samme andel (7 pct.) af begge køn, som i det daglige føler sig hæmmet af deres sygdom/handikap. Besvarelserne tyder på, at de unge på den ene side har været omhyggelige, da de tog stilling til, om de havde en varig lidelse/handikap, og har bestræbt sig for at få det hele med (det kunne fx være at huske det ikke-perfekte syn, som er årsag til, at den unge bruger briller, eller en astmalidelse, som med den rette medicin er til at leve med), og på den anden side har undladt at fremstille sig selv i en offerrolle, idet de helbredsmæssige gener af halvdelen opleves at være uden betydning for deres daglige udfoldelsesmuligheder.

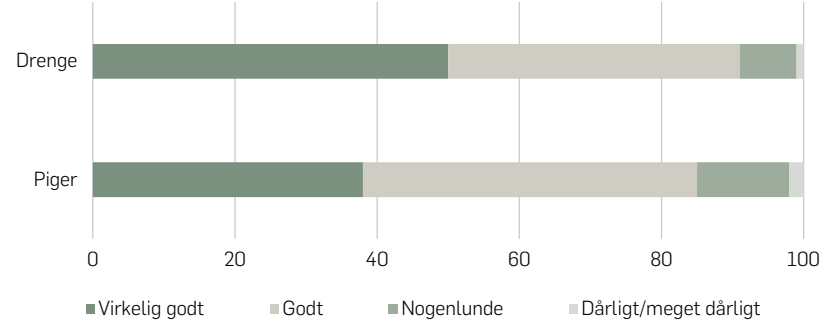
De unge skulle endvidere vurdere deres egen helbredstilstand. På en skala med fem svaralternativer angav 9 ud af 10, at det var enten "virkelig godt" eller bare "godt". De sidste 10 pct. placerede sig næsten udelukkende i den bedste af de tre øvrige svarkategorier, idet de de "nogenlunde". Der var således kun enkelte unge, som mente at have et "dårligt" eller "meget dårligt" helbred.

Som det fremgår af figur 3.4, har færre piger end drenge vurderet deres helbred til at være helt i top, og flere har svaret "nogenlunde". Over en bred kam ser drenge i 15-års-alderen således mere optimistisk på deres generelle helbredssituation, end piger gør.

Der er som ventet en sammenhæng mellem at have en varig lidelse/handikap og den subjektive oplevelse af eget helbred. 9 ud af 10 blandt de mange unge, som ikke har et handikap eller en varig lidelse, giver således udtryk for at have et "godt" eller "virkelig godt" helbred.

FIGUR 3.4

15-åriges selvvurderede helbred. Opdelt på køn. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse afdanske børn født i 1995.

Det mest forbløffende – og i en vis forstand opløftende – er, at næsten en fjerdedel af de unge, som har en lidelse eller et handikap, der hæmmer dem i deres daglige udfoldelse, alligevel vurderer deres eget helbred til at være "virkelig godt". Det peger på en optimisme og vilje til at få det bedst mulige ud af tilværelsen, som måske også kan vise sig at føre til gode resultater for disse unge. Bortset fra dette strejf af solskin skal det imidlertid ikke overses, at der i denne belastede gruppe findes 30 pct., som vurderer deres eget helbred til i bedste fald at være "nogenlunde".

TABEL 3.4

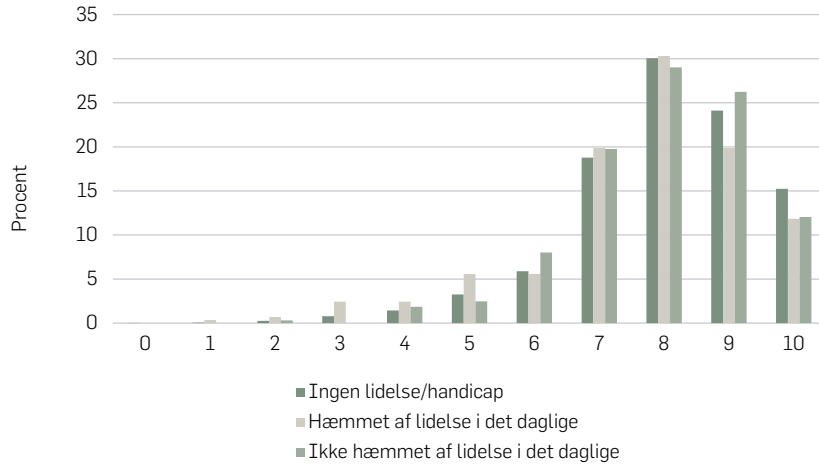
15-årige i BFU 2011, særskilt for forekomst af varig sygdom/handikap, fordelt efter selvoplevet helbredstilstand. Procent.

	Har langvarig sygdom eller handikap			
	Til daglig hæmmet af lidelsen	Ikke hæmmet af lidelsen	Har ikke langvarig sygdom/handikap	Alle
Virkelig godt	23	31	48	44
Godt	47	54	42	44
Nogenlunde/dårligt/meget dårligt	30	15	10	12
I alt	100	100	100	
Procentgrundlag	318	353	3.636	4.321

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

FIGUR 3.5

15-årige i BFU 2011, fordelt efter livstilfredshed på en skala fra 0 til 10, særskilt for varig lidelse/ handikap og om den unge er hæmmet heraf. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Et andet mål for de unges situation får vi med spørgsmålet: "Hvor tilfreds er du for tiden med dit liv? – Angiv din tilfredshed på en skala fra 0 til 10, hvor 10 betyder det bedst mulige liv, og 0 betyder det værst tænkelige liv". Som det fremgår af figur 3.5, er fordelingen stærkt højreskæv, idet de nederste trin på skalaen ikke blev benyttet af de 15-årige. 15 pct. placerede sig helt i top med et 10-tal, og 24 pct. fulgte lige efter med 9 point. I alt 6 pct. placerede sig i intervallet fra 0 til 5. Yderligere 6 pct. udtrykte deres egen livstilfredshed med et 6-tal, og halvdelen brugte et 7- eller 8-tal til karakteristik af, hvor tilfredse de for tiden var med deres eget liv.

Man kunne have forventet en større grad af livstilfredshed blandt de unge, som ikke har nogen varig lidelse eller handikap, end blandt de unge med den slags vanskeligheder. Som figuren viser, er der da også færre med høj livstilfredshed (9-10 point) blandt den gruppe af unge med en varig lidelse/handikap, som i det daglige er hæmmet i deres livsudfoldelse, end blandt de raske unge. Tilbage står dog det overordnede indtryk, at søjlerne for de tre grupper stort set følges ad i højde. Det vidner om, at livstilfredshed er en relativ størrelse, som den enkelte måler

efter sin egen helt personlige målestok. Livstilfredshed handler om, i hvilken grad ens egne forventninger til livet bliver indfriet.

PSYKISKE FORHOLD

Til brug for screening af børns og unges psykiske og sociale situation er udviklet et spørgeskema *"Strengths and Difficulties Questionnaire"* (SDQ)[9], som er en standardiseret skala til brug ved måling af:

- Emotionelle problemer
- Adfærdsproblemer
- Hyperaktivitet
- Kammeratskabsrelationer
- Prosocial adfærd
- En samlet score for personens sociale og psykiske styrker, der bygger på de første fire delindeks (dvs. ekskl. indeks for prosocial adfærd).

Tre gange i løbet af opvæksten (i 7-, 11- og 15-års-alderen) er barnets mor (eller far) blevet stillet de samme 25 spørgsmål om barnets væremåde over for andre børn og unge. På grundlag af svarene kan den unge indplaceres på en skala, som opdeles i et "normalområde", hvor langt de fleste befinder sig, og et område "uden for normalområdet", hvor et klart afvigende mindretal befinder sig. På grænsen mellem de to kategorier er det ikke så klart, om den unge er inden for eller uden for det, der betegnes som normal adfærd. Disse svært bestemmelige unge er karakteriseret som tilhørende et "grænseområde".

Som det ses af tabel 3.5, er det en ensartet andel på 3 pct. af pigerne, som ved alle tre målinger er blevet placeret uden for normalområdet. Blandt drengene svinger det lidt mere. Heraf kan dog ikke udledes, at det helt konkret er de samme piger, der i alle tre målinger er havnet i kategorien uden for normalområdet. I et vist omfang er der formentlig sket en udskiftning, men bevægelserne ud af og ind i gruppen har så blot været lige store, så nettoresultatet er blevet et nul.

9. For detaljerede oplysninger om SDQ-skalaen og dens anvendelse, se http://www.sdqinfo.com/ samt Goodman (1999).

TABEL 3.5

Andelen af 15-årige i BFU 2011, som på forskellige alderstrin blev placeret uden for normalområdet på samlet SDQ-skala og de fem delskalaer, opdelt efter delskalaer, særskilt for køn og alder. Procent.

	Drenge			Piger			Alle
	7 år	11 år	15 år	7 år	11 år	15 år	15 år
Samlet SDQ-skala	4	5	2	3	3	3	3
Emotionelle problemer	10	10	3	10	11	9	6
Adfærdsproblemer	8	4	4	6	3	3	3
Hyperaktivitet	10	8	5	6	4	2	3
Kammeratskabsrelationer	5	7	10	3	5	8	9
Prosocial adfærd	2	1	3	0	0	1	2

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Tabellens sidste kolonne, som viser andelen for piger og drenge under ét, viser, at nogle få procent af de unge falder helt uden for normalområdet på den samlede SDQ-skala og på delskalaerne for adfærdsproblemer og hyperaktivitet samt på den særlige skala for prosocial adfærd (som ikke indgår i den samlede SDQ-skala). Når det gælder emotionelle problemer er andelen, som falder uden for normalområdet, noget højere (6 pct.), hvilket helt overvejende skyldes den betydelige hyppighed af emotionelle vanskeligheder blandt piger i denne alder. 9 pct. af alle pigerne karakteriseres på denne skala sådan, at de falder uden for normalområdet. Det skal nævnes, at yderligere 7 pct. af pigerne befinder sig på grænsen af normalområdet. Alt i alt er det derfor 16 pct. af de 15-årige piger, som ikke klart tilhører normalområdet. For drengenes vedkommende er det blot 3 pct., hvilket er et markant fald i forhold til de tidligere målinger for drenge. I rapportens kapitel 11 uddybes, hvad der er på spil for unge med emotionelle vanskeligheder.

Det område, som både blandt drenge og piger har den største problemandel, er kammeratskabsrelationer. 9 pct. af de unge 15-årige har så store problemer i forhold til deres jævnaldrende, at de falder helt uden for normalområdet. Og yderligere 6 pct. placerer sig i grænseområdet. Som tabellen viser, går det med alderen på flere områder den rigtige vej, dvs. at andelen med vanskeligheder svinder ind. Men når det gælder evnen til at omgås jævnaldrende, ser det mere alvorligt ud, idet andelen, som falder uden for normalområdet, stiger med alderen.

ASPEKTER AF DE UNGES PERSONLIGHED

De unge skal i skolen ikke bare lære at læse, regne og skrive. Ud over de faglige færdigheder skal de også tilegne sig kendskab til og erfaring med forskellige metoder, fx projektarbejde og samarbejde. Skolen må således tage hensyn til den enkeltes personlighed, samtidig med at den søger at påvirke denne i en retning, som gør eleven mere egnet til at opfylde kravene i det moderne arbejdsliv. Med personlighedstesten "Big Five", som er resultatet af en række forskerteams' samtidige udviklingsarbejde frem til begyndelsen af 1990'erne (Costa & McCrae, 1992), er det muligt i spørgeskemaform at måle fem aspekter af personligheden. Testen består i sin fulde udgave af 45 udsagn, der tilsammen dækker de fem personlighedsaspekter. For at imødekomme et ønske om en kortere version blev der udviklet en udgave med bare 10 spørgsmål. Denne korte version er benyttet i vores undersøgelse. Til hvert personlighedsaspekt hører to udsagn, som har henholdsvis en positiv og en negativ formulering. De fem personligheder og tilhørende spørgsmål er følgende:

- *Åben* for nye erfaringer (er nysgerrig og værdsætter oplevelser, kunst, følelser og nye ideer som modsætning til forsigtighed og lægger vægt på det pålidelige og ensartede)
    - Du ser dig selv som en person, der er meget lidt kunstnerisk anlagt.
    - Du ser dig selv som en person, der har en god fantasi.
- *Samvittighedsfuld* (lægger vægt på effektivitet, disciplin, planlægning i modsætning til spontanitet, skødesløshed, afslappethed)
    - Du ser dig selv som en person, der er mageligt anlagt.
    - Du ser dig selv som en person, der er grundig med de ting, du laver.
- *Udadvendt* (er åben, energisk, har positive følelser og trang til at søge stimulering ved samvær med andre i modsætning til at nære forbehold, være reserveret, eneboer)
    - Du ser dig selv som en person, der er reserveret.
    - Du ser dig selv som en person, der er udadvendt.
- *Tillidsfuld* (venlig, indfølende og samarbejdsvillig i modsætning til uvenlig, kold og mistænksom)
    - Du ser dig selv som en person, der almindeligvis stoler på folk.
    - Du ser dig selv som en person, der har en tendens til at fokusere på andres fejl.

- *Neurotisk* (følsom, nervøs, har let til vrede, ængstelse, sårbarhed, depression som modsætning til selvsikkerhed)
    - Du ser dig selv som en person, der er afslappet og ikke bliver så let stresset.
    - Du ser dig selv som en person, der bliver let nervøs og usikker.

Et par af de nævnte karaktertræk er betegnet på en måde, som ikke forekommer retvisende i forhold til det begrænsede udvalg af udsagn, der ligger bag i denne korte version. Vi vil derfor foretrække betegnelsen *fantasifuld* i stedet for "åben for nye erfaringer" og *nervøs, ængstelig* i stedet for "neurotisk", som i en dansk sammenhæng, der ikke begrænser sig til snævert faglige kredse, kan virke noget voldsom. Desuden skal det bemærkes, at det er et negativt ladet karaktertræk, i modsætning til de fire øvrige, som er positivt ladede. Endvidere kunne *pligtopfyldende* være et bedre ord for "samvittighedsfuld".

Ved hvert af de 10 udsagn kan svarpersonen erklære sig fra (meget) enig til (meget) uenig, og efterfølgende er svarene blevet harmoniseret. Den gennemsnitlige score på de fem karaktertræk er vist i tabel 3.7. For at undgå fejlfortolkning af scoren i den nederste række vedrørende selvopfattelsen som nervøs og ængstelig, skal det understreges, at tallet udtrykker graden af enighed i, at den unge *ikke* anser sig for nervøs og ængstelig. Det havde derfor været bedre at bruge et positivt udtryk for den modsatte side af karaktertrækket, fx *rolig og robust*.

Vi har ikke kendskab til, hvordan svarfordelingerne ser ud for et almindeligt befolkningsudsnit. Derfor kan vi ikke forholde os til, om en given gennemsnitsstørrelse er usædvanlig "høj" eller "lav". Men vi kan sammenligne gennemsnitsværdierne for forskellige grupper i undersøgelsen samt på tværs af de fem karaktertræk.

Den gennemsnitlige score ligger markant højere, når vi ser på de unges egen opfattelse af, hvordan de er med hensyn til *udadvendthed* (7,67) og *tillidsfuldhed* (7,60) set i forhold til *fantasifuldhed* (6,70) og *samvittighedsfuldhed* (6,63). Med hensyn til det femte karaktertræk, at være *rolig og robust* (eller: ikke at være nervøs, ængstelig), placerer de unge sig midt imellem med gennemsnitsscoren 7,08. Helt generelt kan dette tolkes sådan, at de unge ser sig selv som mere socialt udadvendte med tillid til andre (karaktertræk, som er vigtige for at få adgang til de fællesskaber blandt unge, der synes helt afgørende for livsopfattelsen i denne alder) og i mindre

grad af lysten til at møde nye indtryk, der kan gøre en klogere, samt af trangen til at gøre tingene færdige og perfekte.

TABEL 3.6

Gennemsnitlig score på fem karaktertræk (Big Five) blandt 15-årige i BFU 2011, særskilt for piger og drenge.

	Drenge	Piger	I alt
Fantasifuld			
Gennemsnit	6,47	6,94	6,70
Standardafvigelse	1,99	2,11	2,07
Samvittighedsfuld			
Gennemsnit	6,48	6,79	6,63
Standardafvigelse	1,64	1,71	1,68
Udadvendt (opsøgende, social)			
Gennemsnit	7,59	7,75	7,67
Standardafvigelse	1,88	1,89	1,89
Tillidsfuld (stoler på andre)			
Gennemsnit	7,57	7,63	7,60
Standardafvigelse	1,51	1,64	1,58
(Ikke) nervøs, ængstelig			
Gennemsnit	7,58	6,55	7,08
Standardafvigelse	1,76	1,85	1,88

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Pigerne har en klart stærkere oplevelse end drengene af at være *fantasifulde* og åbne over nye indtryk og ny erkendelse. Den gennemsnitlige score er ca. 0,5 point højere. Det samme gælder, om end i mindre udtalt grad, for de to køns oplevelse af egen *samvittighedsfuldhed*.

Udadvendthed er som nævnt et af de karaktertræk, de unge giver udtryk for at besidde i relativt stort omfang. Pigerne synes at være lidt mere udadvendte end drengene.

Der synes ikke at være klare forskelle mellem drenge og piger med hensyn til *tillidsfuldhed*.

Det sidste karaktertræk, som de unge har placeret sig selv i forhold til, er det negativt ladede: *ængstelighed* (følsomhed, sårbarhed, let til vrede). Her er pointskalaen vendt om, så en høj score udtrykker fravær af ængstelighed eller mere positivt udtrykt: robusthed, selvtillid og ro i sindet. Der er en markant forskel på drenge og piger, idet gennemsnitsværdien for pigerne er et helt point lavere end for drengene. Pigerne giver i denne alder klart udtryk for en lavere grad af selvtillid og ro end drenge-

ne gør. Pigerne er mere nervøse, ængstelige og bliver lettere stressede end drengene.

FREMTIDEN

I økonomisk teori betragtes uddannelse som en investering i højere produktivitet, hvilket for den enkelte i fremtiden ventes at medføre en højere indkomst. Det vil således være befordrende for lysten til at starte på et uddannelsesforløb efter grundskolen, at den unge orienterer sig mod fremtiden og ikke kun har øjeblikkelig nydelse i tankerne. Udsigten til en fremtidig økonomisk gevinst skal kunne opveje ulempen ved her og nu at afstå fra et forbrug, som kunne opnås ved straks at tjene en arbejdsindkomst.

De unges dilemma kunne også formuleres som et valg mellem at bruge den skolefri tid på fritidsaktiviteter (sammen med venner osv.) eller på uddannelsesaktiviteter (dygtiggørelse af enhver art). De unge har svaret på en række spørgsmål udvalgt fra *Zimbardo Time Perspective Inventory* (ZTPI)(Zimbardo & Boyd, 1999), der har til formål at måle forskellige typer af tidspræferencer. Vi har således ét mål for den unges *fremtidsorientering* og et andet for den unges *præsens-hedonistiske orientering*, som her benævnes "orientering mod nutid og nydelse".

På en skala fra 5 til 20 point opnår de unge i gennemsnit 15 point, når vi måler, hvor stærkt de orienterer sig mod fremtiden, og ca. 13 point, når vi ser på deres orientering mod nutid og nydelse. Jo højere pointtal, jo stærkere orienterer den unge sig i den pågældende retning. Helt generelt spiller det ikke nogen nævneværdig rolle, om de unge aktuelt går i 8. eller 9. klasse. Det gør kønnet derimod. Drenge scorer lidt højere end piger med hensyn til fremtidsorientering, hvorimod piger scorer klart højere end drenge, når det gælder nydelse og nutidsorientering.

Som gennemsnitsscoren viser, orienterer de unge sig generelt stærkere mod fremtiden end mod det nydelsesbetonede, der sker i nutiden. Trangen til at lade sig lede af det, der ligger lige for, gør sig stærkere gældende blandt piger, hvor 25 pct. via deres egne svar scorer højere på indekset for nutid og nydelse end på indekset for fremtid. Blandt drenge er det tilsvarende 18 pct., som er mere lystbetonede end fremtidsorienterede. Andelen med en højere score for fremtidsorientering end for den lystbetonede nutidsorientering er 70 pct. blandt drenge og 61 pct. blandt piger.

TABEL 3.7

15-årige i BFU 2011, fordelt efter styrke i orientering mod nutid/nydelse og fremtid, særskilt for køn. Procent og gennemsnitlig pointscore.

	Nutids- og nydelsesorientering			Fremtidsorientering		
	Drenge	Piger	Alle	Drenge	Piger	Alle
Svag (5-12 point)	44	31	38	12	14	13
Middel (13-15 point)	43	51	47	45	44	45
Stærk (16-20 point)	10	15	12	42	41	41
Uoplyst	2	3	3	1	1	1
I alt	100	100	100	100	100	100
Procentgrundlag	2.218	2.103	4.321	2.218	2.103	4.321
Gennemsnitlig score	12,77	13,41	13,08	15,00	14,87	14,94

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Man kan også formulere den overordnede sammenhæng sådan, at de unge befinder sig i en fase af deres liv, hvor de er klar over, at de skal tænke langsigtet og lægge planer for deres liv som voksne, men at der også er en gruppe af de unge (størst blandt piger), som ikke deler denne opfattelse af fremtidens forrang for nutiden, men tværtimod er mest "her og nu"-orienterede.

OPSUMMERING

Der er i rigtig mange år talt meget om "familiens opløsning" og om "nye familieformer". Kernefamilien er dog – kvantitativt betragtet – fortsat den helt dominerende familieform. Cirka 96 pct. af de unge fra årgang 1995 blev født ind i en kernefamilie, og 65 pct. bor som 15-årige fortsat i en kernefamilie. Set i forhold til forholdene, da de unges forældre selv var 15 år gamle, er det dog en klar ændring. Dengang boede 82 pct. af de unge i en kernefamilie. Det vil nu være muligt på statistisk grundlag at undersøge nogle af de andre familietyper nærmere.

Hvor der i bedsteforældrenes generation var mange hjemmegående husmødre, som aldrig havde fået en uddannelse ud over grundskolen, er der i dag større jævnbyrdighed mellem fædre og mødre. Blandt begge køn er det cirka hver femte, som ikke har gennemført nogen uddannelse med erhvervskompetence, og ses de mellemlange og lange videregående uddannelser under ét, er der klart flere mødre (35 pct.) end fædre (24 pct.) på dette niveau. Til gengæld er fædrene mere rigeligt repræsenteret inden for de erhvervsfaglige uddannelser, som bl.a. kan være en vej til at blive

selvstændig. Ser vi på forældrenes socioøkonomiske status, er der da også en større andel af fædrene (31 pct.) end af mødrene (22 pct.), som er selvstændige eller lønmodtagere på højeste niveau. Lidt forenklet kan det siges sådan: Mødrene dominerer inden for de højeste uddannelsesniveauer, mens fædrene dominerer inden for de højeste stillingsniveauer.

Piger på 15 år oplever i lidt højere grad end jævnaldrende drenge, at deres forældre følger med i deres liv, og at de er lidt tættere knyttet til forældrene. Det synes navnlig at være et svagere bånd mellem nogle drenge og deres mor, som kan forklare denne kønsforskel. Drenge og piger synes nemlig lige stærkt knyttede til deres fædre.

Den kulturelle overførsel fra forældre til deres børn varierer i styrke mellem familierne, men den er lige stærk, hvad enten barnet er en dreng eller pige.

15 pct. af de unge i undersøgelsen har en langvarig sygdom eller et handikap, men kun halvdelen af disse unge føler sig i det daglige hæmmet heraf. Det er da også hele 9 ud af 10 unge, som vurderer deres eget helbred til at være "virkelig godt" eller bare "godt", der er de to øverste ud af i alt fem niveauer, de kunne vælge imellem. Og på en skala fra 0 til 10 over egen livstilfredshed placerer 40 pct. sig i top med et 9- eller 10-tal. Om end denne andel er lidt lavere (ca. 33 pct.) blandt de unge, som i det daglige føler sig hæmmet af sygdom eller handikap, tyder besvarelserne på, at livstilfredshed er en relativ størrelse, der måles i forhold til, om ens egne forventninger til livet bliver indfriet.

De unges psykiske og sociale situation er i lighed med tidligere interviewrunder blevet målt ved en standardiseret skala (SDQ), som bruges til karakteristik af den unge i forhold til et normalområde, hvor langt de fleste befinder sig, og et område (pointscore) uden for dette normalområde. Blot 3 pct. af de unge drenge og piger afviger så meget fra det normale, at de bliver placeret uden for skalaens normalområde. På flere af de målte delområder er udviklingen gået den rigtige vej, dvs. at der er blevet færre, som scores til en placering uden for normalområdet. Men når det gælder kammeratskabsrelationer, ses en stigning i andelen af såvel drenge som piger, der ikke findes plads til i normalområdet. 9 pct. af de 15-årige har problemer i forhold til deres jævnaldrende.

Med udgangspunkt i en kort version af personlighedstesten *Big Five* er fem aspekter af de unges personlighed målt. De unge synes at se sig selv som mere udadvendte (med tillid til andre). Piger har en stærkere oplevelse end drenge af at være fantasifulde og samvittighedsfulde. Til

gengæld giver piger i denne alder klart udtryk for en lavere grad af selvtillid, end drenge gør. Pigerne er som gennemsnit mere nervøse og ængstelige og bliver lettere stressede end drengene.

LITTERATUR

Andersen, A.M., N. Egelund, T.P. Jensen, M. Krone, L. Lindenskov & J. Mejding (2001): *Forventninger og færdigheder – Danske unge i en international sammenligning.* København: AKF, DPU og SFI-Survey.

Costa, P.T.Jr. & R.R. McCrae (1992): *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) Manual.* Odessa, FL.: Psychological Assessment Resources.

Elgar, F.J., D.A. Washbusch, M.R. Dadds & N. Sigvaldason (2007): "Development and Validation of a Short Form of the Alabama Parenting Questionnaire". *Journal of Child and Family Studies*, 16(2), s. 243-259.

Goodman, R. (1999): "The Extended Version of the Strengths and Difficulties Questionnaire as a Guide to Child Psychiatric Caseness and Consequent Burden". *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 40(791), s. 799.

Ottosen, M.H. & S. Stage (2012): *Delebørn i tal. En analyse af skilsmissebørns samvær baseret på SFI's Børneforløbsundersøgelse.* København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:16.

Zimbardo, P.G. & J.N. Boyd (1999): "Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric". *Journal of Personality and Social Psychology,* 77(6), s. 1271-1288.

MATERIEL VELFÆRD OG FATTIGDOM

PETER ROHDE SKOV OG MAI HEIDE OTTOSEN

Tidligere undersøgelser af de danske familiers materielle levekår viser, at langt de fleste familier har god økonomi (se fx Deding & Gerstoft, 2009; Ottosen, 2000; Ottosen m.fl., 2010). Udviklingen er generelt også gået i retning af, at flere familier er blevet velstillede, blandt andet som følge af at befolkningen er blevet bedre uddannet (se fx Andersen, 2003). De seneste års nationale og internationale økonomiske krise har medført usikkerhed både for arbejdsmarkedet og for familiernes økonomi. Denne usikkerhed kan tænkes at påvirke de unges velfærd som 15-årige.

Fattigdom, dvs. at der er utilstrækkelige ressourcer til at skaffe sig den levevis, der anses som en selvfølge i et givet samfund (Hansen, 1989), er uden tvivl et af de mere omdiskuterede emner inden for samfundsvidenskaben og samfundsdebatten generelt (Duncan m.fl., 1998). Fattigdom i børnebefolkningen kan måles på mange forskellige måder og ud fra vidt forskellige kriterier såsom materielle afsavn, sundhed, økonomisk formåen eller deltagelse i fritidsaktiviteter. Disse kriterier rummer forskellige konsekvenser for de unge og kan derfor være relevante at have med i en helhedsbeskrivelse af de unges hverdagsliv og relative livschancer.

I dette kapitel fokuserer vi både på de økonomiske kriterier for relativ fattigdom, som forklares nedenfor, og på de afsavn, som de unge måtte have på baggrund af den relative fattigdom. Kapitlet sætter dermed fokus på konsekvenserne af at lide materielle afsavn.

BØRNEFATTIGDOM

Man kan stille spørgsmålet om, hvorfor det er særligt interessant at fokusere på børn og unge, der vokser op i fattigdom. Et argument for, at det er interessant, er, at der er en relativt stor risiko for, at børn, der vokser op med fattigdom, også selv bliver fattige som voksne. Dette forhold omtales også som den negative sociale arv. Ud over den aktuelle trivsel hos barnet eller den unge, fx i forhold til muligheden for at deltage i fritidsaktiviteter eller forbruge (køb af legetøj eller sportsudstyr), medfører fattigdom en lang række konsekvenser for dem, som er udsatte (Duncan, Brooks-Gunn & Klebanov, 1994; Duncan m.fl., 1998; Duncan, Ziol-Guest & Kalil, 2010; Hobcraft & Kiernan, 2001). Eksempelvis hænger sundhed og indkomst positivt sammen, dvs. at jo højere indkomst man har, jo mere sund levevis er der. Endvidere findes en sammenhæng mellem opnåelse af uddannelse og børnefattigdom (Duncan, Ziol-Guest & Kalil, 2010).

Fattigdom hænger dermed sammen med en lang række sociale eksklusionsmekanismer. Både ud fra et økonomisk og et socialt perspektiv kan der være fordele ved at reducere fattigdom. Dels bliver borgerne mere produktive, dels vil der være færre udgifter forbundet med eksempelvis sygdomme, der kan relateres til fattigdom. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan fattigdom skal defineres. I det følgende præsenterer vi nogle måder, hvorpå fattigdom kan opgøres, og undersøger, hvilke analytiske konsekvenser opgørelserne af fattigdom har.

RELATIV OG ABSOLUT FATTIGDOM

Inden for diskussionen om fattigdom opereres der med forskellige mål, der har forskellige implikationer for raterne og sammensætningen af grupper af personer, der kan karakteriseres som fattige. Inden for de teoretiske retninger for diskussionen af fattigdom er der tilsyneladende enighed om, at fattigdom vedrører levestandarden blandt befolkningen (Sen m.fl., 2001). Dog er der en uenighed om, hvordan dette måles.

Der eksisterer både såkaldte *relative* og såkaldte *absolutte* fattigdomsmål. For eksempel anvender USA en absolut fattigdomsgrænse. Det vil sige, at det politisk er defineret, hvad man vil betragte som en minimumlevestandard. I modsætning hertil opererer EU med en relativ

fattigdomsgrænse, der svarer til 60 pct. af medianindkomsten, som opgøres ved den disponible indkomst. Organisationen OECD opererer med en relativ fattigdomsgrænse på 50 pct. af medianindkomsten. Danmark opererer ikke med noget officielt fattigdomsmål. En praktisk forskel ved de to relative mål er, at OECD's mål på 50 pct. af medianindkomsten indebærer, at studerende, landmænd og småerhvervsdrivende, i kraft af at være lavindkomstgrupper, fylder relativt mere blandt den gruppe, der ligger under fattigdomsgrænsen, end de ville gøre med EU's mål på 60 pct. af medianindkomsten (Larsen, 2005). De to mål har således betydning for raten af fattige og sammensætningen af den gruppe, der defineres som fattige.

Diskussionen om, hvorvidt der skal anvendes et absolut eller et relativt fattigdomsmål, er lang og kompleks, idet der er en række forskellige metodiske og analytiske perspektiver forbundet med begreberne. Begreberne om absolut og relativ fattigdom præsenteres derfor ganske kort i denne sammenhæng. Ved begrebet om absolut fattigdom ses fattigdom som manglen på materielle goder til overlevelse (Sen, 1983). Det handler kun om den enkelte persons mulighed for at få de fornødenheder, der skal til for at leve, uafhængigt af situationen for andre personer i samfundet (se fx Hansen, 1989).

Det relative fattigdomsbegreb ses i forhold til andre personer i et samfund, dvs. om den enkelte person har de samme levevilkår, bekvemmeligheder og muligheder for at deltage i eksempelvis fritidsaktiviteter, som resten af samfundet har muligheder for. Begrebet om den relative fattigdom bevæger sig således ud over blot materielle goder som eksempelvis tøj, mad og bolig, og omhandler også muligheder for deltagelse i samfundet. For eksempel må man antage, at manglende mulighed for at deltage i sociale aktiviteter som at dyrke sport eller gå til sang og musik har en socialt ekskluderende effekt på de unge (Hansen & Hussain, 2010; Hansen, Hussain & Larsen, 2010).

Det absolutte og det relative fattigdomsmål omhandler altså, hvorvidt fattigdommen måles direkte som muligheden for forbrug eller indirekte som den indkomst, familierne råder over (Ringen, 1988).

Når vi i det følgende omtaler fattigdom, henviser vi til begrebet om den relative fattigdom. Det gør vi af to årsager. Den første er, at Danmark, i kraft af den måde, hvorpå velfærdsstaten er indrettet, har en høj omfordeling af velfærdsgoder, der indebærer, at det er ganske få, der lever i absolut dyb armod og sult. Den anden årsag er, at vi med begrebet

om den relative fattigdom får en forståelse af den levestandard, som afsavn medfører. I det følgende gennemgås de data, som kapitlet bygger på, og de metoder, der anvendes til at måle fattigdom.

DATA OG METODE

Datagrundlaget i dette kapitel er hentet fra højkvalitetsregistre fra Danmarks Statistik, som dækker hele årgangen af børn, der er født i 1995, samt survey-data fra SFI's Børneforløbsundersøgelse (BFU). I data indgår detaljerede oplysninger på individniveau og familieniveau om indkomst og indkomsttyper fra Indkomstregisteret, og data dækker årene 1995 til 2009 for registerdatas vedkommende, data fra BFU dækker årene 1996, 1999, 2003, 2007 og 2011.

Endvidere anvendes data om forældrenes arbejdsmarkedsforhold og uddannelsesniveau samt familiesammensætninger. Disse data stammer fra Danmarks Statistiks registre.

Hvordan måles relativ fattigdom? Vi inddrager tre forskellige mål for relativ fattigdom og afklarer i det følgende forskelle mellem disse mål, herunder hvordan de er defineret. De tre mål dækker over indkomst, materiel deprivation og familiens egen opfattelse af familiens økonomi.

ÆKVIVALENSSKALERET INDKOMST

I analysen har vi valgt at definere indkomstfattigdom ud fra OECD's relative fattigdomsgrænse. Den er defineret ved den del af befolkningen, der falder under 50 pct. af medianen for hele befolkningens disponible indkomst. Vi ser hermed på den økonomiske fattigdom ved denne grænse. Selvom man er fattig ifølge denne definition, så kan der være store forskelle på de reelle livssituationer. Dette skyldes, at familiernes formuer og gæld ikke er præcist opgjort, og at der kan være udveksling af penge eller andre ressourcer mellem familiemedlemmer, fx at forældre kan give et økonomisk tilskud til børn eller børnebørn (Deding & Gerstoft, 2009). En anden principiel begræsning ved denne fattigdomsdefinition er, at den (trods sin udbredte anvendelse) snarere er et mål på ulighed end på fattigdom (fx Hansen, 1989).

Den disponible indkomst er defineret som husstandens samlede indkomst fratrukket skat, renteudgifter og underholdsbidrag. Endvidere

indberegnes et afkast af ejerbolig for at udligne forskelle mellem boligejere og lejere.

Der er en række økonomiske stordriftsfordele ved at bo i en familie med flere medlemmer i forhold til i en familie med få medlemmer. Eksempelvis kan huslejen deles mellem familiemedlemmerne, og det samme gælder omkostningerne ved forbruget af strøm og vand samt licensafgifter mv. Samtidig vil familier med børn typisk have en række udgifter til mad, tøj, daginstitutioner, som parfamilier ikke har.

For at tage højde for husstandssammensætningen anvendes OECD's *ækvivalensvægt*. Denne vægt medfører, at familierne bliver sammenlignelige. Ækvivalensvægten er defineret på denne måde:

$$(\text{antallet af voksne} + \text{antallet af børn i familien})^{0,6}$$

En familie med to voksne og to børn får dermed en ækvivalensvægt på ca. 2,3, mens en familie med en enlig forsøger og to børn får en ækvivalensvægt på ca. 1,9, og endelig vil en enlig forsøger med et enkelt barn have en ækvivalensvægt på ca. 1,5. Familiens samlede disponible indkomst deles med familiens ækvivalensvægt, hvorved man får den ækvivalenskorrigerede disponible indkomst pr. person i familien. Dette mål beregnes i denne analyse særskilt for alle år for på denne måde at undersøge forskelle mellem de 15-årige, der har været fattige i en længere periode, og dem, der har været det i en kortere periode eller slet ikke har været fattige. Nogle forskere definerer børn og unge som kronisk fattige, hvis de har været fattige i mere end halvdelen af deres liv (det ville i dette tilfælde være 7 år eller mere) (Lindquist & Sjögren Lindquist, 2012).

I det følgende anvender vi – af datatekniske grunde – en lidt anden definition af varigheden af fattigdom, idet der er relativt få blandt de unge, der har været kronisk fattige efter ovenstående definition. Informationer om familiernes indkomster er forsinkede (rent datamæssigt) i forhold til eksempelvis antallet af personer, der lever i Danmark. Det betyder, at de seneste tilgængelige tal for indkomst er fra 2009. Når vi ser på de disponible indkomster, så ser vi altså på den situation, der var for børnene, frem til de var 13 år gamle. I alt er der blandt *alle* danske 13-årige, som blev født i 1995, tale om 764 personer, der har været kronisk fattige, hvilket svarer til godt 1 pct. af hele den 13-årige befolkning. En tilsvarende andel findes blandt de personer, der indgår i BFU. Der er kun 55 personer i BFU, der defineres som relativt kronisk fattige ved, at de

har været relativt kronisk fattige i 5 år eller mere. Dette vanskeliggør yderligere analyser. I stedet anvender vi en definition af varigheden af fattigdom, hvor der ses på selve længden af fattigdommen. På denne måde gives et mere nuanceret billede af eventuelle konsekvenser af den relative fattigdoms varighed (Hulme & Shepherd, 2003). Der skelnes i mellem følgende fire grupper:

- Aldrig fattige: de, der aldrig har været relativt fattige
- Korttidsfattige: de, der et enkelt år har været relativt fattige
- Mellemlangtidsfattige: de, der har været relativt fattige i 2-3 år
- Langtidsfattige: de, der har været relativt fattige i 4 år eller mere.

MATERIEL DEPRIVATION – AFSAVN

Ud over den relative fattigdomsgrænse anvender vi et andet mål for fattigdom, der enten kan anvendes som et alternativ eller et supplement til den relative fattigdomsgrænse (Berthoud & Bryan, 2011). Det drejer sig om, hvorvidt familierne af økonomiske grunde har undladt en række handlinger eller aktiviteter inden for en nærmere bestemt tidshorisont, der enten dækker den seneste måned eller det seneste år. Disse mangler eller undladelser kan betegnes som materiel deprivation og henviser til, at familierne ikke har haft mulighed for at købe varer eller serviceydelser, som de fleste mennesker i samfundet mener er nødvendige for at opretholde et tilstrækkeligt liv (Ottosen, 2000). Hermed skelnes der også imellem dem, der ikke har råd til disse varer eller serviceydelser, og dem, der frivilligt har frasagt sig dem. Begrebet om materiel deprivation blev udviklet af den britiske sociolog Peter Townsend (se fx Townsend, 1985; 1979).

Man kan forestille sig, at materielle afsavn indeholder flere dimensioner eller aspekter. Det vil sige, at der kan være afsavn inden for ét eller flere områder, som kan have konsekvenser for de 15-åriges trivsel.

Vi har i BFU målt den materielle deprivation ved 16 forskellige indikatorer, som tilsammen dækker fire aspekter af materiel deprivation. Indikatorerne er af sammenligneligheds grunde identiske med dem, der tidligere har været anvendt i SFI's Levekårsundersøgelser, som blev gennemført i 1976, 1986 og 2000 (Hansen, 1986; 1978-80; Hjorth Andersen, 2003).

Det første af disse aspekter omhandler daglige fornødenheder; fx om man af økonomiske grunde har undladt at køb tøj og sko, dagligvarer og medicin, eller ikke har betalt forskellige regninger.

Det andet aspekt omhandler, hvorvidt reparation og vedligeholdelse af boligen er udeladt.

Det tredje aspekt omhandler, hvorvidt familien har undladt tandlægebesøg og frisør, at holde ferie uden for hjemmet eller at dyrke fritidsinteresser.

Det fjerde aspekt vedrører, hvorvidt familien har undladt at invitere gæster eller at gå ud om aftenen eller i biografen på grund af dårlig økonomi. Dette fjerde aspekt omhandler altså sociale aktiviteter.

Tilsammen giver disse aspekter et indtryk af omfanget af de materielle afsavn, familierne har, og fungerer dermed som en indikation på, om familierne ikke har de samme muligheder for at forbruge som resten af samfundet (Hohen, 2005). Der er tale om multiafsavn, når der er afsavn i forhold til alle fire aspekter. De familier, der har multiafsavn, kan defineres som de familier, der er de økonomisk vanskeligst stillede (Ottosen, 2000). I forhold til de aktuelle analyser tager vi udgangspunkt i multiafsavn i 2011, da vi søger at beskrive den umiddelbare indvirken af afsavnene på de unges livssituation.

FAMILIENS EGEN VURDERING AF ØKONOMI

En tredje måde at måle dårlig økonomi eller fattigdom på er ved at belyse familiens egen vurdering af sin økonomi. Dette mål giver en indikation på, hvordan familien rent subjektivt ser sin økonomiske situation.

Familiens egen vurdering af økonomien giver et relativt mål for familiens økonomiske formåen. Det vil sige, at familien ser sin økonomi relativt til andre i samfundet.

Dette er af en særlig interesse, da det må formodes, at familien, alt andet lige, vil indrette sig efter den økonomiske formåen, som den selv ser den. Familierne kan være under den relative fattigdomsgrænse på 50 pct. af medianindkomsten, men stadig føle, at økonomien er relativt god og indrette eksempelvis indkøb af dagligvarer og goder efter denne overbevisning.

Familierne (dvs. mødrene) er i alle fem dataindsamlingsrunder i BFU blevet udspurgt om, hvordan de vurderer familiens økonomi, alt i alt. Det har været muligt at svare "særdeles god", "god", "nogenlunde" eller "dårlig".

Overordnet set beskriver de forskellige fattigdomsmål i sig selv forskellige situationer af de unges tilværelse. Det relative fattigdomsmål, målt som 50 pct. af medianindkomsten, giver et indblik i den umiddelba-

re økonomiske situation ud fra den disponible indkomst, men målet giver umiddelbart ikke noget indblik i tyngden af den relative fattigdom. Det gør derimod målet for økonomisk deprivation, da det her er muligt direkte at undersøge de afsavn, som de unges familier oplever.

FATTIGDOMSMÅLENE

I det følgende beskriver vi andelene af de relativt fattige børn/unge ud fra de forskellige fattigdomsmål.

ANDEL RELATIVT FATTIGE VED ÆKVIVALENSSKALERET INDKOMST

Tabel 4.1 beskriver udviklingen i andelene af 15-årige, der er relativt fattige defineret ved, at deres families indkomst ligger under 50 pct. af medianindkomsten. Udviklingen er vist for de unge, der har deltaget i BFU i 2011. Tabellen viser, at knap 2 pct. af de unge befandt sig i en relativt fattig familie som 1-årige. Dette tal stiger gradvist frem til 2009, hvor knap 4 pct. af de unge lever i en familie, der defineres som relativt fattige.

TABEL 4.1

Børn i BFU fordelt efter, om de lever eller har levet i relativ fattigdom, målt ved 50 pct. af medianindkomsten, særskilt for år. Procent.

År	Relativt fattige	Ikke relativt fattige	Procentgrundlag
1996	1,8	98,2	4.308
1997	1,7	98,3	4.298
1998	2,2	97,8	4.281
1999	2,1	97,9	4.286
2000	2,0	98,0	4.281
2001	2,1	97,9	4.286
2002	2,4	97,6	4.277
2003	2,5	97,5	4.276
2004	2,8	97,2	4.271
2005	2,9	97,1	4.267
2006	2,8	97,2	4.269
2007	2,9	97,1	4.256
2008	3,2	96,8	4.228
2009	3,7	96,3	4.231

Anm.: Andele opgjort for de 15-årige, der har deltaget i Børneforløbsundersøgelsen i 2011.
Kilde: Danmarks Statistik samt SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Sammenligner vi survey-data (BFU) med registerdata om hele den øvrige børnebefolkning, som blev født i 1995, ser vi (jf. bilagstabel B4.1), at der i

hele befolkningen er næsten dobbelt så mange fattige børn, dvs. 7 pct., på det senest mulige målingstidspunkt (i 2009). Forskellen antyder, at de unge i Børneforløbsundersøgelsen er mere velstillede end resten af befolkningen, og reflekterer, at de økonomisk ressourcesvage grupper også mangler ressourcer til at deltage i forskningsprojekter. I takt med fremdriften af BFU kan der således observeres en social skævhed i BFU-data, jf. også kapitel 2 i denne rapport. Desuden skal man have in mente, at stikprøven i BFU udelukkende består af børn født af danske mødre. Som følge af denne samplingsstrategi indgår der i undersøgelsen ikke børn med anden etnisk baggrund, en gruppe, hvorom vi ved, at der er begrænsede økonomiske ressourcer (Deding & Gerstoft, 2009; Ottosen m.fl. 2010).

Tabel 4.2 viser andelen af børn fra SFI's Børneforløbsundersøgelse, der har været relativt fattige af forskellige varigheder.

TABEL 4.2

Børn i BFU fordelt efter, om de lever eller har levet i relativ fattigdom samt i givet fald hvor længe. Målt ved 50 pct. af medianindkomsten. Procent.

	Procent	Procentgrundlag
Aldrig været fattig	84	3.650
Korttidsfattig (relativt fattige i 1 år)	8	333
Mellemlangtidsfattig (relativt fattige i 2-3 år)	5	225
Langtidsfattig (relativt fattige i 4 år eller mere)	3	114
I alt	100	4.322

Kilde: Danmarks Statistik og SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Tabel 4.2 viser, at 84 pct. af de unge aldrig har været under den relative fattigdomsgrænse, målt ved 50 pct. af befolkningens medianindkomst. Omkring 8 pct. af de unge har oplevet at være fattige i et enkelt år, mens 5 pct. har oplevet at være fattige i 2 eller 3 år. Endelig har 3 pct. af de unge været langtidsfattige, hvilket vil sige, at de har været fattige i 4 år eller mere. Tabellen antyder, at der kan være relativt store bevægelser i, hvor længe en familie er defineret som relativt fattig, da 16 pct. af de unge altså har været fattige på et eller andet tidspunkt i løbet af deres liv. For de flestes vedkommende er fattigdom dermed en kortvarig hændelse. Dette kan skyldes den tekniske definition af den relative fattigdomsgrænse, hvor familierne kan ligge lige over eller under grænserne for, hvornår de er relativt fattige eller ej. En række familier befinder sig lige omkring denne grænse (Deding & Gerstoft, 2009).

ANDELE FATTIGE VED MATERIEL DEPRIVATION

Ser vi på målet for materiel deprivation, tegner der sig et billede af, at langt de fleste 15-årige materielt set har det godt. Af tabel 4.3 fremgår de økonomiske afsavn opdelt i aktiviteter og år. I tabellen indgår oplysninger om forældrenes oplevelse af afsavn, da de unge var et halvt år gamle i 1996, da de var 3½ år gamle i 1999, og endelig da de var 15 år gamle i 2011.

TABEL 4.3

Børn i BFU fordelt efter, om de har lidt økonomiske afsavn, særskilt for aspekter af afsavn, opgjort for 1996, 1999 og 2011. Procent.

Økonomiske afsavn	1996		1999		2011	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
Daglige nødvendigheder						
Undladt at købe dagligvarer af økonomiske grunde (inden for den sidste måned)	3	96	2	98	4	96
Undladt at købe medicin du/I har brug for (inden for den sidste måned)	0	10 0	0	100	1	99
Undladt at betale huslejen til tiden (inden for det sidste år)	1	99	1	99	2	98
Undladt at betale regninger til tiden (inden for det sidste år)	7	93	6	94	8	92
Undladt at købe fodtøj til familien (inden for det sidste år)	7	93	7	93	6	94
Undladt at købe tøj til familien (inden for det sidste år)	15	85	13	87	11	89
Sociale aktiviteter						
Undladt at invitere gæster (inden for den sidste måned)	3	97	3	97	4	96
Undladt at gå i biografen (inden for den sidste måned)	5	95	6	94	10	90
Boligaktiviteter						
Undladt at varme boligen op (inden for det sidste år)	1	99	0	100	2	98
Undladt at foretage reparationer ved boligen (inden for det sidste år)	12	88	12	88	16	84
Undladt at foretage reparationer af udstyr (inden for det sidste år)	5	95	5	95	5	95
Undladt at erstatte udstyr i hjemmet (inden for det sidste år)	9	91	9	91	9	91
Personlige aktiviteter						
Undladt at holde ferie uden for hjemmet (inden for det sidste år)	13	87	6	94	17	83
Undladt at gå til frisør (inden for det sidste år)	8	92	9	91	10	90
Undladt at gå til tandlæge (inden for det sidste år)	3	97	4	96	9	91
Undladt at dyrke fritidsinteresser (inden for det sidste år)	5	95	5	95	7	93

Anm.: Procent er baseret på de 4.111 unge, hvor der indgår oplysninger om materiel deprivation for alle 3 år.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Tabellen viser, at de fleste ikke bliver berørt af afsavn inden for de enkelte aspekter af materiel deprivation. Dette gør sig gældende for alle 3 år.

Tabellen viser en vis stabilitet i andelene af afsavn over de tre måleperioder. Det aspekt, hvor der er den største andel, der lider afsavn, er det aspekt, der omhandler, hvorvidt familien har undladt at holde ferie uden for hjemmet inden for det seneste år. Det har 17 pct. af de 15-åriges familier undladt i 2011. For en næsten tilsvarende andel af de unge, 16 pct., har familien undladt at foretage reparationer af boligen inden for det sidste år. Der er her tale om aktiviteter, der kan være store for de fleste husholdninger, hvorfor det ikke er overraskende, at det er her, at de største andele, der har oplevet afsavn, findes (Hansen & Hussain, 2009). Der er dog en tilsyneladende variation i andelene, der ikke holder ferie uden for hjemmet over tid. 13 pct. af familierne har ikke holdt ferie uden for hjemmet i 1996. Dette tal falder til 6 pct. i 1999 og stiger til 17 pct. i 2011. En forklaring på dette kan være ændrede prioriteringer inden for familierne i de mellemliggende år. Ferie kan være noget, man ikke søger at finde økonomisk råderum til, når børnene er små, mens familierne finder plads til det, når børnene bliver lidt større. Når børnene så bliver ældre, kan det være, at familien igen ændrer prioriteringer. Omvendt kan dette også være et udtryk for den økonomiske krise, der har præget det meste af Europa fra slutningen af 2008 til 2011.

TABEL 4.4

Børn i BFU fordelt efter, om de har lidt afsavn inden for forskellige aspekter i 2011. Procent.

Afsavn	Procent	Procentgrundlag
Ingen afsavn	69	2.948
Afsavn inden for et aspekt	12	495
Afsavn inden for to aspekter	8	324
Afsavn inden for tre aspekter	6	274
Afsavn inden for alle fire aspekter	6	244
I alt	100	4.285

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Hvis vi ser på den andel, der lider multiafsavn, viser tabel 4.4, at 6 pct. af de 15-åriges familier i 2011 havde lidt afsavn inden for alle fire aspekter. Dette er en stigning i andelen af børn fra denne årgang, der er materielt depriverede, da godt 3 pct. af de unges familier havde multiafsavn i 1996, og godt 3 pct. havde multiafsavn i 1999.[10] Tabellen viser også, at 69 pct.

10. Disse tal er udeladt af tabel 4.4.

af de 15-årige ikke har været udsat for afsavn. Dermed har 31 pct. af de unge været udsat for ét eller flere materielle afsavn i 2011.

I forhold til at være materielt depriveret over tid har langt størstedelen af de unges familier ikke været udsat for multiafsavn i nogen af de tre perioder: 91 pct. af de unge har aldrig været udsat for multiafsavn i deres liv, mens 7 pct. har været udsat for multiafsavn i en enkelt periode af deres liv. Omkring 1 pct. af de unges familier har lidt multiafsavn i to af de tre målte perioder af deres liv, og under en kvart procent af de unge har været udsat for multiafsavn i tre perioder.

SELVVURDERING AF FAMILIENS ØKONOMI

I forhold til familiens økonomi er moren blevet udspurgt i hver runde af BFU om, hvordan hun vurderer familiens økonomi. Her har der været mulighed for at svare, om familiens økonomi er "særdeles god", "god", "nogenlunde" eller "dårlig".

Af figur 4.1 fremgår udviklingen i familiernes vurdering af deres økonomi, for de familier, der har svaret på spørgsmålet i alle runder af BFU.

Mens der ikke er udviklinger i de forskellige andele fra 1996 til 2003, så viser figuren, at der fra 2003 til 2007 er tale om en stigning i andelene af familier, der vurderer økonomien til at være særdeles god. I denne mellemliggende periode er der også tale om en generel velfærdsstigning som følge af de positive økonomiske konjunkturer, der gjorde sig gældende fra 2004 og frem til slutningen af 2008.[11]

Andelen af familier, der vurderer deres egen økonomi til at være særdeles god, falder dog fra 2007 til 2011 til det niveau, som den lå på i 2003. I 2011 vurderede godt 3 pct. af mødrene til de 15-årige, at familiens økonomi var dårlig, hvilket er lidt lavere end det, mødrene vurderede, at familiens økonomi var i 2003, hvor godt 4 pct. vurderede, at familiens økonomi var dårlig. Det er vigtigt at holde sig for øje, at der er højkonjunktur i 2007, mens der er lavkonjunkturer i 2003 og 2011 (Det Økonomiske Råd, 2012).

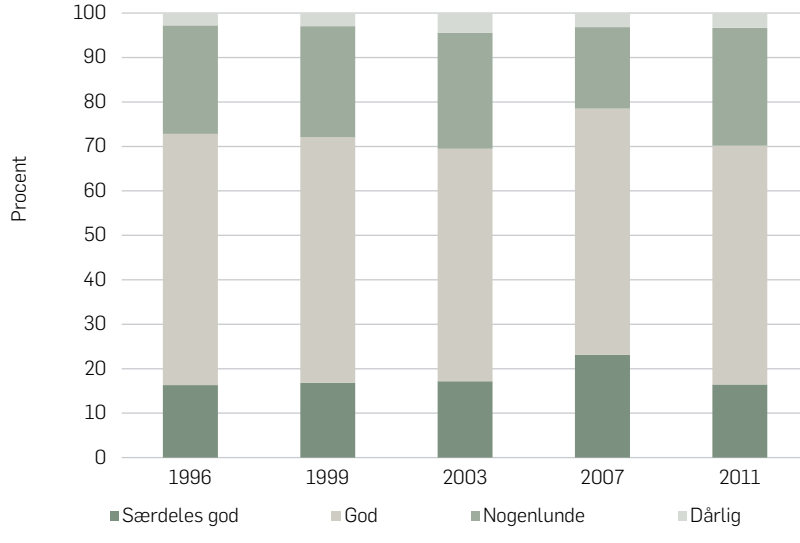
Analyser viser, at familiernes opfattelser af deres egen økonomi også hænger sammen med udviklingen i samfundet generelt. Generelt hænger morens vurdering af familiens økonomi også godt sammen med

11. De økonomiske konjunkturer gjorde sig, særligt for Danmarks vedkommende, bemærket ved, at der var en særdeles lav arbejdsløshed i 2008 og et meget aktivt boligmarked.

målet for relativ fattigdom målt ved 50 pct. af medianindkomsten. Således er der for de enkelte år flere mødre, der vurderer familiens indkomst til at være nogenlunde eller dårlig blandt dem, der er relativt fattige i forhold til grænsen ved 50 pct. af medianindkomsten, end de mødre, der ikke falder under denne grænse.

FIGUR 4.1

Familier, der har besvaret spørgsmålet om familiens økonomi i alle BFU-runder, fordelt efter forældrenes vurdering af familiens økonomi, særskilt for år. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

DE FATTIGE UNGES FAMILIEBAGGRUND

Et spørgsmål, der presser sig på i forbindelse med de unge, som kan defineres som fattige, er, hvorvidt og hvordan de adskiller sig fra den øvrige befolkning af 15-årige. I det følgende gennemgår vi derfor nogle centrale sammenhænge mellem de unges sociale baggrund og fattigdom.

Vi ser på sammenhængen mellem varighed af fattigdom og en række baggrundsforhold og fokuserer særligt på forældrenes uddannelsesbaggrund og deres socioøkonomiske status. Disse faktorer bidrager til viden om de unges opvækstvilkår, men giver også viden om såkaldte

livschancer. Derved forstår vi de unges muligheder for selv at få en uddannelse og få en beskæftigelse, der kan sikre en god indkomst og et godt helbred. Vi fokuserer særligt på betydningen af morens socioøkonomiske status og familietype. Det skyldes, at moren ofte er den af forældrene, som barnet kommer til at bo hos, hvis forældrene er flyttet fra hinanden. Vi anvender oplysninger om morens socioøkonomiske status for 2009, da det er den seneste tilgængelige oplysning på analysetidspunktet. Vi anvender oplysninger om morens familieforhold i 2009, da vi er interesserede i at se på sammenhængen mellem morens familietype og langtidsfattigdom. Sidstnævnte har vi kun frem til og med 2009.

Tabel 4.5 viser unges forældres højeste opnåede uddannelse, morens socioøkonomiske status i 2009 og morens familietype i 2009. Af tabellen fremgår, at der er en sammenhæng mellem forældrenes uddannelsesniveau, og om de unge falder inden for de grupper, der kan defineres som værende relativt fattige, under de tre anvendte mål. Tabellen viser, at der blandt de langtidsfattige er 38 pct. af de unges forældre, der har en grundskoleuddannelse som den højeste opnåede uddannelse. Blandt de familier, der aldrig har vær relativt fattige, målt ved 50 pct. af medianindkomsten, er der kun er tale om 8 pct.

Generelt er tendensen, at jo bedre uddannede forældrene er, desto lavere er sandsynligheden for, at de oplever at falde under den relative fattigdomsgrænse, som defineret ved 50 pct. af medianindkomsten. Denne tendens findes også ved morens vurdering af familiens økonomi.

Tendensen er dog ikke helt entydig, når man ser på multiafsavn. Her findes stadig en sammenhæng mellem multiafsavn og forældres uddannelsesbaggrund. Her har eksempelvis 26 pct. af forældrene til de unge, der ikke lider multiafsavn, en mellemlang videregående uddannelse (eksempelvis som lærer, pædagog, sygeplejerske, politibetjent og lignende), mens den tilsvarende andel for dem, der lider multiafsavn, er 19 pct.

Også morens socioøkonomiske status i 2009 hænger sammen med, om de unge er i en familie, der på den ene eller anden måde kan defineres som relativt fattig. Tabel 4.5 viser, at der blandt de langtidsfattige er 17 pct., hvor moren var kontanthjælpsmodtager i 2009. For de mellemlangtidsfattige er der tale om 15 pct., mens der for dem, der aldrig har været relativt fattige, kun er 2 pct., som er kontanthjælpsmodtagere. Tabellen viser også, at der blandt de langtidsfattige var 26 pct. af mødrene, der var lønmodtagere på grundniveau. Dette betyder, at mødrene, selvom de er lønmodtagere i 2009, godt kan have været langtidsfattige i

en periode af deres liv. Perioden kan eksempelvis være, mens de har været under uddannelse. Det er her vigtigt at pointere, at vi ser på den socioøkonomiske status i 2009, hvorfor mødre kan have haft en anden socioøkonomisk status, mens de har været under den relative fattigdomsgrænse. De samme sammenhænge ses for de to andre fattigdomsmål, om end der ikke er den samme helt entydige tendens for målet 'multiafsavn'. Generelt er der tale om, at en større andel af de familier, der er langtidsfattige, er på forskellige former for overførselsindkomster (kontanthjælp, arbejdsløse, førtidspensionister og uden for arbejdsmarkedet i øvrigt, herunder også studerende) sammenlignet med dem, der aldrig har været fattige eller kun har været det i en kortere periode.

Et andet forhold, der også kan bidrage til at forklare, hvorfor en familie ikke har den samme økonomiske formåen som alle andre (og dermed ikke har de samme muligheder for at forbruge og købe fornødenheder) er, hvorvidt der er en eller to forsørgere i familien. To forsørgere i familien giver, alt andet lige, større mulighed for, at de unge ikke lider materielle afsavn.

Tabellen viser, at der er større sandsynlighed for, at familien falder inden for en af de relative fattigdomsgrænser, hvis moren er enlig. Blandt unge, der ikke har været udsat for multiafsavn, lever 15 pct. i en eneforsørgerfamilie, mens den tilsvarende andel er 42 pct. blandt unge med multiafsavn. Samme tydelige sammenhæng ses også ved de to andre mål for relativ fattigdom. På trods af at den forælder, som barnet ikke bor sammen med, er bidragspligtig, og på trods af at velfærdsstaten kompenserer eneforsørgere med forskellige tilskud, fremstår eneforsørgerfamilien med andre ord som en økonomisk udsat gruppe.

Tabellen viser overordnet set, at de relativt fattige unge kommer fra familier, hvor forældrene er dårligere uddannede i forhold til de unge, der ikke er relativt fattige set i forhold til de forskellige fattigdomsmål. Endvidere er der oftere unge, hvor moren er enlig, blandt de relativt fattige, sammenlignet med dem, der ikke er defineret som relativt fattige efter de enkelte definitioner. I en tilsvarende analyse, som vi gennemførte i 1999, da børnene var 3½ år, nåede vi frem til samme resultater (Ottosen, 2000).

TABEL 4.5

Unge i BFU fordelt efter uddannelsesniveau for forældre, efter morens socioøkonomiske status og efter morens familietype, opgjort særskilt for status i forhold til de tre relative fattigdomsmål. Procent og antal.

			Langtidsfattig		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlang-tidsfattig	Langtids-fattig P <	Ikke multiaf-savn i 2011	Multiafsavn i 2011 P <	Særde-les god	God	Nogen-lunde	Dårlig P <
Forældres højeste gennemførte uddannelse				***		***				***
Grundskole	8	25	28	38	7	13	4	5	12	16
Gymnasial uddannelse	2	4	6	6	2	7	2	2	3	6
Erhvervsfaglig uddannelse	44	41	37	34	42	44	32	43	45	46
Kort videregående uddannelse	7	6	8	8	8	7	7	9	8	6
Mellemlang videregående uddannelse	24	17	16	8	26	19	25	27	23	18
Lang videregående uddannelse	15	7	6	5	15	10	30	14	8	7
Antal observationer	4.807	507	342	206	3.969	241	678	2.238	1.144	154
Morens socioøkonomiske status i 2009				***		***				***
Beskæftigelse ukendt	1	5	4	1	1	0	1	1	1	1
Lønmodtager på højt niveau eller topleder	16	7	9	5	18	14	29	18	10	8
Lønmodtager på mellemniveau	27	12	13	6	27	19	26	28	24	19
Lønmodtager på grundniveau	34	29	21	26	32	33	22	33	37	31
Selvstændig	4	10	8	9	5	4	6	4	4	4
Andre lønmodtagere	10	14	12	10	10	7	10	9	11	8
Arbejdsløs	1	2	2	2	1	2	0	1	1	3
Kontanthjælp	2	7	15	17	2	8	1	1	3	11
Førtidspensionist	3	7	7	9	3	5	1	2	5	6
Uden for arbejdsmarkedet i øvrigt	3	8	9	15	3	8	3	3	4	10
Antal observationer	4.891	538	361	210	4.024	244	695	2.265	1.156	156

Tabellen fortsættes

TABEL 4.5 FORTSAT

			Langtidsfattig		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlang-tidsfattig	Langtids-fattig	P <	Ikke multiaf-savn i 2011	Multiafsavn i 2011	P <	Særde-les god	God	Nogen-lunde	Dårlig	P <
Morens familietype i 2009					***			***					***
Kernefamilie	71	40	34	36		71	44		81	75	57	32	
Mor ny partner	12	26	26	19		13	15		13	13	13	18	
Enlig mor	16	34	39	46		15	42		6	12	29	50	
Antal observationer	4.815	512	344	208		3.979	243		681	2.247	1.144	154	

Anm.: *** = p < 0,01, ** = p < 0,05, * = p < 0,1.

Kilde: Danmarks Statistik og SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

SKOLEGANG, VENNER OG FRITID FOR FATTIGE UNGE

En væsentlig del af de unges liv er præget af skolen, deres venner og for en stor del af de unges vedkommende også af deres fritidsinteresser, i særdeleshed den sportsgren, de selv dyrker uden for skolen. I det følgende ser vi på, om hverdagslivet tegner sig anderledes for 15-årige, der lever i fattige familier, i forhold til dem, der ikke lider materiel nød.

Tabel 4.6 viser de unges karakterer ved folkeskolens afgangsprøve i 2011, om de unge har pjækket fra skole, deres antal af venner og erfaringer med mobning, samt hvor ofte de går til sport.

Tabellen viser, at de langtidsfattige generelt har lidt lavere karaktergennemsnit end de øvrige. 5 pct. af de langtidsfattige havde et karaktergennemsnit på 10,0 eller højere ved folkeskolens afgangsprøve i 2011. For de unge, der aldrig har været fattige, er der tale om 14 pct. Den tydeligste forskel på dem, der har været fattige på et eller andet tidspunkt i løbet af deres liv, og dem, der aldrig har været fattige, findes i karaktererne. Godt 28 pct. af de langtidsfattige, og 23 pct. af henholdsvis de kortvarigt fattige og de mellemlangtidsfattige, har fået et gennemsnit imellem 0,0 og 3,9. For gruppen af børn, der aldrig har været fattige, er der tale om 12 pct.

De samme tendenser gør sig gældende ved de øvrige fattigdomsmål, om end forskellene er endnu tydeligere, når man ser på morens egen vurdering af familiens indkomst.

Tabel 4.6 viser endvidere, at 42 pct. af de langtidsfattige unge har pjækket fra skole, mens det samme gør sig gældende for under hver tredje af de unge (29 pct.), der aldrig har været fattige. Tilsvarende forskelle findes blandt de unge, der lider multiafsavn, og blandt de unge, der lever i familier, hvor moren vurderer, at familiens økonomi er dårlig i 2011.

Vender vi os mod de unges sociale interaktioner, har unge, der lider multiafsavn, i højere grad erfaringer med at blive mobbet af deres jævnaldrende (13 pct.) end dem, der ikke lider multiafsavn (8 pct.). Ser vi til gengæld på omfanget af venner, er der en svag sammenhæng mellem de relative fattigdomsgrupper og det at have få venner. Tabellen viser dog, at de unge generelt har mere end en enkelt ven.

Om de unges deltagelse i sportsaktiviteter viser tabellen, at de fleste 15-årige dyrker sport mindst én gang om ugen. Dog er der nogle forskelle på de forskellige fattigdomsgrupper. Tager man afsæt i målet om multiafsavn, dyrker langt flere af de 15-årige, der ikke lider multiafsavn, sport mindst én gang om ugen (68 pct.). Blandt unge med multiaf-

savn, er det lidt færre (56 pct.). Blandt dem, der aldrig dyrker sport, er andelene henholdsvis 33 pct. og 23 pct. Dette resultat hænger muligvis sammen med, at der i konstruktionen af målet for multiafsavn indgår oplysninger om, hvorvidt moren har undladt at dyrke sine fritidsinteresser af økonomiske årsager. Denne undladelse kan også gælde den unge, som derfor heller ikke har mulighed for at gå til sport.

I forhold til deltagelse i mere kulturelt orienterede aktiviteter, såsom medlemskab af politiske foreninger eller det at gå til sang og musik, er der ingen betydelige forskelle imellem de forskellige grupperinger inden for de tre anvendte fattigdomsmål. En forklaring kan være, at det ikke er lige så omkostningsfuldt at deltage i eksempelvis politiske aktiviteter, som det eksempelvis er at dyrke sport, hvor medlemskontingenter og udstyr kan være forbundet med høje udgifter.

Alligevel er der en tendens til, at unge fra hjem, der ikke er defineret som fattige i forhold til de forskellige mål, deltager lidt mere i de politiske aktiviteter, end de unge, der er relativt fattige.

FATTIGE UNGE OG SUNDHED

Vi har også belyst de unges sundhed (målt ved BMI) og spise- og drikkevaner. Spise- og drikkevaner omhandler i høj grad mulighederne for at forbruge (Deeming, 2011) og belyses ved, hvor ofte de unge spiser morgenmad, frugt og grøntsager og fastfood samt drikker sodavand, jf. tabel 4.9.

Der findes ikke nogen entydigt signifikante forskelle for de 15-åriges Body Mass Index (BMI) ved brug af de forskelligt anvendte fattigdomsmål. Hvis man anvender målet om multiafsavn, så har de børn, der lever i en familie med multiafsavn, en let forøget BMI i forhold til gruppen af børn, der ikke lider multiafsavn. Dette hænger muligvis sammen med de unges spisevaner.

Analysen viser, at en større andel af de ikke-fattige unge spiser morgenmad hver dag i forhold til de relativt fattige unge. Dette gør sig gældende ved alle tre fattigdomsmål. For eksempel spiser 72 pct. af dem, der aldrig har været indkomstfattige, morgenmad hver dag, mens det tilsvarende kun gør sig gældende for 63 pct. af de langtidsfattige.

TABEL 4.6

Unge i BFU fordelt efter karakterer ved folkeskolens afgangsprøve, efter pjæk fra skole, efter mobning, efter antal af venner og efter deltagelse i sport, opgjort særskilt for status i forhold til de tre relative fattigdomsmål. Procent og antal.

			Langtidsfattige		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlang-tidsfattig	Langtids-fattig P <	Ikke multiaf-savn i 2011	Multiafsavn i 2011 P <	Særdeles god	God	Nogen-lunde	Dårlig P <
Karaktergennemsnit for folkeskolens afgangsprøve[1]				***		***				***
10,0 og højere	14	8	10	5	15	11	22	15	10	9
8,0-9,9	27	22	15	24	28	20	34	27	24	21
7,0-7,9	14	13	14	11	14	14	16	14	14	12
6,0-6,9	12	12	13	9	12	12	10	13	13	12
4,0-5,9	20	22	25	23	19	27	12	20	23	27
0,0-3,9	12	23	23	28	12	16	7	11	16	19
Under 0,0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Antal observationer	3.382	320	216	128	2.897	154	528	1.652	779	95
Pjækket fra skole				***		***				***
Ingen pjæk	71	60	58	57	70	54	74	72	64	49
Pjækket fra skole	29	40	42	43	30	46	26	28	36	51
Antal observationer	3.643	327	221	112	3.930	235	683	2.208	1.130	148
Mobbet inden for det seneste halve år (2011)				**		**				***
Ja	8	12	12	7	8	13	7	8	9	19
Nej	92	88	88	93	92	87	93	92	91	81
Antal observationer	3.633	329	225	114	3.926	237	681	2.206	1.131	149
Antal venner				**		**				**
Flere venner	96	96	93	93	96	96	98	96	95	94
Højst en ven	4	4	7	7	4	4	2	4	5	6
Antal observationer	3.636	330	224	113	3.927	238	3.636	330	224	113

Tabellen fortsættes

TABEL 4.6 FORTSAT

				Langtidsfattige		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlang-tidsfattig	Langtids-fattig	P <	Ikke multiaf-savn i 2011	Multiafsavn i 2011	P <	Særdeles god	God	Nogen-lunde	Dårlig	P <
Hvor ofte dyrker du sport?					***			***					***
Mindst en gang om ugen	69	64	58	59		68	56		73	70	60	53	
1-3 gange om måneden	2	2	3	5		2	1		2	2	2	1	
Sjældnere	6	10	10	8		6	10		4	6	9	11	
Aldrig	23	25	29	28		23	33		20	21	28	35	
Antal observationer	3.645	330	224	113		3.938	236		682	2.215	1.132	149	

Anm.: *** = p < 0,01, ** = p < 0,05, * = p < 0,1.

1. Karaktergennemsnittet består af gennemsnit af de opnåede karakterer ved følgende fag: skriftelig dansk, mundtlig dansk, mundtlig engelsk, fysik-kemi, matematisk problemløsning og matematiske færdigheder.

Kilde: Danmarks Statistik og SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

TABEL 4.7

Unge i BFU fordelt efter, om de som 15-årige spiser morgenmad, spiser frugt, spiser grøntsager, spiser fastfood og drikker sodavand, opgjort særskilt for status i forhold til de tre relative fattigdomsmål. Procent og antal.

				Langtidsfattig		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlang-tidsfattig	Langtids-fattig	P <	Ikke multiaf-savn i 2011	Multiafsavn i 2011	P <	Særdeles god	God	Nogen-lunde	Dårlig	P <
Hvor ofte plejer du at spise morgenmad?													
Hver dag	72	62	69	63	**	72	54	***	77	74	64	52	***
Næsten hver dag	13	17	13	19		13	22		12	11	17	21	
Et par gange om ugen	6	8	7	7		6	8		5	6	8	8	
En gang om ugen	2	1	4	0		2	3		2	2	2	6	
Mindre end en gang om ugen	2	4	2	4		3	4		2	2	3	4	
Aldrig/meget sjældent	5	7	5	7		5	8		3	4	6	9	
Antal observationer	3.646	330	224	113		3.939	236		684	2.212	1.134	149	
Hvor ofte plejer du at spise frugt?													
Hver dag	49	45	47	41		49	39	***	55	49	45	41	***
Næsten hver dag	26	30	27	31		27	28		27	27	27	31	
Et par gange om ugen	15	15	13	15		15	16		11	15	16	16	
En gang om ugen	4	2	6	4		4	6		4	4	5	7	
Mindre end en gang om ugen	3	4	5	6		3	6		2	3	5	3	
Aldrig/meget sjældent	2	4	1	4		2	4		2	2	3	2	
Antal observationer	3.649	330	223	113		3.940	237		684	2.214	1.134	149	

Tabellen fortsættes

TABEL 4.7 FORTSAT

			Langtidsfattig		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlang-tidsfattig	Langtids-fattig P <	Ikke multiaf-savn i 2011	Multiafsavn i 2011 P <	Særdeles god	God	Nogen-lunde	Dårlig P <
Hvor ofte plejer du at spise grøntsager?										
Hver dag	45	46	42	34	45	40	51	46	39	38***
Næsten hver dag	30	25	30	31	30	30	29	29	30	36
Et par gange om ugen	15	17	17	19	15	18	13	15	18	19
En gang om ugen	5	5	6	6	5	5	4	5	6	3
Mindre end en gang om ugen	3	3	4	5	3	4	2	3	4	3
Aldrig/meget sjældent	2	3	2	5	2	3	1	2	3	2
Antal observationer	3.648	330	223	113	3.939	237	684	2.213	1.134	149
Hvor ofte plejer du at spise fastfood?										
Hver dag	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Næsten hver dag	2	3	3	0	2	4	1	2	2	4
Et par gange om ugen	10	10	14	12	10	12	10	10	11	12
En gang om ugen	19	18	19	19	19	19	20	19	19	17
Mindre end en gang om ugen	46	44	44	49	47	42	45	47	46	44
Aldrig/meget sjældent	23	25	19	20	22	23	24	22	22	23
Antal observationer	3.639	329	224	113	3.930	237	682	2.209	1.131	149
Hvor ofte plejer du at drikke sodavand?										
Hver dag	6	8	7	7	6	8	5	6	7	7**
Næsten hver dag	11	13	17	t h	11	12	8	11	13	9
Et par gange om ugen	29	24	25	26	28	25	29	28	28	25
En gang om ugen	27	27	22	23	27	24	27	28	25	23
Mindre end en gang om ugen	18	16	19	21	18	21	18	18	18	23
Aldrig/meget sjældent	10	13	10	10	10	9	13	9	9	11
Antal observationer	3.642	329	222	113	3.932	237	683	2.207	1.133	149

Anm.: *** = p < 0,01, ** = p < 0,05, * = p < 0,1.

Kilde: Danmarks Statistik og SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

I forhold til målet for materiel deprivation er der større forskelle: 72 pct. uden multiafsavn spiser morgenmad hver dag mod 54 pct. af dem med multiafsavn. Et lignende mønster ses for de familier, hvor moren finder, at familiens økonomi i 2011 er dårlig.

Ser man på, hvor ofte de unge spiser frugt, er der en lidt større andel blandt de unge, der ikke lider multiafsavn, der spiser frugt (49 pct.), end der er blandt de unge, der lider multiafsavn (39 pct.). Tilsvarende sammenhænge findes i forbindelse med målet om vurderingen af egen økonomi, mens der i forhold til det relative indkomstfattigdomsmål ikke er signifikante forskelle. Med hensyn til hvor ofte de unge spiser grøntsager, er der kun fundet forskelle i forhold til det mål, hvor moren selv vurderer familiens økonomi: 51 pct. af de unge, der lever i familier, hvor økonomien vurderes til at være særdeles god, spiser grøntsager hver dag. For de unge, der lever i familier, hvor økonomien vurderes til at være dårlig, er det 38 pct.

Umiddelbart findes der ikke nogen forskelle på, hvem der spiser fastfood (som burgere og pizzaer), og hvor ofte dette gøres. Det gør sig gældende for alle målene for fattigdom. Dette kan tyde på, at det at spise fastfood er en ganske udbredt kultur, der findes i alle socioøkonomiske grupper.

Ser man derimod på, hvor ofte de unge drikker sodavand, så drikker unge fra familier, hvor moren vurderer familiens indkomst til at være dårlig, lidt oftere sodavand end de øvrige grupper. Umiddelbart er der intet økonomisk incitament til at drikke sodavand, hvorfor indtagelse af sodavand kan ses som en uhensigtsmæssig kulturelt betinget vane.

Overordnet set så tegner der sig et billede af, at de unge, der er defineret som fattige under de forskellige fattigdomsmål, lever et lidt mere usundt liv end de øvrige. Det vil sige, at de oftere drikker sodavand og lidt sjældnere spiser grøntsager og morgenmad. De unge lever dog generelt set et sundt liv, når man ser på, hvor ofte de unge spiser morgenmad og grøntsager, og hvor ofte de spiser fastfood og drikker sodavand.

FATTIGE UNGE OG FORBRUG AF ALKOHOL, CIGARETTER OG EUFORISERENDE STOFFER

Noget, der ofte forbindes med begreberne om fattigdom, er risikoadfærd. Det vil sige adfærd, der kan være skadelig for den unge eller for andre.

I det følgende ser vi på de unges forbrug af alkohol og cigaretter samt euforiserende stoffer. Oplysningerne herom stammer fra de 15-årige unge selv.

Ud fra tabel 4.8 kan man observere sammenhænge mellem de unges brug af cigaretter og rusmidler og de konstruerede mål for relativ fattigdom. Analysen viser, at der er flere daglige rygere blandt de unge, der har været langtidsfattige (20 pct.), i forhold til eksempelvis de unge, der aldrig har været under den relative fattigdomsgrænse. Her er det 7 pct., der er daglige rygere.

Tilsvarende tendenser finder man ved de to øvrige anvendte mål for relativ fattigdom. Rygning har altså en tydelig sammenhæng med socioøkonomiske grupper, også allerede blandt de 15-årige.

Tabellen viser, at langt de fleste af de 15-årige har prøvet at drikke alkohol. 94 pct. af alle de unge i Børneforløbsundersøgelsen har som 15-årige på et eller andet tidspunkt prøvet at drikke alkohol. Tilsvarende høje tal er fundet i tidligere undersøgelser, baseret på andre 15-årige (se fx Ottosen m.fl., 2010). I stedet for at se på, om de unge nogensinde har drukket alkohol, ser vi på antallet af gange, hvor de unge har drukket fem genstande eller flere i løbet af en aften eller dag. Tabellen viser, at de unge, der lider multiafsavn og dermed er materielt depriverede, oftere end de unge, der ikke lider multiafsavn, har drukket fem genstande eller flere. I alt 26 pct. af de unge med multiafsavn har drukket fem genstande eller flere ved fire eller flere lejligheder, mens det tilsvarende gør sig gældende for 16 pct. af de unge, der ikke lider multiafsavn. Målet for morens vurdering af familiens økonomi viser et tilsvarende mønster. Med hensyn til de unges forbrug af hash eller pot viser tabellen, at en større andel blandt de unge, der er defineret som relativt fattige i forhold til grænsen ved 50 pct. af medianindkomsten, har benyttet sig af disse rusgifte. Mens 89 pct. af de aldrig fattige, aldrig har prøvet at ryge hash eller pot, er den tilsvarende andel 77 pct. blandt de langtidsfattige. Tilsvarende sammenhænge findes ved de øvrige fattigdomsmål. Det vil sige, at der er flere blandt de langtidsfattige unge, der har røget hash eller pot, end der er blandt de, der ikke er langtidsfattige.

Blandt de 15-årige, der er defineret som relativt fattige efter de forskellige mål, er der også en lidt højere andel, der har prøvet at bruge hårdere stoffer som kokain og amfetamin, sammenlignet med de 15-årige, der ikke er defineret som fattige. Dette gør sig gældende ved alle tre fattigdomsmål, om end der er tale om små tal alt i alt.

TABEL 4.8

Unge i BFU fordelt efter deres forbrug af cigaretter, af alkohol og af euforiserende stoffer som 15-årige, opgjort særskilt for status i forhold til de tre relative fattigdomsmål. Procent og antal.

			Langtidsfattige		Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlangtids-fattig	Langtids-fattig P <	Ikke multiafsavn i 2011	Multiafsavn i 2011 P <	Særdeles god	God	Nogenlunde	Dårlig P <
Ryger du cigaretter?										
Ja, er festryger	11	14	12	10***	11	12***	9	11	12	14***
Ja, ryger til dagligt	7	15	14	20	7	18	5	7	11	17
Nej, er ikke ryger	82	72	74	70	81	70	86	82	77	69
Antal observationer	3.611	327	224	114	3.905	236	680	2.188	1.128	149
Ved hvor mange lejligheder (fester, hyggeaftener, familiesammenkomster el. lign.) har du drukket mere end fem genstande på en dag/aften?										
0 gange	41	36	37	41	40	40***	41	40	41	41***
1 gang	20	18	20	17	20	14	18	21	19	10
2 gange	13	14	14	13	13	12	16	12	13	11
3 gange	10	10	9	9	10	8	10	10	8	13
4-5 gange	8	11	10	7	8	15	7	8	10	11
6 gange eller flere	8	12	10	13	8	11	8	8	9	15
Antal observationer	3.646	330	225	114	3.939	238	683	2.213	1.135	150
Har du nogensinde prøvet at ryge hash/pot?										
Ja, inden for de sidste 30 dage	3	5	7	13***	4	8***	3	3	5	9***
Ja, inden for de sidste 12 mdr.	4	8	6	4	4	8	3	5	5	8
Ja, men det er 1 år eller længere siden	3	3	4	5	3	8	3	2	5	7
Nej, aldrig	89	84	83	77	89	76	91	90	86	76
Antal observationer	3.610	325	222	114	3.899	236	677	2.195	1.119	148

Tabellen fortsættes

TABEL 4.8 FORTSAT

			Langtidsfattige			Multiafsavn 2011		Mors vurdering af familiens økonomi			
	Aldrig været fattig	Korttids-fattig	Mellemlangtids-fattig	Langtids-fattig	P <	Ikke multiafsavn i 2011	Multiafsavn i 2011	P <	Særdeles god	God	Nogenlunde	Dårlig	P <
Har du nogensinde prøvet andre euforiserende stoffer end hash (fx kokain, amfetamin eller lignende)?													
Ja, inden for de sidste 30 dage	0	2	1	2***		1	1***		1	0	1	1	
Ja, inden for de sidste 12 mdr.	1	1	2	3		1	1		1	1	1	3	
Ja, men det er 1 år eller længere siden	0	1	1	4		0	2		0	1	1	1	
Nej, aldrig	98	97	96	92		98	96		98	98	97	95	
Antal observationer	3.630	329	224	114		3.924	236		680	2.207	1.131	147	

Anm.: *** = p < 0,01, ** = p < 0,05, * = p < 0,1.

Kilde: Danmarks Statistik og SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Overordnet set indikerer tabel 4.8, at lidt flere af de unge, der er defineret som relativt fattige ved de tre anvendte mål, lever et risikofyldt liv, i forhold til deres jævnaldrende. Dette kommer til udtryk i, at der er en større andel, der ryger til dagligt, de har hyppigere drukket mere end fem genstande, og de har oftere haft erfaringer med hash, pot eller andre euforiserende stoffer.

Tabellen antyder, at de tre anvendte mål for relativ fattigdom til dels beskriver forskellige persongrupper, men også tre forskellige dimensioner af fattigdom, om det så er rent økonomiske afsavn, eller om der er tale om materielle afsavn. For begge mål finder vi dog, at de unge, der lever i familier, der på den ene eller anden måde bliver defineret som relativt fattige, er mere udsatte end deres jævnaldrende, der ikke falder inden for disse definitioner.

KONKLUSION OG PERSPEKTIVERING

Overordnet set har langt de fleste danske 15-årige det godt belyst ud fra analysens forskellige indikatorer på fattigdom. De er materielt velstillede, spiser nogenlunde fornuftigt og har et aktivt fritidsliv. Kapitlet har gjort brug af både direkte måder at måle fattigdom på ved at spørge til afsavn i dagligdagen og mere indirekte metoder til at måle fattigdom via en fattigdomsgrænse. Kun få af de unge falder inden for grænserne for relativ fattigdom, defineret ved, at familien enten har en disponibel husstandsindkomst under 50 pct. af medianindkomsten, at den har flere materielle afsavn, eller at dens økonomi slet og ret vurderes til at være dårlig af moren. Analysen viser, at omkring 16 pct. af de 15-årige på et eller andet tidspunkt har været relativt fattige, målt ved 50 pct. af medianindkomsten. 3 pct. har været fattige i 4 år eller mere. 31 pct. har haft afsavn inden for et eller flere af aspekterne af materiel deprivation. 6 pct. har lidt afsavn inden for alle fire aspekter af materiel deprivation og er dermed blandt dem, der defineres som relativt fattige ved dette mål. Omkring 3 pct. af de 15-årige kommer fra familier, hvor moren vurderer familiens økonomi til at være dårlig.

De 15-årige, der i dette kapitel defineres som værende relativt fattige, har en tendens til at være mere udsatte end de øvrige grupper. De kommer fra hjem med lavt uddannede forældre, og en større andel af de relativt fattige unge kommer, sammenlignet med de øvrige jævnaldrende,

fra hjem med overførselsindkomster. Der er relativt flere, der pjækker fra skole, og de får lidt lavere karakterer end deres kammerater. Endvidere dyrker de sport lidt sjældnere end deres kammerater.

De relativt fattige 15-årige har også drukket mere end fem genstande på en dag/aften hyppigere end deres jævnaldrende. Der er flere daglige rygere blandt de relativt fattige, og der er flere, der har prøvet at ryge hash eller pot. Ser man på indtag af fastfood, så er der ikke fundet nogen forskelle. Kapitlet viser også, at der er forskel på, om man anvender en indirekte eller direkte metode til at måle fattigdom. Eksempelvis viser den direkte metode nogle bestemte mønstre, når det drejer sig om forbrug, som ikke kommer til udtryk, når man ser på den indirekte metode, hvor der anvendes en fattigdomsgrænse.

BILAG

BILAGSTABEL B4.1

Andel unge i BFU, der var 15 år i 2011, der lever i en familie med en indkomst under en fattigdomsgrænse på 50 pct. af medianindkomsten. Procent.

	Børneforløbsundersøgelse 2011			Andre 15-årige i 2011		
År	Ja	Nej	Procentgrundlag	Ja	Nej	Procentgrundlag
1996	2	98	4.308	3	98	63.704
1997	2	98	4.298	3	97	63.944
1998	2	98	4.281	3	97	63.992
1999	2	98	4.286	3	97	64.125
2000	2	98	4.281	3	97	64.143
2001	2	98	4.286	3	97	64.269
2002	2	98	4.277	3	97	64.376
2003	3	98	4.276	3	97	64.441
2004	3	97	4.271	4	96	64.565
2005	3	97	4.267	5	95	64.483
2006	3	97	4.269	5	95	64.403
2007	3	97	4.256	6	94	64.308
2008	3	97	4.228	6	94	64.188
2009	4	96	4.231	7	93	64.131

Kilde: Danmarks Statistik og SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

LITTERATUR

Andersen, D. (2003): "Trange opvækstkår". I: Andersen, B.H.: *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede.* København: Socialforskningsinstituttet, 03:14, s. 94-100.

Berthoud, R. & M. Bryan (2011): "Income, Deprivation and Poverty: A Longitudinal Analysis". *Journal of Social Policy*, 40(01), s. 135-156.

De Økonomiske Råd (2012): *Dansk Økonomi, Forår 2012. Konjunkturvurdering, Den europæiske statsgældskrise, Langsigtede finanspolitiske udfordringer*. København: De Økonomiske Råd.

Deding, M. & F. Gerstoft (2009): *Børnefattigdom i Danmark 2002-2006*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 09:10.

Deeming, C. (2011): "Determining Minimum Standards of Living and Household Budgets". *Journal of Sociology*, 47(1), s. 17-34.

Duncan, G.J., K.M. Ziol-Guest & A. Kalil (2010): "Early-Childhood Poverty and Adult Attainment, Behavior, and Health". *Child Development*, 81(1), s. 306-325.

Duncan, G.J., J. Brooks-Gunn & P.K. Klebanov (1994): "Economic Deprivation and Early Childhood Development". *Child Development*, 65(2), s. 296-318.

Duncan, G.J., W.J. Yeung, J. Brooks-Gunn & J.R. Smith (1998): "How Much Does Childhood Poverty Affect the Life Chances of Children?". *American Sociological Review*, 63(3), s. 406-423.

Hansen, E.J. (1989): *Fattigdom. Begreber og metoder i forskning og politik*. København: Socialforskningsinstituttet, 89:5.

Hansen, E.J. (1986): *Danskernes levekår – 1986 sammenholdt med 1976*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, E.J., S. Geckler, M.K. Rasmussen, B. Enevoldsen, H. Hansen & D. Bredahl (1978-80): *Fordelingen af levekårene. Hovedresultater fra velfærdsundersøgelsen*. Bind I-V. København: Socialforskningsinstituttet.

Hansen, F.K. & M.A. Hussain (2010): "Afsavn – En direkte metode til måling af fattigdom". *Samfundsøkonomen*, 5.

Hansen, F.K. & M.A. Hussain (2009): *Konsekvenser af de laveste sociale ydelser. Forsørgelsesgrundlag og afsavn*. København: CASA.

Hansen, F.K., M.A. Hussain & J.E. Larsen (2010): "Grænser for fattigdom". *Samfundsøkonomen*, 5, s. 8-13.

Hjorth Andersen, B. (red.) (2003): *Udviklingen i befolkningens levekår over et kvart århundrede*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:14.

Hobcraft, J. & K. Kiernan (2001): "Childhood Poverty, Early Motherhood and Adult Social Exclusion". *The British Journal of Sociology*, 52(3), s. 495-517.

Hohen, P. (2005): "Frit valg for forbrugere uden penge?". I: Bonke, J.: *Udsathed og forbrug i de nordiske velfærdsstater*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 05:18, s. 228-244.

Hulme, D. & A. Shepherd (2003): "Conceptualizing Chronic Poverty". *World Development*, 31(3), s. 403-423.

Larsen, J.E. (2005): *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 04:27.

Lindquist, M. & G. Sjögren Lindquist (2012): "The Dynamics of Child Poverty in Sweden". *Journal of Population Economics*, 25(4), s. 1423-1450.

Ottosen, M.H. (2000): *Samboskab, ægteskab og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:9.

Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

Ringen, S. (1988): "Direct and Indirect Measures of Poverty". *Journal of Social Policy*, 17(03), s. 351-365.

Sen, A. (1983): "Poor, Relatively Speaking". *Oxford Economic Papers*, 35(2), s. 153-169.

Sen, A.K., J. Muellbauer, R. Kanbur, K. Hart & B. Williams (2001): *The Standard of Living. The Tanner Lectures*. New York: Cambridge University Press.

Townsend, P. (1985): "A Sociological Approach to the Measurement of Poverty – A Rejoinder to Professor Amartya Sen". *Oxford Economic Papers*, 37(4), s. 659-668.

Townsend, P. (1979): *Poverty in the United Kingdom. A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Berkeley og Los Angeles: University of California Press.

FØLELSER OG AUTORITET – FAMILIEPRAKSIS I DE 15-ÅRIGES FAMILIER

KAREN MARGRETHE DAHL

INDLEDNING

I teenageårene vender unges fokus sig i større grad væk fra familien og hjemmet og i stigende grad mod verden uden for hjemmet – mod vennerne, mod (potentielle) kærester, mod livet på ungdomsuddannelserne og i fritidsaktiviteterne. Forældrene og hjemmet, det liv, som fyldte så meget for få år siden, virker nu som en brugt puppe, som må smides væk, for at de nye vinger kan vokse helt ud. Forskning i sammenhængen mellem forældreskab/familieliv og unges mentale og sociale trivsel viser dog, at hverdagslivet i familien og de unges relation til forældrene på forskellige måder spiller en rolle også i de år, hvor den unge gør sig klar til at stå på egne ben (for eksempler på nordiske studier, se Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; Aunola & Stattin, 2000; Engels m.fl., 2005; Kakihara m.fl., 2010; Kerr & Stattin, 1999; Stattin & Kerr, 2000; Østergaard, 2007), for ikke-nordiske studier, se fx Chan & Koo, 2011; Engels, Dekovic & Meeus, 2002; Maccoby & Martin, 1983; Lamborn m.fl., 1991; Steinberg, 2001; Trinkner m.fl., 2012).

Mange kvantitative studier, der analyserer betydningen af familiens praksis for børn og unges mentale og sociale trivsel, bygger på psykolog Diana Baumrinds teoretiske model, der arbejder med to grunddi-

mensioner af "forældreskabs-stil"[12], nemlig følelsesmæssig tæthed og autoritet (se fx Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; Aunola & Stattin, 2000; Chan & Koo, 2011; Maccoby & Martin, 1983; Lamborn m.fl., 1991; Steinberg, 2001; Trinkner m.fl., 2012). Det gør de, fordi den samtidige tilstedeværelse af netop disse to fænomener i familiens daglige praksis har vist sig at have positiv sammenhæng med børns og unges trivsel, både når det gælder skolepræstationer, sociale kompetencer, mentalt helbred og selvværd.

Indtil nu er modellen ikke blevet anvendt i sin helhed i et dansk kvantitativt studie, men et islandsk og et svensk studie (Adalbjarnardottir & Hafsteinsson, 2001; Aunola & Stattin, 2000) indikerer, at resultaterne fra de ellers overvejende angelsaksiske studier også kan overføres til skandinaviske familieforhold. Dette på trods af, at familielivet/forælder-ung-relationen i de nordiske lande ser ud til at skille sig ud fra den øvrige vestlige verden ved den store vægt, der kulturelt og institutionelt lægges på de unge familiemedlemmers autonomi og lighed (Berggren & Trägårdh, 2006; Gaunt, 1983; Holdsworth & Morgan, 2005).

Forventningen er altså, på baggrund af de nordiske og ikke nordiske forskningsresultater, at tilstedeværelsen af autoritet og/eller følelsesmæssig nærhed i forælder-ung-relationen vil have positiv betydning for danske unges trivsel. Det giver derfor mening at bruge Baumrinds teoretiske model som udgangspunkt for analyser af familiepraksis også i en dansk sammenhæng. Vi bruger dog betegnelsen "familiepraksis" i stedet for "forældreskabs-stil" for at betone det aktive handlingselement og det gensidige i relationen.

I modsætning til de øvrige nordiske studier, der har brugt Baumrinds model, fokuserer dette studie ikke på sammenhængene mellem familiens praksis og de unges trivsel. I stedet ønsker vi, med udgangspunkt i Baumrinds to grunddimensioner, at undersøge de empiriske formationer af familiepraksis i sig selv. Det vil sige, hvordan udøvelsen af autoritet og følelsesmæssig tæthed spiller sammen på empirisk plan i Danmark. Og derudover vil studiet undersøge baggrunden for familiens praksis, når den unge er 15 år. Det første gør vi ved på baggrund af en latent klasseanalyse af familiens daglige praksis, set fra morens synspunkt, at udlede en empirisk familiepraksis-typologi samt ved dernæst at sammenholde mødrenes opfattelse af familiens praksis med de unges opfattelse. Det

12. Fra engelsk: *parenting-style*.

sidste gør vi ved at se på sammenhængen mellem tilhørsforholdet til de enkelte familiepraksistyper og familiens socioøkonomiske baggrund, familiens interne struktur (om familien er en kernefamilie, en enlig forsørger, en stedfamilie og om den unge har søskende), morens alder samt morens og barnets helbred og barnets adfærd.

Vi har kun kunnet finde et enkelt studie, der direkte viser, hvordan Baumrinds familiepraksistyper hænger sammen med social klasse og familiestruktur, nemlig Chan og Koos studie (2011), der analyserer familiepraksis i en britisk kontekst og finder, at familiens struktur bedre end familiens klasse kan forklare familiens praksis. Når vi mener, at det er forskningsmæssigt vigtigt også at udføre denne analyse i en dansk /skandinavisk sammenhæng, er det fordi, vi, med reference til Berggren og Trägårdh (2006), Gaunt (1983) og Holdsworth og Morgan (2005), forventer, at relationer mellem danske forældre og unge kan være omgærdet af andre normer end dem, man ville finde i en angelsaksisk sammenhæng (mere vægt på familiemedlemmernes autonomi og lighed). De enkelte familiepraksistyper vil derfor muligvis blive tillagt en anden normativ værdi i en skandinavisk sammenhæng og kan derigennem få en anden betydning for den unge, end de typisk vil have i et samfund, der i højere grad billiger, at forældre optræder som autoriteter over for deres større børn.

Studiet bidrager forskningsmæssigt til forståelsen af, hvad der sker i danske familier med teenagere, og hvorfor forælder-barn-relationen praktiseres, som den gør. Dette har også relevans uden for en forskningssammenhæng, idet forældre selv, men også lærere, socialrådgivere og andre, der kommer i kontakt med familier med unge, vil få et bedre blik for de vilkår, der letter eller vanskeliggør et familieliv, der kan virke støttende, beskyttende og vejledende for de unge.

Målet med analysen er derfor:

- at udvikle en empirisk typologi over familiepraksis i danske familier og dermed tegne et bredt portræt af danske familier, der inddrager både mødres og unges opfattelse af deres interne relation og hverdagslige praksis
- at forstå baggrunden for, at man praktiserer den ene eller anden type familieliv i Danmark.

ANALYSENS GANG

Kapitlet redegør først for det teoretiske udgangspunkt for analysen og for den hidtidige forskning i de bagvedliggende årsager til familiepraksis. Derefter forklares den metodiske fremgangsmåde.

Analysen uddrager systematiske forskelle i de 15-årige danske unges hverdagslige familiemønstre, set fra morens synspunkt, og definerer på baggrund heraf nogle bagvedliggende familiepraksisgrupper med hvert sit distinkte mønster. Disse familiepraksisgrupper holdes derefter op mod de unges opfattelse af familien for at se, om morens opfattelse stemmer overens med barnets opfattelse. Endelig inddrager analysen familiens strukturelle betingelser (forældrenes uddannelsesniveau, familiestrukturen og tilstedeværelsen af søskende), personlige karakteristika hos moren (morens alder, psykiske helbred) samt personlige karakteristika hos barnet (barnets køn, adfærd og evt. sygdom/handikap).

I den efterfølgende diskussion bliver resultaterne holdt op imod det teoretiske udgangspunkt og den hidtidige viden om familiepraksis.

BAUMRINDS FAMILIEMODEL

Baumrinds familiepraksismodel (1966) opererer som beskrevet med to grundlæggende dimensioner i forældres forældreskabsstil. På den ene side følelsesmæssig støtte/nær relation til barnet og et fokus på barnets perspektiv her og nu. På den anden side grænsesætning, forventning og konsekvens samt et voksenperspektiv, der styrer efter barnets fremtidige position i samfundet.

Er begge dimensioner til stede, taler Baumrind om den *autoritative* familie – en familie med et tæt forhold mellem børn og forældre, hvor forældrene samtidig optræder som tydelige autoriteter ved at have høje forventninger til børnene og sætte grænser for børnene. Forældrene opfordrer barnet til selvstændig stillingtagen og argumenterer selv for de regler, de opsætter. I sidste ende vil forældrene dog også træffe valg på vegne af barnet ud fra fx et beskyttelsesperspektiv eller ud fra et uddannelsesperspektiv.

Optræder forældrene som autoriteter uden at koble det med en følelsesmæssig nærhed, har vi at gøre med en *autoritær* familie. Disse forældre forsøger at skabe og kontrollere barnets adfærd og holdninger, så de følger et sæt af på forhånd fastlagte regler, der kan være religiøst bestemte eller kan hente legitimation i andre fastlagte normkodekser. Lydighed opfattes som en dyd, og straffende sanktioner tages i brug for at bøje barnets vilje, når denne strider imod forældrenes.

I familier, hvor forældre og barn har en tæt relation, og hvor barnets perspektiv, ønsker og behov nu og her oftest vægtes højere end ydre krav og fremtidige mål, taler Baumrind om den *tolerante*[13] familie. I denne familie stilles der få (direkte) krav til barnet om korrekt adfærd eller præstationer i skolen. Forældrene præsenterer sig over for barnet som ressourcer, der står til rådighed for barnets behov og ønsker – ikke som aktive agenter, der er ansvarlige for at styre barnets nutidige eller fremtidige adfærd. Forældrene kan i de tilfælde, hvor de alligevel forsøger at føre barnet i en bestemt retning, bruge argumentation og (skjult) manipulation, men vil ikke forsøge at gennemtvinge deres vilje (Baumrind, 1966).

I det tilfælde, hvor forældrene og den unge ikke har et tæt forhold til hinanden, og hvor forældrene heller ikke optræder som autoriteter, taler Baumrind om den *forsømmende*[14] familie. Forældrenes indstilling er præget af ligegyldighed over for barnet, både når det gælder den følelsesmæssige relation her og nu, og når det gælder reguleringen af dets adfærd nu og i fremtiden. Baumrinds oprindelige teoretiske beskrivelse af familietypologien fra 1966 inkluderer ikke denne familietype, men i et senere studie af den empiriske udbredelse af familietyperne beskriver hun denne type (Baumrind, 1971).

HIDTIDIG FORSKNING I BAGGRUNDEN FOR FAMILIEPRAKSIS

At der ikke, ud over hos Chan og Koo (2011), er lavet undersøgelser af sammenhængene mellem Baumrinds familiepraksistyper og familiens og familiemedlemmernes baggrundsforhold, betyder ikke, at der ikke er lavet undersøgelser af baggrunden for familiers (opdragelses)praksis overhovedet.

SAMMENHÆNG MELLEM KLASSE OG FAMILIEPRAKSIS

Adskillige internationale studier viser, at familiens socioøkonomiske klasse (både forældrenes uddannelsesbaggrund og deres beskæftigelsesposition) har betydning for forældres måde at opdrage på, for udøvelsen af nærhed og autoritet imellem forældre og børn og for forældrenes praktiske støtte til børnenes uddannelse (Bluestone & Tamis-LeMonda, 1999; Bodovski, 2010; Bodovski & Farkas, 2008; Cheadle & Amato, 2011;

13. På engelsk: *indulgent/permissive*.
14. På engelsk: *neglecting*.

Chin & Phillips, 2004; Gillies, 2008, 2005; Kelley, Sanchez-Hucles & Walker, 1993; Kohn, 1977; Lareau, 2003, 2002; Scherger & Savage, 2010).

Det klassiske amerikanske studie af Melvin L. Kohn (1977) viste fx, at forældre med typiske individualistisk prægede middelklassejob var mere tilbøjelige til at vægte selvstændighed, forhandling og evnen til at forstå årsagen til fænomener og handlinger i deres opdragelsespraksis, mens forældre med mere rutineprægede arbejderklassejob var mere tilbøjelige til at vægte lydighed og tilpasning til omverdenen. Dette gav sig blandt andet udtryk ved, at middelklasseforældre i mindre omfang end arbejderklasseforældre brugte fysisk afstraffelse som sanktionsmiddel over for deres børn (Kohn, 1977: s. 51-52/95).

Med en lidt anden tilgang viser også Anette Lareaus kvalitative studie, at klasse og familiepraksis hænger sammen, idet amerikanske middelklasseforældre i højere grad end forældre fra arbejderklassen og underklassen har en projektorienteret tilgang til familielivet. Den projektorienterede tilgang består dels i at lære barnet færdigheder, som det kan bruge i forskellige institutionelle sammenhænge gennem argumentation med voksne og gennem færdighedsgivende fritidsaktiviteter. Dels består den i, at forældrene involverer sig i barnets institutionelle sammenhænge (fx skolen) for derved både at sikre god kommunikation med og velvillighed hos lærerne og at sikre, at lærere og pædagoger kender til barnets eventuelle særlige behov og kan indrette sig derefter (Cheadle & Amato, 2011; Chin & Phillips, 2004; Lareau, 2003).

Hvor Annette Lareau på baggrund af et omfattende kvalitativt studie argumenterer for, at valget af familiepraksis er et spørgsmål om kulturelle præferencer i højere grad end om økonomiske og uddannelsesmæssige ressourcer (Lareau, 2002: s. 748), finder Chin og Phillips (2004) omvendt, at den kulturelle tilgang til opdragelse og støtte af børnene er den samme i alle sociale klasser, men at klasserne har forskellige økonomiske og uddannelsesmæssige ressourcer til at udleve den ønskede praksis. At familiepraksis i sidste ende har rod i økonomiske og sociale realiteter støttes af britiske Gillies (Gillies, 2008, 2005), der kritiserer en britisk socialpolitisk tendens til at gøre familiepraksis til et spørgsmål om kulturelle valg.

I en skandinavisk kontekst finder det danske studie af Hestbæk (1995) kun få socioøkonomiske forskelle i danske forældres opdragelsesværdier, mens Schultz-Jørgensen og Christensen (2011) ligesom Kohn (1977) finder en sammenhæng mellem uddannelse og opdragelses*værdier*,

således at lavtuddannede danskere i højere grad end højtuddannede tilslutter sig traditionelle opdragelsesværdier som fx lydighed. Det svenske studie af Dahlgren og Claezon (1997) finder dog, delvist i overensstemmelse med Lareau, men samtidig delvist i uoverensstemmelse med Schultz-Jørgensen og Christensen (2011) og Kohn (1977), at arbejderklasseforældre i højere grad end middelklasseforældre lægger vægt på en ikke-autoritativ, venskabelig og nutidsorienteret tilgang til familiepraksis, mens forældre fra den øvre middelklasse i højere grad optræder som autoriteter og ser barnet som et (fremtids)projekt. Disse forskellige resultater afspejler sandsynligvis, at opdragelsesværdier og opdragelsespraksis er forskellige størrelser, som vanskeligt lader sig sammenligne.

Når Chan og Koo (2011) ikke finder, at klasse hænger sammen med familiepraksis i Storbritannien, kan det muligvis skyldes, at de i deres operationalisering af Baumrinds model ikke inkluderer forældrenes forventninger til de unges uddannelse og fremtid. De vægter i stedet de nutidige aspekter af det følelsesmæssige forhold og grænsesætning i forhold til risici i den unges nutidige liv (Chan & Koo, 2011: s. 389-390).

SAMMENHÆNGE MELLEM FAMILIENS STRUKTUR OG PRAKSIS

Ud over klassebaggrund har forskningsstudier blandt andet søgt forklaringen på familiens praksis i familiens interne struktur, dvs. hvorvidt familien lever som kernefamilie, enlig forælder eller stedfamilie, og hvor mange børn der er i familien.

Astone og McLanahan (1991) viser således, at enlige forældre og familier med stedforældre udøver mindre kontrol af børnenes færden end kernefamilier. Chan og Koo (2011) når frem til, at enlige forældre og stedfamilier er overrepræsenterede både blandt autoritære familier og blandt tolerante forældre og underrepræsenterede blandt de autoritative forældre. Og Cheadle og Amato (2011) finder, at enlige forældre og stedfamilier i praksis i mindre grad støtter deres børn til en fordelagtig position i samfundet gennem færdighedstræning, fritidsaktiviteter og interaktion med skolen.

Med hensyn til familiens størrelse finder Blake (1989), at jo flere børn, der er i hjemmet, jo mindre tid og følelsesmæssigt overskud er der til det enkelte barn.

SAMMENHÆNGE MELLEM FAMILIEPRAKSIS OG HELBRED, KØN OG ALDER

Ud over de sociale, økonomiske og tidsmæssige ressourcer har familiens praksis vist sig sammenhængende med depressive symptomer hos moren, således at depressive mødre har større tendens til følelsesmæssig mishandling og omsorgssvigt end ikke-depressive mødre (Kohl, Kagotho & Dixon, 2011). På lignende måde spiller barnets psykiske helbred en rolle i Schroeder og Kelleys studie (2009). Ud over psykisk helbred ser den unges køn ud til at spille en rolle for familiepraksis (Chan & Koo, 2011; Cheadle & Amato, 2011), idet piger oftere udsættes for en autoritativ, aktivt støttende familiepraksis end drenge. Endelig viser Cheadle og Amato (2011), at jo ældre mødrene er, desto større sandsynlighed er der for, at de udøver en projektorienteret, fremtidsorienteret familiepraksis.

I det følgende afsnit beskrives den population, de variable og den statistiske metode, dette studie bruger til dels at operationalisere Baumrinds teoretiske model med, dels at undersøge den socioøkonomiske og personlige baggrund for udøvelsen af familiepraksissen.

DATA OG METODE

POPULATIONEN

Analyserne af familiepraksis bygger på spørgeskemadata fra Børneforløbsundersøgelsens femte runde, hvor de unge, der er født i 1995, er blevet 15 år. Familiernes praksis forklares ved at inddrage oplysninger fra tidligere runder af forløbsundersøgelsen og registervariable, der beskriver familiens socioøkonomiske forhold.

Personer, der ikke har svaret på de syv variable, der indgår i den latente klasseanalyse, og familier, hvor barnet ikke bor derhjemme[15], indgår ikke i analysen. Den oprindelige stikprøve af respondenter, som har deltaget i forløbsundersøgelsen i 2011, reducereres derved fra 4.408 til 3.775.

MÅL FOR FØLELSESMÆSSIG NÆRHED OG AUTORITET I FORÆLDRE-UNG HVERDAGSPRAKSISSEN

Baumrinds teoretiske model operationaliseres i første omgang med fire spørgsmål for følelsesmæssig nærhed, besvaret af moren til den unge (”Du kender de venner, din søn/datter omgås?”, ”Din søn/datter giver

15. For eksempel, hvor den unge bor på efterskole eller kostskole.

besked om, hvor han/hun går hen?", "Hvor tæt er forholdet mellem dig og din søn/datter?" og "Synes du, at din søn/datter er nem eller svær at opdrage?"), og tre spørgsmål for autoritet, ligeledes besvaret af moren ("Må din søn/datter drikke alkohol i hjemmet?", "Må din søn/datter ryge cigaretter i hjemmet?" og "Må din søn/datter have eventuelle kærester til overnatning her i hjemmet?").

De syv spørgsmål er udvalgt blandt et større panel af spørgsmål om familiens praksis i de 15-åriges familier dels på grund af deres teoretiske indhold, dels på grund af deres statistiske kvaliteter. Teoretisk indeholder den følelsesmæssige dimension således dels et praktisk aspekt, der viser, om moren i det daglige kender til detaljerne i den unges liv, dels en vurdering af relationen mellem moren og den unge. De tre sidste spørgsmål indfanger en dimension af forældreautoritet ved at vise morens interesse i at etablere grænser for den unges afprøvning af mere eller mindre risikobetonede aspekter af ungdomslivet.

En simpel form for faktoranalyse (eksplorativ principalkomponent-analyse) bekræfter, at de to sæt af spørgsmål om henholdsvis følelsesmæssig tæthed og autoritet fungerer som to selvstændige dimensioner, hvor der er sammenhæng mellem spørgsmålene inden for hver dimension og kvalitativ forskel mellem dimensionerne (se bilag 5.1).

For at skabe en mere jævn fordeling er alle variablene omkodet til tre kategorier inden de efterfølgende analyser.[16]

De syv spørgsmål, der viser morens opfattelse af familiepraksissen, suppleres i den efterfølgende bivariate statistiske analyse med yderligere ni familiepraksis-spørgsmål, der bidrager til at tegne billedet af familietypologien (se tabel 5.2).

For at få klarhed over, om morens opfattelse af familien er i overensstemmelse med den unges, undersøges sammenhængen mellem familietypologien og enkeltstående spørgsmål stillet til den unge om familiens praksis. Nogle af disse spørgsmål er de samme, som er stillet til moren. Andre illustrerer tilnærmelsesvis et aspekt, som går igen i spørgsmålene til moren (se tabel 5.3). Også spørgsmålene til de unge er for at få nogle jævne fordelinger kodet, så de alle har tre kategorier.

16. Oprindelig svarfordeling og nærmere oplysning om omkodning kan fås ved henvendelse til forfatteren.

KONSTRUKTION AF FAMILIETYPER VIA LATENT KLASSEANALYSE

De syv spørgsmål om morens oplevelse af familiens praksis indgår i en latent klasseanalyse for eksplorativt at udforske, hvilke formationer af familiepraksisser der findes i populationen af familier. Den latente klasseanalyse har i en analyse som denne en fordel frem for fx en regressionsanalyse, ved at den giver et billede af den indbyrdes sammenhæng mellem sociale fænomener, der er samtidige, og hvor der ikke er nogen formodning om en kausal sammenhæng. Den giver derudover mulighed for at arbejde med diskrete variable, der ikke er normalfordelte, i modsætning til fx i regressionsanalysen eller faktoranalysen, der kræver, at variablene er lineære og normalfordelte.

Analysen tager udgangspunkt i en model med en enkelt familiepraksistype og arbejder sig derefter op i kompleksitet, til vi når en model, der ud fra statistiske og teoretiske hensyn forklarer tilstrækkelig meget af variationen i stoffet.[17]

Den latente klasseanalyse giver os altså et antal typiske mønstre for familiernes hverdagspraksisser, som hver især dækker over en stor variation af andre empiriske mønstre. På baggrund af de typiske mønstre konstrueres en latent klassevariabel, der grupperer respondenterne ud fra deres svarmønstre.

AT MÅLE SAMMENHÆNG MELLEM FAMILIENS SOCIOØKONOMISKE OG PERSONLIGE BAGGRUNDSFORHOLD OG DENS PRAKSIS

Dette studie tager udgangspunkt i de hidtidige studier, beskrevet ovenfor i afsnittet "Hidtidig forskning i baggrunden for familiepraksis" og inddrager følgende faktorer til at forklare familiens praksis:

- Forældrenes højeste uddannelse i 2007 som indikator på deres klassetilhørsforhold
- Forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet i 2007, morens vurdering af familiens økonomiske situation i 2011 samt familiens struktur, og om der var hjemmeboende søskende i 2007 som indikatorer på deres socioøkonomiske og tidsmæssige ressourcer

17. For mere grundlæggende indføring i den latente klasseanalyse, se fx McCutcheon (1987).

- Barnets fysiske og psykiske og morens psykiske helbred som indikatorer på de helbredsmæssige ressourcer i familien
- Den unges adfærd som 11-årig og den unges køn som udtryk for personlige karakteristika ved barnet
- Morens alder som udtryk for morens livserfaring og/eller hendes generationsbestemte tilgang til børneopdragelse.

KRYDSTABELLER OG MULTINOMINAL LOGISTISK REGRESSIONSANALYSE

Familiepraksistypernes relation til den socioøkonomiske baggrund og til personlige karakteristika hos barn og mor findes dels ved hjælp af krydstabeller, dels via en multinominal logistisk regressionsanalyse. I regressionsanalysen holdes familiepraksistyperne parvis op imod hinanden og den samtidige påvirkning af de socioøkonomiske og personlige forhold undersøges for hvert par af praksisgrupper.

RESULTATER

VALG AF FAMILIEPRAKSISTYPOLOGI PÅ BAGGRUND AF LATENT KLASSEANALYSE

Første led i den latente klasseanalyse er at bestemme, hvor mange grupper typologien skal indeholde. En statistisk sammenligning af modeller med en til seks familiegrupper (se bilag 5.2) viser, at en model med fem familiepraksisgrupper er fyldestgørende og tilstrækkelig ud fra et statistisk argument. Et nærstudie af profilerne for en typologi med henholdsvis fire og fem typer (se bilag 5.3) viser dog, at den kvalitative forskel mellem flere af typerne for lille til, at det giver mening at tale om empirisk forskellige grupper. For at holde fast i Baumrinds oprindelige dimensioner og få en formidlingsvenlig model lægger analysen vægt på både et teoretisk og et statistisk argument, og vi foretrækker på den baggrund modellen med tre familiepraksistyper, der kan ses i tabel 5.1.

PROFILER AF TRE FAMILIEPRAKSISTYPER

Tabel 5.1 viser forskelle og ligheder på familiepraksis i de tre familiepraksistyper i modellen med tre typer familiepraksis. Tabel 5.2 inddrager supplerende oplysninger om familiepraksissen i de tre grupper, hvilket bi-

drager til vores forståelse af familiepraksis i de tre grupper og retfærdiggør brugen af Baumrinds termer.

Når vi ser samlet på tabel 5.1 og tabel 5.2 og sammenligner mønstrene i de tre kolonner, ser vi, at de to første grupper, der udgør henholdsvis 39 og 34 pct. af stikprøven, begge angiver en forholdsvis høj grad af nærhed i relationen (fx kender henholdsvis 82 og 79 pct. af mødrene altid den unges venner, henholdsvis 65 og 58 pct. har et særdeles tæt forhold til barnet, og henholdsvis 78 og 79 pct. oplever den unge som nem at opdrage). Omvendt står det til i gruppe 3, (26 pct. af familierne), hvor den følelsesmæssige nærhed er langt lavere (kun 18 pct. kender altid venner, 11 pct. oplever, at relationen til den unge er særdeles tæt, 35 pct. finder den unge nem at opdrage).

TABEL 5.1

Profil af tre familiepraksistyper (baseret på latent klasseanalyse). Procent.

	Familiepraksis-type 1	Familiepraksis-type 2	Familiepraksis-type 3	I alt/gennemsnitlig andel
Antal i familietypen	1.489	1.300	984	3.775
Andel i alt	39	34	26	100
Andel af familiepraksistype, der:				
Altid ved, hvor den unge er	43	51	3	35
Oftest ved, hvor den unge er	56	48	78	59
Sjældent ved, hvor den unge er	1	1	18	5
Altid kender venner	82	79	18	64
Oftest kender venner	18	20	74	33
Sjældent kender venner	0	0	9	2
Har særdeles tæt forhold til ung	65	58	11	48
Har tæt forhold til ung	35	42	84	50
Ikke har særlig tæt forhold	0	0	5	1
Finder den unge nem at opdrage	78	79	35	67
Både nem og svær at opdrage	17	16	26	19
Af og til/ofte svær at opdrage	5	5	39	14
Accepterer alkohol i hjemmet	100	35	69	69
Accepterer rygning i hjemmet	12	0	10	7
Accepterer kæresteovernatning	100	31	77	70

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Gruppe 1 og gruppe 2 adskiller sig til gengæld klart fra hinanden, når man ser på graden af autoritet, målt på forældrenes accept af alkohol, rygning og kæresteovernatning, idet mødrene i gruppe 2 viser en væsentlig lavere accept af disse fænomener end mødrene i gruppe 1 (35 pct. af mødrene i gruppe 2 accepterer fx alkohol i hjemmet mod 100 pct. af mødrene i gruppe 1). Ligeledes adskiller gruppe 1 og 2 sig, når man i tabel 5.2 ser på forventningerne til den unges fremtid, idet 63 pct. af mød-

rene i gruppe 2 forventer en mellemlang eller en lang videregående uddannelse mod 52 pct. af mødrene i gruppe 1.

På autoritetsdimensionen placerer gruppe 3 sig umiddelbart imellem gruppe 1 og gruppe 2 (69 pct. er fx accepterende over for alkohol). Tabel 5.2 viser dog, at forældrene i gruppe 3 i bruger en række "autoritetsredskaber", som ikke bruges i det samme omfang i gruppe 1 og 2. I denne gruppe bruger man således oftere end i de andre to grupper straffende sanktioner som "skældud", "forbud mod ønskede aktiviteter", "stuearrest" og "tavshed". Derudover skændes moren og den unge mere, og mødrene anerkender i mindre omfang den unge i gruppe 3 end i gruppe 1 og 2. Med hensyn til fremtidige uddannelsesforventninger har mødrene i gruppe 3 nogenlunde de samme forventninger til deres børn som mødrene i gruppe 1.

TABEL 5.2

Supplerende billede af familiepraksis i tre grupper, baseret på krydstabulering. Procent.

	1. Tolerante familier	2. Autoritative familier	3. Autoritære-afmægtige familier	I alt/af alle	P
Antal i familietypen	1.489	1.300	984	3.775	
Andel i alt	39	34	26	100	
Andel, der					
Altid anerkender den unge	49	43	24	40	***
Skændes ugentligt	6	10	23	12	***
Skælder ud mindst månedligt	28	35	52	37	***
Har anvendt forbud mod aktiviteter som sanktion sidste 6 mdr.	26	27	48	32	***
Har anvendt stuearrest som sanktion sidste 6 mdr.	6	5	15	8	***
Har anvendt tavshed som sanktion sidste 6 mdr.	10	10	19	12	***
Har forventninger om flg. uddannelser på deres barns vegne:					
Max. gymnasium	17	15	14	16	***
Erhvervsuddannelse	21	15	26	20	
Kort videregående uddannelse	10	7	10	9	
Mellemlang videregående uddannelse	30	34	28	31	
Lang videregående uddannelse	22	29	20	24	

Anm.: *** = p < 0,001; ** = p < 0,01; * p = < 0,05.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Mønstrene i tabel 5.1 og 5.2 følger på flere måder Baumrinds teoretiske opdeling af familietyper, og i tabel 5.2 har vi derfor navngivet gruppe 1

og gruppe 2 efter hendes oprindelige grupper. Gruppe 1 svarer således til den "tolerante familie", en nutidsorienteret, følelsesmæssig tæt og ikke-autoritetsorienteret familie. Gruppe 2 følger mønsteret for den "autoritative familie", en ligeledes følelsesmæssig tæt familie, der i lidt højere grad end gruppe 1 har blikket rettet mod fremtiden, og som i højere grad er grænsesættende og autoritativ i forhold til den unges udforskning af ungdomslivet. Gruppe 3 følger ikke helt Baumrinds oprindelige opdeling, idet denne gruppe udviser et mønster, der svarer til en mellemting mellem den autoritære familie og den forsømmende familie. Udøvelsen af autoritet i gruppe 2 og 3 er samtidig kvalitativt meget forskellig, og man bør derfor diskutere, om den type autoritet, som gruppe 3 udøver, skal ses mere som et udtryk for afmagt over for forældrerollen end som udtryk for egentlig autoritetsudøvelse. Som følge heraf får gruppe 3 betegnelsen den "autoritære-afmægtige familie".

DE UNGES OPFATTELSE AF FAMILIERNE

Studier, der sammenligner mødres og børns perspektiv på familien, viser i forskellig grad overensstemmelse mellem generationernes perspektiv på familien (Andersen & Hestbæk, 1999; Aquilino, 1999; Bogenschneider & Pallock, 2008; De Los Reyes m.fl., 2010; Dekovic & Noom, 1997; García-Linares & Casanova, 2003; Jenn-Yun, Roosa & Michales, 1994; McCarthy, Holland & Gillies, 2003; Pelegrina m.fl., 2006;). I det følgende udvider vi derfor den deskriptive analyse af familiens praksis med børnenes perspektiv og undersøger, om vi kan finde de samme relative forskelle blandt børnene, som vi har fundet blandt mødrene.

Tabel 5.3 viser, at forskellen mellem grupperne genfindes, når vi ser familiens praksis fra de unges perspektiv.

På alle parametre, der illustrerer tætheden mellem forældre og børn, oplever unge i de tolerante familier og i de autoritative familier en større tæthed i relationen end unge i de autoritære-afmægtige familier. (66 pct. af de unge i de tolerante og autoritative familier oplever, at forældrene altid kender deres venner mod 48 pct. af unge i de autoritære-afmægtige familier, og ca. 60 pct. af unge i de tolerante og autoritative familier har samtale med deres forældre hver dag mod 47 pct. af unge i de autoritære-afmægtige familier). Der er kun få spørgsmål, der illustrerer autoritetsdimensionen fra de unges perspektiv. Når man direkte spørger den unge, om han/hun oplever at måtte det samme som andre unge, har de unge i de tolerante familier dog oplevelsen af større råderum end unge

i de autoritative og autoritære familier. (79 pct. af unge i tolerante familier oplever, at de må det samme som andre unge mod 67 pct. af unge i autoritative og 65 pct. af unge i autoritære-afmægtige familier).

De unges bekræftelse af de tre familiegrupper er således med til at validere familiepraksistyperne som fænomener, der opleves i praksis af medlemmerne af familier med unge. At den relative forskel mellem grupperne er til stede, betyder dog ikke, at forældres og børns oplevelse af familien er den samme. Det ses fx af, at henholdsvis 82 pct. og 79 pct. af de tolerante og autoritative mødre mener, at de altid kender den unges venner, hvorimod kun 66 pct. af deres børn mener, at deres forældre kender deres venner. Omvendt mener henholdsvis 68 og 67 pct. af unge fra de tolerante og autoritative familier, at deres forældre altid ved, hvor de er, mod henholdsvis 43 og 51 pct. af mødrene.

TABEL 5.3

Andelen af unge i BFU 2011, der har udvalgte opfattelser af familiepraksis, særskilt for tre familiepraksistyper. Procentandele.

	1.Tolerante familier	2. Autoritative familier	3. Autoritære-afmægtige familier	I alt/af alle	P
Antal i familietypen	1.475	1.274	950	3.699	
Andel i alt	40	34	26	100	
Andel af unge, der/hvor:					
Forældre altid anerkender dem	53	51	42	49	
Oftest anerkender dem	37	38	40	38	
Sjældent anerkender dem	10	12	18	12	***
Forældre mener, de altid ved, hvor de er	68	67	49	63	
Oftest ved, hvor de er	25	26	35	28	
Sjældnere ved, hvor de er	7	7	16	9	***
Forældre mener, de altid kender venner	66	66	48	62	
Oftest kender venner	27	26	34	29	
Sjældnere kender venner	7	7	17	10	***
Har samtale med forældre hver dag	60	59	47	56	
Samtale 2-5 gange ugentligt	24	25	28	26	
Samtale sjældnere	16	16	25	18	***
Mor altid spiller en stor rolle	51	51	39	48	***
Far altid spiller en stor rolle	59	58	48	56	***
Må det samme som andre	79	67	65	71	***
I alt procent	100	100	100	100	

Anm.: *** = p < 0,001; ** = p < 0,01; * p = < 0,05.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Indtil nu har analysen vist, at danske familier til unge 15-årige fordeler sig i to grupper, der følger Baumrinds oprindelige opdeling i "de autoritative familier" og "de tolerante familier". I den tredje gruppe, "den autoritære-

afmægtige" gruppe, genfinder vi træk fra Baumrinds autoritære og forsømmende familietype, men samtidig finder vi, at autoritetsudøvelsen i denne gruppe er af en anden karakter end autoriteten i den autoritative familie. Vi indfører på den baggrund en skelnen mellem den proaktive og den reaktive autoritet. Deskriptivt finder analysen samme relative forskel mellem mødrenes og de unges opfattelser af relationen mellem forældre og unge.

Det er nu tid til at undersøge, hvad der karakteriserer de tre familietyper, når vi går bag om selve praksissen til familiens sammensætning, dens objektive socioøkonomiske forhold og subjektive vurdering af økonomien, til barnets køn og morens alder, til barnets adfærd, til sygdomme og handikap hos barnet, og hvorvidt moren er blevet behandlet for depression.

BAGGRUND FOR FAMILIEPRAKSIS

Tabel 5.4 krydstabulerer familiepraksis-typerne med familiens socioøkonomiske og personlige baggrundsforhold. Vi ser, at de tolerante familier hyppigere kan findes blandt forholdsvis lavt uddannede forældre (45 pct. af mødre med folkeskoleuddannelse mod 30 pct. af mødre med lang videregående uddannelse) og yngre mødre (45 pct. af mødre født efter 1970 mod 34 pct. af mødre født før 1960). De tolerante familier er underrepræsenterede i familier med børn med handikap (30 pct. af familier med handikappede unge mod 40 pct. i familier uden handikap) og i familier med unge, der i 11-års-alderen havde middelsvære eller svære adfærdsproblemer (henholdsvis 40 pct. i familier med normalfungerende børn og 22 pct. i familier med unge, der havde svære adfærdsproblemer). De autoritative familier er omvendt overrepræsenterede blandt de lidt ældre mødre og/eller veluddannede forældre og blandt familier med god økonomi (selvvurderet). Børn med en sygdom eller et handikap er en lille smule overrepræsenterede i denne gruppe. I de autoritære-afmægtige familier er der en overrepræsentation af stedfamilier, af familier med dårlig økonomi (selvvurderet), af familier med handikappede børn, af familier med børn med flere adfærdsproblemer og en lille overrepræsentation af mødre, der er blevet behandlet for en depression i årene 1996 til 2003.

TABEL 5.4

Familier i BFU 2011 fordelt efter familiepraksis, særskilt for familiestruktur, socioøkonomisk baggrund, sygdom i familien og mors alder. Procent.

	1. Tolerante familier	2. Autoritative familier	3. Autoritære-afmægtige familier	N	P
Andel af alle	39	34	26	3.775	
Kernefamilie[1]	40	36	24	2.697	***
Enlig forsørger	37	31	32	603	
Stedfamilie	41	29	30	434	
Enebarn[1]	41	35	24	510	
1-2 søskende	39	34	27	2.786	
>2 søskende	39	37	27	198	
Mors uddannelse[1]					
Lang videregående uddannelse	30	40	30	351	***
Mellemlang videregående udd.	36	39	25	914	
Kort videregående uddannelse	38	34	29	184	
Erhvervsfaglig uddannelse	42	32	25	1.519	
Gymnasial uddannelse	40	34	26	249	
Folkeskole	45	29	25	509	
Fars uddannelse[1]					
Lang videregående uddannelse	29	46	26	423	***
Mellemlang videregående udd.	32	40	28	482	
Kort videregående uddannelse	37	38	25	330	
Erhvervsfaglig uddannelse	45	31	24	1.542	
Gymnasial uddannelse	36	35	29	169	
Folkeskole	42	30	28	665	
Arbejdsmarkedstilknytning					
Mor løs arbejdsmarkedstilknytning[2]	41	32	27	197	
Far løs arbejdsmarkedstilknytning[2]	40	31	29	112	
Mors vurdering af økonomi					
Særdeles god	37	45	19	623	***
God	40	34	26	2.005	
Nogenlunde	39	31	30	1.005	
Dårlig	40	25	34	134	
Køn					
Drenge	39	34	27	1.996	
Piger	40	35	25	1.779	
Problemer					
Ingen adfærdsproblemer (SDQ)[1,3]	40	35	25	3.210	***
Enkelte problemer	37	23	39	147	
Flere problemer	22	30	48	142	v
Ingen sygdomme eller handikap[4]	40	34	25	3.413	***
Har sygdom eller handikap	30	37	33	347	
Mor behandlet for depression 96-03	36	33	31	442	*

Tabellen fortsættes

TABEL 5.4 FORTSAT

	1. Tolerante familier	2. Autoritative familier	3. Autoritære-afmægtige familier	N P
Mors fødselsår				
Mor født efter 1970	45	25	29	456 ***
Mor født 1966-1970	40	34	26	1.388
Mor født 1961-1965	39	34	27	1.254
Mor født før 1960	34	43	23	497

1. Status for familien/den unge, da den unge var 11 år i 2007.
2. Løs arbejdsmarkedstilknytning: arbejdsløs eller på kontanthjælp mindst 2 af 5 perioder i tiden 1996-2009.
3. Social difficulties scale – skala for udadvendte og indadvendte adfærdsproblemer, her i tre kategorier.
4. Konstateret af læge eller psykolog senest 2011.

Anm.: *** = p < 0,001; ** = p < 0,01; * p = < 0,05.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

TABEL 5.5

Parvis analyse af sandsynligheden for at tilhøre de tre familiepraksisgrupper. Multinominal regressionsanalyse. Odds ratio.

	Den autoritative fremfor den tolerante	Den tolerante fremfor den autoritære	Den autoritære fremfor den autoritative
Enlig forælder[1]	0,996	0,751 *	1,372 *
Stedfamilie[1]	0,980	0,791	1,320
Enebarn	0,958	1,300 (*)	0,774 (*)
Forældres højeste uddannelsesniveau	1,201 ***	0,853 ***	0,976
Selvvurderet familieøkonomi[2]	0,867 *	0,878 *	1,306 ***
Ungs adfærd i 11-års-alder[3]	1,092	0,578 ***	1,546 ***
Ung har sygdom eller handikap	1,501 **	0,773	0,832
Mor behandlet for depression 96-03	1,145	0,71 *	1,246
Mors fødeår	1,205 ***	0,921	0,915
ll	-1.652,9	-1.425,7	-1.331,6
p	2,65e-08	2,39e-12	1,55e-12
N	2.435	2.176	2.003
r2_p	0,0171	0,0269	0,0291

1. Kernefamilie er referencekategori.
2. Skala fra 1-4, 1: bedst.
3. SDQ, 3 kategorier, 1: bedst.

Anm.: *** = p < 0,001; ** = p < 0,01; * p = < 0,05.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Den multinominale logistiske regressionsanalyse i tabel 5.5[18], hvor familiepraksistyperne parvis er holdt op imod hinanden, bekræfter i det store og hele billedet fra den bivariate analyse i tabel 5.4. Tallene er beregnede ud fra odds ratio-princippet, hvilket betyder, at tal/odds mindre end 1 svarer

18. De endelige modeller er fundet efter en manuel modelsøgning, hvor baggrundsvariablene enkeltvis er blevet tilføjet/fjernet fra modellen, indtil vi til sidst fandt en stabil model. Den fulde model kan ses i bilag 5.4.

til en mindsket sandsynlighed, mens talodds højere end 1 svarer til en forhøjet sandsynlighed. Vi ser derfor, at sandsynligheden for at praktisere den autoritative frem for den tolerante familie øges, jo højere den unges forældres samlede uddannelsesniveau er, jo bedre familiens økonomi subjektivt vurderes, hvis barnet har et handikap, og jo ældre moren er.

Når vi sammenligner den tolerante familiepraksistype med den autoritære type, øges sandsynligheden for at praktisere den tolerante familie: Hvis den unge ikke lever hos en enlig forælder, jo lavere forældrenes samlede uddannelsesniveau er, jo bedre de selv vurderer deres økonomi, jo færre adfærdsproblemer den unge havde i 11-års-alderen, og hvis moren ikke er blevet behandlet for depression, indtil barnet fyldte 7 år. Derudover er koefficienten for variablen, der indikerer, om den unge i 11-års-alderen var eneste hjemmeboende barn, tæt ved at være signifikant, hvilket viser en tendens til, at enebørn i højere grad lever i tolerante familier end børn med søskende.

Endelig ser vi, når vi holder den autoritative familiepraksis op imod den autoritære-afmægtige, at enlige forældre, børn med søskende, familier, der oplever deres økonomi som dårlig, og unge, der havde adfærdsproblemer i 11-års-alderen, i højere grad befinder sig i den autoritære-afmægtige familietype frem for i den autoritative familietype.

OPSAMLING OG DISKUSSION

Via en latent klasseanalyse fandt vi frem til tre familietyper, der i flere henseender svarer til Diana Baumrinds teoretiske model fra 1966. Vi fandt således:

- En større gruppe familier (39 pct.), der praktiserer en følelsesmæssig tæt, nutidsrettet og mindre styrende familiepraksis, den tolerante familietype.
- En lidt mindre gruppe familier (34 pct.), der praktiserer en ligeledes følelsesmæssig tæt, men mere fremtidsrettet og mere styrende familiepraksis, den autoritative familie.
- Den mindste gruppe (26 pct.), der praktiserer en mindre følelsesmæssig tæt, mere konfliktfyldt, ikke så proaktivt styrende, men i stedet reaktivt straffende familiepraksis, her kaldet den autoritære-afmægtige familie.

Karakteristikken af de tre grupper bygger på den relative forskel mellem grupperne og kan ikke bruges diagnostisk. Da metoderne, der bruges til at karakterisere familietyper i forskellige studier, adskiller sig meget, skal man desuden være yderst forsigtig, når man sammenligner med lignende studier i andre lande. Vi tør dog godt konkludere, at vi i lighed med de svenske studier Aunola m.fl. (2000) og Dahlgren og Claezon (1997) og i modsætning til britiske og amerikanske studier (Chan & Koo, 2011; Lamborn m.fl., 1991; Steinberg, Blatt-Eisengart & Cauffman, 2006) finder en forholdsvis stor gruppe tolerante forældre blandt danske familier. Den autoritative familietype er større end i de svenske studier, men udgør en mindre del af familierne, når man sammenligner med britiske og amerikanske undersøgelser. Endelig udgør de autoritære-afmægtige familier en mindre andel i dette danske studie, end de gør i britiske og amerikanske studier.

Et vigtigt fund i denne del af analysen var forskellen mellem den proaktive og den reaktive autoritetsform. I andre studier, der benytter Baumrinds teoretiske model, ses autoritet oftest som en endimensionel størrelse, men dette studie viser, at den proaktivt grænsesættende og den reaktivt sanktionerende autoritetsform ikke hænger statistisk sammen. Den efterfølgende inddragelse af familiepraksistypernes baggrundsforhold viste i forlængelse heraf, at de to autoritetsformer også har rod i forskellige baggrundsforhold.

Inddragelsen af familiens baggrundsforhold viser os altså, at familiens (uddannelses)klassebaggrund spiller en rolle for familiens praksis, når vi analyserer forskellen på den tolerante og den autoritative familiegruppe. Familier, hvor forældrene har en længerevarende uddannelse, udøver således i højere grad den autoritative familiepraksis, mens familier med korte uddannelser i højere grad udøver den tolerante familiepraksis. Dermed bekræftes bl.a. Lareau (2003) og Dahlgren og Claezon (1997), der finder, at forældre med lav uddannelsesbaggrund har en mere nutidsrettet ikkestyrende familiepraksis, mens højtuddannede har en fremtidsrettet og styrende familiepraksis. Resultatet er samtidig i modstrid med Chan og Koo (2011), som ikke finder klasseforskelle i deres undersøgelse af baggrunden for praktiseringen af Baumrinds familiestilsmodel i Storbritannien.

På nogle måder er det overraskende, at et dansk samfund med stor økonomisk lighed viser flere klasseforskelle i familiepraksis end et engelsk mere økonomisk ulige samfund. En forsigtig forklaring på dette kunne være, at et samfund, hvor det er muligt økonomisk at klare sig

godt med en kortere uddannelsesbaggrund, skaber større rum for at have forskellige tilgange til familiepraksis end et land med større økonomisk ulighed mellem uddannelsesklasserne.

I forlængelse af dette kan vi vende tilbage til spørgsmålet (nævnt i afsnittet om hidtidig forskning i baggrunden for familiepraksis) om, hvorvidt udøvelsen af familiepraksis handler om forskellig familiekultur/værdier eller om forskellige socioøkonomiske ressourcer. Ens uddannelsesbaggrund kan være udtryk både for en ressource og en kultur. Når det står mellem valget mellem den tolerante eller den autoritative familiepraksis, kunne det se ud, som om der mere er tale om kulturelle præferencer end om et spørgsmål om ressourcer. Det kan vi slutte ud fra, at familierne, der udøver den tolerante familiepraksis, godt nok har lavere uddannelsesbaggrund, men har rimeligt styr på deres økonomi, ikke har helbredsmæssige eller adfærdsmæssige problemer hos moren eller den unge og i højere grad lever i kernefamilier.

Morens alder spiller også en rolle for valget mellem den autoritative og den tolerante familiepraksis. Det kunne man se som udtryk for, at den lidt ældre mor overfører sit længere livsperspektiv til barnet og i højere grad tænker fremtidsudsigter/-risici ind på sit barns vegne på blandt andet sundhedsområdet og uddannelsesområdet. Vi ser desuden, at familier, der udøver den autoritative familiepraksis, har en overhyppighed af børn med sygdom/handikap. En forklaring på dette kunne være, at børn, der har psykiske handikap/diagnoser som fx Aspergers syndrom eller ADHD, har et større behov for struktur og grænser end normalt fungerende børn.

Når det kommer til den autoritære-afmægtige familie, bekræfter inddragelsen af familiens baggrundsforhold, at familien i nogle henseender fremstår afmægtig. Her virker familiepraksis mindre som et udtryk for et kulturelt valg og mere som et spørgsmål om ressourceknaphed. Uddannelsesmæssigt ligger de autoritære-afmægtige gennemsnitligt, men økonomisk, helbredsmæssigt, med hensyn til tilstedeværelsen af to forældre samt med hensyn til barnets adfærd har de flere problemer end dem, der befinder sig i de andre to familiepraksistyper.

Ved at kunne arbejde med en tredelt familietypologi viser denne analyse således, at familiepraksis både handler om kulturelle præferencer og om ressourcer, idet valget mellem den tolerante og den autoritative familiepraksis i nogle henseender synes at handle om kulturelle præferencer frem for om ressourceknaphed, mens praktiseringen af den autoritæ-

re-afmægtige familie i højere grad synes at være et spørgsmål om knaphed på bl.a. økonomiske og helbredsmæssige ressourcer.

Familiens struktur (om det er en kernefamilie, en enlig forælder eller en stedfamilie) spiller en rolle, men i modsætning til hos Chan og Koo (2011) overstiger denne faktors betydning ikke klasseforholdets betydning i denne danske sammenhæng. Det kan skyldes, at det økonomisk er mindre belastende ikke at være kernefamilie i Danmark, og at der er mindre sammenhæng mellem klasse og familiestruktur i Danmark, end der er i angelsaksiske lande.

Den unges køn spiller i denne analyse ingen rolle for tilhørsforholdet til den ene eller den anden familiepraksistype. Det kan være udtryk for tilslutningen til værdier om kønsligestilling i børneopdragelse hos danske mødre. Det kan dog også skyldes, at de variable, som her benyttes til operationaliseringen af familiepraksisgrupperne, er forholdsvis kønsneutrale. Man kunne således tænke sig, at man med valget af andre variable ville kunne finde forskelle i familiepraksis i pigers og drenges familier.

I de fleste studier af familiepraksis ses familien/forældrene som dem, der påvirker barnets adfærd, og ikke omvendt. I denne analyse har vi inddraget barnets adfærd i 11-års-alderen og vist, at denne hænger sammen med familiepraksis i 15-års-alderen. Dermed afviser vi ikke det modsatte årsagsforhold, men viser, at forholdet nok bør ses som et gensidigt forhold, hvor problematisk familiepraksis skaber problematiske børn, som så igen kan være med til at vanskeliggøre familiepraksissen.

BILAG

BILAG 5.1: PRINCIPAL-KOMPONENT-ANALYSE

BILAGSTABEL B5.1

Principal-komponent-analyse. Dimensionernes forklaringsandel.

Komponent	Egenværdi	Forskel	Proportion	Kumulativ
Dimension 1	1,667100	0,346612	0,2382	0,2382
Dimension 2	1,320500	0,370454	0,1886	0,4268
Dimension 3	0,950078	0,148044	0,1357	0,5625
Dimension 4	0,802033	0,007645	0,1146	0,6771
Dimension 5	0,794389	0,042834	0,1135	0,7906
Dimension 6	0,751554	0,037284	0,1074	0,8980
Dimension 7	0,714271		0,1020	1

BILAGSTABEL B5.2

Principal-komponent-analyse. Spørgsmålenes vægt på 1. til 5. dimension.

Label	Dimension 1	Dimension 2	Dimension 3	Dimension 4	Dimension 5	Uforklaret
Mors accept af alkohol	-0,0246	0,6311	-0,2198	0,0986	-0,5116	0
Mors accept af rygning	-0,1595	0,4640	0,7197	-0,1948	-0,1298	0
Mors accept af kærester	-0,1170	0,5784	-0,3701	0,2348	0,6032	0
Mors kendskab til venner	0,5103	-0,0207	0,2145	0,4654	0,2252	0
Mors kendskab til færden	0,5097	0,0871	0,1384	0,4376	-0,2779	0
Opdragelsesvanskeligheder	0,4689	0,0634	-0,4394	-0,4427	-0,2639	0
Mors opfattelse af relationen til den unge	0,4693	0,1996	0,1961	-0,5414	0,4	0

BILAG 5.2 LATENT KLASSEANALYSE – STATISTISK MODELSAMMENLIGNING

BILAGSTABEL B5.3

Statistisk sammenligning af familiepraksismodeller med 1-6 familiepraksistyper.

	BIC-værdi	Antal parametre (Npar)	P-værdi[1]	Klassifikationsfejl
Model med én familiepraksistype	43.111	14	$3{,}6e^{-9}$	0,0000
Model med to familiepraksistyper	42.326	29	1,00	0,1442
Model med tre familiepraksistyper	42.112	44	1,00	0,2306
Model med fire familiepraksistyper	42.051	59	1,00	0,2382
Model med fem familiepraksistyper	42.022	74	1,00	0,3007
Model med seks familiepraksistyper	42.077	89	1,00	0,3181

1. P-værdier over 0,05 angiver uafhængighed mellem variable inden for hver klasse.

BILAG 5.3 LATENT KLASSEANALYSE – KVALITATIV SAMMENLIGNING AF PROFILER FOR 3-, 4- OG 5-TYPEMODEL

BILAGSTABEL B5.4

Latent klasseanalyse – model med 3 familiepraksistyper.

	Type 1	Type 2	Type 3
Familiepraksis-gruppens størrelse	0,3880	0,3388	0,2732
Manifeste variable			
Du kender de venner din søn/datter omgås			
Altid	0,5012	0,3830	0,0608
Oftest	0,4844	0,5973	0,7716
Sjældnere	0,0144	0,0196	0,1676
Din søn/datter giver besked hjemme om, hvor han/hun går hen			
altid	0,7936	0,7811	0,2935
oftest	0,2024	0,2171	0,6302
sjældnere	0,0040	0,0017	0,0763
Må den unge drikke i hjemmet?			
Accept	0,4975	0,9560	0,6775
ved ikke	0,0479	0,0000	0,0230
Ikke accept	0,4546	0,0440	0,2994
Må den unge ryge i hjemmet?			
Accept	0,0026	0,1330	0,1044
Ved ikke	0,0401	0,0306	0,0256
Ikke accept	0,9574	0,8363	0,8699
Må den unge have overnattende kærester i hjemmet?			
Accept	0,4550	0,9649	0,7502
Ved ikke	0,2619	0,0113	0,1229
Ikke accept	0,2830	0,0238	0,1268
Hvor tæt er forholdet mellem dig og din søn/ datter?			
Særdeles tæt	0,5616	0,6346	0,1579
Tæt	0,4369	0,3653	0,7904
Ikke særlig tæt	0,0014	0,0000	0,0517
Synes du din søn/datter er nem eller svær at opdrage?			
For det meste nem	0,7787	0,7868	0,3779
Både nem og svær	0,1591	0,1407	0,2854
Af og til/oftest svær	0,0622	0,0725	0,3367

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

BILAGSTABEL B5.5

Latent klasseanalyse – model med 4 familiepraksistyper.

	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4
Familiepraksis-gruppens størrelse	0,3597	0,3355	0,2624	0,0424
Manifeste variable				
Du kender de venner din søn/datter omgås				
altid	0,4994	0,3825	0,0596	0,4074
oftest	0,4870	0,5970	0,7693	0,5611
sjældnere	0,0136	0,0205	0,1711	0,0315
Din søn/datter giver besked hjemme om, hvor han/hun går hen				
altid	0,7954	0,7800	0,2895	0,6847
oftest	0,2007	0,2179	0,6326	0,3054
sjældnere	0,0039	0,0020	0,0779	0,0099
Må den unge drikke i hjemmet?				
Accept	0,4813	0,9660	0,6803	0,6210
ved ikke	0,0153	0,0000	0,0154	0,3607
Ikke accept	0,5034	0,0340	0,3043	0,0183
Må den unge ryge i hjemmet?				
Accept	0,0001	0,1355	0,1072	0,0233
ved ikke	0,0000	0,0362	0,0173	0,3825
Ikke accept	0,9999	0,8283	0,8755	0,5942
Må den unge have overnattende kærester i hjemmet?				
Accept	0,4801	0,9658	0,7603	0,2881
ved ikke	0,2184	0,0075	0,1119	0,6743
Ikke accept	0,3015	0,0267	0,1278	0,0376
Hvor tæt er forholdet mellem dig og din søn/datter?				
Særdeles tæt	0,5648	0,6343	0,1527	0,4739
Tæt	0,4337	0,3657	0,7935	0,5261
Ikke særlig tæt	0,0016	0,0000	0,0538	0,0000
Synes du din søn/datter er nem eller svær at opdrage?				
For det meste nem	0,7774	0,7867	0,3675	0,7545
Både nem og svær	0,1634	0,1403	0,2874	0,1429
Af og til/oftest svær	0,0592	0,0730	0,3451	0,1026

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

BILAGSTABEL B5.6

Latent klasseanalyse – model med 5 familiepraksistyper.

	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4	Type 5
Familiepraksis-gruppens størrelse	0,2972	0,2781	0,269	0,1125	0,0431
Manifeste variable					
Du kender de venner din søn/datter omgås					
altid	0,4243	0,0586	0,6361	0,0916	0,3935
Oftest	0,5514	0,8936	0,3492	0,6222	0,5745
Sjældnere	0,0243	0,0478	0,0146	0,2863	0,0320
Din søn/datter giver besked hjemme om, hvor han/hun går hen					
Altid	0,8072	0,4526	0,8503	0,2654	0,6572
Oftest	0,1869	0,5443	0,1434	0,5740	0,3288
Sjældnere	0,0059	0,003	0,0063	0,1606	0,0140
Må den unge drikke i hjemmet?					
Accept	0,9704	0,6621	0,4659	0,6932	0,6059
Ved ikke	0	0,0008	0,0201	0,0272	0,3746
Ikke accept	0,0295	0,3371	0,514	0,2796	0,0194
Må den unge ryge i hjemmet?					
Accept	0,1551	0,017	0,0001	0,2018	0,0251
Ved ikke	0,0403	0,0044	0,0001	0,0258	0,3892
Ikke accept	0,8046	0,9786	0,9998	0,7725	0,5857
Må den unge have overnattende kærester i hjemmet?					
Accept	0,9658	0,7146	0,4508	0,7789	0,3184
Ved ikke	0,0070	0,1482	0,2192	0,0783	0,6484
Ikke accept	0,0272	0,1372	0,33	0,1428	0,0332
Hvor tæt er forholdet mellem dig og din søn/datter?					
Særdeles tæt	0,6749	0,2764	0,6204	0,1046	0,4627
Tæt	0,3247	0,7225	0,3773	0,7744	0,5372
Ikke særlig tæt	0,0004	0,0011	0,0024	0,1211	0
Synes du din søn/datter er nem eller svær at opdrage?					
For det meste nem	0,7835	0,641	0,7841	0,154	0,7537
Både nem og svær	0,141	0,2364	0,1532	0,287	0,1438
Af og til/oftest svær	0,0755	0,1226	0,0626	0,559	0,1025

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

BILAG 5.4 MULTINOMINAL REGRESSIONSANALYSE – FULD MODEL

BILAGSTABEL B5.7

Model 3: Baggrunden for familiepraksis – fuld model med forældres samlede uddannelsesniveau.

	Autoritativ – Tolerant	Tolerant – Autoritær	Autoritær – Autoritativ
Enlig forælder	1,002		0,789
Stedfamilie[1]	0,965		0,816
1-2 søskende	1,017		0,798
> 2 søskende	0,956		0,841
Mor løs arbejdsmarkedstilknytning	1,000		1,152
Far løs arbejdsmarkedstilknytning	0,799		0,955
Forældres højeste uddannelsesniveau	1,201	***	0,847
Selvvurderet familieøkonomi	0,869	*	0,869
Pige	1,129		0,996
Ungs adfærd i 11-års-alder	1,090		0,541
Ung har sygdom eller handikap	1,527	**	0,778
Mor behandlet for depression 96-03	1,136		0,709
Mors fødeår	1,206	***	0,934
ll	-1.585,3		-1.362,7
p	1,34e-11		3,12e-12
N	2.353		2.090
r2_p	0,0245		0,0295

LITTERATUR

Adalbjarnardottir, S. & L.G. Hafsteinsson (2001): "Adolescents' Perceived Parenting Styles and Their Substance Use: Concurrent and Longitudinal Analyses". *Journal of Research on Adolescence (Blackwell Publishing Limited),* 11, s. 401.

Andersen, D. & A.-D. Hestbæk (1999): *Ansvar og værdier. En undersøgelse i børnefamilier.* Københavns: Socialforskningsinstituttet, 99:22.

Aquilino, W.S. (1999): "Two Views of One Relationship: Comparing Parents' and Young Adult Children's Reports of the Quality of Intergenerational Relations". *Journal of Marriage & Family,* 61, s. 858-870.

Astone, N.M. & S.S. McLanahan (1991): "Family Structure, Parental Practices and High School Completion". *American Sociological Review,* 56, s. 309-320.

Aunola, K. & H. Stattin (2000): "Parenting Styles and Adolescents' Achievement Strategies". *Journal of Adolescence,* 23, s. 205.

Baumrind, D. (1971): ”Current Patterns of Parental Authority”. *Developmental Psychology,* 4(2).

Baumrind, D. (1966): ”Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior”. *Child Development,* 37, s. 887.

Berggren, H. & L. Trägårdh (2006): *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Nordstedts.

Blake, J. (1989): ”Number of Siblings and Educational Attainment”. *Science,* 245, s. 32-36.

Bluestone, C. & C.S. Tamis-LeMonda (1999): ”Correlates of Parenting Styles in Predominantly Working- and Middle-Class African American Mothers”. *Journal of Marriage & Family,* 61, s. 881-893.

Bodovski, K. (2010): ”Parental Practices and Educational Achievement: Social Class, Race, and Habitus”. *British Journal of Sociology of Education,* 31, s. 139-156.

Bodovski, K. & G. Farkas (2008): ”Concerted Cultivation and Unequal Achievement in Elementary School”. *Social Science Research,* 37, s. 903-919.

Bogenschneider, K. & L. Pallock (2008): ”Responsiveness in Parent-Adolescent Relationships: Are Influences Conditional? Does the Reporter Matter? ” *Journal of Marriage & Family,* 70, s. 1015-1029.

Chan, T.W. & A. Koo (2011): ”Parenting Style and Youth Outcomes in the UK”. *European Sociological Review,* 27, s. 385-399.

Cheadle, J.E. & P.R. Amato (2011): ”A Quantitative Assessment of Lareaus Qualitative Conclusions About Class, Race, and Parenting”. *Journal of Family Issues,* 32, s. 679-706.

Chin, T. & M. Phillips (2004): ”Social Reproduction and Child-Rearing Practices: Social Class, Children’s Agency and the Summer Activity Gap”. *Sociology of Education,* 77.

Dahlgren, A. & I. Claezon (1997): *Nya föräldrar – om kompisföräldraskap, auktoritet och ambivalens*. Lund: Department of Sociology, Lund University.

De Los Reyes, A., K. Goodman, W. Kliewer & K. Reid-Quiñones (2010): ”The Longitudinal Consistency of Mother-Child Reporting Discrepancies of Parental Monitoring and Their Ability to Predict Child Delinquent Behaviors Two Years Later”. *Journal of Youth & Adolescence,* 39, s. 1417-1430.

Dekovic, M. & M.J. Noom (1997): ”Expectations Regarding Development during Adolescence: Parental and Adolescent Perceptions”. *Journal of Youth & Adolescence,* 26, s. 253.

Engels, R.C.M.E., M. Dekovic & W. Meeus (2002): ”Parenting Practices, Social Skills and Peer Relationships in Adolescence”. *Social Behavior & Personality,* 30, s. 3.

Engels, R.C.M.E., C. Finkenauer, M. Kerr & H. Stattin (2005): ”Illusions of Parental Control: Parenting and Smoking Onset in Dutch and Swedish Adolescents”. *Journal of Applied Social Psychology,* 35, s. 1912-1935.

Gaunt, D. (1983): *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlunds Forlag.

Gillies, V. (2005): ”Raising the ‘Meritocracy’: Parenting and the Individualization of Social Class”. *Sociology,* 39, s. 835-853.

Gillies, V. (2008): ”Perspectives on Parenting Responsibility: Contextualizing Values and Practices”. *Journal of Law & Society,* 35, s. 95-112.

Hestbæk, A.-D. (1995): *Forældreskab i 90'erne*. København: Socialforskningsinstituttet, 95:5.

Holdsworth, C. & D. Morgan (2005): *Transitions in Context. Leaving Home Independence and Adulthood*. UK: Open University Press.

Jenn-Yun, T., M.W. Roosa & M. Michales (1994): ”Agreement Between Parent and Child Reports on Parental Behaviors”. *Journal of Marriage & Family,* 56, s. 341-355.

Kakihara, F., L. Tilton-Weaver, M. Kerr & H. Stattin (2010): ”The Relationship of Parental Control to Youth Adjustment: Do Youths' Feelings About Their Parents Play a Role? ” *Journal of Youth & Adolescence,* 39, s. 1442-1456.

Kelley, M., J. Sanchez-Hucles & R.R. Walker (1993): ”Correlates of Disciplinary Practices in Working- to Middleclass African American Mothers”. *Merrill-Palmer Quarterly,* 39, s. 252-264.

Kerr, M. & H. Stattin (1999): ”To Know You is to Trust You: Parents' Trust is Rooted in Child Disclosure of Information”. *Journal of Adolescence,* 22, s. 737.

Kohl, P.L., J.N. Kagotho & D. Dixon (2011): ”Parenting Practices among Depressed Mothers in the Child Welfare System”. *Social Work Research,* 35, s. 215-225.

Kohn, M.L. (1977): *Class and Conformity*. Chicago: The University of Chicago Press.

Kowal, A.K., J.L. Krull & L. Kramer (2006): "Shared Understanding of Parental Differential Treatment in Families". *Social Development,* 15, s. 276-295.

Lamborn, S.D., N.S. Mounts, L. Steinberg & S.M. Dornbusch (1991): "Patterns of Competence and Adjustment among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families". *Child Development,* 62, s. 1049.

Lareau, A. (2003): *Unequal Childhoods: Class, Race and Family Life*. Berkely, Ca.: University of California Press.

Lareau, A. (2002): "Invisible Inequality: Social Class and Childrearing in Black Families and White Families". *American Sociological Review,* 67, s. 747-776.

Maccoby, E.E. & J. Martin (1983): "Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction". I: E.M. Hetherington (Ed.), *Handbook of Child Psychology* (4th ed., s. 1-101). New York: John Wiley & Sons.

McCarthy, J.R., J. Holland & V. Gillies (2003): "Multiple Perspectives on the 'Family' Lives of Young People: Methodological and Theoretical Issues in Case Study Research". *International Journal of Social Research Methodology,* 6, s. 1-23.

McCutcheon, A. (1987): *Latent Class Analysis*. Quantitative Applications in the Social Sciences Series, 07-064. Newbury Park, CA: Sage.

Pelegrina, S., M.C. García-Linares & P.F. Casanova (2003): "Adolescents' and their Parents' Perceptions about Parenting Characteristics. Who Can better Predict the Adolescent's Academic Competence? " *Journal of Adolescence,* 26, s. 651.

Scherger, S. & M. Savage (2010): "Cultural Transmission, Educational Attainment and Social Mobility". *The Sociological Review,* 58.

Schroeder, V. & M. Kelley (2009): "Associations Between Family Environment, Parenting Practices, and Executive Functioning of Children with and without ADHD". *Journal of Child & Family Studies,* 18, s. 227-235.

Schultz-Jørgensen, P. & R.S. Christensen (2011): "Den fleksible familie". I: P. Gundelach (Ed.), *Små og store forandringer* (s. 30-56). København: Hans Reitzels Forlag.

Stattin, H. & M. Kerr (2000): "Parental Monitoring: A Reinterpretation". *Child Development,* 71, s. 1072-1085.

Steinberg, L. (2001): ”We Know some Things: ”Parent-Adolescent Relationships in Retrospect and Prospect”. *Journal of Research on Adolescence,* 11, s. 1-19.

Steinberg, L., I. Blatt-Eisengart & E. Cauffman (2006): ”Patterns of Competence and Adjustment Among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Homes: A Replication in a Sample of Serious Juvenile Offenders”. *Journal of Research on Adolescence (Blackwell Publishing Limited),* 16, s. 47-58.

Trinkner, R., E.S. Cohn, C.J. Rebellon & K.V. Gundy (2012): ”Don’t Trust Anyone over 30: Parental Legitimacy as a Mediator between Parenting Style and Changes in Delinquent Behavior over Time”. *Journal of Adolescence,* 35, s. 119-132.

Østergaard, J. (2007): *Youth, Binge Drinking and the Parents.* PhD Department of Sociology, University of Copenhagen & Centre for Alcohol and Drug Research, University of Aarhus.

EFTER FAMILIENS OPLØSNING: HVAD BETØD FADERINVOLVERING PÅ DEN LANGE BANE?

MAI HEIDE OTTOSEN

Mens tidligere teorier antog, at toforsørger-familiemodellen ville føre til en destabilisering af kernefamilieinstitutionen, fx ved at resultere i færre børn (se Becker, 1981; Parsons & Bales, 1956), har nyere komparative analyser vist, at der i Norden (i modsætning til i andre europæiske lande) er en positiv sammenhæng mellem kvinders deltagelse på arbejdsmarkedet og ønsket om at stifte familie. Det antages at bero på de nordiske landes generøse familiepolitikker, der giver kvinder mulighed for at kombinere moderskabet med en karriere på arbejdsmarkedet (Andersson, Kreyenfelde & Mika, 2009; Esping-Andersen, 2009). Samtidig må man også antage, at succesen ved en sådan familiemodel beror på den interne fordeling af arbejdsopgaver i husholdningerne. For eksempel har analyser vist, at en tilnærmelsesvis ligestilling i familierne og fædres brug af barselsorlovsrettighederne ser ud til at have en gunstig virkning på fertiliteten, dvs. at familierne får mere end et barn (Duvander & Andersson, 2006; Oláh, 2003). Komparative studier har endvidere peget på, at danske fædre investerer mere tid i børnepasningsopgaver i forhold til fædre i England, USA og Canada (Bonke, 2009).

Udviklingstendenser i retning af et ligestillet forældreskab er blandt de vigtigste karakteristika ved det (sen)moderne familieliv i de nordiske lande. Som en toforsørgerfamilie bidrager fædre såvel som mødre til statens og husholdningernes økonomi gennem arbejdsmarkedsdeltagelse,

ligesom begge parter tager deres del af husarbejdet og børnepasningen i hjemmet (Bonke, 2009). Forskningsresultater om faderskab har observeret fremvæksten af en faderrolle, der er karakteriseret ved øget tilstedeværelse, engagement og involvering i børneomsorgen (Plantin, 2001; Sommer, 2010). Denne udvikling er blevet understøttet af familievenlige politikker, der gør det muligt for (eller endog tilskynder) fædre at tage fædreorlov i forbindelsen med fødslen og børnepasningsorlov senere.

Parallelt hermed har et andet område af familiepolitikken, den nordiske familieret, bevæget sig i retning af mere kønsneutralitet i løbet af de sidste 15-20 år ved at ligestille fædre og mødre (såvel som gifte og ugifte forældre). De nordiske landes lovgivninger om forældreansvar antager således nu, at fælles forældremyndighed er det normale udgangspunkt for fraskilte forældre, også selvom disse ikke er enige. Desuden giver familieretten de juridiske myndigheder hjemmel til at bestemme, at et barn kan opholde lige meget tid i hver af forældrenes husstande (såkaldte deleordninger). Analyser af forældremyndighed og samværsarrangementer fra Danmark viser, at fraskilte fædre i dag bruger mere tid sammen med deres børn, end de gjorde tidligere (fx Ottosen, 2004). Vi ved ikke meget om, hvordan disse forskellige tendenser i retning af et ligestillet forældreskab er forbundet med hinanden: Vil fædreorlov, som er en af velfærdsstatens familiepolitiske foranstaltninger, have tendens til at stabilisere kernefamilieinstitutionen og dermed konsolidere de sociale relationer mellem fædre og børn? Er fædre, der tager orlov til børnepasning for en kortere periode, mere tilbøjelige til at være involverede i hverdagslivets børnepasningsopgaver i det lange løb? Og er der nogen sammenhæng mellem den måde, mænd udfolder deres faderrolle på, før og efter kernefamiliens opløsning?

Formålet med dette kapitel er at analysere samspillet mellem den sociale faderskabspraksis før og efter kernefamiliens opbrud ved at udforske, hvordan konfigurationen af det (sen)moderne faderskab, "den omsorgsgivende far i kernefamilien", er relateret til konfigurationen af "den langt mere involverede skilsmissefar". Os bekendt har kun få skandinaviske studier tidligere berørt denne problemstilling (fx Duvander & Jans, 2009). Som case bruger vi Danmark i perioden fra 1996-2011. Vi anvender data fra den danske BFU og fokuserer på kort- og langsigtede virkninger ved fædres involvering i børnepasning, dvs. forældreorlov og daglig omsorg i den tidlige barndom. De spørgsmål, som vi undersøger, er:

1. Oplever de fædre, der er relativt mest involveret i børnepasning (dvs. der lever i et "ligestillet forældreskabsregime"), den samme risiko for familieopløsning som fædre fra kernefamilier, hvor forældrene har en mere traditionel kønsarbejdsdeling?
2. Vil et ligestillet forældreskab i kernefamilien føre til ligestillede forældreskabsarrangementer og relativt tættere far-barn-relationer efter kernefamiliens opbrud (i juridisk, social og følelsesmæssig forstand)?
3. Har skilsmissefædre, der er socialt og følelsesmæssigt involverede i deres børn, samme socio-demografiske karakteristika som de skilsmissefædre, der er fraværende, dvs. ikke har kontakt med deres børn? Til sidstnævnte formål anvender vi registerbaserede data fra befolkningsregistrene.

Hypotesen er, at et "ligestillet forældreskab" alt andet lige fungerer som en beskyttende faktor (dvs. mod familieopløsning), fordi vi antager, at ligelig fordeling af omsorgsbyrden vil reducere mødres motiver til skilsmisse. Vi antager også, at et følelsesmæssigt nært forhold mellem fædre og børn (som konsekvens af fædres engagement) vil reducere fædres motiver til at bryde ud af familien. Derudover forventer vi, at fædres tilpasning til en moderne faderrolle fra et tidligt stadium af barnets liv alt andet lige vil gøre dem mere tilbøjelige til at udvikle et tæt forhold til barnet efter familiebruddet, i hvert fald på kort sigt (se Ottosen 2001, 2000), men vil det også være muligt at spore langsigtede virkninger af dette engagement?

BEGREBSLIGGØRELSE AF FADERINVOLVERING I EN DANSK KONTEKST

FADERINVOLVERING I KERNEFAMILIEN

Forældres involvering i børneomsorg manifesterer sig på mange forskellige måder og i mange forskellige situationer: fra passiv sam-tilstedeværelse til aktiv deltagelse i udviklingsmæssige opgaver (fx lektier) eller som basal omsorg (fx trøst, madning, hygiejne); fra deltagelse i sjove og legende aktiviteter til udførelse af kedelige opgaver og "beskidt arbejde"; fra små dagligdags rutiner til større investeringer, hvor forældrene er nødt til at tilsidesætte deres egne interesser og behov. I den aktuelle analytiske sammenhæng, som er baseret på en kvantitativ tilgang, er vi nødt til at reducere denne kompleksitet til håndterbare indikatorer på involve-

ring i børneomsorg, som samtidig afspejler et ønske om at investere ressourcer i barnet.

Vi finder det desuden ønskeligt at operere med to dimensioner, der afspejler graden af faderinvolvering i den intakte kernefamilie. Den første dimension refererer til forældrenes brug af de rettigheder, som velfærdsstaten tilbyder, og er i dette tilfælde konkretiseret ved, om fædre tager orlov til børnepasning. Den anden dimension refererer til familiens sociale praksis i hverdagen, dvs. hvordan mødre og fædre som et muligt resultat af indbyrdes forhandlinger eller nødvendigheder har fordelt deres ressourcer til børnepasningsopgaver. Sådanne dagligdagsaktiviteter er ikke omfattet af den velfærdsstatslige regulering, men ligger uden for den.

For så vidt angår den første dimension ønsker vi at undersøge, om man kan observere eventuelle kort- eller langsigtede virkninger af fædrenes deltagelse i fædreorlov (dvs. umiddelbart efter barnets fødsel) eller forældreorlov (i de første år af barnets liv). På trods af ligheder mellem de nordiske lande på det familiepolitiske område adskiller Danmark sig fra sine skandinaviske naboer ved at indtage en mere tilbagetrukket politisk position, når det handler om fædres rettigheder til at tage orlov til børnepasning (Duvander & Lammi-Taskula, 2011). Danske fædre har en øremærket ret til at tage 2 ugers orlov umiddelbart efter barnets fødsel. Herefter er det op til forældrene selv at beslutte, om faren skal tage en større del af orloven i de første 6 måneder af barnets liv, og om han skal bruge de efterfølgende muligheder for forældreorlov. Denne liberale politiske holdning står i kontrast til ordningerne i Norge og Sverige, der opererer med mere omfattende fædrekvoter i overensstemmelse med princippet om "use-it-or-lose-it".

Inden for denne analyses tidshorisont (som startede ved 1995-kohortens fødsel) udnyttede et flertal af danske fædre deres ret til at tage 2 ugers orlov ved barnets fødsel, mens kun en lille del benyttede deres ret til at tage en udvidet del af orlovsperioden. Et komfortabelt mindretal anvendte slet ikke retten til orlov. Kun en lille andel af fædrene tog forældreorlov gennem afkommets barndom (som på daværende tidspunkt var muligt, frem til barnet var 9 år gammelt). I lyset af det faktum, at danske fædre kun i begrænset omfang har benyttet disse rettigheder til orlov, forventer vi, at effekten af dette familiepolitiske instrument vil være beskedent. Ikke desto mindre er det interessant at kortlægge, om disse fædre begunstiges i det lange løb ved at udvikle et tæt forhold til deres barn.

Ét spørgsmål er imidlertid, hvordan familier responderer på specifikke familiepolitiske instrumenter. Et andet spørgsmål er, hvordan forældre, som sociale aktører, organiserer deres hverdagsliv med et lille barn i huset. Sådanne adfærdsmønstre er ikke direkte påvirket af familiepolitiske reguleringer, men kan hidrøre fra bredere normative forventninger om, hvordan unge familier skal organisere deres forældreroller. Derfor er det relevant at inkludere andre instrumenter til at måle faderinvolvering i den tidlige barndom. I forhold til spædbarnsperioden (dvs. de første 6 måneder af barnets liv, hvor de fleste mødre tager barselsorlov), kan det være relevant at fokusere på kønsarbejdsdelingen af barneomsorgen, da denne periode antages at være vigtigt for spædbarnets tilknytning til de "signifikante andre": Er omsorgen for barnet omtrent ligeligt fordelt mellem forældrene (egalitært omsorgsregime), eller er det primært (eller udelukkende) moren, der påtager sig ansvaret for børnepasningsopgaver såsom at give barnet mad, trøste, skifte ble, lege med det osv. (traditionelt omsorgsregime). Når det kommer til småbørnsperioden, er de fleste mødre tilbage til arbejdsmarkedet. I den kontekst forekommer det relevant at fokusere på, hvordan familierne håndterer grundlæggende omsorgsopgaver, som kan intervenere med arbejdslivets krav og betingelser: Hvem bliver fx hjemme, dvs. tager fri fra arbejde, for at passe det syge barn, hvem bringer barnet til læge, og hvem deltager i forældremøder i børnehaven eller i skolen: I hvilken udstrækning er fædre involveret i sådanne problemløsninger?

AT OPERATIONALISERE SKILTE FÆDRES RELATION TIL DERES BARN – INKLUDERET ELLER EKSKLUDERET?

Skilsmissefædres tilgang til deres ikke-hjemmeboende børn rummer både juridiske, sociale og følelsesmæssige aspekter. Når vi skal belyse organiseringen af forældreskabet efter kernefamiliens opløsning, kan det af analytiske hensyn være relevant at følge den samme procedure, som vi gjorde ovenfor, dvs. sondre mellem aspekter, som ligger inden for henholdsvis uden for rammerne af den familieretlige regulering. Ved at etablere normer og træffe juridiske beslutninger regulerer familieretten rammerne omkring forældreskabet, dvs. forældremyndighed, bopæl og samvær, efter at kernefamilien er blevet opløst ved separation eller skilsmisse. Med hensyn til forældremyndighed har den danske udvikling i perioden 1995-2007 været præget af en gradvis automatisering af den fælles forældremyndighed, som har ligestillet fædre og mødre samt gifte og ugifte par.

Udviklingen nåede et hidtidigt højdepunkt i 2007, da forældreansvarsloven gav domstolene adgang til at beslutte, at forældrene kunne få fælles forældremyndighed mod den ene forældres vilje (Familiestyrelsen, 2011). I samme periode, fra begyndelse af 1990'erne og frem, har normerne for omfanget af samvær mellem skilsmissebørn og samværsforældre ligeledes bevæget sig i en opadgående retning (Ottosen, 2004). Ifølge 2007-loven (med senere ændringer) kan de familieretlige myndigheder nu beslutte, at et skilsmissebarn kan opholde sig den samme mængde tid hos begge forældre (såkaldt deleordning). Man kan anskue fælles forældremyndighed og omfattende samværsordninger som indikatorer på farens fortsatte tilstedeværelse i forhold til barnet og dermed som en tendens i retning af mere ligestilling i forældreskabet. Når det kommer til spørgsmålet om skilsmissebarnets bopæl, er tendenserne imidlertid mindre klare. Nu som før i tiden kommer de fleste børn til at dele bopælsadresse med deres mor efter familiens opbrud. Nogle undersøgelser tyder på, at når skilsmissebørn kommer til at bo sammen med deres far, kan dette arrangement være motiveret af andre faktorer end idealer om ligestilling mellem kønnene. Ikke sjældent beror disse arrangementer på ekstraordinære forhold, såsom mors sygdom eller sociale problemer mv. (Christoffersen 1996; Ottosen 2000, 1997).

Det fortsatte forældreskabs forfatning efter kernefamiliens opløsning omfatter imidlertid også mere indholdsmæssige aspekter, som rækker ud over den velfærdsstatslige regulering. Et af disse drejer sig om kvaliteten ved forældrenes samarbejde, nemlig om forældrene er i stand til at samarbejde på en konstruktiv måde omkring deres barns velfærd i stedet for at oppebære et parallelt arrangeret forældreskab uden nogen væsentlig eller slet ingen dialog. På trods af familierettens pædagogiske intentioner i at gøre fraskilte forældre mere samarbejdsvillige peger en undersøgelse af virkningerne ved de familieretlige tiltag på, at lovgivningen ikke har magt til at påvirke kvaliteten af forældrenes relationer (Ottosen & Stage, 2011). Et andet vigtigt aspekt vedrører kvaliteten af far-barn-relationen: I hvilken udstrækning forbliver skilsmissefædre en "signifikant anden" i forhold til barnet efter kernefamiliens opløsning?

ANALYTISK RAMME

De ovenstående overvejelser leder til en analysemodel, jf. tabel 6.1, der ikke kun indeholder et før og efter-perspektiv, men også skelner analytisk mellem de dimensioner ved fædres involvering, der kan henføres til de

familiepolitiske initiativer henholdsvis til de sociale praksisser, der er resultatet af samspillet mellem familiemedlemmer: Skønt vi har fremstillet indikatorerne, der henviser til familiepolitiske tiltag henholdsvis den sociale praksis i familierne, sideordnet i den analytiske model, har vi imidlertid ikke dermed sagt, at disse også optræder med samme vægt i "virkelighedens verden". Man må således tro, at fx fædres lange, seje træk med omsorg i hverdagen har en ganske anden tyngde end en relativ kort fædreorlovsperiode.

TABEL 6.1

Analytisk ramme til belysning af faderinvolvering.

Dimensioner	Før familiebruddet	Efter familiebruddet
Rammerne for forældreskab (objekt for familiepolitiske tiltag)	Fædreorlov (mindst 2 uger efter barnets fødsel)	Forældremyndighed (fælles)
	Forældreorlov i den tidlige barndom (< 7 år)	Samvær (udvidet eller deleordning)
Forældreskabets indhold (de sociale praksisser i familierne)	Egalitært omsorgsregime i barndommen	Forældresamarbejde (udvidet)
	Faderinvolvering i børnepasningsopgaver i den tidlige barndom (< 7 år)	Kvaliteten af far-barn-relationen (far som en 'signifikant anden')

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

DATA OG METODER

Som for de øvrige kapitler i denne antologi stammer data til denne analyse fra den danske børneforløbsundersøgelse (BFU), hvor vi trækker på survey-data fra alle fem dataindsamlingsrunder. Som omtalt i kapitel 2 har barnets mor været betragtet som undersøgelsens hovedperson frem til 2011 (hvis moren ikke har delt adresse med barnet, har det været faren, som var den primære respondent). Vi skal nævne, at centrale baggrundsvariable fx om indkomst og socioøkonomisk status hidrører fra registerbaserede oplysninger fra offentlige statistikker, der er blevet knyttet til de survey-baserede undersøgelsesdata.

Inden for konteksten af denne analyse kan det opfattes som en begrænsning ved datasættet, at BFU's designstrategi har defineret de udvalgte fædre, som deltager i undersøgelsen, som mors mand (eller samlever). I nogle tilfælde er disse ikke identiske med den biologiske far, men er en stedfar (eller stedmor). En anden konsekvens af den husstandscentrerede strategi er, at BFU har meget få oplysninger fra skilsmissefædrene

selv, medmindre de blev bopælsforældre (dvs. den forælder, hos hvem barnet har sin opholdsadresse) efter kernefamiliens opbrud.

Den aktuelle analyse er udelukkende baseret på svar fra mødre, bortset fra et enkelt item, som hidrører fra børnespørgeskemaet i 2011. Som en konsekvens har vi udeladt alle cases, hvor fædre fungerer som primære respondenter i undersøgelsen. Det kan være tilfældet, hvis moren af en eller anden grund ikke har deltaget, eller som nævnt, hvis barnet delte adresse med faren efter kernefamiliens opbrud. Den væsentligste årsag til at udelade disse cases er, at vi ikke har mulighed for at håndtere dem som en statistisk selvstændig kategori i analysen, da disse cases er så få – især i den tidlige barndom.

Da analysens fokus er på børn, der oplever familieopløsning, vil vi gøre nogle bemærkninger om forekomsten: Ved den første dataindsamlingsbølge i 1996 var der 4 pct. af de dengang 4-5 måneder gamle børn, som ikke levede i en kernefamilie – de fleste af dem boede i en eneforsørgerfamilie. I 3½-års-alderen (anden bølge i 1999) havde 11 pct. af børnene oplevet familieopløsning, og denne andel steg til 19 pct. i 7-års-alderen (tredje bølge i 2003) og 29 pct. i 11-års-alderen (fjerde bølge i 2007). Da vi nåede den femte bølge i 2011, var den kraftige stigning i opbrud begyndt at aftage, idet 31 pct. af de nu 15-årige unge på det tidspunkt havde skilte eller separerede forældre. Vi skal også præcisere, at når vi taler om opløste familier, skilsmissefædre osv., inkluderer vi ikke kun forældre, der tidligere var gift (og dermed har haft en formel skilsmisse), men også tidligere samboende forældre.

Inden for de ovennævnte afgrænsninger er de variable, som vi anvender til at måle tidlig faderinvolvering følgende:

- 2 ugers fædreorlov umiddelbart efter fødslen. 74 pct. af fædrene anvendte denne ret. Yderligere 4 pct. af fædrene benyttede lejligheden til at tage noget orlov fra den del, som kan tages af faren eller moren (op til 10 uger).
- Farens deltagelse i forældreorlov til børnepasning, som er en rettighed for begge biologiske forældre (6 måneder kan tages, op til barnet er 9 år gammelt). 4 pct. af fædrene havde haft forældreorlov, da familierne blev interviewet i 1999. Da forældrene blev genintervieweт i 2003, havde 44 pct. af mødrene, 2 pct. af fædrene og 2 pct. af begge forældre brugt denne mulighed. Vi har ingen data fra un-

dersøgelsen, der kan kaste lys over varigheden af forældreorlovsperioderne.

- Fordeling af omsorg for det nyfødte barn i de første 2 uger efter fødslen: 77 pct. svarede, at det primært var moren, og 23 pct., at forældrene delte børnepasningsopgaverne imellem sig.
- Omsorgsregimet i familien, da barnet var 4-5 måneder: egalitært (forældrene deltes om opgaverne) eller en traditionel orden (dvs. primært moren). Dette instrument er et indeks, som er dannet ved at summere besvarelserne fra fem individuelle spørgsmål, som belyser ansvarsfordelingen i forhold til at lege med barnet, skifte bleer, trøste, bade og putte barnet i seng.
- Fædres deltagelse i omsorgsopgaver: passe sygt barn (på arbejdsdage), tage hjem fra arbejdspladsen for at bringe barnet til lægen osv., tage fri for at hente et sygt barn i daginstitution/skole, deltage i forældremøder. Disse spørgsmål blev stillet i 1999 (hvor barnet var 3½ år) og i 2003 (7 år).

Vi anvender fire variable til at måle relationen mellem faren og barnet efter familiebruddet:

- Har forældrene fælles forældremyndighed efter familieopløsningen (data fra 1999, 2003, 2007, 2011)?
- Fars samværsarrangement med barnet baseret på antallet af overnatninger pr. måned, idet vi særligt fokuserer på dem, der relativt har mest samvær, dvs. mere end seks overnatninger om måneden (data fra 1999, 2003, 2007, 2011).
- Udstrækningen af forældrenes samarbejde. Denne dimension indgår i analysen, fordi vi antager, at den indbyrdes forældredialog (eller mangel på samme) er betydningsfuld for, hvordan relationen mellem far og barn kan udvikle sig. Denne variabel er et indeks baseret på besvarelserne fra fire individuelle items (taler forældrene med hinanden om barnets trivsel?; er de enige i børneopdragelsesspørgsmål?; hvordan støtter de barnet, hvis det har problemer?; kan de udveksle erfaringer om hverdagen for barnet?)(data fra 1999, 2003, 2007, 2011).
- Farens sociale signifikans efter den 15-åriges egen opfattelse (2011). Denne variabel er et indeks baseret på besvarelser på tre individuelle items (”Dit forhold til din far er vigtigt for dig”, ”Du stoler på din far”, ”Din far spiller en ganske betydelig rolle i dit liv’). Baseret på

en summering af disse items har faren mindre betydning for 33 pct. af skilsmissebørnene, stor betydning for 31 pct. og meget stor betydning for 36 pct. af børnene.

RESULTATER, 1: ØGER ELLER MINDSKER TIDLIG FADERINVOLVERING I BØRNEOMSORG SANDSYNLIGHEDEN FOR KERNEFAMILIEOPLØSNING?

Den første delanalyse undersøger sammenhængen mellem faderinvolvering i den tidlige barndom og sandsynligheden for, at kernefamilien forbliver intakt. Først ser vi på de bivariate sammenhænge. De variable, der indgår i den første periode (1996), er, om far tog fædreorlov i 2 uger (eller mere) efter barnets fødsel, og om der var et egalitært omsorgsregime i familierne på tidspunktet omkring barnets fødsel, henholdsvis da barnet var blevet 4-5 måneder gammelt (hvor mødrene fortsat havde barselsorlov, mens de fleste fædre var vendt tilbage til arbejdet).

Når vi opdeler data i henhold til den efterfølgende familietype 3 år senere eller mere (dvs. hvem brød op, og hvem forblev sammen?), finder vi meget begrænsede sammenhænge i forhold til forældrenes sociale praksis i perioden umiddelbart efter fødslen. Der er ingen (eller kun en svag) korrelation. Men analysen tyder på, at fædres brug af fædreorlov såvel som familiens omsorgspraksis i 4-5-måneders-alderen er korreleret med risikoen for senere kernefamilieopløsning: Blandt de opløste familier i 1999 (hvor barnet var 3½ år) havde den biologiske far væsentligt sjældnere taget fædreorlov (i forbindelse med fødslen) og havde i betydeligt mindre grad været involveret i børnepasningsopgaver, da barnet var 4-5 måneder gammelt, jf. tabel 6.2. Disse sammenhænge er fortsat signifikante i 2003, 2007 og 2011, selvom forskellene mellem intakte kernefamilier og brudte familier har tendens til at udviskes. Sidstnævnte skyldes sandsynligvis, at kategorien af "opløste familier" gradvist er blevet suppleret med nye "generationer" af skilsmisseforældre, der kan have haft en række andre motiver til at opløse kernefamilien.

I 1999 (da barnet var 3½ år) og 2003 (da barnet var 7 år) spurgte vi, om:

- Faren havde benyttet muligheden for at tage forældreorlov til børnepasning
- Faren havde deltaget i en række omsorgsaktiviteter, der er relateret til hverdagslivet i familier med et yngre barn.

Mens 44 pct. af mødrene havde taget forældreorlov til børnepasning, havde kun få fædre (4 pct.) benyttet denne rettighed. Selvom der er statistisk signifikante forskelle, er der kun mindre procentvise variationer mellem familier, der efterfølgende forblev intakte henholdsvis blev opløst. Til gengæld forekommer forskellene i hverdagslivets sociale praksis at være betydelig. Blandt de efterfølgende opløste familier havde fædre i betydeligt højere grad undladt at tage del i børnepasningsopgaver (48 pct. henholdsvis 45 pct.), når man sammenligner med de fædre, som forblev i intakte kernefamilier (24 pct. henholdsvis 13 pct.). Disse forskelle bliver ved med at være signifikante også på de efterfølgende målte tidspunkter, til trods for at et udbud af nye fraskilte forældre kommer til.

På grundlag af disse umiddelbare sammenhænge har vi derefter finjusteret analysen ved at teste forholdet mellem (manglende) faderinvolvering og familiemæssig status i en logistisk regressionsanalyse. Vi har kontrolleret for betydningen af en (begrænset) række andre faktorer, som antages at påvirke risikoen for skilsmisse (fx Ottosen 2000), eller som kunne tænkes at fungere som mediatorer. For at undersøge, om der er nogen observerbare, langsigtede virkninger af tidlig faderinvolvering, har vi fokuseret på familiestatus, da barnet var blevet 15 år gammelt (2011). De syv inputvariabler kollapsede vi til fire for at tilvejebringe en mere robust analysemodel:

1. (Ingen) fædreorlov (1996)
2. (Ingen) faderinvolvering i omsorgen for barnet (1996)
3. Faren har (ikke) taget forældreorlov (1999, 2003)
4. Faren har (ikke) deltaget i børnepasningsopgaver, da barnet var 3½ år, henholdsvis 7 år (1999, 2003).

Vi har inkluderet disse fire inputvariabler samtidigt i modellen, idet en korrelationsanalyse viste, at de indbyrdes er meget svagt korreleret.

TABEL 6.2

Familier i BFU 1996-2011 fordelt efter farens involvering i børneomsorg, særskilt for BFU-runde 1999-2011, og for, om kernefamilien senere blev opløst eller forblev intakt. Procent.

	Familie type								
	Bølge 2 (3,5 år, 1999) (N = 4.487)			Bølge 3 (7 år, 2003) (N = 4.369)			Bølge 4 (11 år, 2007) (N= 3.955)			Bølge 5 (15 år, 2011) (N = 3.564)		
	Opløst N = 466	Intakt N = 4.021	P <	Opløst N = 789	Intakt N = 3.580	P <	Opløst N = 1.002	Intakt N = 2.953	P <	Opløst N = 1.052	Intakt N = 2.512	P <
Bølge 1: 4-5 mdr., 1996												
Fædreorlov			***			***			***			***
Ingen	46	23		36	21		32	22		28	21	
2 uger	53	74		63	75		64	75		69	76	
> 2 uger	1	4		1	4		4	3		3	4	
Omsorg for den nyfødte			*			*			ns			ns
Mest mor	82	77		82	77		79	77		79	77	
I fællesskab	17	22		17	22		22	21		20	22	
Mest far	2	1		2	1		1	1		1	1	
Omsorg for spædbarnet (4-5 mdr.)			***			***			***			***
I fællesskab	36	52		42	52		43	52		45	54	
Mest mor	65	48		58	48		57	47		55	46	
Bølge 2: 3, 5 år, 1999												
Fars deltagelse i forældreorlov						ns			ns			*
Ingen				97	96		97	96		97	96	
Forældreorlov				3	4		3	4		3	4	

Tabellen fortsættes

TABEL 6.2 FORTSAT

	Familie type									
	Bølge 2 (3,5 år, 1999) (N = 4.487)			Bølge 3 (7 år, 2003) (N = 4.369)			Bølge 4 (11 år, 2007) (N= 3.955)			Bølge 5 (15 år, 2011) (N = 3.564)		
	Opløst N = 466	Intakt N = 4.021	P <	Opløst N = 789	Intakt N = 3.580	P <	Opløst N = 1.002	Intakt N = 2.953	P <	Opløst N = 1.052	Intakt N = 2.512	P <
Fars involvering i børneomsorgsopgaver							***			***		***
Ingen involvering				48	24		45	26		37	26	
Involveret i 1 opgave				23	27		22	26		26	26	
Involveret i 2-4 opgaver				29	49		33	48		37	49	
Bølge 3: 7 år, 2003												
Fars deltagelse i forældreorlov									**			**
Ingen							98	96		98	96	
Forældreorlov							2	4		2	4	
Fars involvering i børneomsorgsopgaver										***		***
Ingen involvering							45	13		35	13	
Involveret i 1 opgave							30	38		33	39	
Involveret i 2-4 opgaver							25	49		32	49	

Anm.: *** = p < 0,001, ** = p < 0,01, * = p < 0,05, ns = ikke signifikant.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Resultaterne af analysen af familiestatus i 15-års-alderen er vist i tabel 6.3: Vi kan observere en sammenhæng med alle fire inputvariabler: Fædres manglende deltagelse i omsorgen for spædbarnet eller det lidt ældre småbarn øger den statistiske sandsynlighed for, at det samme barn, nu i teenagealderen, har oplevet familieopløsning, også når vi kontrollerer for betydningen af en række socio-demografiske og intra-familiære faktorer. Det vil sige: Tidlig faderinvolvering i omsorgsarbejdet for barnet ser ud til at fungere som en beskyttelsesfaktor for kernefamiliemodellen.

TABEL 6.3

Regressionsanalyse. Faktorer, der estimerer sandsynligheden for at have oplevet familieopløsning i 15-års-alderen. BFU 2011.

Faktorer i modellen	P <	OR Point Estimate	Konfidens-interval	
Ingen fædreorlov gennem de første 6 måneder, 1996 (ref. mindst 2 uger)	0,0289	1,236	1,022	1,495
(Dummy: missings for fædreorlov)	0,1005	1,693	0,903	3,176
Far deltog ikke i tidlig børneomsorg (0-6 mdr.), 1996 (ref. ligestillet forældreskab)	0,0025	1,283	1,091	1,507
(Dummy: missings for børneomsorg)	0,1024	0,131	0,011	1,502
Far tog forældreorlov (1999 eller 2003)*	0,0002			
(Dummy: missings for forældreorlov)	0,5442	0,788	0,365	1,702
Far deltog ikke i børnepasningsopgaver (1999/3 år; 2003/7 år) (ref. involveret)*	0,0179			
Mor < 25 år ved barnets fødsel (=>25 år)	< 0,0001	1,678	1,345	2,093
Forældre ikke gift, 1996 (ref. gift)	< 0,0001	4,953	4,042	6,070
Barnet var ikke ønsket, 1996 (ref. ønskebarn)	0,1692	1,189	0,929	1,522
(Dummy: missings for ikke ønskebarn)	0,1003	7,560	0,677	84,413
Forældre var uenige om arbejdsdelingen i hjemmet, 1996	< 0,0001	2,336	1,543	3,536
Mors uddannelse, 1996: erhvervsuddannelse (ref. grundskole)	0,0817	1,277	0,970	1,681
Mors uddannelse, 1996: videregående (ref. grundskole)	0,0814	0,837	0,686	1,022
Fars uddannelse, 1996: erhvervsuddannelse (ref. grundskole)	0,0028	1,655	1,190	2,302
Fars uddannelse, 1996: videregående (ref. grundskole)	< 0,0001	0,659	0,540	0,805
Mor: på overførselsindkomst, 1996	0,2944	1,257	0,819	1,929
Far: på overførselsindkomst, 1996	0,0293	2,042	1,074	3,880
Antal observationer	3.628			

Anm.: *) Ingen OR point estimater er produceret af tekniske grunde.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Analysen viser imidlertid også, at andre faktorer øver indflydelse på risikoen for, at kernefamilien er opløst, når barnet er fyldt 15 år. Børn, der er født af unge mødre (dvs. som var under 25 år), og navnlig børn, der er født af forældre, som er samboende (men ikke gift), har højere risiko for at opleve familieopløsning. Disse observationer, som kan genkendes fra

andre undersøgelser (Jensen & Clausen, 2003; Liefbroer & Dourleijn, 2006; Ottosen, 2000), afspejler, at stigende alder (i form af modenhed og parathed til familieprojektet) og en institutionel ramme omkring familierelationerne ser ud til at konsolidere kernefamiliemodellen.

Vi inkluderede variablen "(u)enighed om arbejdsdelingen i hjemmet (1996)" i modellen som en medierende faktor for det tidlige forældreskabsregime, men denne variabel viser sig at have en stærk selvstændig betydning for risikoen for efterfølgende familieopløsning.

Endelig tyder analysen på, at de socioøkonomiske betingelser for faren forekommer at være afgørende (dog delvist modsætningsfyldt): På den ene side synes familier med fædre med en erhvervsfaglig uddannelsesbaggrund at have en højere risiko for familieopløsning sammenlignet med dem, hvor faren kun har en grundskoleuddannelse, et undersøgelsesfund, der umiddelbart forekommer vanskeligt at forklare. På den anden side ser vi, at fædre, der var på offentlige indkomstoverførsler i 1996 (på grund af arbejdsløshed, førtidspensionering osv.), har øget risiko for skilsmisse, mens sandsynligheden falder for højtuddannede fædre. Sidstnævnte fund peger på et paradoks ved den moderne faderrolle: Mens det på den ene side styrker mænds position som fædre at være involverede i et egalitært omsorgsregime (dvs. på samme vilkår som mødrene), øger det samtidig deres sandsynlighed for at forblive som fuldtids-fædre i kernefamilien, hvis de har et bread winner-potentiale. Vi finder ikke tilsvarende sammenhænge for mødre.

RESULTATER, 2: ØGER TIDLIG FADERINVOLVERING I KERNEFAMILIEN SANDSYNLIGHEDEN FOR AT VÆRE TÆT RELATERET ELLER DISTANT POSITIONERET TIL BARNET EFTER FAMILIEBRUDDET?

I dette afsnit undersøger vi, om der er sammenhæng mellem organiseringen af faderskabet før og efter kernefamiliens opløsning. Vi fokuserer på observerbare kortsigtede såvel som langsigtede sammenhænge og starter med at beskrive de kortsigtede resultater.

Vi definerer "kort sigt" som et tidsinterval på 3-4 år mellem de to målepunkter. På det første målepunkt er faren stadig omsorgsperson i kernefamilien, og vi bruger de samme indikatorer som ovenfor til at belyse forskellige omsorgspraksisser i opløste og intakte kernefamilier. På

det andet målepunkt er faren blevet skilsmissefar. For at belyse hans position som en far ser vi på den retlige stilling (fælles forældremyndighed), samværshyppigheden med barnet og udstrækningen af forældresamarbejdet med moren. Kernefamilien er således blevet opløst mellem disse to tidspunkter. Tre tidsintervaller er medtaget i analysen: 1996-1999, 1999-2003 og 2003-2007. Tabel 6.4 viser resultaterne som (signifikante) sammenhænge mellem input- og resultatvariable på et bivariat niveau.[19]

Det første tidsinterval fra 1996-1999 indeholder de tidlige skilsmisser, hvor 409 forældre gik fra at leve i en kernefamilie til at bo hver for sig. Der tegner sig et ret blandet mønster på basis af den bivariate analyse. Som helhed kan resultaterne ikke støtte antagelsen om, at et egalitært organiseret forældreskab i barndommen senere skulle favorisere den fraskilte far i form af adgang til barnet. Dog havde fædre, der fik fælles forældremyndighed efter familiebruddet (barnet var 3½ år), oftere taget fædre- eller forældreorlov i den tidlige del af barnets liv (65 pct.) sammenlignet med dem, der ikke var forældremyndighedsindehavere (55 pct.). Derudover kan vi observere en sammenhæng mellem fædres brug af forældreorlov og det efterfølgende forældresamarbejde: Blandt fraskilte fædre, der formåede at få et omfattende samarbejde med moren, havde 68 pct. taget orlov i mindst 2 uger, mens de resterende 31 pct. ikke havde nogen orlov overhovedet. Blandt fraskilte fædre, der aldrig kommunikerede med moren, havde kun 35 pct. taget mindst 2 ugers orlov efter fødslen, mens 65 pct. ikke tog orlov. Mellem disse to yderpunkter findes kategorier af fraskilte forældre med moderat eller begrænset samarbejde (ikke vist).

En forklaring på, hvorfor vi ikke finder signifikante sammenhænge mellem organiseringen af faderskabet før og efter familiens opløsning gennem de første år af barnets liv, kan være, at andre og mere vægtige omstændigheder bidrager til at forme familierelationerne efter skilsmissen. Således har tidligere publicerede analyser fra BFU-datasættet vist (Ottosen, 2001, 2000), at de tidlige familiebrud er kendetegnet ved en overrepræsentation af unge mødre, af kortvarige samliv, af en social gradient (mangel på uddannelse og overhyppighed af kontanthjælpsmodtagere), se også ovenfor, kombineret med en overhyppig rapportering om, at barnet var uønsket. Blandt statistisk signifikante faktorer, som har sammenhæng med

19. Resultaterne dækker over mere end 21 tabeller med procentfordelinger, hvilket forekommer at være for komplekst at illustrere i en fuld version i denne sammenhæng.

udformningen af forældreskabet efter skilsmissen i 1999, er også partnervold og problemer med alkohol- og stofmisbrug. Efterfølgende analyser af datasættet har vist, at disse belastende årsager til samlivsbrud har tendens til at fade ud, i takt med at barnet (og dermed også parforholdet) bliver ældre (Ottosen, 2004; Ottosen & Stage, 2012, 2011).

De andre to tidsintervaller, der indgår i analysen, løber fra 1999-2003 (fra barnet er 3-7 år) og fra 2003-2007 (fra barnet var 7-11 år). De udviser et parallelt mønster. På den ene side finder vi ingen sammenhænge mellem fædres brug af forældreorlov til børnepasning og organiseringen af forældreskabet efter samlivsbruddet. Vi må formentlig tage danske fædres generelt manglende engagement i disse familiepolitiske foranstaltninger i betragtning, når man skal forklare, at denne faktor viser sig ubetydelig. På den anden side fremviser den bivariate statistik en klar vekselvirkning mellem fædres sociale praksis før og efter kernefamiliens opløsning: Kernefamiliefædre, der har deltaget i hverdagslivets omsorgsforpligtelser, var efter familiebruddet langt mere tilbøjelige til at være juridiske forældremyndighedsindehavere, til at have udvidede samværsordninger med barnet og et udstrakt samarbejde med moren i forhold til fædre, der ikke har været involveret i disse aktiviteter. Således tyder disse fund på en forholdsvis stærk sammenhæng mellem den sociale praksis i kernefamilien og organiseringen af faderskabet efter familiebruddet. Bedømt ud fra de bivariate tabeller forekommer disse sammenhænge at være konstante, også i det lange løb, dvs. når barnet er 15 år.

Ved hjælp af logistisk regression tester vi nu, om der er tegn på en langsigtet virkning (i 2011) af fædres engagement i den intakte kernefamilie. Som i regressionsanalysen ovenfor har vi slået de forskellige indikatorer for faderinvolvering sammen i fire variabler. Vi har udarbejdet fire modeller: sandsynlighederne i forhold til forældremyndighed, samværsarrangement, forældresamarbejde og farens sociale betydning, som den opleves af den 15-årige selv. I modellerne kontrollerer vi også for en række variable, som vi antager kan påvirke organiseringen af faderskabet i 2011. Disse omfatter forældrenes tidligere civilstand og socioøkonomiske status, barnets alder, da familien blev opløst, de aktuelle familierelationer, geografisk afstand mellem forældrenes hjem, forekomst af familieretlige tvister og en vifte af forskellige skilsmisseårsager.

TABEL 6.4

Beskrivende statistik. Sammenhænge mellem faderinvolvering i kernefamilien og parametre for tilgængelighed i forhold til barnet efter familiens opløsning. Kortsigtede og langsigtede sammenhænge.

Faderinvolvering (intakte familier)	Opløste familier: Forældreskabet efter bruddet, kortsigtet – Bølge 2: opløst 1996-1999			Bølge 3: opløst 1999-2003			Bølge 4: opløst 2003-2007			Forældreskabet efter bruddet, langsigtet – Bølge 5: opløst i 2011			
	Forældre-myndighed	Sam-vær	Samar-bejde	Forældre-myndighed	Sam-vær	Samar-bejde	Forældre-myndighed	Sam-vær	Samar-bejde	Forældre-myndighed	Sam-vær	Samar-bejde	Social signifikans
Bølge 1: 1996													
Fædreorlov	*	ns	***							***	ns	ns	*
Omsorg for nyfødt barn	ns	ns	ns							ns	ns	ns	ns
Omsorg for spædbarn (4-5 mdr.)	ns	ns	ns							*	**	**	**
Bølge 2: 1999													
Far tog forældreorlov				ns	ns	ns				ns	ns	ns	ns
Far deltog i børnepasningsopgaver				**	***	*				***	***	***	**
Bølge 3: 2003													
Far tog forældreorlov							ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns
Far deltog i børnepasningsopgaver							***	**	**	***	***	***	***

Anm.: *** = p < 0,001, ** = p < 0,01, * = p < 0,05, ns = ikke signifikant.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Resultaterne af vores analyser (tabel 6.5) viser, at hverken fædreorlov eller fædres brug af forældreorlov kan bidrage til at forklare positionen som en far, når barnet er 15 år. Men de sociale praksisser i kernefamilielivet synes til gengæld at være af betydning: En traditionelt kønnet omsorgsfordeling i forhold til barnet reducerer sandsynligheden for, at der senere er et omfattende forældresamarbejde. Vi observerer lignende tendenser, for så vidt angår far-barn-samværet og farens sociale signifikans, men disse forskelle passerer ikke 95-procents-signifikansniveauet. Variablen "far"s manglende deltagelse i børnepasningsopgaver (3- og 7-års-alderen) reducerer sandsynligheden for, at der er fælles forældremyndighed og udvidet samvær med det 15-års gamle barn.

Blandt andre resultater fra analyserne ser vi (i lighed med analysen ovenfor) for det første, at skilsmissefædre har reduceret sandsynlighed for at være en juridisk forældremyndighedsindehaver, hvis moren var ung (dvs. under 25 år), da hun fik barnet, og hvis forældrene gik fra hinanden, da barnet var lille (under 4 år). Disse resultater tyder på, at et kortvarigt samliv indebærer en lavere grad af forpligtelse over for det fælles forældreansvar. For det andet er børn af ugifte, samlevende forældre tendentielt sjældnere omfattet af fælles forældremyndighed, også selvom analysen viser, at forældremyndighedsordningen gennem tiden som kernefamilie ser ud til at have en selvstændig betydning for sandsynligheden for at være forældremyndighedsindehaver i forhold til det 15-årige barn. For børn, der blev født i tiden omkring 1995 af ugifte forældre, havde beslutningen om, hvilken forældremyndighedsordning der skulle være, en mere frivillig karakter, i modsætning til i dag, hvor barnet automatisk er omfattet af fælles forældremyndighed.

For det tredje viser analyserne af nye familiedannelser (dvs. at forældre har fået nye partnere) – noget overraskende – at forekomst af en stedfar (i morens hjem) øger sandsynligheden for et øget forældresamarbejde og for, at den biologiske far er socialt signifikant ifølge den unges egen opfattelse. Forekomst af en stedmor (i farens hjem) nedsætter sandsynligheden for, at den 15-årige har udvidet samvær. Ifølge disse fund forstærkes den biologiske fars position med andre ord ved, at mor får en ny kæreste, men svækkes, hvis han selv får én.

TABEL 6.5

Regressionsanalyse, der estimerer sandsynligheden for, at fædre til børn i 15-års-alderen, der på et eller andet tidspunkt har oplevet familieopløsning, har fælles forældremyndighed, udvidet far-barn-samvær, udvidet forældresamarbejde, (ikke) betragtes som en "signifikant anden" for den 15-årige. BFU 2011.

	Model 1 Fælles forældremyndighed		Model 2 Udvidet far-barn-samvær		Model 3 Udstrakt forældresamarbejde		Model 4 (Ikke) 'signifikant anden'	
Variable	P <	Odds ratio	P <	Odds ratio	P <	Odds ratio	P <	Odds ratio
Ingen fædreorlov gennem de første 6 måneder, 1996 (ref. mindst 2 uger)	0,9991	1,000	0,5229	1,147	0,5134	1,118	0,9763	0,995
Far deltog ikke til tidlig børneomsorg (0-6 mdr.), 1996 (ref. ligestillet forældreskab)	0,6426	0,923	0,0595	0,713	0,0043	0,666	0,0680	1,315
Far deltog ikke i børnepasningsopgaver (1999/3; 2003/7 år), (ref. involveret)	0,0014	0,468	0,0007	0,239	0,2211	0,759	0,9598	0,989
Far tog ikke forældreorlov (1999 eller 2003)	0,4923	1,427	0,2124	0,508	0,0836	0,478	0,6397	1,212
Mor < 25 år ved barnets fødsel (= > 25 år)	0,0185	0,596	0,3709	0,798	0,7558	1,061	0,1809	1,308
Forældre ikke gift, 1996 (ref. gift)	< 0,0001	0,056	0,0978	0,526	0,2164	0,729	0,6978	1,106
Mor levede med ny partner, 2011	0,5425	1,113	0,6503	1,087	0,0025	1,561	0,0129	0,677
Far levede med ny partner, 2011	0,2525	1,235	0,0149	0,635	0,0692	0,761	0,3548	1,158
Forekomst af retlige tvister om forældremyndighed eller samvær	< 0,0001	0,273	0,3202	0,796	< 0,0001	0,246	0,0024	1,694
Forældrene bor tæt på hinanden (< 30 min.), 2011	0,1111	1,331	< 0,0001	3,897	0,0002	1,788	0,0278	0,706
Fælles forældremyndighed, mens kernefamilie	< 0,0001	29,531	0,0723	2,086	0,8778	1,043	0,5857	0,859
Barnet < 4 år, da forældre gik fra hinanden	< 0,0001	0,361	0,0648	0,622	0,1763	1,292	0,5850	1,112

Tabellen fortsættes

TABEL 6.5 FORTSAT

	Model 1 Fælles forældremyndighed		Model 2 Udvidet far-barn-samvær		Model 3 Udstrakt forældresamarbejde		Model 4 (Ikke) 'signifikant anden'	
Variable	P <	Odds ratio	P <	Odds ratio	P <	Odds ratio	P <	Odds ratio
Familiebrud pga. vold eller misbrug	0,0286	0,646	0,0046	0,483	< 0,0001	0,387	< 0,0001	2,593
Familiebrud pga. uenighed om børneopdragelse	0,6061	0,889	0,0928	0,646	< 0,0001	0,436	0,0410	1,500
Antal observationer	1.059		946		1.059		949	

Anm.: Andre faktorer, der indgik i modellerne var: Barnet var den førstefødte; mødres henholdsvis fædres uddannelsesniveau, forældre modtog overførselsindkomst, utroskab var skilsmisseårsag. Ingen af disse var signifikante. Heller ikke dummies til missings er medtaget i den viste tabel.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Vi har inkluderet en række intrafamiliære faktorer, der antages at påvirke konfigurationen af den "involverede skilsmissefar". Analyserne viser således for det fjerde, at forekomster af familieretlige tvister i løbet af barndommen i almindelighed svækker farens position (bortset fra i forhold til samværsarrangementer, der som bekendt kan fastsættes af de familieretlige myndigheder). Det samme gælder, hvis forældrenes parforhold blev opløst på grund af belastende omstændigheder, såsom vold eller misbrugsproblemer. Også familiebrud forårsaget af uenighed om børneopdragelse reducerer sandsynligheden for at få omfattende forældresamarbejde, såvel som at faren bliver betragtet som en "signifikant anden "af den 15-årige.

Da vi i den indledende del af kapitlet præsenterede den analytiske ramme, sondrede vi på den ene side mellem forældreskabets rammer, der udspringer af forhold, som kan gøres til genstand for familiepolitisk regulering, og på den anden side indholdet, dvs. de sociale praksisser i familierne. På baggrund af denne analyse kan vi konkludere, at de familiepolitiske rammer om orlov til fædre ikke synes at påvirke forholdet mellem fraskilte fædre og deres 15-årige børn. Derimod forekommer de rammer, som er givet gennem familieretten, dvs. de juridiske bånd mellem kernefamiliemedlemmer i form af ægteskab og forældremyndighed, at have betydning for de retlige forbindelser mellem skilsmissefædre og deres 15-årige børn. Inden for rammerne af denne analyse forekommer de sociale praksisser i den intakte kernefamilie dog at have mest forklaringskraft, når vi skal forstå konfigurationen med den "involverede skilsmissefar". Vi skal imidlertid have in mente, at tidlig faderinvolvering ikke er direkte knyttet til børnenes egen opfattelse af, om faren forstås som en "signifikant anden".

RESULTATER, 3: SOCIO-DEMOGRAFISKE KARAKTERISTIKA FOR INKLUDEREDE OG MARGINALISEREDE SKILSMISSEFÆDRE I 2011

I dette sidste afsnit af kapitlet fokuserer vi på de sociale karakteristika ved de mænd, der ender med at blive inkluderet i rollen som en far henholdsvis en tendens til at blive marginaliseret fra faderskabet.

På grund af udformningen af BFU har vi som nævnt ikke survey-baserede oplysninger om biologiske fædre, der ikke lever sammen

med deres børn, men gennem respondenternes CPR-nummer har vi mulighed for at knytte registerbaserede data fra Statistik Danmark til vores undersøgelse. Vi fokuserer på den biologiske fars familiemæssige situation, beskæftigelse og uddannelsesmæssige status i 2011, dvs. ved sidste dataindsamlingsrunde. Vi inkluderer en objektiv og en subjektiv indikator for farens position: Samværsarrangementet i 2011 og den 15-åriges opfattelse af, om faren var en "signifikant anden".

Af tabel 6.6 fremgår det, at fars aktuelle familiemæssige status er mindre vigtig, selvom enlige mænd lidt oftere end mænd, der lever med en partner, har mistet kontakten med barnet. Til gengæld afslører den uddannelses- og beskæftigelsesmæssige status en klar polariseringstendens: Mens cirka 1 ud af 3 (33 pct.) af de mænd, der er placeret i toppen af beskæftigelseshierarkiet, har megen kontakt (dvs. udvidet samvær eller deleordning) med deres 15-årige barn og meget sjældent har mistet kontakten (3 pct.), gør det omvendte mønster sig omtrent gældende for fædre, der er marginaliseret i forhold til arbejdsmarkedet. Blandt dem har kun 8 pct. en udvidet samværsordning eller en deleordning. Et parallelt, om end ikke helt så udtalt, mønster ses i forhold til den uddannelsesmæssige status. Som følge heraf bliver arbejdsløse og mindre uddannede fædre oftere opfattet som "mindre vigtige" ifølge de 15-årige børn.

TABEL 6.6

Fraskilte/separerede fædre til 15-årige børn opdelt efter udvalgte sociodemografiske karakteristika, særskilt for grad af kontakt med barnet og social signifikans for barnet som 15-årig, BFU 2011 og registerdata. Procent.

		Kontakt med barnet i 2011 (15 år)						Social signifikans iflg. barnet (15 år)			
	N =	Ingen kontakt	Begrænset	Weekend	Udvidet	Deleordning	P <	Mindre betydning	Stor betydning	Meget stor betydning	P <
Familiestatus, 2011							**				ns
Far har ingen ny partner	574	17	41	20	15	7		33	30	37	
Far bor sammen med ny partner	414	12	39	29	13	7		33	35	32	
Beskæftigelsesstatus, 2011											***
Top ledere og funktionærer med færdigheder på højt niveau	147	3	31	33	26	7		25	37	38	
Funktionærer, færdigheder på mellemniveau	118	8	42	26	14	9		26	39	35	
Funktionærer, færdigheder på grundniveau	277	11	43	24	13	8		34	29	37	
Selvstændige	78	5	42	26	18	9		25	33	42	
Andre ansatte	169	14	34	28	16	8		35	31	35	
Overførselsindkomst, uden for arbejdsmarkedet	120	31	48	13	5	3		50	23	27	

Tabellen fortsættes

TABEL 6.6 FORTSAT

		Kontakt med barnet i 2011 (15 år)						Social signifikans iflg. barnet (15 år)			
	N =	Ingen kontakt	Begrænset	Weekend	Udvidet	Deleordning	P <	Mindre betydning	Stor betydning	Meget stor betydning	P <
							***				**
Fars højeste uddannelse, 2011											
Grundskole	228	19	46	22	7	5		44	26	30	
Gymnasial uddannelse	51	2	47	20	22	10		34	30	36	
Erhvervsuddannelse	423	11	39	25	16	9		31	31	37	
Videregående kort uddannelse	56	7	39	30	16	7		30	36	34	
Videregående mellemlang udd.	88	11	36	22	23	8		21	46	33	
Videregående lang uddannelse	67	3	34	39	18	6		24	34	43	

Anm.: *** = p < 0,001, ** = p < 0,01, * = p < 0,05, ns = ikke signifikant.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

KONKLUSION OG DISKUSSION

I dette kapitel har vi undersøgt sammenhænge mellem en moderne faderrolle (karakteriseret ved engagement i småbørnsomsorg) og kernefamiliens stabilitet, henholdsvis den måde, hvorpå faderskabet udvikler sig efter kernefamiliens opløsning. Analysen har vist, at manglende faderinvolvering – i form af manglende brug af orlov eller fravær i hverdagens omsorgsopgaver – er forbundet med risiko for opløsning af kernefamilien. Den indsats (eller mangel på samme), som faren investerer i de første måneder af sit barns liv, kan vi statistisk spore som en risiko for familiebrud, frem til barnet er 15 år gammelt.

Analysen lægger op til drøftelse af, hvordan man skal fortolke de observerede sammenhænge. Skal vi tro, at faderinvolvering *i sig selv* styrker kernefamiliestrukturen? Muligvis, men ikke nødvendigvis. På den ene side ved vi ud fra BFU-datasættet, fordi vi også løbende har udspurgt mødrene direkte, at fx uenighed om børneopdragelsen eller arbejdsdelingen i hjemmet kan være medvirkende skilsmisseårsager i nogle familier. På den anden side: Selvom vi i analysen har identificeret en række faktorer, der øger henholdsvis reducerer risikoen for familieopløsning, kan der være andre, uobserverede faktorer, som analysen ikke indfanger. Mønstrene i analyserne peger i retning af, at det er normen i danske småbørnsfamilier, at fædre tager de 2 ugers fædreorlov (men ikke orlov til børnepasning), og at det ligeledes er en del af det danske familieprojekt, at fædre tager deres tørn med omsorgsarbejdet i hverdagen. I det perspektiv er det værd at have normbryderne for øje, dvs. de fædre, der ikke har leveret, hvad der forventes af dem. Hvad kan der være på spil i disse familier? De sammenhænge, vi har fundet, handler måske ikke kun om specifik deltagelse i forhold til børneomsorg, men kan også reflektere, at der blandt de senere opløste familier allerede tidligt manglede et "commitment" til kernefamilieprojektet. Ud fra denne tankegang kan "faderinvolvering" fortolkes som en indikator for en bredere tilslutning til familien.

Når det drejer sig om sammenhængen mellem tidlig faderinvolvering i den intakte kernefamilie og sandsynligheden for at bevare et tæt forhold til barnet som en skilsmissefar, har analysen efterladt et mere blandet billede: Vi kan ikke kan eftervise nogen sammenhænge til de familiepolitiske foranstaltninger, dvs. orlov til børnepasning. De juridiske bånd mellem kernefamiliens medlemmer forekommer derimod at være vigtige for konstruktionen af det efterfølgende fortsatte forældreskab.

Derudover er det (blandt de udvalgte indikatorer) hverdagslivets sociale praksis i småbørnsfamilien, der bedst bidrager til at forklare, om skilsmissefædre ender med at få fælles forældremyndighed, en omfattende samværsordning og et udstrakt forældresamarbejde. Det forekommer med andre ord ikke at være brugen af de relativt kortvarige orlovsordninger, der spiller den helt store rolle, men derimod det lange seje træk i hverdagslivet, der er afgørende. Denne pointe er måske mindre overraskende set fra et sociologisk perspektiv, men ikke desto mindre har analysen her leveret dokumentationsgrundlag, der kan indgå i fremtidige familiepolitiske overvejelser.

Det er også et analyseresultat, at de inddragne indikatorer på faderinvolvering *ikke* har sammenhæng med den 15-åriges egen opfattelse af faren som en "signifikant anden". Ud fra dette resultat kan man imidlertid ikke udlede, at fædres gerninger er underordnede for den status, de får set fra barnets perspektiv. Dels har mønstrene i analysen peget i retning af, at den 15-åriges opfattelse af faren følger et spor, der er parallelt med – og måske virker gennem – udstrækningen af forældrenes samarbejde. Dels må man have in mente, at der set fra en 15-årigs perspektiv kan være helt andre (og måske mere aktuelle) faktorer end det tidlige far-barn-samspil, som er væsentlige for, om faren opleves at være betydningsfuld.

I kapitlet har vi endelig vist, at andre faktorer end tidlig involvering i børneomsorg kan bidrage til at inkludere eller ekskludere skilsmissefaren. Betydningen af hver af disse faktorer kunne fortjene en uddybende selvstændig refleksion, men kan ikke rummes inden for rammerne af dette kapitel. Blandt dem har vi imidlertid gjort opmærksom på betydningen af fædrenes socioøkonomiske ressourcer, som bidrager til at konsolidere den intakte kernefamiliestruktur. Som vist kan vi også konstatere en social selektion, når det kommer til spørgsmålet om, hvem der bliver ekskluderet henholdsvis forbliver inkluderet i rollen som en far efter familieopløsningen. Disse sammenhænge tyder på, at sociale klasseforskelle er maskeret i måden at konstruere faderskabet på, ikke mindst, når kernefamilien bliver opløst.

LITTERATUR

Andersen, B.H. (1997): *Børns opvækstvilkår. En beskrivelse af første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet, Arbejdspapir.

Andersson, G., M.M. Kreyenfelde & K.K. Mika (2009): "Welfare State Context, Female Earnings and Childbearing". Rostock: Max Planck Institute for Demographic Research, *Demographic Research,* WP-2009-026.

Becker, G.S. (1981): *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.

Bonke, J. (2009): *Forældres brug af tid og penge på deres børn*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Christoffersen, M.N. (1996): *Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5-årige børns opvækst hos fædre og mødre*. København: Socialforskningsinstituttet, 96:23.

Duvander, A.-Z. & G. Andersson (2006): Gender Equality and Fertility in Sweden: A study on the Impact of the Father's Uptake of Parental Leave on Continued Childbearing. *Marriage and Family Review,* 39, s. 121-142.

Duvander, A.-Z. & A.C. Jans (2009): "Consequences of Fathers' Parental Leave Use: Evidence from Sweden". I: *Finnish Yearbook of Population Research*. Særudgave af 16th Nordic Demographic Symposium i Helsinki 5-7. juni 2008, s. 51-62.

Duvander, A.-Z. & J. Lammi-Taskula (2011): "Parental Leave". I: Eydal, G.B. & I.V. Gíslason: *Parental Leave, Childcare and Gender Equality in the Nordic Countries*. Nordisk Ministerråd: Tema Nord.

Esping-Andersen, G. (2009): *The Incomplete Revolution. Adapting Welfare States two Women's New Roles*. Cambridge: Polity Press.

Familiestyrelsen (2011): *Evaluering af forældreansvarsloven*. København: Familiestyrelsen.

Jensen, A.M. & S.E. Clausen (2003): "Children and Family Dissolution in Norway*". Childhood,* 10(1), s. 65-81.

Liefbroer, A. & E. Dourleijn (2006): "Unmarried Cohabitation and Union Stability: Testing the Role of Diffusion using Data from 16 European Countries". *Demography,* 43(2), s. 203-221.

Oláh, L. Sz. (2001): "Gender and Family Stability: Dissolution of the first Parental Union in Sweden and Hungary". *Demographic Research* 4:

S. 27-96. Tilgængelig på: http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol4/2/.

Ottosen, M.H. (2004): *Samvær til barnets bedste. Om regler og praksis på samværsområdet*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:04.

Ottosen, M.H. (2001): "Legal and Social Ties Between Children and Cohabiting Fathers". *Childhood*, 8(1), s. 75-94.

Ottosen, M.H. (2000): *Samboskab, ægteskab og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår*. København: Socialforskningsinstituttet, 00:9.

Ottosen, M.H. (1997): *Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion*. København: Socialforskningsinstituttet, 97:24.

Ottosen, M.H. & S. Stage (2012): *Delebørn i tal. En analyse af skilsmissebørns samvær baseret på SFI's børneforløbsundersøgelse*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 12:16.

Ottosen, M.H. & S. Stage (2011): *Dom til fælles forældremyndighed. Evaluering af forældreansvarsloven*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:26.

Parsons, T. & R. Bales (1956): *Family, Socialization and Interaction Process*. London: Routledge og Kegan Paul.

Plantin, L. (2001): *Mans foraldraskap. Om mans upplevelser och erfarenheter av faderskapet [Men's parenting. On men's perceptions and experiences of fatherhood]*. Afhandling, Göteborgs Universitet: Institutionen for socialt arbete.

Sommer, D. (2010): *Børn i senmoderniteten. Barndomspsykologiske perspektiver*. København: Hans Reitzels Forlag.

Sommer, D. (1999): Faderskab i den radikaliserede modernitet. I: L. Dencik & P.S. Jørgensen (red.): *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.

SKOLEERFARINGER

DINES ANDERSEN

FRA SKOLESTART TIL KLASSETRIN SOM 15-ÅRIG

RETTIDIG ELLER SEN SKOLESTART?

I dette kapitel skildres for den danske del af 1995-generationen, hvor de unge stod i foråret 2011, da de var 15½ år gamle. Herved får vi gjort en slags status over erfaringer med og udbyttet af grundskoleårene. Det er i den forbindelse helt afgørende, hvornår børnene begyndte i skolen. Årgang 1995 forventedes at starte i 1. klasse i august 2002 (det år, de fyldte 7). Det kaldes rettidig skolestart. Begyndte de rent faktisk i 2001, taler vi om tidlig skolestart og omvendt om sen skolestart, hvis de først begyndte i 1. klasse i 2003 (eller senere).

Efter at børnehaveklasse fra begyndelsen af 2009 er blevet obligatorisk, kan reglerne for skolestart omformuleres til, at børn, der starter rettidigt i børnehaveklasse, begynder i august det år, de fylder 6 år.

Undervisningsministeriets nøgletal for grundskolen viser, at i 2008 startede 80 pct. af børnene rettidigt i 1. klasse, mens 18 pct. startede sent og 2 pct. tidligt. Set over en årrække er andelen med sen skolestart faldet fra ca. 23 pct. i 2002 til 18 pct. i 2008 (Undervisningsministeriet, 2010).

Ved den tredje interviewrunde på BFU i foråret 2003 angav 75 pct. af mødrene til barnet, at dette gik i 1. klasse og altså var startet retti-

digt, mens 24 pct. svarede børnehaveklasse, hvilket er udtryk for en sen skolestart. Dette svarer godt til ministeriets totalopgørelse for samme år.

En sen skolestart vil ofte være begrundet med barnets manglende modenhed, dvs. at det ikke anses for at være skoleparat. Alt andet lige vil det oftere være børn, som er født i månederne før og efter nytår, der kan opstå tvivl om. Skal decemberbarnet hellere vente et år med at begynde i skolen? Og er det forsvarligt at lade den opvakte pige, som er født i januar, begynde et år før tiden? Da børnene i BFU alle er født i perioden 15. september til 31. oktober 1995, burde det ikke få nogen særlig betydning for andelen med rettidig eller sen skolestart. Det er faktisk heller ikke tilfældet. Som det senere vil fremgå, er der en vis sammenhæng mellem skolestartens placering i barnets liv (rettidigt eller sent), og hvordan det senere går barnet i skolen og i andre sammenhænge. Det er naturligvis ikke skolestarten som sådan, der er årsag til disse udslag. Derimod må en sen skolestart ses som en indikator for vanskeligheder, som i nogle tilfælde vil følge barnet frem gennem livet. Der vil være børn, som overvinder deres vanskeligheder og så at sige indhenter deres jævnaldrende kammerater. Men der vil også være en del, for hvem vanskelighederne er af en karakter, som ikke lader sig overvinde, men må forstås som et livsvilkår, barnet må lære at leve med.

TABEL 7.1

15-årige i BFU 2011 fordelt på klassetrin. Procent.

	Drenge	Piger	Alle
8. klasse	33	13	23
9. klasse	63	84	73
Andet	4	3	4
I alt	100	100	100
Procentgrundlag	2.218	2.103	4.321

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Med et normalt skoleforløb skulle 1995-årgangen i foråret 2011, hvor den seneste interviewrunde på BFU fandt sted, gå i 9. klasse. Andelen, der gik i 9. klasse, var, som tabel 7.1 viser, 73 pct. Det svarer godt til, at 75 pct. af de samme børn 8 år tidligere gik i 1. klasse. Andelen, som gik i 8. klasse, er faldet fra 24 pct. (i børnehaveklasse 8 år tidligere) til 23 pct. Omvendt er andelen med en anden placering (herunder i specialskole) steget til 4 pct. i 2011.

FORSKEL PÅ DRENGE OG PIGER

Som det også var tilfældet i 2003, hvor placeringen i henholdsvis 1. klasse og børnehaveklasse afspejlede en rettidig eller sen skolestart, er der nu som dengang stor forskel på drenge og piger. Mens hver tredje dreng i undersøgelsen går i 8. klasse, er andelen blandt piger ikke en gang halvt så stor. Blot 13 pct. af pigerne går i 8. klasse.

Den markante kønsforskel, med hensyn til hvilket klassetrin de unge fra årgang 1995 befandt sig på, betyder, at 73 pct. af de unge fra årgangen, som på dataindsamlingstidspunktet gik i 8. klasse, er drenge, mens drengenes andel af alle årgangens unge, som på det tidspunkt gik i 9. klasse, blot er på 44 pct. Havde udgangspunktet på den anden side været alle elever på et bestemt klassetrin (og ikke fra en bestemt årgang), ville drengenes andel på både 8. og 9. klassetrin have været ca. 50 pct. I det omfang, vi på grundlag af denne undersøgelses data ser på, hvad unge i 8. og 9. klasse svarer, skal vi således huske, at vi ikke får svar på, hvad alle unge i 8. klasse mener, men kun, hvad de unge, som er kommet sent i skole (eller har gået en klasse om) og derfor nu "kun" går i 8. klasse, mener. Disse unge er først og fremmest drenge. Ligeledes vil 9. klasse i 2012 dels rumme de elever fra årgang 1995, som fik en rettidig skolestart, men tillige en del fra årgang 1994, som havde en sen skolestart.

Det kan være fristende at tilføje, at de unge i 8. klasse også er mindre modne end de unge i 9. klasse. Det kan vi imidlertid ikke uden videre sige noget om. Ganske vist er de startet sent i skolen, formentlig med henvisning til manglende modenhed på det tidspunkt, men vi ved ikke, om den lidt senere udvikling er fulgt med op igennem opvæksten. Det kan også tænkes, at i hvert fald en del af disse børn har indhentet deres kammerater og således nu modenhedsmæssigt er på niveau med flertallet i årgangen. Vi kan dog iagttage nogle forskelle mellem de to grupper, som peger i retning af, at en sen skolestart kan opfattes som indikator for vanskeligheder, der vil følge barnet op gennem skoletiden. Blandt de sent startede, som nu går i 8. klasse, er 7 pct. elever på en specialskole, hvorimod andelen kun er 1 pct. blandt de unge i 9. klasse, som startede deres skolegang rettidigt.

Andelen med specialundervisning (eller som det blev formuleret i undersøgelsen: støtteundervisning i nogle eller alle timer) er opgjort til 10 pct. for alle de unge i undersøgelsen. Blandt dem, der gik i 8. klasse, modtog 21 pct. støtteundervisning, mens det drejede sig om betydeligt færre (6 pct.) blandt dem i 9. klasse. Vi har her et tydeligt indicium på, at

en del af de børn, som starter deres skolegang senere end normalt, gør det på grund af forhold, der vil følge dem i opvæksten som vanskeligheder, man vil søge at afhjælpe gennem specialundervisning. Moren til den 15-årige blev spurgt, om en læge eller psykolog havde konstateret en langvarig sygdom, et handikap eller en psykisk lidelse hos hendes søn eller datter. Det svarede 8 pct. af mødrene ja til. Men hvis den unge gik i 8. klasse, var det hele 15 pct., der svarede ja.

Ligesom man kan iagttage en forskellig adfærd med hensyn til skolestart (rettidig eller sen) inden for en fødselsårgang, gør der sig også en forskel gældende i den anden ende af skoleforløbet i forbindelse med overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Nogle unge springer direkte fra 9. klasse til en ungdomsuddannelse på gymnasiet eller handelsskolen, mens andre tager et år i 10. klasse, før de tager springet. Det betyder for årgang 1995, at den spænder over unge, som går i 9. klasse og straks efter sommerferien vil være i gang med deres ungdomsuddannelse, og en anden gruppe unge, som går i 8. klasse og de næste 2 år vil gå i 9. og 10. klasse, før de er klar til at starte på deres ungdomsuddannelse, altså 2 år senere end de hurtigste fra samme årgang. Vi ser i denne omgang bort fra, at der også er unge, som ikke straks efter 9./10. klasse prøver at komme i gang med at uddanne sig og således skyder deres eventuelle ungdomsuddannelse endnu længere ud i fremtiden. Det forskellige ståsted for de unge må nødvendigvis påvirke deres forestillinger om, hvad der skal ske i fremtiden, fordi fremtiden for nogle ligger lige om hjørnet, mens den for andre først vil melde sig om et par år. Denne indsigt fører til, at vi i et følgende kapitel vil tage hensyn til den unges aktuelle klassetrin, når valg af uddannelse og andre planer for fremtiden skal analyseres, ved at gennemføre disse særskilt for unge på 8. henholdsvis 9. klassetrin.

SKOLEGANGEN

VALGET AF GRUNDSKOLE

Undervisningsministeriets nøgletal (*Tal der taler*) viste for 2008, at antallet af elever i grundskolen (fra børnehaveklasse til 10. klasse) var godt 700.000. Ud af dem gik knap 600.000 (eller 82 pct.) i en folkeskole, mens 100.000 (14 pct.) gik i en privatskole (de frie grundskoler) og ca. 4 pct. på en efterskole, som er for elever på 8.-10. klassetrin. Ifølge tal fra Danmarks Statistik gik 86 pct. af samtlige elever i 2010 på børnehaveklassetrinet i en fol-

keskole. På 9. klassetrin var folkeskolens andel af elevmassen 70 pct. Faldet i andelen kommer navnlig på de ældste klassetrin, hvor efterskoler gør et markant indhug i elevgrundlaget. I 9. klasse går 14 pct. på en efterskole. De private skoler (frie grundskoler) tegner sig op gennem skoleårene for en svagt stigende andel på omkring 10 pct. af eleverne.

I Børneforløbsundersøgelsen udgør elever på private skoler 16 pct. af årgangen, hvilket er udtryk for en overrepræsentation. Efterskoleeleverne er til gengæld med 11 pct. en smule underrepræsenterede, mens andelen, der går i en folkeskole, svarer til de landsdækkende tal (70 pct.).

TABEL 7.2

15-årige i BFU, der går på privatskole eller efterskole med en særlig orientering, fordelt efter type af skole. Procent.

Værdigrundlag	
Kristent værdigrundlag	24,9
Andet religiøst værdigrundlag	2,4
Stærkt bogligt grundlag	32,4
Stærkt kreativt grundlag	16,5
Særlig vægt på idræt	17,6
Andet værdigrundlag	16,6
Intet af ovennævnte	12,6
Procentgrundlag	1.122

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

En del af de frie grundskoler og efterskoler udmærker sig ved at have et særligt værdigrundlag (religiøst, politisk, pædagogisk eller andet), som spiller en stor rolle for skolernes selvforståelse og forældrenes valg af netop denne skole til deres barn. I undersøgelsen blev den fjerdedel af mødrene, som havde børn på en privatskole eller efterskole, spurgt, om skolen har et særligt værdigrundlag. Seks forskellige typer af "værdiorientering" blev forelagt, og langt de fleste (88 pct.) pegede på mindst ét af dem. Det harmonerer godt med, at langt de fleste forældre (uden friplads til barnet) selv må betale en del af prisen for at have deres barn gående på en privatskole. De fleste vil kunne begrunde, hvorfor de påtog sig denne ekstra udgift og fravalgte den gratis folkeskole. Flest, nemlig hver tredje forælder, angav, at skolen lægger stor vægt på det boglige eller faglige indhold (se tabel 7.2). Hver fjerde angav skolens kristne grundlag, mens blot 2 pct. angav et andet religiøst grundlag end et kristent. Det kunne fx være en muslimsk friskole. Her vil det så være på sin plads at erindre om, at BFU kun rummer børn med dansk herkomst. Havde der

også været børn med anden herkomst end dansk i undersøgelsen, ville der givetvis også have været en større andel på private skoler med et andet religiøst værdigrundlag end det kristne. Det skal desuden nævnes, at hver sjette pegede på, at skolen lægger stor vægt på kreative elementer i undervisningen, og lige så mange nævnte, at idræt indgår med stor vægt.

Folkeskolerne er forpligtet på det værdigrundlag, som fremgår af Folkeskoleloven. Det betyder dog ikke, at alle folkeskoler værdimæssigt set udgør en fuldstændig ensartet grå masse. I praksis har den enkelte skole sin egen mere eller mindre klart udtrykte selvforståelse, som i de mere ekstreme tilfælde kan være noget forskellig fra selvforståelsen på andre skoler. Eksempelvis kan nogle skoler inden for lovens rammer have et særlig stærkt fokus på det traditionelt faglige og dermed lægge mindre vægt på at forme elevernes sociale og kreative sider, end man gør på andre skoler (Espersen, Eiberg & Andersen, 2011). Der er imidlertid kun spurgt til værdigrundlaget, hvis den unge var elev på en privatskole. Vi kan derfor ikke udtale os om, hvorvidt de frie grundskoler og efterskoler i praksis leverer et andet værdigrundlag end (en del af) folkeskolerne. Der savnes en kvantificerbar viden om folkeskolernes praksis på dette felt.

SKOLELIVET FOR 15-ÅRIGE

De unge blev spurgt, hvad de synes om skolen for øjeblikket. Mere end 90 pct. fordelte sig ligeligt mellem en høj og en middel skoleglæde. 46 pct. svarede, at de "kan virkelig godt lide den", mens andre 46 pct. mente, at de "kan nogenlunde lide den". De to mest negative svarmuligheder, "kan ikke rigtig lide den" og "kan slet ikke lide den", kan med fordel slås sammen til én negativ kategori med lav skoleglæde. 8 pct. falder i denne kategori. Pigerne har lidt hyppigere angivet høj skoleglæde (48 pct.), mens drengene synes en smule mere forbeholdne (44 pct. med høj skoleglæde). Ser vi alene på de unge, som går i 8. eller 9. klasse (dvs. eksklusive unge i ungdomsuddannelse eller i specialundervisning, der ikke er opdelt i klassetrin), synes elever i 9. klasse lidt bedre om skolen end elever i 8. klasse. Og selvom kønsforskellene er små, er det dog værd at hæfte sig ved dem, fordi de måske er et tegn på mere grundlæggende forskelle mellem de rettidigt og sent startede skoleelever. Der er således 12 pct. af pigerne i 8. klasse, som angiver en lav skoleglæde (mod 7 pct. af drengene). På 9. klassetrin er der nærmest ingen kønsforskel.

2 ud af 3 unge er "enig" i, at deres dansk- henholdsvis matematiklærer er en dygtig underviser. Knap hver fjerde er "delvist enig" i udsagnet.

Alt i alt udtrykker 90 pct. af de unge således respekt og anerkendelse af deres læreres undervisning i de to centrale skolefag, dansk og matematik. Her ses ingen kønsforskel eller forskel mellem elever i 8. og 9. klasse.

Synet på skolen kommer også til udtryk gennem svarene på spørgsmålet, om de unge i løbet af deres skoletid har haft en lærer, de var særlig glad for. En sådan lærer kan både fagligt og socialt være en inspirationskilde og i særlige tilfælde være den voksne person i barnets eller den unges liv, som gør en forskel. 11 pct. af de 15-årige kan ikke komme i tanke om, at de har været særlig glad for nogen af deres lærere. Det er samme andel blandt drenge og piger, uanset om de aktuelt går i 8. eller 9. klasse. På den anden side kan langt de fleste 15-årige godt komme i tanke om en eller flere lærere, som de har været rigtig glade for.

DET FAGLIGE UDBYTTE

Mens spørgsmålet om skoleglæde sigtede bredt mod en samlet oplevelse af skolen, dvs. både som et rum for faglig indlæring og socialt fællesskab med kammeraterne, retter spørgsmålet, "Hvordan synes du selv, du klarer dig i skolen – rent fagligt?" sig alene mod oplevelsen af faglig indlæring. Her har de unge gennem årene modtaget en del feedback fra deres lærere. På de ældste klassetrin gives der karakterer, og undersøgelser af sammenhængen mellem elevernes karakterer i dansk og matematik samt deres svar på spørgsmålet om, hvordan de klarer sig i skolen, viser da også, at der er en god overensstemmelse.[20] Samlet set finder en tredjedel af de unge i BFU, at de rent fagligt klarer sig "meget godt" i skolen. Halvdelen placerer sig i midtergruppen, som svarer "godt", og de sidste 20 pct. tilkendegiver med svaret "nogenlunde" eller i særlige tilfælde "ikke så godt", at de selv er klar over, at de ligger under middel.

20. En særkørsel på data fra SFI's undersøgelse af *Børn og unge i Danmark 2010* (Ottosen m.fl., 2010) viser god sammenhæng mellem de 15-åriges standpunktskarakterer i fagene dansk og matematik og deres egen opfattelse af, hvordan de rent fagligt klarer sig i skolen. Blandt unge med et karaktergennemsnit over 10 (på 7-punkts-skalaen) mener 66 pct., at de klarer sig "virkelig godt", 34 pct. mener, at de klarer sig "godt", og slet ingen benytter den laveste kategori "nogenlunde". Blandt unge i den anden ende af karakterskalaen, dem med et gennemsnit under 7, mener blot 4 pct., at det går "virkelig godt" mens resten fordeler sig ligeligt mellem "godt" (49 pct.) og "nogenlunde" (47 pct.).

TABEL 7.3

15-årige i BFU 2011, fordelt efter deres egen opfattelse af, hvordan det går i skolen rent fagligt, særskilt for drenge og piger i 8. og 9. klasse. Procent og antal.

	8. klasse		9. klasse	
	Drenge	Piger	Drenge	Piger
Meget godt	23	20	34	35
Godt	51	42	50	48
Nogenlunde	26	38	16	17
I alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	745	264	1.344	1.737

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Det er interessant, at de unge i 9. klasse (som startede rettidigt i skolen) opfatter sig som bedre fagligt funderede end de unge i 8. klasse (som havde en sen skolestart). Den senere skolestart har øjensynligt ikke ført til, at disse unge nu er på niveau med deres skoleårgang. Men måske ville de have været endnu mere bagud i forhold til deres fødselsårgang, hvis de var sat i skole samtidig med dem. Vi kan i øvrigt bemærke, at der blandt de rettidigt startende i 9. klasse ingen kønsforskel er i oplevelsen af eget fagligt niveau. Det er bemærkelsesværdigt, fordi analyser af afgangsprøvekarakterer i perioden 2003-09 i dansk og matematik samlet set peger på et højere eksamensresultat for danske piger end for danske drenge (Kolodziejczyk & Hummelgaard, 2011).[21] Grunden til, at vores resultat afviger herfra, kunne være, at vi kun ser på et udsnit af alle elever i 9. klasse. Når vi vender blikket mod de unge, som startede sent i skolen og derfor nu kun er nået til 8. klasse, er der nemlig en kønsforskel, men den er ikke, som vi kunne forvente. En større andel piger end drenge er således, som vist i tabel 7.3, placeret under middel. Vi kan imidlertid få resultaterne til at passe, hvis vi erindrer, at der på 8. klassetrin er langt flere drenge end piger fra årgang 1995. Så ser det alt i alt sådan ud: For det første vurderer unge fra samme fødselsårgang sig selv højere rent fagligt, hvis de går i 9. klasse, end hvis de går i 8. klasse. Og da den samlede pigegruppe for det andet har et større islæt af elever fra 9. klasse end den samlede drengegruppe, betyder det, at pigernes gennemsnitlige selvvurdering ligger

21. I matematik lå gennemsnittet for drenge (6,6) lidt over gennemsnittet for piger (6,2), mens drengenes gennemsnit i dansk (5,9) lå en del under pigernes (7,0). Et simpelt gennemsnit for de to fag tilsammen bliver for drenge 6,25 og for piger 6,6.

højere end drengenes. Det betyder i denne sammenhæng ikke så meget, at drenge i 8. klasse vurderer sig selv højere end piger i 8. klasse.

Spørgsmålet om den unges egen opfattelse af sit faglige niveau i skolen sigter mod på en overkommelig måde at foretage en opdeling af eleverne i en gruppe over middel og en gruppe under med henblik på at kunne registrere forskelle mellem de to grupper. Til det formål er spørgsmålet ganske effektivt. Men det giver ikke nogen præcis registrering af, hvordan eleverne står i de enkelte fag. Hvis det er formålet, må man eksempelvis inddrage resultaterne ved folkeskolens afgangsprøve (FSA).

TABEL 7.4

Unge fra BFU 2011 i 9. klasse, fordelt efter karakter ved folkeskolens afgangsprøve i maj/juni 2011, særskilt for køn. Procent.

	Drenge	Piger	I alt
10,0 og højere	12	15	14
8,0-9,9	25	28	26
7,0-7,9	15	12	14
6,0-6,9	13	12	12
4,0-5,9	19	18	18
0,0-3,9	12	11	12
Under 0,0	0	0	0
Uoplyst (ikke aflagt prøve)	4	4	4
I alt	100	100	100
Procentgrundlag	1.344	1.738	3.082
Gennemsnit af seks karakterer	6,96	7,27	7,14

Anm.: Et simpelt gennemsnit af de opnåede karakterer i seks bundne prøver: mundtlig og skriftlig dansk, mundtlig engelsk, matematisk problemløsning og færdighed samt fysik/kemi.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

For den del af de unge, som på interviewtidspunktet (foråret 2011), gik i 9. klasse, er deres karakterer ved folkeskolens afgangsprøve (FSA) i maj/juni 2011 koblet på deres survey-svar. I tabel 7.4 vises, hvordan et gennemsnit af seks karakterer i bundne prøver er for disse unge. Prøverne er i princippet obligatoriske, men i særlige tilfælde kan der ske fritagelse for prøveaflæggelse. 3,7 pct. af de unge aflagde ikke prøve. Ifølge Undervisningsministeriets opgørelse (UNI-C Statistik & Analyse, 2012b) var deltagelsen i bundne prøvefag 98,5 pct. Her indgår dog ikke elever i specialklasser, som må antages at have langt lavere deltagelse. Som det fremgår af tabellen, ligger pigernes gennemsnit 0,3 karakterpoint over drengenes. Det skyldes navnlig, at en større andel af pigerne (43 pct.) har et højt gennemsnit på 8,0 eller derover end drengene, hvor andelen er 37 pct. Sammenlignes dette resultat med det ovenstående om den unges

oplevelse af sig selv – rent skolefagligt – synes der således at være en tendens til, at drenge lettere end piger når frem til, at de fagligt set klarer sig "meget godt".

SKOLETRIVSEL

De unge blev også spurgt om deres trivsel i skolen. De skulle tage stilling til, om de inden for det sidste år havde haft nogen af en række problemer. Af de enkelte problemer har "koncentrationsbesvær i timerne" klart den største udbredelse. Halvdelen af de unge, og lidt flere piger end drenge, peger på dette problem. Det skal nævnes, at andelen er størst (62 pct.) blandt de piger, som går i 8. klasse, se tabel 7.5.

TABEL 7.5

Andelen af 15-årige i BFU 2011, der har problemer i skolen, særskilt for klassetrin og køn. Procent.

	8. klasse		9. klasse		Alle 15-årige
	Drenge	Piger	Drenge	Piger	
Har haft svært ved at koncentrere sig i timerne	52	62	45	51	50
Har pjækket fra undervisningen (fra nogle få timer til flere dage i træk)	29	33	31	31	30
Har haft konflikter med kammeraterne	22	39	16	31	25
Har haft konflikter med lærere	25	30	18	16	19
Har i nogen tid været ked af det og holdt sig for sig selv	16	42	12	29	22
Er blevet mobbet inden for det seneste halve år (besvarelse som 15-årig)	10	19	7	8	8
Er blevet mobbet inden for det seneste halve år (besvarelse som 11-årig, dvs. i 4.-5. klasse)	19	23	13	13	15
Procentgrundlag	745	264	1.344	1.737	4.321

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

En opgørelse (UNI-C Statistik & Analyse, 2012a), der dækker 89 pct. af alle landets folkeskoler, angiver det samlede elevfravær i skoleåret 2010/11 til godt 6 pct., svarende til, at en elev på årsbasis er fraværende i 12 dage. Det er ens for drenge og piger. Det ulovlige fravær (som ikke skyldes sygdom eller fravær med tilladelse) tegner sig for 0,9 pct. (eller ca. 2 dage pr. elev), og det forekommer på landsplan blandt 35 pct. af eleverne. Fra 7. klasse udgør det imidlertid et stigende problem, som kulminerer i 10. klasse, hvor det når op på 2,4 pct. (ca. 5 dage pr. elev). På dette klassetrin er det halvdelen af eleverne, der har haft ulovligt fravær, som for dem udgør gennemsnitligt 10 dage. Ifølge vor egen undersøgelse er "pjækkeri fra timerne" et ganske udbredt problem, som ca. 30 pct. af

samtlige 15-årige har gjort egne erfaringer med inden for det sidste års tid. UNI-C har ikke angivet de præcise tal for 8. og 9. klassetrin, men de ligger formentlig kun lidt over vores. Forskellen kan eventuelt skyldes en forskellig opgørelsesmetode. De officielle tal bygger på skolens indberetning, mens vore tal baseres på de unges egne svar, en vis tilbageholdenhed med hensyn til at vedstå at have pjækket fra timerne er derfor ikke utænkelig. Problemet er, som tabel 7.5 viser, nogenlunde lige udbredt blandt de 15-årige på 8. og 9. klassetrin, ligesom der ikke er nævneværdig forskel mellem drenges og pigers pjækkefrekvens.

Der er endvidere spurgt til konflikter med både kammerater og lærere. I forhold til lærerne har drenge og piger nogenlunde lige hyppigt oplevet et konfliktfyldt samvær. For de unge, som går i 8. klasse, er hyppigheden større end for de unge i 9. klasse. Det bemærkes, at 30 pct. af pigerne i 8. klasse har oplevet konflikter med deres lærere i det sidste år. For alle 15-årige under ét har 19 pct. oplevet konflikter med lærerne.

I forhold til kammeraterne har en markant højere andel af pigerne (32 pct.) end af drengene (18 pct.) oplevet konflikter i det seneste år. Igen skiller piger i 8. klasse sig ud på en negativ måde, idet de har den højeste andel (39 pct.) med kammeratkonflikter.

Endelig angiver 22 pct. af samtlige 15-årige i undersøgelsen, at de i det sidste år i nogen tid har været "kede af det og holdt sig for sig selv". Dette problem gør sig gældende for 13 pct. af drengene, men hele 30 pct. af pigerne. Endnu en gang er det piger i 8. klasse, som hyppigst (42 pct.) rapporterer problemet. Der kan være mange grunde til, at unge er kede af det og isolerer sig. Det kan være for at beskytte sig mod omgivelserne, som man ikke føler vil en det godt. Eller den unge kan være udstødt, lukket ude fra fællesskabet. Det vil vi ofte kalde mobning. 8 pct. af de 15-årige svarer, at de inden for det seneste halve år er blevet mobbet. Langt de fleste af dem angiver, at det er sket flere gange i perioden. Set i forhold til 4 år forinden, da de som 11-årige også blev interviewet til undersøgelsen, er det dog et fald. Den gang svarede 15 pct., at de var blevet mobbet inden for det seneste halve år. Drenge og piger i 9. klasse (altså dem, der i sin tid startede rettidigt i skolen) angiver den samme mobbefrekvens, hvorimod der er en klar forskel mellem de drenge og piger, som går i 8. klasse. Drengene ligger nogenlunde på niveau med eleverne i 9. klasse, hvorimod pigerne i 8. klasse angiver mere end den dobbelte mobbefrekvens i forhold til pigerne i 9. klasse.

Det er nu som 4 år forinden, hvor de unge gik i 4.-5. klasse, i skolen, at de fleste bliver mobbet. Det kan bl.a. skyldes, at skolen er et socialt miljø, der vanskeligt lader sig fravælge. Et fravalg kan ske som en varig løsning, som forældrene står bag, i form af et egentligt skoleskift, eller som en mere spontan reaktion fra den unge selv ved blot at blive væk fra undervisningen (pjækkeri). Det er meget lettere at undgå de kammerater eller voksne, man ikke føler sig tilpas ved, hvis den unge er der frivilligt som i klubben eller blandt kammeraterne i fritiden. Derfor er der da også et særligt, samfundsmæssigt fokus på at bekæmpe mobning i de "tvungne miljøer" (skole og arbejdsplads).

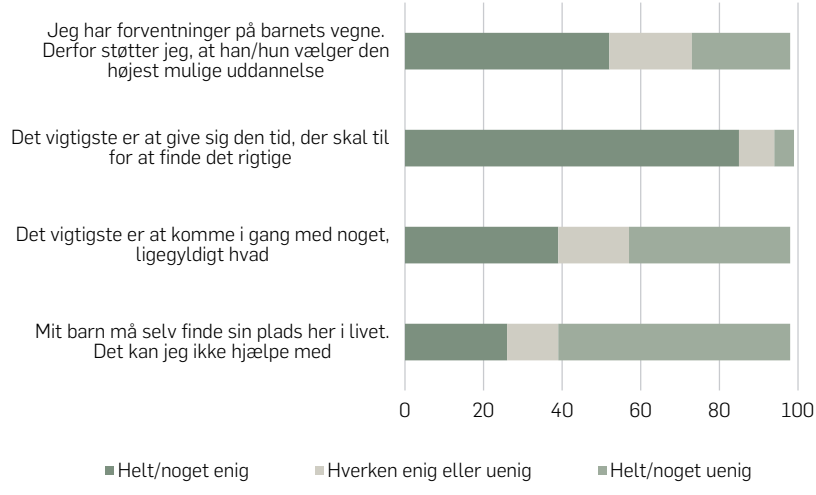
FORÆLDRENES AMBITIONER FOR DERES BØRN

Via forældrenes opdragelsespraksis er de unge gennem deres opvækst blevet udsat for en mangfoldighed af signaler om, hvad der er rigtigt og forkert at gøre og mene. Måske tror forældrene, at de har forholdt sig neutralt til mange emner, fordi de ikke ønsker at pådutte deres barn en bestemt opfattelse, men de unge ved som regel udmærket, hvad forældrene mener. Om det så kommer til at betyde, at de unge retter ind og gør, som deres forældre synes er bedst, det er en anden sag. Her skal i første omgang blot fremlægges nogle forældreholdninger til uddannelse, som blev afdækket i interviewet med de 15-åriges forældre.

Forældrene blev spurgt: "Er det vigtigt for dig, at dit barn klarer sig fagligt godt i skolen?" Det er næppe overraskende, at næsten alle benyttede et af de to ja-svar. 52 pct. svarede "Ja, i høj grad", mens 44 pct. benyttede det lidt svagere "Ja, i nogen grad". Når det betyder så meget for forældrene, at deres søn/datter klarer sig godt i skolen, er det nærliggende at kæde holdningen sammen med synet på uddannelse som vejen til en god indkomst og position i samfundet. "Er der efter din opfattelse en sammenhæng mellem den uddannelse, man har opnået, og den indkomst og position, man som voksen får i samfundet?", blev forældrene spurgt. 15 pct. svarede: "Ja, helt klart. Uddannelse er nøglen til en høj indkomst og position i samfundet". Desuden var der 62 pct., som valgte svaret: "Uddannelse betyder en del, men ikke alt". Lægges disse svarandele sammen, kan vi konstatere, at 3 ud af 4 forældre mener, at uddannelse er en hovedkilde til en god position og indkomst i voksenlivet. Kun et par procent er af den opfattelse, at uddannelse næsten ingen rolle spiller.

FIGUR 7.1

Forældre i BFU 2011, fordelt efter grad af enighed i udsagn om deres barns valg af uddannelse. Procent.

Kilde: SFI's undersøgelse af danske børn født i 1995.

Forældrenes syn på deres barns valg af uddannelse blev desuden undersøgt gennem fire udsagn, de kunne være enige eller uenige i. Som det fremgår af figur 7.1, lægger halvdelen af forældrene (52 pct.) ikke skjul på, at "De har forventninger på deres barns vegne og derfor støtter, at han/hun vælger det højest mulige uddannelsesniveau". I forlængelse heraf kan man forvente, at disse forældre vil gøre sig aktivt gældende, hvis de fornemmer, at deres søn/datter ikke af sig selv vælger et uddannelsesspor, som de mener, er det rigtige for barnet. Halvt så mange (25 pct.) er på den anden side uenig i udsagnet.

Et andet udsagn, "Barnet må selv finde sin vej og plads her i livet. Det kan jeg ikke hjælpe med", repræsenterer nærmest den diametralt modsatte holdning til barnets uddannelse. Derfor er det ikke overraskende, at vi finder den samme svarfordeling, blot med modsat fortegn.

Det har i en række år være et stærkt ønske fra erhvervsliv og politiske partier, at de unge skal skynde sig igennem uddannelsessystemet (ingen sabbat- eller fjumreår), så deres arbejdskraft kan blive stillet til rådighed på et arbejdsmarked, som snart bliver præget af en stor afvandring af de ældre generationer (Arbejdsmarkedskommissionen, 2009).

Muligvis er der i befolkningen en generel lydhørhed over for synspunktet, men når det kommer til en konkret stillingtagen, er der tilsyneladende andre argumenter, som vejer tungere. Således er hele 85 pct. af forældrene helt eller noget enige i, at "Det vigtigste er at give sig den tid, der skal til for at finde det rigtige". Den unge, som ikke er tilstrækkelig afklaret til at kunne vælge, skal hellere bruge noget tid på at finde sig selv end kaste sig hovedkuld ud i en uddannelse, som måske ikke er den rette, synes at være det, forældrene vil foretrække, når det gælder deres eget barn. Et år i 10. klasse til at modnes i og få mere greb om det faglige bliver så et fornuftigt råd set med forældrenes øjne.

Med det sidste udsagn, "Det vigtigste er at komme i gang med noget, ligegyldigt hvad", refereres helt tydeligt til den frygt, nogle forældre kan have for, at den unges lediggang skal blive roden til alt ondt. Cirka 40 pct. af forældrene erklærer sig enige i synspunktet, som på den anden side afvises af lige så mange. Igen afhænger den konkrete stillingtagen formentlig af, hvordan forældrene opfatter deres eget barns situation.

OPSUMMERING

De unge 15-årige er ved at afslutte et livsafsnit, hvor skolen har været det centrale omdrejningspunkt. Forude venter mere uddannelse, men ikke den samme uddannelse for alle unge. Tværtimod skal der vælges retning, et valg, der for de fleste skal vise sig at få afgørende indflydelse på, hvilken livsbane der bliver den enkelte til del. På tærskelen til det nye ser vi, at de unge, som alle er født inden for et interval på blot 1½ måned, vil påbegynde deres ungdomsuddannelse med et interval på 2 år mellem dem, der kommer først ind, og dem, der kommer sidst, fordi de startede sent i skolen, og fordi de kommer til at lægge vejen forbi 10. klasse.

Den fjerdedel af årgangen, som havde en sen skolestart, består først og fremmest af drenge. Der er relativt flere af dem, som går på en specialskole eller har modtaget støtteundervisning, end der er blandt de unge med rettidig skolestart. Der er også andre tegn på, at de unge, som fik en sen skolestart, har vanskeligheder at kæmpe mod. Mens de fleste er glade for at gå i skole, angiver 8 pct., at de ikke er det. Blandt piger i 8. klasse (dvs. med sen skolestart) er 12 pct. ikke glade for deres skole. Og når de unge bliver spurgt om, hvordan det går i skolen – rent fagligt – er der betydelig flere fra 8. klasse end fra 9. klasse, som godt er klar over, at de ikke klarer sig så godt.

Langt de fleste unge (90 pct.) udtrykker respekt og anerkendelse af deres lærere i de centrale fag, dansk og matematik. Og de fleste har haft én eller flere lærere, de var særlig glade for, men 11 pct. kan ikke komme i tanke om, at de har været glade for nogen af deres lærere. Hver femte ung har haft konflikter med lærere. Men især piger, der kom sent i skole, har med 30 pct. en høj andel med konfliktfyldt lærersamvær.

I forhold til kammeraterne har især pigerne (og igen især dem i 8. klasse) hyppigt oplevet konflikter. Det er også hyppigst pigerne, der giver udtryk for, at de i det sidste år har været kede af det og holdt sig for sig selv. Endelig er det især elever i 8. klasse, der har været udsat for mobning.

De unges forældre synes næsten alle (om end i lidt forskellig grad), at det er vigtigt, deres barn fagligt klarer sig godt i skolen, og de ser en sammenhæng mellem den uddannelse, man opnår, og den indkomst og position i samfundet, man som voksen har. Halvdelen af forældrene lægger da heller ikke skjul på, at de har forventninger på deres barns vegne, forventninger, der går på, at de støtter et valg af den højest mulige uddannelse til deres barn. Hvis det ikke lige går, som det helst skal, finder forældrene det vigtigere at tage sig den tid, der skal til for at finde det rigtige, end at kaste sig hovedkuld ud i noget, der måske ikke er den rette vej at gå. Når det bliver konkret og personligt, er forældrene således ikke så stærke tilhængere af det generelle politiske ønske om, at de unge straks skal gå i gang med en uddannelse og gøre den færdig i en fart.

LITTERATUR

Arbejdsmarkedskommissionen (2009): *Velfærd kræver arbejde. Endelig rapport.* København: Arbejdsmarkedskommisionen.

Espersen, L., M. Eiberg & D. Andersen (2011): *Veje til ungdomsuddannelse 2. Kvalitative interview med skoleledere, lærere, elever og UU-vejledere.* SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:40.

Kolodziejczyk, C. & H. Hummelgaard (2011): *Indvandreres og efterkommeres vej gennem de erhvervsfaglige uddannelser.* København: AKF.

Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010.* København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

Undervisningsministeriet (2010): *Tal, der taler 2009.* København: Undervisningsministeriet.

UNI-C Statistik & Analyse (2012a): *Elevfravær i folkeskolen 2010/2011*. København: UNI-C, 25-01-2012.
UNI-C Statistik & Analyse (2012b): *Grundskolekarakterer 9. klasse. Prøvetermin maj/juni 2011*. København: UNI-C, 17-02-2012.

UDDANNELSE EFTER GRUNDSKOLEN

DINES ANDERSEN OG PETER ROHDE SKOV

INDLEDNING

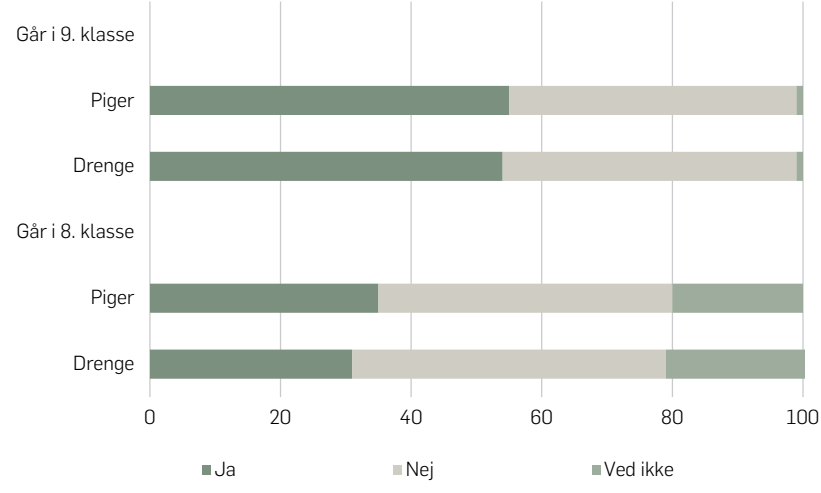
Efter grundskolen forventes de unge at fortsætte i en af de mange ungdomsuddannelser. Disse kan imidlertid samles i to hovedgrupper, de gymnasiale uddannelser (Stx, Hf, Hhx og Htx) og de erhvervsrettede uddannelser (EUD) på handelsskoler og tekniske skoler. Overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse kan foregå direkte efter 9. klasse eller med et lille ophold undervejs i 10. klasse. I dette kapitel ser vi først på, hvad der bestemmer, om de unge går direkte til en ungdomsuddannelse eller vælger at gå via 10. klasse. Dernæst ser vi på retningsvalget af ungdomsuddannelse, og hvad der bestemmer, om det bliver den gymnasiale eller den erhvervsrettede hovedgren, de unge vælger. For hovedparten af de unge, som beslutter sig for en gymnasial uddannelse, er denne kun det første skridt på vej mod en videregående uddannelse. Hvis man til sin tid vil ind på en sådan, er adgangsvejen i det store hele en gymnasial uddannelse. Det videregående perspektiv, som måtte ligge bag gymnasievalget, er dog ikke emnet for dette kapitel. Denne problemstilling behandles derimod i kapitel 9.

DIREKTE – ELLER VIA 10. KLASSE?

Hvis de unge lytter bare en lille smule til, hvad der bliver sagt om uddannelse ud over grundskoleniveauet, kan de ikke være det mindste i tvivl om, hvad der forventes af dem som generation. Uddannelse, uddannelse! Lyder det fra alle sider. At nøjes med 9 (eller 10) års uddannelse i grundskolen giver ikke en tilstrækkelig ballast til at kunne klare sig godt i fremtidens samfund. Spørgsmålet til de unge er altså ikke, om de vil fortsætte i en ungdomsuddannelse, men hvilken af de mange muligheder de vil vælge. Men først skal de tage stilling til, om vejen skal lægges omkring 10. klasse. De typiske argumenter til fordel for at tage et sidste år i 10. klasse før springet til en ungdomsuddannelse går på den unges manglende afklaring med hensyn til, hvilken ungdomsuddannelse der er den rette for vedkommende, hvilket dels kan hænge sammen med en usikkerhed omkring den faglige ballast til at møde udfordringerne i en påtænkt ungdomsuddannelse (er jeg dygtig nok til at komme i gymnasiet?), dels en generel umodenhed, som får den unge (ofte med stærk tilskyndelse fra forældrene) til at ønske sig et år mere til at blive klar til udfordringen. De fagligt stærke og modne elever har sjældent den slags overvejelser og ser mere 10. klasse som et spildår uden egentlig faglig progression, der i høj grad er helliget vejledning og brobygning for de af deres kammerater, som ikke umiddelbart er klar til at gå videre (Espersen, Eiberg & Andersen, 2011) – en lidt nedladende holdning, som egentlig bare udtrykker, at disse unge har forstået, at 10. klasse er et tilbud til nogle andre end dem selv. Ganske mange unge vælger at tage det 10. skoleår på en efterskole, hvor de får nogle helt andre oplevelser ved på døgnbasis at leve i et miljø med andre unge langt væk hjemmefra. Tilbage i tiden var efterskolen navnlig en mulighed for landboungdommen, som i landsbyskolen havde fået et meget utilstrækkeligt skoletilbud. I dag fungerer efterskolens 10. klasse i stigende grad som et skridt på vejen mod en gymnasial ungdomsuddannelse (Danmarks Statistik, 1999). Dermed har 10. klasse for nogle af dens brugere fået præg af et pause-/sabbatår, der benyttes til at søge oplevelser i på samme måde som dannelsesrejsen.

FIGUR 8.1

Unge i BFU 2011, fordelt efter overvejelser om at tage 10. klasse med før overgang til ungdomsuddannelse, særskilt for nuværende klassetrin og køn. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

De unge blev spurgt, om de ville tage 10. klasse med, før de gik ud af (folke)skolen. Som der fremgår af figur 8.1, er der en klar forskel i svarfordelingen, alt efter den unges nuværende klassetrin. De, som på interviewtidspunktet (foråret 2011) gik i 9. klasse, havde lige indgivet deres optagelsesansøgning til næste års uddannelse og kunne derfor svare ret præcist på, hvad de ville. Uden kønsforskel valgte ca. 55 pct. at tage et år i 10. klasse, mens de øvrige 45 pct. ville gå direkte til en ungdomsuddannelse.

For de unge, som gik i 8. klasse (de, der i sin tid var startet sent i skolen), var der endnu tid at løbe på, før valget skulle træffes. Hver femte var da også i tvivl. Det er imidlertid interessant, at andelen, som tilkendegav, at de ikke ville tage et år i 10. klasse, også her var ca. 45 pct. At gå direkte fra 9. klasse til en ungdomsuddannelse er reelt det samme som at vælge en gymnasial uddannelse. Derfor tyder tallene på, at (langt de fleste af) de unge, som i 9. klasse ender med at beslutte sig for en gymnasial uddannelse, der skal påbegyndes straks efter 9. klasse, allerede i 8. klasse ved, at det er den vej de vil gå.

Sammenholdes de 55 pct. af unge fra 9. klasse, som vil tage et år i 10. klasse, med de ca. 33 pct. af unge fra 8. klasse, som vil tage 10. klasse med, og lægges hertil de godt 20 pct. tvivlere, tyder det på, at uvisheden om, hvad der skal ske efter 9. klasse, navnlig gør sig gældende blandt de unge, som næppe ser sig selv på en gymnasial uddannelse. Det er i grunden ikke så mærkeligt. Valget af en gymnasial uddannelse er nemlig samtidig et valg af 3 års henstand med det egentlige, erhvervsrettede uddannelsesvalg – det, der følger efter gymnasiet. For de unge, hvis evner rækker til en gymnasial uddannelse, er det nemt at træffe det valg, som reelt ikke er noget valg af uddannelse (men af henstand med valget). For de unge, som må se i øjnene, at deres egentlige uddannelse starter senest et år efter afslutningen af 9. klasse, er valget derimod en anderledes alvorlig sag, som tilmed spænder langt videre – fra tømrer til kosmetolog eller fra kok til datatekniker – end spændvidden i de gymnasiale uddannelser er udtryk for.

VALGET AF UNGDOMSUDDANNELSE

Ud over at forholde sig til det helt nære – skal jeg tage et år i 10. klasse? – blev de unge også spurgt om, hvad de derefter ville gå i gang med efter folkeskolens 9./10. klasse. Helt som ventet er der forskel på svarene, alt efter om det er unge i 8. eller 9. klasse, der har svaret. Desuden er der forskel på drenges og pigers tanker om og valg af uddannelse.

Når vi ser på procentandelene, som er angivet i tabel 8.1, skal det erindres, at 9. klasse refererer til den del af årgangens unge, som kom rettidigt i skole og derfor på interviewdagen gik i 9. klasse. Disse unge går i klasse med de sene skolestartere fra årgangen før, og som derfor ikke er med i undersøgelsen. De sent startede fra årgang 1995 er dem, der på interviewdagen gik i 8. klasse. Når undersøgelsens tal sammenlignes med den officielle uddannelsesstatistik, skal det endvidere huskes, at undersøgelsens resultater er behæftet med den usikkerhed, som følger af et bortfald, der har en vis skævhed. Unge med det, vi samlet kan kalde en svag baggrund, er underrepræsenterede i datamaterialet.

Hele 72 pct. af de unge fra 9. klasse svarede, at de i fremtiden så sig selv i færd med en gymnasial uddannelse. Det er en del flere end de 55 pct., som ville gå videre direkte fra 9. klasse. Helt i overensstemmelse med det, den officielle uddannelsesstatistik viser, er der altså en del af de unge, som vælger vejen over 10. klasse (på efterskole eller en almindelig folkeskole), der sigter mod at fortsætte i en gymnasial uddannelse. Blandt

de sent startede i 8. klasse er der noget færre (50 pct.), som angiver, at de sigter mod en gymnasial ungdomsuddannelse. For hele årgangen under ét bliver andelen, som vil i gymnasiet, på 66 pct. Ifølge Undervisningsministeriets profilmodel vil 60 pct. af en ungdomsårgang efter grundskolen begynde på en gymnasial uddannelse, ca. 37 pct. på en erhvervsuddannelse, og ca. 3 pct. vil ikke begynde på nogen uddannelse (Undervisningsministeriet, 2010). Den højere gymnasiefrekvens i vores materiale er forventelig, idet den lidt skæve fordeling af bortfaldet i BFU navnlig vil reducere andelen af unge, der ikke fortsætter i en gymnasial uddannelse.

TABEL 8.1

Unge i BFU 2011, fordelt efter valg af uddannelse efter 9./10. klasse, særskilt for aktuelt klassetrin og køn. Procent.

Hvad skal der ske efter folkeskolen?	8. klasse		9. klasse			
	Drenge	Piger	Drenge	Piger	8. klasse	9. klasse
Erhvervsudd. (EUD)	35	29	23	14	33	18
Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)	48	55	67	75	50	72
Anden uddannelse.[1]	3	2	2	3	3	3
Arbejde, sabbat	5	5	4	4	5	4
Ved ikke	8	10	4	4	9	4
I alt	100	100	100	100	100	100
Procentgrundlag	744	264	1.342	1.735	1.008	3.077

1. Herunder erhvervs- eller stillingsbetegnelser, som ikke er en uddannelse (fx musiker).

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Søgemønsteret, som fremgår af tabel 8.1, viser en klar kønsforskel. Piger søger i højere grad mod en gymnasial uddannelse, end drenge gør. Omvendt er piger relativt sparsomt repræsenteret i erhvervsuddannelserne. Her optræder drenge med klart højere andele.

HVAD AFGØR DE UNGES VALG?

I kapitel 7 blev de unges situation i forhold til skole og uddannelse beskrevet. Der blev fremsat nogle betragtninger over, hvordan de forskellige forhold spiller sammen, men ikke præsenteret nogen egentlig analyse heraf. Det er til gengæld opgaven i dette kapitel, hvor en stor del af de faktorer, som er nævnt i kapitel 7, inddrages i en samlet analyse af, hvad der bestemmer de unges valg af et år i 10. klasse. Analysen omfatter kun de unge, som på interviewdagen i foråret 2011 gik i 9. klasse. De dækker som tidligere nævnt ikke en hel skoleårgang, idet årets 9. klasser også

rummer en del unge fra fødselsårgangen før, som havde en sen skolestart. Det er unge, som på en række områder er lidt vanskeligere stillet end de unge, der er med i analysen.

Analysen benytter en logistisk regressionsmodel, der rummer en række karakteristika ved de unge, som vi har valgt at lade indgå i modellen, fordi de antages at kunne have betydning for udfaldet af deres valg: Skal de tage 10. klasse med – eller lade være. I modellen beregnes under forskellige betingelser sandsynligheden for et givet udfald, og resultaterne foreligger som odds ratios. Et resultat kan fx være, at det er mere sandsynligt, at en ung med veluddannede forældre fravælger 10. klasse (og går direkte til gymnasiet efter 9. klasse), end det er, at den unge med forældre uden uddannelse gør det samme. Odds ratio for fravalget af 10. klasse vil i dette tilfælde være større end 1 for gruppen af unge med veluddannede forældre.

I analysen indgår den unges køn, familietype (enlig forælder eller kernefamilie), om moren var meget ung, da barnet blev født, forældrenes uddannelsesniveau (i 2011) og familiens indkomstniveau (i 2009) samt nogle mål for relationen mellem forældre og barn: forældrenes indsigt i den unges liv, den sociale og kulturelle overførsel til næste generation samt forældrenes ambitioner på barnets vegne. Desuden indgår den unges sundhed og helbredssituation (langvarig sygdom/handikap og selvoplevet helbred), BMI og livstilfredshed. Vedrørende en eventuel indflydelse fra den unges fritidsinteresser på uddannelsesvalget inddrages oplysninger om, hvorvidt den unge jævnligt læser bøger i fritiden og dyrker foreningssport. Der er desuden data om psykosociale forhold: den unges score på den samlede SDQ-skala samt på de korte "Big Five"-skalaer (til måling af udadvendthed, tillidsfuldhed, samvittighedsfuldhed, fantasifuldhed og ængstelighed). Der inddrages endvidere mål for den unges orientering mod fremtiden og nutiden samt scoren på en kognitiv test. Selvom valget af et år i 10. klasse blev foretaget, nogle måneder før eleverne gik op til folkeskolens afgangsprøver, og de konkrete resultater heraf derfor ikke kunne indgå i deres overvejelser forud for valget, har vi alligevel valgt at lade eksamensresultatet ved FSA indgå i analysen. De opnåede karakterer i de seks bundne fag (mundtlig og skriftlig dansk, mundtlig engelsk, matematisk færdighed og problemløsning, fysik/kemi) ved FSA i 9. klasse er samlet i et simpelt gennemsnit

Endelig er der gjort brug af en række data om den unges skolegang: skoletypen (folkeskole/privatskole), specialundervisning (støtteun-

dervisning i nogle af timerne), oplevet lærerkvalitet, skoleglæde, konflikter i skolen, mobning, pjækkeri og den unges egen opfattelse af sit faglige niveau.

Den meget omfattende analyse viser, at en række forhold øger sandsynligheden for, at den unge efter 9. klasse har valgt at tage et år i 10. klasse, før vedkommende går videre til en ungdomsuddannelse eller vælger (for en tid) at droppe helt ud af uddannelse.

Helt centralt står det skolefaglige niveau, som dels er målt så objektivt, som det nu kan blive ved et gennemsnit af seks karakterer i bundne prøver ved FSA, dels ved den unges egen subjektive opfattelse af, hvordan det rent fagligt går i skolen. Hvis det opnåede gennemsnit stiger med et karakterpoint, mindskes sandsynligheden for, at den unge har valgt at tage et år i 10. klasse med 20-25 pct. Og stiger det med to point, mindskes sandsynligheden yderligere. Desuden spiller den unges opfattelse af sit eget faglige niveau en selvstændig rolle. Det er ikke så sandsynligt, at unge, som mener, at de klarer sig "meget godt" og altså hører hjemme i den bedste kategori, vil have valgt et år i 10. klasse. Analysen viser, at de andre unge (dem, der klarer sig "godt", "nogenlunde" eller "ikke så godt") har ca. 65 pct. højere sandsynlighed for at have valgt et år i 10. klasse sammenlignet med unge i den bedste gruppe. Det er med andre ord de fagligt stærke elever, som fravælger et år i 10. klasse.

En samlet oversigt over analysens resultater er vist i den første af tre bilagstabeller til dette kapitel (Bilagstabel B8.1), mens en grafisk model af analysens resultater er vist i figur 8.2. I modellen er en lang række af forklarende forhold grupperet, så det klarere fremgår, hvilke typer af årsager der findes til valget af et år i 10. klasse. Nogle forhold er anført i parentes. De har med de parametre, som indgår i analysen, ingen signifikant betydning, men er medtaget for at vise bredden i de faktorer, som er med. Hvis flere potentielt forklarende parametre er indbyrdes overlappende, vil de typisk måtte "deles om" den forklaringskraft, som udgår fra det forhold, disse parametre er indikator for. I nogle tilfælde kan det vise sig ved, at stort set hele forklaringskraften lokaliseres til den ene parameter, mens de øvrige fremtræder som betydningsløse. Dette kan dog ændres, hvis forholdet med stor forklaringskraft udelades af analysen.

Der er uden tvivl en sammenhæng mellem de to indikatorer for skolefaglighed. Havde vi måttet undvære den ene (fx karaktererne fra FSA), hvilket som nævnt faktisk var situationen for de unge, da de i marts måned (2-3 måneder, før de gik til FSA) skulle foretage deres valg,

ville det have flyttet en del af denne faktors forklaringskraft over på den tilbageværende, som så ville have fremtrådt endnu mere betydningsfuld. For at efterprøve denne antagelse har vi gennemført præcis den samme analyse, blot uden at inddrage karaktergennemsnittet ved FSA. Når karaktererne ikke er med, øges betydningen af den unges egen vurdering af sit faglige niveau betragteligt (unge, som ikke placerer sig selv i den bedste kategori, har nu en sandsynlighed for at vælge 10. klasse, der er 2-3 gange højere end sandsynligheden blandt unge i den fagligt bedste kategori). En anden indikator, som ser ud til at få signifikant betydning for valget, når karaktererne ikke inddrages i analysen, er resultatet af den kognitive test. Det giver god mening, idet kognitive færdigheder må opfattes som en forudsætning for at gøre fremskridt og opnå gode karakterer i skolen.

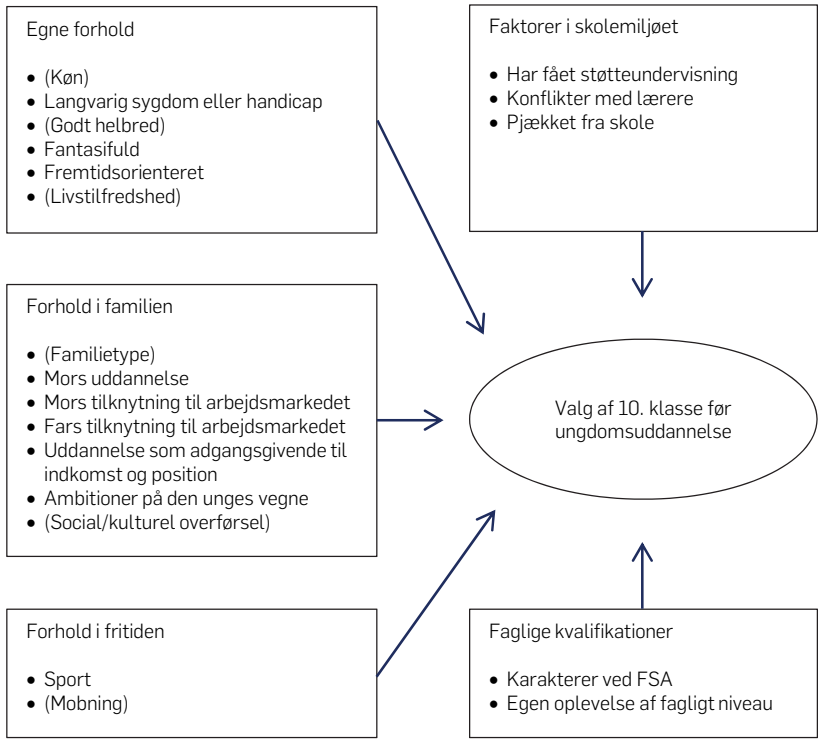
Det forhold, at den unge varigt eller i en periode af sit skoleliv har modtaget specialundervisning (eller som formuleret i denne undersøgelse: støtteundervisning i nogle eller alle timer), er en indikation af erkendte vanskeligheder, som naturligt placerer den unge noget nede på den faglige rangstige. Hvis den unge har modtaget støtteundervisning, er sandsynligheden for at have valgt et år i 10. klasse da også dobbelt så høj som blandt unge uden støtteundervisning. Og når karaktererne holdes ude af analysen, øges betydningen af oplysningen om at have fået støtteundervisning. Alt i alt er det således netop forhold, der fortæller noget om forudsætningerne for at klare sig godt i skolen eller om selve udbyttet af undervisningen, der tager over og vinder ekstra forklaringskraft, når analysen ikke inkluderer selve karaktererne.

Vanskeligheder i skolen kan også vise sig ved, at den unge roder sig ud i konflikter med lærerne eller simpelthen bliver væk fra undervisningen. Unge, der har pjækket fra timerne eller har haft konflikter med lærerne, har en ringere sandsynlighed for at vælge et år i 10. klasse end unge, der ikke har den slags vanskeligheder. Det kan enten betyde, at de er på vej helt ud af uddannelse, eller at de vil gå direkte til en ungdomsuddannelse efter 9. klasse.

Det er karakteristisk, at det er vanskeligheder, som knytter sig i forhold til det skolemæssige, der påvirker den unges til- eller fravalg af 10. klasse. Konflikter i forhold til kammeraterne, herunder at være blevet mobbet, har derimod ingen selvstændig statistisk betydning i denne sammenhæng.

FIGUR 8.2

Forhold, der har betydning for unges valg af 10. klasse.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Sygdom og dårligt helbred er ligeledes et af de forhold, som forringer den unges chancer for at gå glat igennem uddannelsessystemet. Således har unge med en langvarig sygdom eller et handikap ca. 33 pct. større sandsynlighed for at have valgt et år i 10. klasse, før der gås videre. Umiddelbart kan det forekommer overraskende, at sygdom og handikap "kun" øger sandsynligheden med en tredjedel. Det kan skyldes, at kategorien dækker over såvel alvorlige som lettere vanskeligheder, fx astmatiske lidelser, som ikke nødvendigvis hæmmer den pågældende i at udfolde sig "normalt" til daglig, og dermed heller ikke nødvendigvis udgør en vanskelighed i forhold til skolegang og læring.

En række personlige egenskaber eller karaktertræk er inddraget i analysen, der imidlertid kun udpeger få af disse som medansvarlige for

beslutningen om at vælge et år i 10. klasse. Det at være fantasifuld (have god fantasi og være kunstnerisk anlagt) øger sandsynligheden for at vælge 10. klasse til med ca. 7 pct., mens det at være orienteret mod fremtiden (dvs. at overholde aftaler, lægge planer og sikre deres overholdelse, kunne sige nej til fristelser) formindsker sandsynligheden for at tilvælge 10. klasse med samme styrke (ca. 7 pct.).

Det skal endvidere nævnes, at de subjektive mål for et godt helbred og tilfredshed med livet ifølge analysen ikke spiller nogen rolle for, om den unge har valgt at tage et år i 10. klasse.

Begrebet social arv har i en årrække været flittigt brugt i forskellige betydninger (Hansen, 2011). Når vi anvender begrebet, tænker vi på de forskelle, der eksisterer mellem børn fra forskellige lag i samfundet. Den sociale arv virker bl.a. på den måde, at børn, hvis forældre selv uddannelsesmæssigt og erhvervsmæssigt er placeret i samfundets øvre lag, har en større sandsynlighed for at opnå en placering på samme niveau, set i forhold til børn af forældre, der er placeret længere nede i samfundshierarkiet (Hansen, 1995). Undersøgelsen støtter teorien om social arv, idet sandsynligheden for, at den unge har valgt et år i 10. klasse, er omkring 30-35 pct. højere, hvis faren selv har en erhvervsuddannelse (som sin højeste uddannelse), og hvis moren har en mellemlang videregående uddannelse, end hvis forælderen alene havde en grundskoleuddannelse. Har forældrene lange videregående uddannelser, er sandsynligheden for, at den unge har valgt et år i 10. klasse til gengæld ca. 20 pct. mindre. Umiddelbart kan det se ud, som om de to delresultater taler imod hinanden. Men hvis man opfatter uddannelsessystemet som opdelt i to grene, en praktisk betonet gren med erhvervsuddannelser og en teoretisk gren med gymnasiale uddannelser, der efterfølges af videregående uddannelser, opløses modstriden. For et barn af ufaglærte forældre vil det være et realistisk mål for social opstigning at sigte mod en faglig erhvervsuddannelse. Et år i 10. klasse og derefter optagelse på en erhvervsuddannelse er i så fald den rette vej at gå. For den unge fra et hjem med akademisk uddannede forældre vil målet at fastholde den sociale placering pege på en gymnasial uddannelse som et første skridt i den rigtige retning. Hvis evnerne ellers rækker til det, vil det være hensigtsmæssigt at gå direkte fra 9. klasse til gymnasiet, dvs. at fravælge et år i 10. klasse. Hvor 10. klasse for den praktisk orienterede unge må opfattes som et godt skridt på vejen til en EUD, vil den bogligt orienterede unge,

der stræber efter lang videregående uddannelse, se 10. klasse som et overflødigt skridt til siden, der ikke giver uddannelsesplanen fremdrift.

Undersøgelsen rummer også nogle indikatorer for forældrenes syn på uddannelse og deres ambitioner på barnets vegne. Hvis forældrene mener, at det er "meget vigtigt", at deres barn klarer sig godt i skolen, så er det mindre sandsynligt (ca. 25 pct.), at den unge har valgt et år i 10. klasse, og hvis forældrene har den opfattelse, at uddannelse har afgørende betydning for ens indkomst og position i samfundet som voksen, så er det ligeledes mindre sandsynligt (25 pct.), at den unge har valgt at tage et år i 10. klasse.

Endelig indgår nogle indikatorer på den unges interesser i fritiden i analysen. Visse efterskoler bruger således meget bevidst interesse for sport i deres markedsføring, hvilket må tolkes som udtryk for, at denne interesse opfattes som drivkraft blandt nogle unges valg af uddannelsesaktivitet efter grundskolen. Analysen viser, at fritidsinteresserne i det store og hele ikke spiller nogen væsentlig rolle for, om den unge vælger at tage et år i 10. klasse. Dog ses det, at unge, der i fritiden dyrker sport, med ca. 25 pct. større sandsynlighed end unge, der ikke gør det, vil have valgt et år i 10. klasse. Indikatoren for at læse bøger i fritiden viser derimod ingen sammenhæng med valget af et år i 10. klasse.

Opsummerende viser analysen således, at det springende punkt i spørgsmålet, om den unge skal tage et år i 10. klasse, er det skolefaglige niveau. Jo lavere det er, jo mere taler det for, at man tager det 10. år med. Andre forhold kan på forskellig vis modificere denne sammenhæng. Det ses fx i forbindelse med varig sygdom/handikap, som alt andet lige øger sandsynligheden for et år i 10. klasse, nogle personlige egenskaber (fantasifuldhed og graden af orientering mod fremtiden), forældrenes uddannelsesmæssige baggrund (den sociale arv) og interessen for at dyrke sport i fritiden.

DEN BOGLIGE ELLER DEN PRAKTISKE VEJ

Grundskolen består af de første, obligatoriske ni klassetrin.[22] Den frivillige 10. klasse er et overbygningsår, som dog ikke regnes for en del af

22. Efter at børnehaveklassen er blevet gjort obligatorisk som 0. klasse, er der nu 10 års undervisningspligt i Danmark.

ungdomsuddannelserne. Det er nærmest at betragte som en trædesten, som nogle unge benytter for at komme videre på deres færd inden for en af de to hovedgrene, som ungdomsuddannelserne består af. Den ene gren udgøres af de gymnasiale uddannelser (Stx, Hhx, Htx og Hf), der navnlig for det almene gymnasiums (Stx) vedkommende må ses som en fortsættelse af skolegangen med en studentereksamen som slutmålet. Den giver studiekompetence, men ikke erhvervskompetence. Det andet hovedspor udgøres af erhvervsuddannelserne (EUD), der også benævnes "vekseluddannelser", fordi eleverne veksler mellem perioder med skoleundervisning på en handels- eller teknisk skole og praktikperioder i en virksomhed. Med sin stærke tilknytning til erhvervslivet og de faglige organisationer repræsenterer EUD en anderledes, praktisk betonet form for uddannelse end skoleuddannelserne (grundskole og gymnasium). Den giver erhvervskompetence, men i princippet ikke studiekompetence.[23] Selvom det er muligt at begynde på en erhvervsuddannelse direkte efter 9. klasse, vælger de fleste først at gøre det efter 10. klasse, som derfor med vejledning og brobygningsforløb får karakter af en spæd start på den unges erhvervsuddannelse. I hvert fald for den halvdel af de unge i 10. klasse, som ender med at gå den vej. Den anden halvdel fortsætter efter 10. klasse i en gymnasial uddannelse.

Som det også fremgik af tabel 8.1, findes der andre uddannelsesmuligheder for unge end dem, der er indeholdt i de to hovedspor. Det drejer sig i hovedsagen om individuelt tilrettelagte forløb for unge, der selv efter 10. klasse endnu ikke er parate til at starte i en ordinær ungdomsuddannelse eller ikke lige passer ind på en af dem. Tilbud til disse unge er fx erhvervsgrunduddannelsen (EGU), produktionsskolerne og ungdomsuddannelser for unge med særlige behov. Antalsmæssigt fylder de imidlertid så lidt, at der i denne undersøgelse ikke kan gennemføres særlige analyser for disse grupper. I det følgende vil vi derfor indskrænke os til at se på, hvad der karakteriserer de unge fra 9. klasse, som angiver,

23. Erhvervsuddannelsernes ensidige retning mod erhvervsmæssig beskæftigelse er blevet opfattet som en "blindgyde" i forhold til adgangen til de videregående uddannelser. Dette skulle være en medvirkende årsag til disse uddannelsers lavere prestige i de unges øjne sammenlignet med de gymnasiale uddannelser, hvilket igen skulle understøtte tendensen til, at stadig flere i en årgang vælger en gymnasial uddannelse frem for en erhvervsfaglig. For at bryde dette mønster tilbydes som forsøg på visse erhvervsuddannelser undervisning i udvalgte fag på samme niveau som gymnasieundervisningen i disse fag. De erhvervsskoleelever, som vælger denne mulighed, bliver erhvervsstudenter (Eux), og de får på samme tid en traditionel erhvervsuddannelse og kvalificerer sig til optagelse på visse videregående uddannelser.

at de vil fortsætte i en ungdomsuddannelse på et af de to hovedspor, det gymnasiale spor eller EUD-sporet. Inden for det gymnasiale spor vil der således ikke blive skelnet mellem retningerne, ligesom der ikke vil blive skelnet mellem unge, der på EUD vil benytte indgangen "bygge og anlæg", og unge, der går ind gennem "merkantil"-porten eller "sundhed, omsorg, pædagogik". Datamaterialet tillader sådanne detailanalyser, men de undlades i denne sammenhæng.

ET VALG, DER RÆKKER LÆNGERE FREM

I det følgende analyserer vi dels, hvad der er af betydning for at vælge en gymnasial uddannelse frem for andre uddannelser, dels hvad der er af betydning for at vælge en erhvervsrettet uddannelse frem for andre uddannelser. Til dette formål laver vi to analysemodeller, der begge er baseret på den tidligere omtalte logistiske regression.

Analysen af, hvad der har betydning for valget mellem fortsat skolegang i den gymnasiale gren af ungdomsuddannelserne og en erhvervsrettet uddannelse på en handels- eller teknisk skole, peger i nogen grad på de samme parametre, som var udslaggivende i spørgsmålet om at tage et år i 10. klasse, men også på markante forskelle.

Den første markante forskel består i, at den unges køn sætter sit klare aftryk på valget. Det var ikke tilfældet med hensyn til 10. klasse. Gymnasiet er i dag blevet lidt af en pigeuddannelse, idet sandsynligheden for, at valget falder ud til fordel for en gymnasial uddannelse, er ca. 60 pct. større, hvis det er en pige, der vælger, frem for hvis det er en dreng. Omvendt er der ca. 60 pct. lavere sandsynlighed for, at pigen vælger EUD, end sandsynligheden for, at drengen vælger EUD. Dette kan dels være en følge af, at gymnasiet isoleret set har stærkere appel til piger, men det kan også skyldes det kønsopdelte arbejdsmarked, som uddannelserne peger frem mod, hvor en række håndværksuddannelser på EUD navnlig appellerer til drenge. Det skolefaglige niveau, her målt ved karaktergennemsnittet for seks bundne prøver ved FSA, spiller en stor rolle. Stiger gennemsnittet med et helt karakterpoint, vil det således øge sandsynligheden for at vælge den boglige (gymnasiale) vej med ca. 40 pct. Omvendt sænker det sandsynligheden for at vælge en praktisk EUD med ca. 40 pct., når gennemsnittet stiger med et helt karakterpoint.

Som det var tilfældet med 10. klasse-valget er det også her af selvstændig betydning, hvordan den unges egen opfattelse af sit faglige niveau er. Men i dette tilfælde går skellet mellem på den ene side de unge,

som rent fagligt ligger i top eller i midten, og på den anden side de unge, som har en relativt svag tiltro til eget fagligt niveau (dem, der svarer, at det går "nogenlunde" eller "ikke så godt"). De fagligt svage unge har en halvt så stor sandsynlighed for at vælge den boglige vej og en stærkt forøget sandsynlighed for at vælge en praktisk uddannelse på EUD. Lidt forenklet kan man udlægge det sådan, at det gymnasiale spor, som op mod to tredjedele af de unge vælger, er gået fra at være en ungdomsuddannelse for eliten til at være en masseuddannelse, som ikke bare er tilgængelig for de unge, der fagligt ligger i top og klarer sig "meget godt" i grundskolen, men også tager imod de mindre egnede, den store midtergruppe, som klarer sig "godt". En del af disse unge lægger dog vejen omkring 10. klasse for der at blive mere klare på sig selv og bedre rustede til at møde de faglige udfordringer i gymnasiet.

Spørgsmålet om, hvorvidt den unge i sit skoleforløb har modtaget støtteundervisning, viser som ventet en sammenhæng med uddannelsesvalget, idet sandsynligheden for at vælge en gymnasial uddannelse er ca. 40 pct. mindre, når der er givet støtteundervisning (undersøgelsens formulering af det, der normalt ville blive kaldt specialundervisning), mens sandsynligheden for at vælge en erhvervsuddannelse er ca. 50 pct. større.

Forskellige forhold, som havde betydning for, om den unge ville tage et år i 10. klasse, fremtræder i denne analyse uden selvstændig betydning for valget af ungdomsuddannelse. Det gælder på det helbredsmæssige område for spørgsmålet om, hvorvidt den unge har en varig lidelse eller handikap. De subjektive mål for den unges helbredsoplevelse og livstilfredshed har heller ingen selvstændig betydning for uddannelsesvalget. Til gengæld er der en klar sammenhæng mellem dette og den unges BMI. Overvægt mindsker således sandsynligheden for, at vedkommende har valgt en gymnasial uddannelse med ca. 40 pct., mens sandsynligheden for, at valget er faldet ud til fordel for en erhvervsuddannelse, øges med 70-80 pct. Som vi senere skal se, vil dette resultat dog blive modificeret, når analysen splittes op på køn.

Vanskeligheder i skolen i form af konflikter med lærere og pjækkeri er ligeledes forhold, der har betydning for, om den unge vil tage et år i 10. klasse, mens det i denne analyse er uden selvstændig betydning, at den unge har vist tegn på skoletræthed. Ovenfor blev det nævnt, at fravalget af 10. klasse kunne være et signal enten om, at de unge, som havde pjækket fra skole og haft konflikter med deres lærere, var på vej helt ud af uddannelsessystemet, eller at de efter 9. klasse ville gå direkte videre til

en ungdomsuddannelse. Enhver kan have sine egne ideer om, hvilken forklaring der lyder mest sandsynlig. Analysen kan imidlertid ikke give svaret. Det skyldes blandt andet, at der er relativt få unge af denne kategori i materialet, hvorfor usikkerheden i beregningerne hindrer os i at drage sikre konklusioner.

Hvor valget af 10. klasse i overraskende ringe grad er influeret af den familiære baggrund, spiller den en anderledes markant rolle med hensyn til, hvilken vej den unge skal vælge efter 9./10. klasse. Det er fars uddannelse, som viser sig udslagsgivende i den statistiske model. Set i forhold til unge, hvis far tilhører den uddannelsesmæssige restgruppe (med kun den obligatoriske grundskole i bagagen), er sandsynligheden for, at den unge vælger en gymnasial uddannelse, op mod dobbelt så stor, når faren selv har en uddannelse (uanset hvilken). Og omvendt er sandsynligheden for, at valget falder ud til fordel for EUD, en del lavere. Man kan også sige det sådan: Risikoen for, at den unge ikke går i gang med en ungdomsuddannelse, er betydelig større, hvis den unge kommer fra et hjem, hvor faren ikke selv har fået nogen uddannelse ud over grundskolen.

Endvidere spiller forældrenes holdninger til uddannelse en rolle. Der er en klar sammenhæng mellem, hvor meget vægt forældrene lægger på, at den unge klarer sig godt i skolen, og uddannelsesvalget. Sandsynligheden for at vælge den boglige vej i gymnasiet er således 40 pct. højere, hvis forældrene betoner vigtigheden af, at deres barn klarer sig godt i skolen, frem for at de ikke gør det. Tilsvarende nedsættes sandsynligheden for at vælge EUD med ca. 40 pct., når forældrene lægger vægt på, at det går deres barn godt i skolen. Det skal dog nævnes, at årsagsforholdet godt kan tænkes at være anderledes end her beskrevet. Et element af efterrationalisering kan tænkes at præge tankerækken, hvilket vil være tilfældet, hvis forældrenes viden om, at det ikke går så godt i skolen, får dem til at mene, at det for resten heller ikke er så vigtigt, at deres barn klarer sig godt rent fagligt. Den unge skal nok klare sig alligevel. Det havde i den forbindelse været en fordel, hvis forældrenes holdning var blevet afdækket på et tidligere tidspunkt i barnets liv.

Hvis forældrene finder, at "Der er en stærk sammenhæng mellem den opnåede uddannelse og en persons senere indkomst og position i samfundet", øger det sandsynligheden for, at den unge vælger en gymnasial ungdomsuddannelse, og det forringer sandsynligheden for at vælge en erhvervsfaglig uddannelse.

Det spiller endvidere en vis rolle for uddannelsesvalget, hvor godt forældrene følger med i den unges liv. Det øger sandsynligheden for et gymnasievalg, hvis forældrene har god indsigt i den unges liv, og mindsker sandsynligheden for, at den unge beslutter sig for en erhvervsuddannelse. Eller det skulle måske snarere formuleres sådan: Unge, der vælger en fremtid i gymnasiet, har forældre, som følger bedre med i deres barns liv, end forældre til unge, der vælger en erhvervsuddannelse.

Forskellige undersøgelser, se fx SFI's undersøgelse af *Børn og Unge i Danmark* (Ottosen m.fl., 2010), har dokumenteret, at kernefamilien udmærker sig ved at give børnene bedre materielle opvækstvilkår (højere indkomst, bedre bolig, flere muligheder i fritiden osv.), end andre familietyper kan byde på. Når det gælder den unges uddannelsesvalg, synes familietypen dog ikke at have nogen klar effekt. Derimod er der en sammenhæng med morens alder, da hun fødte sit barn i 1995. Var hun dengang en relativt ung mor (under 25 år), er sandsynligheden for, at hendes barn vælger en gymnasial uddannelse, næsten 40 pct. mindre, end hvis hun blev mor i en senere alder. Og omvendt er det mere sandsynligt (70 pct.), at den unge vælger en erhvervsfaglig uddannelse. Det unge moderskab kan næppe i sig selv forklare den unges valg 15 år senere. Det er nok snarere sådan, at de unge mødre tilhører en gruppe i befolkningen, som traditionelt stifter familie i en yngre alder end flertallet. Denne gruppe har typisk lavere uddannelse, færre ressourcer og svagere arbejdsmarkedstilknytning end befolkningen som helhed. Hermed optræder det unge moderskab som indikator for en position som "underpriviligeret" (uden at det kan præciseres, hvad der konkret skal forstås herved).

NÅR KARAKTERERNE IKKE ER TIL RÅDIGHED

De unges karaktergennemsnit ved FSA spiller, som vi har set, en stor rolle i analysen af de unges valg af henholdsvis en boglig (gymnasial) og en mere praktisk orienteret, erhvervsrettet ungdomsuddannelse. Men som nævnt havde de unge endnu ikke aflagt prøverne, da de skulle vælge, hvilken retning deres ungdomsuddannelse skulle gå i. Vi vil derfor gentage analysen for at undersøge, hvilken forskel det gør, at karaktergennemsnittet ikke inddrages. Så får det langt større betydning, om den unge har modtaget en eller anden form for støtteundervisning. Hvis karaktergennemsnittet ikke er til rådighed for udpegning af de unge, som rent fagligt har vanskeligheder i skolen, er en oplysning om, hvorvidt der er givet støtteundervisning til den unge således en god erstatning herfor. Også

resultatet af den kognitive test får i så fald en betydning, når uddannelsesvalget skal forklares. Desuden får den unges egen vurdering af sit faglige niveau stigende betydning. Denne vurdering indeholder både et element af den "rene" faglighed, som karaktergivningen afspejler, og et element af selvtillid og tro på egne evner. Det sidste ligger tæt op ad egenskaben robusthed – eller i negativ forstand: ængstelighed. Analysen uden inddragelse af karakterer viser, at jo mere robust (eller mindre ængstelig) den unge er, jo større er sandsynligheden for, at vedkommende har valgt en gymnasial uddannelse. Samtidig viser denne alternative analyse, at jo mere tillidsfulde og jo mere tilfredse med livet de unge er, jo mere sandsynligt er det, at de har valgt en erhvervsuddannelse. Den unges score på den samlede SDQ-skala er hidtil ikke trådt frem som et af de betydende forhold i analysen. Det gør den dog her, hvor karaktererne er udeladt. Jo mere sårbare de unge er, jo større vil sandsynligheden, for at de vælger en erhvervsuddannelse, være.

Som en sidste følge af at udelade karaktergennemsnittet skal peges på den stigende betydning, morens uddannelse så får. Selv med karaktererne inde i analysen har farens uddannelse en selvstændig betydning. Den rokkes der ikke ved, men uden karakterer får også morens uddannelse betydning, idet sandsynligheden, for at den unge har valgt en gymnasial uddannelse, er op til dobbelt så stor, hvis moren har en videregående uddannelse. Uden karakterer ses den sociale og kulturelle overførsel i familien også at have en positiv betydning for valget af en gymnasial ungdomsuddannelse.

Analyserne af de unges valg peger i meget høj grad på karaktergennemsnit og andre mere subjektive indikatorer for det skolefaglige niveau som den vigtigste faktor, og man kan iagttage, at det i væsentlig udstrækning er faktorer, som traditionelt rubriceres under betegnelsen social – og kulturel – arv (forældres uddannelse, værdi- og kulturformidling), der tiltager i betydning, når selve karaktererne ikke er til rådighed for analysen. Det peger i retning af en underliggende sammenhæng imellem disse størrelser. Det fører så frem til spørgsmålet om, hvorvidt det danske karaktersystem med sine indbyggede kriterier for at opnå en høj score rummer en social slagside, der betyder, at børn fra den uddannelseserfarne middelklasse har lettere ved at tilegne sig den viden og de færdigheder, som skal til for at opnå de gode karakterer end børn fra en mindre bogligt orienteret og uddannelsesfremmed arbejderklasse? Det er dog ikke muligt inden for denne fremstillings rammer at belyse spørgsmålet nærmere.

FORSKELLE MELLEM DRENGE OG PIGER

Den unges køn spiller som påvist en selvstændig rolle for valget af ungdomsuddannelse. Spørgsmålet er derfor, om nogle af de forhold, som i den generelle analyse af valget viste sig at have indflydelse på dette, spiller den samme rolle for drenge og piger, og om der eventuelt er faktorer, som først vil træde frem, hvis de to køns valgadfærd analyseres hver for sig. Det er også undersøgt, idet analysen er gentaget specifikt for drenge og piger.

Når karaktererne ved FSA er til rådighed for analysen, spiller de en afgørende rolle for begge køn. Høje karakterer forøger sandsynligheden for at vælge den gymnasiale gren.

Drenges subjektive vurdering af, hvor de står rent fagligt, spiller endvidere en selvstændig rolle for dem, der godt er klar over, at de ligger i den lave ende af skalaen. Sandsynligheden for, at de har valgt en fremtid inden for erhvervsuddannelserne, er stærkt forøget, mens sandsynligheden for, at det er den boglige vej i gymnasiet, de har valgt, er meget begrænset. Blandt pigerne spiller den faglige selvforståelse derimod en mindre (ikke signifikant) rolle.

Spørgsmålet om, hvorvidt den unge har modtaget støtteundervisning, viste sig at have en signifikant betydning (på laveste niveau), når drenge og piger analyseres samlet. Når de to køn analyseres hver for sig, kan man iagttage den samme betydning, men fordi det nu drejer sig om to grupper, der hver især er halvt så store, er betydningen ikke længere signifikant.

I de hidtidige analyser har det ikke spillet nogen afgørende rolle, hvilken type skole den unge gik i. Der viser sig imidlertid nu for drenges vedkommende (men ikke for pigers) at være en sammenhæng mellem skoletypen og uddannelsesvalget. Sandsynligheden for, at en dreng vælger en erhvervsuddannelse, er dobbelt så stor, når drengen ikke går i en almindelig folkeskole (men er elev på en privat- eller efterskole), og omvendt er sandsynligheden for, at han vælger en gymnasial uddannelse, halvt så stor. Umiddelbart forekommer resultatet overraskende. Som vist i kapitel 7 lægger en del af de forældre, som har valgt at sætte deres dreng eller pige i en privatskole, vægt på skolens faglige profil. Hertil kommer, at elever i folkeskolen ikke opnår så høje karaktergennemsnit ved FSA som privatskoleelever (UNI-C Statistik & Analyse, 2012b). Uddannelsesvalget, som i vidt omfang er bestemt af den unges karaktergennemsnit, kunne derfor ventes med større sandsynlighed at falde ud til fordel for

det gymnasiale spor, når den unge går på en privatskole. Men vores analyser viser for drenges vedkommende det modsatte.

I de familier, hvor forældrene betoner vigtigheden af, at deres barn klarer sig godt i skolen, forøges sandsynligheden i henhold til den samlede analyse for, at den unge vælger en gymnasial uddannelse, mens sandsynligheden for, at valget falder på en erhvervsuddannelse, bliver mindre. De kønsopdelte analyser peger på, at det navnlig er de unge pigers valg af gymnasiet, der påvirkes.

Når der i medierne fremdrages konkrete eksempler på mennesker, som trods en opvækst i trange kår har klaret sig godt, henvises der ofte til en person uden for familien (i nabolaget, en lærer eller lignende), der tog sig af det forsømte barn og blev en slags reserveforælder eller mentor, som medvirkede til at spore den unge ind i et positivt forløb. I denne undersøgelse er der spurgt til, om den unge i sit skoleforløb havde haft en lærer, som vedkommende var særlig glad for. Det har de fleste haft, og de første analyser peger ikke på, at dette forhold har haft nævneværdig betydning for de unges valg af uddannelse. Dette resultat må dog nu modificeres, idet der for drengenes vedkommende ses en stærk betydning af den betydningsfulde lærer, som drengene har set op til. Eksistensen af sådan en lærer har forøget sandsynligheden til det tredobbelte for, at drengene vælger en gymnasial uddannelse, og omvendt formindsket sandsynligheden med 60 pct. for, at de vælger en erhvervsuddannelse. Når lærerens positive påvirkning går i den retning, kan det meget vel skyldes, at lærerens smittende faglighed inspirerer til at fortsætte skolegangen nogle år endnu, og det sikres bedre ved at vælge gymnasiet, der i sin fagsammensætning og ydre rammer bedre end erhvervsskolen tilgodeser behovet for at fortsætte i det gode spor.

Pigerne påvirkes ifølge analysemodellens resultater i mindre grad og i modsat retning af mødet med den gode lærer. De bliver mere tilbøjelige til at vælge en erhvervsuddannelse og mindre til at søge mod de boglige uddannelser i gymnasiet. Undersøgelsen kan ikke forklare denne forskel mellem de to køn. Men en hypotese kunne være, at det er forskellige typer drenge og piger, som lader sig påvirke af mødet med en god lærer.

Farens uddannelsesniveau synes at have større betydning for den vej, pigerne vælger at gå, end det har for drengene. Har faren en eller anden form for videregående uddannelse, forringer det i høj grad sandsynligheden for, at pigen vælger en erhvervsuddannelse, set i forhold til piger, hvis fædre ingen uddannelse har. Samtidig øges sandsynligheden

for, at pigen beslutter sig for den gymnasiale gren af ungdomsuddannelserne. For drengenes vedkommende er der to forhold, som har signifikant betydning: Har faren selv en erhvervsuddannelse, øges sandsynligheden for, at drengen vælger den gymnasiale vej, og hvis faren har en mellemlang videregående uddannelse, øges sandsynligheden også for, at drengen vælger en gymnasial uddannelse. Det kan umiddelbart forekomme overraskende, at farens erhvervsuddannelse har den betydning, at drengen med større sandsynlighed vælger en gymnasial uddannelse. Set i lyset af, at en række håndværksfag i løbet af de sidste 30-40 år har fået mindre betydning eller er forsvundet helt (et tydeligt eksempel er det førhen så prestigefyldte typograffag), kan en forklaring være, at faren ikke ser sin egen uddannelse og beskæftigelse som særlig perspektivrig for sin søn, som derfor anspores til at vælge noget andet og bedre.

Morens uddannelsesniveau, som i den samlede analyse spiller en mindre rolle, får større betydning på det kønsspecifikke niveau. For pigernes vedkommende har det en signifikant betydning for valget af en erhvervsuddannelse, at moren selv har fået sig en uddannelse og ikke er uuddannet. "Du skal få dig en uddannelse", synes morens budskab til sin datter at være. For drengenes vedkommende gør morens uddannelsesniveau sig gældende på en anden måde. Hvis moren har en mellemlang eller lang videregående uddannelse, forringer det i afgørende grad sandsynligheden for, at drengen vælger en erhvervsuddannelse. Til gengæld øges sandsynligheden for, at drengen vælger den gymnasiale vej. Det underliggende budskab kunne her lyde: "Du skal ikke gå i gang med en erhvervsuddannelse – vælg hellere gymnasiet".

For pigernes vedkommende – men ikke for drengenes – har familiens samlede indkomst en vis betydning for uddannelsesvalget, idet et højt indkomstniveau nedsætter sandsynligheden for, at pigen vælger en erhvervsuddannelse. Det skal tilføjes, at dette er første gang, at analyserne peger på familiens indkomstniveau som en selvstændig, betydende faktor for den unges valg af uddannelsesretning.

Den samlede analyse påviste en sammenhæng mellem den unges uddannelsesvalg og morens alder på fødselstidspunktet i 1995. Var hun dengang under 25 år, er det mere sandsynligt, at den unge vælger en erhvervsuddannelse og ikke en gymnasial uddannelse. De kønsspecifikke analyser peger imidlertid på, at dette gælder for piger, men ikke for drenge. En mulig forklaring på denne kønsforskel kunne være, at erfaringerne fra at være blevet mor i en ung alder mest naturligt søges givet videre til

døtrene, der ikke skal gå i den samme "fælde", som mødrene selv havnede i, nemlig at moderskabet gjorde det vanskeligt eller ligefrem forhindrede dem i at få en uddannelse.

Ovenfor påviste vi, at unge, der regelmæssigt dyrker sport, ville have en forøget sandsynlighed for at vælge et år i 10. klasse, mens sportsinteressen ikke så ud til at have signifikant betydning for valget af erhvervs- eller gymnasial uddannelse. Den kønsspecifikke analyse viser imidlertid, at dette resultat kun gælder for drenge, idet sandsynligheden for at vælge en erhvervsuddannelse reduceres med 40 pct., hvis drengene er sportsaktive. Det giver mening, hvis det forholder sig sådan, at det er de sportsglade drenge, som på længere sigt vil i gymnasiet, men lige efter 9. klasse trænger til et år i 10. klasse (fx på en efterskole), hvor de kan udfolde sig fysisk. Tidligere undersøgelser har vist, at unge i gymnasiet er mere idrætsaktive end unge på EUD (Kommissionen om børn og unges arbejde, 1993). Det kan bl.a. hænge sammen med, at gymnasieelever rent tidsmæssigt har bedre muligheder end unge på erhvervsskoler for at passe deres træning. For piger har sportsudøvelse ikke nogen betydning for uddannelsesvalget.

Interessen for at læse bøger i fritiden, som er mere udbredt blandt piger end drenge, korrelerer ikke tilstrækkelig stærkt med valget af en boglig eller praktisk uddannelse til at give signifikante resultater. Tallene tyder dog på, at de boglæsende drenge er mere tiltrukket af en gymnasial uddannelse, mens læseinteressen blandt piger optræder helt uafhængigt af uddannelsesvalget.

Den sociale og kulturelle overførsel af viden og værdier i familien spiller samlet kun en beskeden rolle, når karakterer ikke indgår i analysen. Dette billede ændres imidlertid, når der gennemføres særskilte analyser for de to køn. For drengenes vedkommende betyder en stærk overførsel af social og kulturel kapital fra forældre til børn, at sandsynligheden for, at drengen vælger en gymnasial uddannelse, øges med op til 60 pct. For pigernes vedkommende er resultatet lidt overraskende modsatrettet, idet sandsynligheden for at vælge en erhvervsuddannelse øges med op til 60 pct., og at sandsynligheden for at vælge en gymnasial uddannelse mindskes med ca. 30 pct.

Egenskaber eller karaktertræk ved den unge kan også spille en rolle for valget af uddannelse. Således finder vi, at drenge, der er åbne og nysgerrige (sætter pris på oplevelser, kunst og nye ideer), vil have en let for-

øget sandsynlighed (ca. 15 pct.) for at vælge en gymnasial uddannelse og en tilsvarende mindre sandsynlighed for at vælge en erhvervsuddannelse.

For piger øges sandsynligheden for, at de vælger en gymnasial uddannelse med godt 50 pct., hvis de oplever, at deres forældre har god indsigt i deres liv og færden.

De drenge, som er relativt stærkt orienteret mod fremtiden, vil have en større sandsynlighed (ca. 15 pct.) for at vælge en erhvervsuddannelse, mens drenge med en svagere fremtidsorientering vil have en lavere sandsynlighed for at vælge en gymnasial uddannelse. Umiddelbart et lidt forbavsende resultat, idet perspektivet for en afsluttet uddannelse alt andet lige ligger længere ude i fremtiden, hvis man vælger den gymnasiale vej end den erhvervsrettede. Spørgsmålet er dog, om det er dette perspektiv, der tegner sig for de unge, som vælger en gymnasial uddannelse. Alternativt kan de være optaget af gymnasiets karakter af udsættelse med valget, dvs. at tanker om, hvad der skal ske i fremtiden, endnu ikke har meldt sig på banen.

Blandt de helbredsorienterede forhold, som øver indflydelse på uddannelsesadfærden, er det at have et handikap eller en varig lidelse. Det betyder noget for valget af et år i 10. klasse, men ikke for valget af ungdomsuddannelse. En mulig forklaring på den manglende indflydelse på de mere langsigtede uddannelsesplaner kunne være, at den lidelse, den unge har, ikke begrænser den unges daglige udfoldelsesmuligheder. Derfor er det blevet undersøgt, om en skærpelse af kravet til handikap/varig lidelse, således at den unge til daglig skal være hæmmet af sin sygdom eller handikap, fører til et andet resultat. Det gør det først, når drenge og piger analyseres hver for sig. Så viser det sig, at drenge, der til daglig er hæmmet af deres sygdom/handikap, har en markant forøget sandsynlighed for at vælge en gymnasial uddannelse og en ringere sandsynlighed for at gå den praktiske vej på EUD. For piger kan der ikke påvises nogen signifikant sammenhæng.

Et andet helbredsmæssigt forhold, BMI, har ligeledes stor sammenhæng med drenges valg af ungdomsuddannelse, men ikke med pigernes valg. Overvægtige drenge har således både en formindsket sandsynlighed (ca. 45 pct.) for at vælge en gymnasial uddannelse og en dobbelt så stor sandsynlighed for at vælge en erhvervsuddannelse, set i forhold til normalvægtige drenge.

SAMMENFATNING

Dette kapitel har sat fokus på, hvordan de unge kommer videre fra grundskolen til en ungdomsuddannelse. Kan de klare springet uden brug af en trædesten (i form af 10. klasse)? Og hvor fører det store spring dem hen – i en bogligt eller praktisk orienteret retning?

Lidt over halvdelen af en årgang unge vælger at lægge vejen over 10. klasse. De, der tager springet direkte fra 9. klasse, synes at vide det allerede, mens de går i 8. klasse. Måske fordi den slags ungdomsuddannelse, der typisk vælges direkte efter 9. klasse, er en gymnasial uddannelse. Det er også det nemme valg, fordi det i virkeligheden blot er en fortsættelse af skolegangen og dermed en udskydelse af det egentlige valg af, hvad man skal bestille efter skolen.

Karakterniveauet er det mest præcise udtryk for, hvordan det går i skolen. Det er helt afgørende for, om de unge vælger at fortsætte skolegangen i gymnasiet lige efter 9. klasse – eller de lægger vejen omkring 10. klasse. Alle andre forhold synes at spille en sekundær, modificerende rolle. Dette understreges yderligere, når vi ikke kender de unges karakterer. Så overtages pladsen af faktorer, der på en indirekte måde fortæller det samme som karaktererne, fx den unges egen opfattelse af sit faglige niveau, viden om den unges kognitive færdigheder eller om den unge har modtaget støtteundervisning.

På det personlige plan kan den unge have vanskeligheder at kæmpe med, fx langvarig sygdom eller et handikap, der gør det mere sandsynligt, at et år i 10. klasse vælges til, hvorimod det at være orienteret mod fremtiden øger chancen for, at 10. klasse fravælges.

Forældrenes egen uddannelsesmæssige baggrund synes at spille ind på forskellig måde, alt efter hvilken baggrund de har. Er det et ufaglært hjem, vil det være et positivt udtryk for social opstigning, hvis den unge via 10. klasse søger mod en erhvervsuddannelse, mens det i et hjem med akademisk uddannede forældre vil være et nødvendigt første skridt mod fastholdelse af den sociale position, at den unge får en gymnasial uddannelse.

Det mere vidtgående valg mellem ungdomsuddannelsernes to hovedspor, det bogligt gymnasiale og det praktisk erhvervsrettede, præges af en række enkeltfaktorer af meget forskellig karakter, som hver især er med til at styre den unge fremad i uddannelsessystemet. Valgprocessen må således forstås som en ganske sammensat størrelse. Ikke desto mindre kan vi også på dette niveau udpege nogle få faktorer, som spiller en afgørende rolle, mens de øvrige mere skal forstås som modifikationer af hovedtendenserne.

Den vigtigste faktor er karakterniveauet. Er det højt, vil den unge med stor sandsynlighed vælge at fortsætte sin skolegang i en af de gymnasiale uddannelser. Det gør 2 ud af 3 unge. Denne andel er resultatet af en eksplosiv vækst gennem et halvt århundrede. Hvor det i starten af 1960'erne var et beskedent mindretal på ca. 10 pct., der opnåede at tage en studentereksamen, er andelen i dag vokset til at udgøre et flertal på ca. 55 pct. Og intet tyder på, at udviklingen vil stoppe. De boglige, gymnasiale uddannelser, som er adgangsvejen til de videregående uddannelser, er i dag mainstream. Uddannelseseksplosionen har ikke ført til vækst i den andel af en årgang unge, som får en faglig erhvervsuddannelse. Den logiske forklaring på dette er en vidt udbredt opfattelse i befolkningen af et hierarkisk forhold blandt ungdomsuddannelserne (Andersen, 1997), som har til følge, at hvis karaktererne er gode nok, skal de også bruges til at vælge det bedste af de eksisterende tilbud: den boglige uddannelse, der rangerer højere end den praktiske.

Op gennem grundskolen sker der en løbende evaluering af eleverne, så de og deres forældre, når afslutningen nærmer sig, er godt informeret om, hvor de står rent fagligt. Ganske vist får eleverne først egentlige standpunktskarakterer i overbygningen (7.-9. klasse), men med indførelsen af de nationale test foreligger der nu faglige prøveresultater allerede fra 2. klasse. Selv uden adgang til en elevs faktiske karakterer kan man få en god indikation heraf ved at spørge den unge selv om, hvordan det går i skolen – rent fagligt. Svaret vil afspejle det billede, den unge har af sig selv med udgangspunkt i de mange tilbagemeldinger fra lærerne, vedkommende har fået i sit skoleforløb, og dette faglige selvbillede har stor betydning for uddannelsesvalget.

Uden karakterer til rådighed træder den unges familiebaggrund frem som forhold, der er afgørende for uddannelsesvalgets retning. Ikke mindst farens uddannelsesniveau, men i nogen grad også morens, spiller ind på den måde, at forældre med videregående uddannelser synes at anspore deres børn til at fortsætte skolegangen i en af de gymnasiale retninger. Hvis den unge oplever, at der i familien jævnligt tales om kulturelle og politiske emner, dvs. at der foregår en formidling af forældrenes sociale og kulturelle kapital til den unge, øges sandsynligheden ligeledes for, at den gymnasiale vej bliver det foretrukne valg.

Det er interessant, at disse forhold i familien træder skarpere frem, når analysen ikke omfatter den unges afgangskarakterer. Det peger på, at karaktererne i nogen grad er indikatorer for en socialt og kulturelt

privilegeret opvækst, eller med andre ord, at børn med en middelklassebaggrund har lettere ved at få gode karakterer end børn med rod i arbejderklassen, fordi de kender spillets regler og finesser bedre end de andre.

De særskilte analyser af drenges og pigers uddannelsesvalg har vist, at nogle faktorer har forskellig betydning for de to køn: Piger, som oplever, at deres forældre følger med i deres liv og færden, vil med større sandsynlighed vælge at fortsætte i gymnasiet; overvægt er et problem, som gør det mere sandsynligt for drenge at vælge en erhvervsuddannelse; de mobningsudsatte piger har større sandsynlighed for at vælge EUD; drenge, der til daglig er hæmmet af et handikap eller en varig lidelse, vælger en gymnasial fremtid frem for en handelsskole eller en teknisk skole. I nogle tilfælde peger en faktors betydning i forskellig retning for drenge og piger (den inspirerende lærer påvirker navnlig drenge til at vælge gymnasialt, mens piger mere inspireres til at tage en erhvervsuddannelse – det samme gælder med hensyn til forældrenes formidling til deres barn af sociale og kulturelle værdier), hvilket kan tilsløre faktorens reelle betydning, ved at den enten ikke ses eller fejlfortolkes som af betydning for begge køn.

Ud over disse mere personlige forholds betydning for valget skal det nævnes, at den klare overvægt af piger i navnlig det almene gymnasium også kan skyldes det kønsopdelte arbejdsmarked. Uddannelsen til en række fag og professioner med praktisk eller relationsorienteret indhold (sygeplejerske, lærer, pædagog mv.), som fortrinsvis beskæftiger kvinder, er blevet opgraderet, så adgangskravet i dag er en studentereksamen. Det betyder, at praktisk og ikke så bogligt orienterede piger i et vist omfang presses ind i en gymnasial uddannelse for at få adgang til et uddannelsesområde, de mere eller mindre bevidst har i tankerne som en fremtidig mulighed. Mandefagene, der typisk har ført frem mod beskæftigelse som faglært, er derimod forblevet i EUD-regi.

Blandt andet som følge af den generelle målsætning om, at 95 pct. af en årgang skal gennemføre en ungdomsuddannelse, har der i de senere år været betydelig interesse for at forbedre vejledningen af de unge. Herunder er det betonet, at vejledningen i mindre grad skal være generelt orienterende for alle elever og i højere grad specifikt rettet mod elever med særlige behov, som vanskeligt kan opfyldes i klassen eller i hjemmet. Med disse analyseresultater understreges behovet for, at UU-vejlederne er opmærksomme på kønsaspektet, således at argumenter og scenarier bedst muligt tilpasses drenges og pigers forskellige omverdensforståelse.

BILAGSTABEL B8.1

Logistisk regression, der estimerer sandsynligheden for, at unge på 9. klassetrin vælger 10. klasse. Unge på 9. klassetrin.

Parameter	Odds ratio	Signifikans	Standardfejl
Køn (ref.: pige)	1,079		0,121
Familietype i 2011 (ref.: kernefamilie)	1,238		0,171
Mor under 25 år i 1995	0,867		0,134
Logaritme af ækvivaleret disponibel familieindkomst i 2009	0,875		0,117
Mors højeste uddannelse i 2011 (ref.: grundskole)			
Gymnasial udddannelse	1,455		0,376
Erhvervsfaglig udddannelse	1,317		0,246
Kort videregående udddannelse	1,693	*	0,489
Mellemlang videregående udddannelse	1,488	*	0,328
Lang videregående udddannelse	1,083		0,285
Fars højeste uddannelse i 2011 (ref.: grundskole)			
Gymnasial udddannelse	0,801		0,206
Erhvervsfaglig udddannelse	1,277		0,190
Kort videregående udddannelse	0,823		0,188
Mellemlang videregående udddannelse	1,226		0,250
Lang videregående udddannelse	0,855		0,196
Mors arbejdsstilling i 2011 (ref.: lønmodtager på højeste niveau/topleder)			
Lønmodtager på mellemniveau	1,079		0,170
Lønmodtager på grundniveau	0,992		0,176
Selvstændig	1,156		0,296
Andre lønmodtagere	0,642	*	0,146
Arbejdsløs	0,299	*	0,203
Modtager kontanthjælp	0,905		0,437
Førtidspensionist	0,421	**	0,178
Uden for arbejdsmarkedet	0,919		0,300
Fars arbejdsstilling i 2011 (ref.: lønmodtager på højeste niveau/topleder)			
Lønmodtager på mellemniveau	0,962		0,157
Lønmodtager på grundniveau	1,047		0,177
Selvstændig	1,009		0,198
Andre lønmodtagere	0,744		0,134
Arbejdsløs	0,729		0,336
Modtager kontanthjælp	1,338		0,803
Førtidspensionist	1,426		0,620
Uden for arbejdsmarkedet	0,440	**	0,157
Forældre finder det vigtigt, at den unge klarer sig fagligt godt i skolen	0,800	**	0,081
Forældre finder høj sammenhæng mellem uddannelse og senere indkomst/position i samfundet	0,761	**	0,098
Forældre har stor indsigt i den unges liv	0,967		0,101
Forældre har stor social- og kulturel overførsel til den unge	1,121		0,118
Har et handikap eller en langvarig sygdom	1,488	***	0,227

Tabellen fortsættes

BILAGSTABEL B8.1 FORTSAT

Parameter	Odds ratio	Signifikans	Standardfejl
Body Mass Index (BMI)			
Overvægtig	0,946		0,152
Svært overvægtig	1,697		0,778
SDQ (placering på samlet skala)	1,002		0,015
Helbred opleves ringe i 2011	1,004		0,106
Livstilfredshed (skala 0-10)	0,973		0,041
Personlige egenskaber			
Udadvendt (Big Five)	0,982		0,037
Tillidsfuld (Big Five)	0,966		0,035
Samvittighedsfuld (Big Five)	0,961		0,034
Fantasifuld (Big Five)	1,079	**	0,034
Ængstelig (Big Five)	0,975		0,029
Orienteret mod fremtiden	0,939	**	0,024
Orienteret mod nutid/nydelse	1,031		0,020
Kognitiv test (Raven's)	0,097		0,026
Karaktergennemsnit ved FSA	0,785	***	0,024
Vurdering af eget fagligt niveau			
Godt	1,660	***	0,193
Nogenlunde/ikke så godt	1,664	**	0,335
Skole og fritid			
Folkeskole	0,865		0,096
Specialundervisning	1,825	*	0,575
Har dygtig dansklærer	0,998		0,108
Har dygtig matematiklærer	0,883		0,095
Ikke glad for lærer	0,942		0,153
Pjækket fra skole	0,693	***	0,083
Konflikter med lærere	0,701	**	0,104
Konflikter med kammerater	1,182		0,151
Mobbet inden for det seneste halve år	0,968		0,199
Venskabsfattig (højest 1 ven)	0,622		0,194
Går til sport i fritiden	1,274	**	0,146
Læser bøger i fritiden	1,003		0,121

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

BILAGSTABEL B8.2

Logistisk regression, der estimerer sandsynligheden for, at unge på 9. klassetrin efter 9./10. klasse vælger en gymnasial eller en erhvervsrettet uddannelse.

Parameter	Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)	
	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl
Køn (ref.: pige)	1,612 ***	0,237	0,403 ***	0,071
Familietype i 2011 (ref.: kernefamilie)	0,857	0,151	1,176	0,242
Mor under 25 år i 1995	0,615 ***	0,112	1,698 ***	0,345
Logaritme af ækvivaleret disponibel familie-indkomst i 2009	1,226	0,217	0,766	0,161
Mors højeste uddannelse i 2011 (ref.: grund-skole)				
Gymnasial udddannelse	1,094	0,352	1,415	0,530
Erhvervsfaglig udddannelse	1,145	0,253	1,304	0,330
Kort videregående udddannelse	1,664	0,623	1,668	0,673
Mellemlang videregående udddannelse	1,636 *	0,457	1,224	0,410
Lang videregående udddannelse	1,239	0,451	0,494	0,287
Fars højeste uddannelse i 2011 (ref.: grund-skole)				
Gymnasial udddannelse	1,834 *	0,636	0,486 *	0,209
Erhvervsfaglig udddannelse	1,578 ***	0,272	0,727 *	0,140
Kort videregående udddannelse	2,026 **	0,611	0,472 **	0,171
Mellemlang videregående udddannelse	2,024 ***	0,554	0,342 ***	0,121
Lang videregående udddannelse	1,899 *	0,631	0,315 **	0,156
Mors arbejdsstilling i 2011 (ref.: lønmodta-ger på højeste niveau/topleder)				
Lønmodtager på mellemniveau	1,071	0,240	0,833	0,240
Lønmodtager på grundniveau	1,045	0,257	1,102	0,344
Selvstændig	1,402	0,507	0,879	0,404
Andre lønmodtagere	1,032	0,311	1,563	0,569
Arbejdsløs	0,688	0,519	1,401	1,169
Modtager kontanthjælp	1,942	1,161	0,544	0,394
Førtidspensionist	1,909	0,972	0,564	0,335
Uden for arbejdsmarkedet	1,496	0,682	0,827	0,454
Fars arbejdsstilling i 2011 (ref.: lønmodtager på højeste niveau/topleder)				
Lønmodtager på mellemniveau	0,980	0,233	0,775	0,240
Lønmodtager på grundniveau	0,778	0,177	1,191	0,334
Selvstændig	0,838	0,224	0,905	0,305
Andre lønmodtagere	1,082	0,271	0,919	0,280
Arbejdsløs	0,723	0,428	2,276	1,522
Modtager kontanthjælp	1,136	0,840	0,774	0,665
Førtidspensionist	2,037	1,141	0,547	0,349
Uden for arbejdsmarkedet	1,133	0,544	0,739	0,449
Forældre finder det vigtigt, at den unge klarer sig fagligt godt i skolen	1,442 ***	0,190	0,581 ***	0,091
Forældre finder høj sammenhæng mellem uddannelse og senere indkomst/position i samfundet	1,363 **	0,209	0,735 **	0,130
Forældre har stor indsigt i den unges liv	1,299 *	0,181	0,777	0,128
Forældre har stor social- og kulturel over-førsel til den unge	1,082	0,150	0,991	0,165
Har et handikap eller en langvarig sygdom	0,976	0,188	0,946	0,213

Tabellen fortsættes

BILAGSTABEL B8.3 FORTSAT

Parameter	Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)	
Body Mass Index (BMI)				
Overvægtig	0,655 **	0,123	1,816 ***	0,384
Svært overvægtig	0,661	0,299	1,710	0,861
SDQ (placering på samlet skala)	1,013	0,018	1,009	0,021
Helbred opleves ringe i 2011	1,035	0,144	0,971	0,160
Livstilfredshed (skala 0-10)	0,996	0,053	1,044	0,065
Personlige egenskaber				
Udadvendt (Big Five)	1,062	0,051	0,999	0,056
Tillidsfuld (Big Five)	0,965	0,045	1,050	0,058
Samvittighedsfuld (Big Five)	0,981	0,046	1,029	0,056
Fantasifuld (Big Five)	1,062	0,043	0,946	0,045
Ængstelig (Big Five)	0,959	0,037	1,011	0,046
Orienteret mod fremtiden	0,972	0,032	1,056	0,041
Orienteret mod nutid/nydelse	0,996	0,026	1,003	0,031
Kognitiv test (Raven's)	0,965	0,033	1,057	0,042
Karaktergennemsnit ved FSA	1,425 ***	0,056	0,635 ***	0,030
Vurdering af eget fagligt niveau				
Godt	1,120	0,185	0,739	0,151
Nogenlunde/ikke så godt	0,467 ***	0,107	1,847 **	0,485
Skole og fritid				
Folkeskole	0,799	0,120	1,386 *	0,256
Specialundervisning	0,589 *	0,171	1,523	0,475
Har dygtig dansklærer	0,837	0,119	1,045	0,173
Har dygtig matematiklærer	1,090	0,152	1,001	0,166
Ikke glad for lærer	1,170	0,246	0,909	0,222
Pjækket fra skole	0,931	0,139	0,909	0,161
Konflikter med lærere	0,975	0,177	1,136	0,234
Konflikter med kammerater	0,931	0,150	1,163	0,221
Mobbet inden for det seneste halve år	0,585 **	0,142	1,798 **	0,500
Venskabsfattig (højest 1 ven)	0,691	0,261	0,803	0,392
Går til sport i fritiden	1,080	0,155	0,939	0,158
Læser bøger i fritiden	0,980	0,165	0,881	0,189

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

BILAGSTABEL B8.4

Logistisk regression, der estimerer sandsynligheden for, at unge på 9. klassetrin efter 9./10. klasse vælger gymnasial eller erhvervsrettet uddannelse. Særskilt for drenge og piger.

Parameter	Drenge				Piger			
	Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)		Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)	
	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl
Køn (ref.: pige)	0,918	0,256	1,085	0,334	0,857	0,209	1,156	0,354
Familietype i 2011 (ref.: kernefamilie)	0,660	0,192	1,255	0,400	0,573 **	0,144	2,129 **	0,644
Mor under 25 år i 1995	1,199	0,330	0,993	0,314	1,313	0,335	0,535 *	0,181
Logaritme af ækvivaleret disponibel familieindkomst i 2009								
Mors højeste uddannelse i 2011 (ref.: grundskole)								
Gymnasial udddannelse	2,068	1,019	0,574	0,300	0,758	0,362	4,113 **	2,686
Erhvervsfaglig udddannelse	1,661	0,605	0,603	0,231	0,937	0,288	2,973 **	1,277
Kort videregående udddannelse	3,658 **	2,087	0,403	0,236	1,124	0,624	7,217 ***	4,939
Mellemlang videregående udddannelse	3,249 **	1,491	0,366 **	0,182	1,118	0,430	4,078 **	2,253
Lang videregående udddannelse	2,091	1,232	0,098 **	0,089	0,952	0,474	2,472	2,007
Fars højeste uddannelse i 2011 (ref.: grundskole)								
Gymnasial udddannelse	2,315	1,325	0,538	0,357	1,504	0,727	0,361	0,246
Erhvervsfaglig udddannelse	2,025 **	0,569	0,662	0,198	1,467	0,358	0,647	0,192
Kort videregående udddannelse	1,265	0,545	1,028	0,499	3,057 **	1,494	0,202 **	0,142
Mellemlang videregående udddannelse	2,313 *	1,017	0,526	0,266	2,005 *	0,766	0,188 ***	0,111
Lang videregående udddannelse	1,728	0,934	0,377	0,289	1,980	0,896	0,214 **	0,155

Tabellen fortsættes

BILAGSTABEL B8.5 FORTSAT

Parameter	Drenge				Piger			
	Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)		Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)	
	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl
Mors arbejdsstilling i 2011 (ref.: lønmodtager på højeste niveau/topleder)								
Lønmodtager på mellemniveau	1,117	0,401	0,938	0,390	0,903	0,283	0,916	0,425
Lønmodtager på grundniveau	0,940	0,368	1,074	0,482	1,003	0,346	1,573	0,777
Selvstændig	1,962	1,163	0,473	0,336	1,173	0,592	1,633	1,128
Andre lønmodtagere	0,595	0,290	2,661*	1,451	1,139	0,481	1,801	1,029
Arbejdsløs	0,667	0,684	2,418	2,642	1,247	1,740	-	-
Modtager kontanthjælp	8,237*	9,992	-	-	1,229	0,893	1,439	1,279
Førtidspensionist	1,361	0,998	1,212	0,961	2,902	2,582	-	-
Uden for arbejdsmarkedet	1,432	0,977	1,278	0,967	1,503	1,002	0,587	0,545
Fars arbejdsstilling i 2011 (ref.: lønmodtager på højeste niveau/topleder)								
Lønmodtager på mellemniveau	0,725	0,284	1,308	0,602	1,188	0,381	0,440*	0,210
Lønmodtager på grundniveau	0,445**	0,168	2,369**	1,027	1,166	0,363	0,659	0,272
Selvstændig	0,486	0,218	2,071	1,072	1,166	0,417	0,473	0,233
Andre lønmodtagere	0,646	0,259	2,047	0,937	1,475	0,527	0,472	0,221
Arbejdsløs	0,324	0,273	2,888	2,570	1,800	1,656	0,936	1,006
Modtager kontanthjælp	0,153	0,192	6,137	8,431	4,597	5,553	0,215	0,278
Førtidspensionist	0,942	0,852	1,632	1,603	3,231	2,663	0,144*	0,153
Uden for arbejdsmarkedet	1,117	0,957	0,729	0,745	1,330	0,812	0,337	0,290

Tabellen fortsættes

BILAGSTABEL B8.6 FORTSAT

Parameter	Drenge				Piger			
	Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)		Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)	
	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl
Forældre finder det vigtigt, at den unge klarer sig fagligt godt i skolen	1,232	0,262	0,838	0,195	1,531**	0,285	0,405***	0,105
Forældre finder høj sammenhæng mellem uddannelse og senere indkomst/position i samfundet	1,358	0,335	0,718	0,190	1,358	0,290	0,833	0,227
Forældre har stor indsigt i den unges liv	1,073	0,237	1,017	0,246	1,611**	0,319	0,540	0,144
Forældre har stor social- og kulturel overførsel til den unge	1,6217**	0,365	0,834	0,211	0,721*	0,139	1,541*	0,398
Har et handikap eller en langvarig sygdom	2,904**	1,568	0,298*	0,187	0,766	0,262	1,349	0,571
Overvægtig								
Svært overvægtig	0,436***	0,128	3,261***	1,044	0,895	0,252	1,168	0,421
Forældre har stor social- og kulturel overførsel til den unge	0,468	0,326	1,126	0,795	1,231	0,958	1,105	1,022
SDQ (placering på samlet skala)	1,036	0,032	0,970	0,033	0,994	0,024	1,040	0,032
Helbred opleves ringe i 2011	1,257	0,277	1,066	0,262	0,902	0,178	0,907	0,241
Livstilfredshed (skala 0-10)	0,962	0,092	1,102	0,117	0,981	0,066	1,099	0,098
Personlige egenskaber								
Udadvendt (Big Five)	1,122	0,085	0,914	0,076	1,004	0,069	1,043	0,093
Tillidsfuld (Big Five)	0,923	0,072	1,091	0,095	0,982	0,062	1,040	0,086
Samvittighedsfuld (Big Five)	0,955	0,071	1,007	0,082	1,012	0,065	1,034	0,092
Fantasifuld (Big Five)	1,160**	0,077	0,847**	0,062	1,022	0,058	0,979	0,073
Ængstelig (Big Five)	0,933	0,061	1,086	0,078	0,970	0,050	0,965	0,067
Orienteret mod fremtiden	0,920	0,050	1,148**	0,071	1,013	0,047	0,991	0,059
Orienteret mod nutid/nydelse	0,957	0,040	1,042	0,048	1,020	0,038	1,003	0,049
Kognitiv test (Raven's)	1,007	0,052	0,995	0,057	0,945	0,047	1,099	0,073
Karaktergennemsnit ved FSA	1,521***	0,098	0,610***	0,044	1,403***	0,076	0,605***	0,045

Tabellen fortsættes

BILAGSTABEL B8.7 FORTSAT

Parameter	Drenge				Piger			
	Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)		Gymnasial udd. (Stx, Hhx, Htx, Hf)		Erhvervsrettet udd. (EUD)	
	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl	Odds ratio	St.fejl
Vurdering af eget fagligt niveau								
Godt	1,134	0,306	0,821	0,251	1,184	0,271	0,587*	0,194
Nogenlunde/ikke så godt	0,269***	0,107	3,831***	1,609	0,612	0,193	1,167	0,480
Skole og fritid								
Folkeskole	0,573**	0,146	1,946**	0,576	0,957	0,195	1,122	0,313
Specialundervisning	0,438	0,246	1,718	0,971	0,625	0,230	1,259	0,542
Har dygtig matematiklærer	0,777	0,179	1,153	0,291	0,947	0,185	0,824	0,206
Ikke glad for lærer	0,869	0,208	1,449	0,388	1,187	0,218	0,822	0,195
Pjækket fra skole	2,954***	1,037	0,346***	0,131	0,674	0,192	1,933*	0,698
Konflikter med lærere	0,850	0,200	0,916	0,241	0,923	0,196	0,961	0,264
Konflikter med kammerater	0,711	0,205	1,499	0,460	1,427	0,382	0,797	0,264
Mobbet inden for det seneste halve år	0,837	0,257	1,649	0,560	0,850	0,171	1,104	0,286
Venskabsfattig (højest 1 ven)	0,538	0,227	1,244	0,580	0,542*	0,174	2,837***	1,121
Går til sport i fritiden	0,361*	0,208	1,982	1,433	1,017	0,583	0,797	0,264
Læser bøger i fritiden	1,435	0,331	0,605**	0,153	0,988	0,202	1,168	0,318
Skole og fritid	1,223	0,408	0,577	0,230	0,917	0,192	1,013	0,293

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

LITTERATUR

Andersen, D. (1997): *Uddannelsesvalg efter 9. klasse*. København: Socialforskningsinstituttet., 97:3.

Danmarks Statistik (1999): *Efterskolen, hvad fører den til? Forløbsundersøgelse af efterskoleelever 1982 til 1997*. København: Danmarks Statistik.

Espersen, L., M. Eiberg & D. Andersen (2011): *Veje til ungdomsuddannelse 2. Kvalitative interview med skoleledere, lærere, elever og UU-vejledere*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:40.

Hansen, E.J. (2011): *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. 2. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, E.J. (1995): *En generation blev voksen*. København: Socialforskningsinstituttet, 95:8.

Kommissionen om børn og unges arbejde (1993): *Børn og unges arbejde*. København: Statens Information.

Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

Undervisningsministeriet (2010): *Tal, der taler 2009*. København: Undervisningsministeriet.

UNI-C Statistik & Analyse (2012b): *Grundskolekarakterer 9. klasse. Prøvetermin maj/juni 2011*. UNI-C, 17-02-2012.

FÆRDIGHEDER OG FORVENTNINGER

PAUL BINGLEY, KRISTIAN B. KARLSON OG ALESSANDRO MARTINELLO

INDLEDNING

Samfundsforskere har gennem mange år haft interesse for de forhold, der er med til at bestemme en elevs uddannelsesvalg. Et uddannelsesvalg kan ses som en konsekvens af en elevs sociale omstændigheder, personlige erfaringer, motivation og færdigheder, der i samspil skal omsættes til en konkret handling, nemlig at træffe en beslutning, der kan have konsekvenser mange år frem i livet. I BFU 2011, hvor de unge er 15 år, stillede vi spørgsmål til fire individuelle faktorer, som forskningen har vist har indflydelse på uddannelsesvalg: kognitive færdigheder, personlighedstræk, risikovillighed og uddannelsesforventninger. I kapitlet studerer vi deres indbyrdes forhold og deres sammenhænge med bagvedliggende forhold som køn og forældres indkomst og uddannelse. Det er veldokumenteret, at kognitive færdigheder er med til at forudsige økonomisk og social succes (Griliches, 1977). Det samme gælder ens forhold til at løbe en risiko (Belzil & Hansen, 2004; Hogan & Walker, 2007; Kodde, 1986) samt ens forventninger til fremtiden (Sewell m.fl., 1969; Morgan, 2005). I disse år har forskningen sat fokus på, at også personlighedstræk har indflydelse på de senere livschancer. For eksempel har flere indflydelsesrige studier af interventioner tidligt i livet (hvor formålet er at fremme børns livschancer), vist, at ikke-kognitive træk kan spille en vigtigere rolle for folks

livschancer end tidligere antaget (Chetty m.fl., 2011; Heckman m.fl., 2011). Det er denne litteratur, som har rødder i sociologi, psykologi og økonomi, der har motiveret os til at indsamle data om kognitive færdigheder, personlighedstræk, risikovillighed og uddannelsesforventninger.

Kapitlet er struktureret på følgende vis. Først præsenterer vi analyserne af et mål for kognitive færdigheder. Dernæst afrapporterer vi på fem personlighedstræk, for derefter at sætte fokus på et træk, der har betydning i valgsituationer: den unges villighed til at løbe en risiko. Vi slutter af med en beskrivelse og analyse af de unge uddannelsesforventninger, dvs. deres forventninger til, hvilken uddannelse de ender op med her i livet, og diskuterer, hvordan disse forventninger stemmer overens med de mål, regeringen har opstillet i sin 2020-plan. Gennem hele kapitlet beskriver vi sammenhængen mellem disse mål og bagvedliggende forhold som køn og forældres uddannelse og indkomst. Disse data har vi adgang til via de danske registre, som vores undersøgelse er koblet til. I nogle tilfælde har vi information om den unges mors træk, og derfor afrapporterer vi for disse træk sammenhænge mellem den unge og moren. Kapitlet har ikke til formål at analysere betydningen af de fire individuelle faktorer for senere uddannelsesvalg, da data vedrørende de unges faktiske uddannelsesvalg først vil være tilgængelige om nogle år. Vi slutter kapitlet af med en diskussion af de analyser, som de kommende runder af BFU vil muliggøre.

KOGNITIVE FÆRDIGHEDER

Når folk husker tilbage på deres egen skolegang, kan de ofte genkalde, at nogle i klassen havde sværere ved at regne, læse og skrive end andre. Forskere har fundet, at disse evner – ofte kaldet kognitive færdigheder – har indflydelse på uddannelsespræstationer og senere indkomst på arbejdsmarkedet (Griliches, 1977). Spørgsmålet om evner og færdigheder er blandt de mest debatterede i samfundsforskningen. Debatten, der ofte har politiske undertoner, har især handlet om, hvorvidt disse evner er arvelige eller miljøbetingede, og dermed hvorvidt de kan ændres gennem opdragelse og uddannelse (se fx debatten over *The Bell Curve*, Heckman, 1995; Herrnstein & Murray, 1994). Den indflydelsesrige nobelpristager i økonomi, James Heckman, har i de senere år vist, at investeringer i et barns færdigheder tidligt i livet – fx via uddannelse – har stor betydning

for et individs senere livschancer (Heckman, 2006). Konklusionen er med andre ord, at samfundets opdragende institutioner kan være med til at sikre børn og unge færdigheder, der har betydning for deres uddannelsesmæssige, erhvervsmæssige og indkomstmæssige chancer senere i livet, og derfor kan det som samfund betale sig at investere i udviklingen af disse færdigheder.

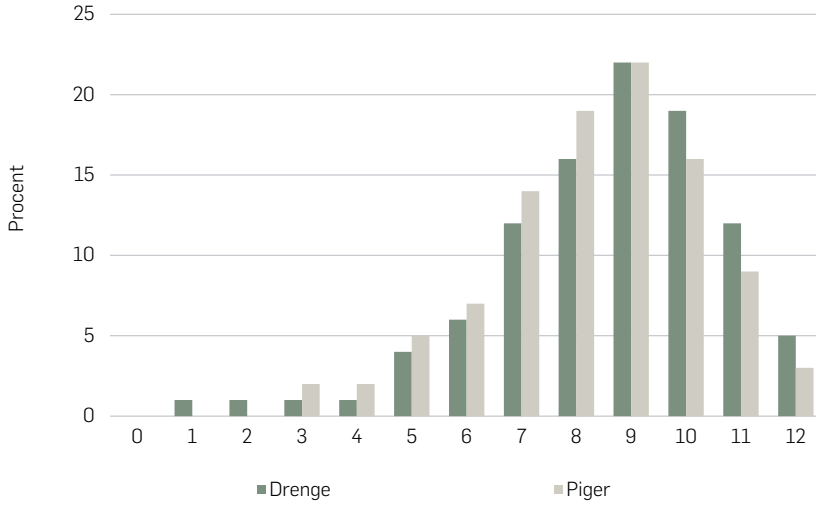
I forbindelse med dataindsamlingen i 2011 blev det besluttet at inkludere et mål for kognitive færdigheder, især for at se dets sammenhæng med de unges køn og forældrenes indkomst og uddannelse. Som mål for disse evner anvendte vi Raven's Standard Progressive Matrices (Raven m.fl., 2005, og oprindeligt Raven, 1936), som er en række ikkeverbale multiple choice-målinger af fornuftsræsonnementer. Raven's test måler med andre ord evnen til logisk tænkning. Imidlertid skal man huske på, at logisk tænkning blot er én blandt flere kognitive evner. Psykologer deler kognitive evner op i hukommelse, perception, opmærksomhed, motorik, sprog, rumlig fornemmelse og eksekutivfunktioner (selvregulering for at opnå mål). Studier viser, at disse evner korrelerer højt med en bagvedliggende faktor, som ofte kaldes *g*. Raven's test siges at være et groft mål for denne bagvedliggende faktor, selvom denne påstand har været til debat på det seneste (Mackintosh & Bennet, 2005). Samtidig betyder høje kognitive færdigheder, som de måles med Raven's test, ikke nødvendigvis, at individet handler mere rationelt i valgsituationer. Kognitive færdigheder og sund fornuft er med andre ord ikke altid sammenfaldende – faktisk tyder noget på, at individer med høje kognitive færdigheder træffer lige så fornuftige og ufornuftige valg som alle andre (Stanovich, 2008). Derfor bør man i de følgende analyser holde sig for øje, at kognitive færdigheder i dette kapitel refererer specifikt til et groft mål for evnen til at tænke logisk, dvs. den færdighed at kunne gå analytisk og systematisk til problemstillinger. I vores undersøgelse er det endelige mål for kognitive færdigheder antallet korrekte svar i testen, der går fra 0 til 12. Mange korrekte svar indikerer høje kognitive færdigheder. For interesserede beskriver bilaget til dette kapitel valg og opbygning af testen.

Figur 9.1 viser fordelingerne af de kognitive færdigheder målt med Raven's test for drenge og piger. Heraf fremgår det, at drengene klarer sig en smule bedre end pigerne. En større andel blandt drengene end pigerne ligger i toppen af fordelingen: 36 pct. af drengene har 11 eller flere korrekte svar, mens dette gælder for kun 28 pct. af pigerne. Vi kan altså spore kønsforskelle i de kognitive færdigheder, og som vi skal

se i det følgende, er disse forskelle små og kan med stor sandsynlighed forklares af bortfaldet i vores undersøgelse.

FIGUR 9.1

Unge i BFU 2011, fordelt efter antal korrekte svar i Raven's test, særskilt for drenge og piger. Procent.

Anm.: N = 3151.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

I tabel 9.1 anvender vi en lineær regressionsmodel til at vurdere, om unges køn og deres forældres indkomst og uddannelse er med til at forudsige deres kognitive færdigheder. Fordelen ved en regressionsmodel er, at man kan vurdere sammenhængen mellem kognitive færdigheder og flere bagvedliggende variable på én og samme tid. De betyder også, at sammenhængene har en betinget eller kontrolleret fortolkning. For eksempel kan vi vurdere, om sammenhængen mellem forældres indkomst og den unges kognitive færdigheder er signifikant, når vi holder forældrenes uddannelse og den unges køn konstante. I tabellen afrapporterer vi i første kolonne signifikanssandsynligheder og i anden kolonne regressionskoefficienter. Signifikanssandsynligheder under 0,05 indikerer, at der er tale om en statistisk signifikant sammenhæng, dvs. vi forventer, at sammenhængen findes i den population, som vores stikprøve repræsenterer. Koefficienterne er et mål for, hvor stærk sammenhængen mellem kognitive

færdigheder og en given baggrundsvariabel er, når der kontrolleres for de andre baggrundsvariable i modellen. Tabel 9.1 viser, at forældres uddannelse har en stor betydning for de unges evner. Børn af forældre med en lang videregående uddannelse har i gennemsnit 1,5 flere korrekte svar end børn af forældre med en grundskoleuddannelse, hvilket må anses som værende en betydelig forskel. Samtidig finder vi også, at unge af forældre med højere uddannelser end grunduddannelse generelt klarer sig bedre i den kognitive test. Imidlertid viser det sig, at forældrenes indkomst ikke har nogen signifikant sammenhæng med den unges kognitive færdigheder, når der kontrolleres for forældrenes uddannelse. Det betyder, at eventuelle gennemsnitsforskelle i unges kognitive færdigheder mellem forældres indkomstgrupper kan forklares med, at forældre med høj uddannelse i gennemsnit har højere indkomst end forældre med lav uddannelse. Med andre ord handler de ressourcemæssigt betingede forskelle i de unges kognitive evner om forældres uddannelse, ikke deres indkomst. Sidst bekræfter modellens estimater i tabel 9.1 det resultat, som vi afrapporterede ovenfor: Der er statistisk signifikant forskel på drenges og pigers kognitive færdigheder. Den gennemsnitlige forskel er 0,3 antal korrekte svar, hvilket – i sammenligning med betydningen af forældres uddannelse – må siges at være en lille forskel.

TABEL 9.1

Prædiktorer for unges kognitive evner (Raven's test). Lineær regressionsmodel. Signifikanssandsynligheder og koefficienter.

Variable	Sign.	Koef.
Forældres højeste indkomst (reference er 1. kvartil)		
2. kvartil	0,847	0,029
3. kvartil	0,476	-0,105
4. kvartil	0,442	0,114
Forældres højeste uddannelse (reference er grundskoleuddannelse)		
Gymnasium	0,002	0,986
Erhvervsfaglig uddannelse	0,006	0,527
Kort videregående uddannelse	< 0,001	0,829
Mellemlang videregående uddannelse	< 0,001	0,951
Lang videregående uddannelse	< 0,001	1,538
Dreng	< 0,001	0,149
Konstantled	< 0,001	7,424
Antal observationer	3.092	
R^2	0,041	

Anm.: Signifikanssandsynligheder lavere end 0,05 indikerer en statistisk signifikant sammenhæng.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Forskellen skal samtidig også ses i lyset af det systematiske bortfald i undersøgelsen, der er beskrevet i kapitel 2 i denne rapport. Hvis ressourcesvage drenge har en større sandsynlighed for at forlade undersøgelsen, vil det kunstigt blæse kønsforskellen op, og man bør derfor forholde sig kritisk til de afrapporterede forskelle. Hvis det dog forholder sig sådan, at drenge i gennemsnit har bedre kognitive færdigheder, som vi måler dem her, kan denne forskel ikke forklare, hvorfor pigerne klarer sig bedre ved folkeskolens afgangsprøve (som afrapporteret i rapportens kapitel 7). Kønsforskellen i folkeskolens afgangsprøve må med andre ord have andre årsager, der er relateret til andre færdigheder end dem, vi har behandlet i dette afsnit.

PERSONLIGHEDSTRÆK

Mens kognitive færdigheders betydning for succes i livet længe har været i fokus, har økonomer, psykologer og sociologer i de senere år fokuseret på betydningen af såkaldte ikke-kognitive træk, dvs. evner eller færdigheder, som ikke er direkte relateret til evnen til at ræsonnere, men snarere til, hvad vi ofte vil kalde "personlighed" (Borghans m.fl., 2008; Farkas, 2003). Fra vores eget liv ved vi, at folk kan have meget forskellige personligheder. I forskningslitteraturen har man forsøgt at systematisere disse personlighedstræk i den såkaldte "Big Five"-personlighedsskala, som beskriver fem dimensioner af personlighedstræk (John m.fl., 1991), og som er en af de mest anvendte og gennemtestede instrumenter på verdensplan (Bertelsen, 2001). De fem dimensioner er:

- Åbenhed (opfindsom – påpasselig)
- Samvittighedsfuldhed (ansvarlig – ligeglad)
- Udadvendthed (indadvendt – udadrettet)
- Venlighed (empatisk – fjendtligt indstillet)
- Følsomhed (sårbar – emotionel stabilitet).

Disse træk er ikke gensidigt udelukkende, men vil i varierende grad være til stede i det enkelte menneske. Kombinationen af disse fem træk vil ofte give en personlighedskarakteristik, om end simpel, af et enkelt menneske. I dette kapitel ser vi på, hvilke baggrundsforhold der er med til at bestemme hver af de fem dimensioner. Til dette formål anvender vi igen

en lineær regressionsmodel. Vi ser på sammenhængen mellem hvert af de fem personlighedstræk og forældres indkomst og uddannelse, mødres egne personlighedstræk og kognitive færdigheder samt barnets kognitive færdigheder og køn.

I tabel 9.2 præsenterer vi resultaterne for hvert af de fem personlighedstræk, og i det følgende fremhæver vi nogle af de centrale resultater. Analysen viser, at der er statistisk signifikante sammenhænge mellem forældres ressourcer, forstået som uddannelse og indkomst, og de fem personlighedstræk. Mest centralt er, at unge af højtuddannede forældre er mere udadvendte, mere godmodige, mere samvittighedsfulde, mere bekymrede og mere åbne end unge af lavtuddannede forældre. Hvor disse sammenhænge stammer fra, er svært sige ud fra vores resultater, men i den sociologiske litteratur peger man på, at forældre i de højere klasser i højere grad end forældre i de lavere klasser videregiver og (både aktivt og passivt) investerer i de færdigheder, der præmieres i uddannelsessystemet (Bourdieu, 1977; Lareau, 2000). Med andre ord er forskellene mellem de sociale klasser på, hvad man bredt kan kalde opdragelsesmønstre, en mulig forklaring på de her afrapporterede sammenhænge. I tabel 9.2 fremgår også betydningen af morens personlighedstræk for barnets personlighedstræk. Analysen viser, at sammenhængen mellem morens og den unges personlighedstræk findes inden for, og ikke på tværs af, hver af de fem personlighedsdimensioner, når der er kontrolleret for forældres indkomst og uddannelse og barnets kognitive færdigheder og køn. Mønsteret er således, at børn af udadvendte mødre i gennemsnit er mere udadvendte, at børn af samvittighedsfulde forældre i gennemsnit er samvittighedsfulde, at børn af bekymrede forældre i gennemsnit er mere bekymrede, og at børn af åbne forældre i gennemsnit er mere åbne. På den måde tegner der sig det resultat, at der inden for fire af de fem personlighedstræk er en sammenhæng mellem morens og barnets personlighedstræk. Tabel 9.2 indeholder også den unges kognitive færdigheder og køn som prædiktorer for personlighedstrækkene. Vi finder, at børnenes kognitive færdigheder har en betydning for to personlighedstræk blandt børnene: jo højere kognitive færdigheder, desto mere bekymrede og desto mere åbne. Interessant nok er der ingen sammenhæng med samvittighedsfuldhed, hvilket ofte anses som en central prædiktor for senere uddannelsesvalg. Sidst ser vi, at der er kønsforskelle i tre af de fem personlighedstræk. Drenge er mindre samvittighedsfulde, mindre neurotiske og mindre åbne. Fordi disse personlighedstræk ofte har betydning for suc-

ces i uddannelsessystemet, har vi måske her identificeret en mulig forklaring på, hvorfor pigerne klarer sig bedre end drengene ved folkeskolens afgangsprøve (som beskrevet i kapitel 7 i denne rapport).

Med andre ord ser vi interessante mønstre i de unges personlighedstræk. Måske mest interessant er resultaterne for samvittighedsfuldhed, der normalt ses som en central kompetence i skolerelateret arbejde: Piger samt børn af højtuddannede forældre og af samvittighedsfulde mødre er i gennemsnit mere samvittighedsfulde end drenge samt børn af forældre og mødre, der ikke er kendetegnet ved disse karakteristika og træk. Derfor er en mulig forklaring på de forskelle i uddannelsesvalg, vi observerer mellem drenge og piger, og mellem unge af forældre med forskellige uddannelse, de forskelle i samvittighedsfuldhed, som vi her har beskrevet.

TABEL 9.2

Prædiktorer for de fem personlighedstræk. Lineær regressionsmodel. Signifikanssandsynligheder og koefficienter.

	Ekstroversion		Venlighed		Samvittighedsfuldhed		Neuroticisme		Åbenhed	
	Sign.	Koef.	Sign.	Koef.	Sign.	Koef.	Sign.	Koef.	Sign.	Koef.
Forældres højeste indkomst (reference er 1. kvartil)										
2. kvartil	0,158	0,204	0,098	0,196	0,004	0,373	0,748	-0,043	0,053	-0,299
3. kvartil	0,151	0,204	0,496	0,079	0,007	0,338	0,146	-0,193	0,206	-0,192
4. kvartil	0,022	0,328	0,966	-0,005	0,082	0,220	0,310	-0,135	0,094	-0,255
Forældres højeste uddannelse (reference er grundskoleuddannelse)										
Gymnasium	0,006	0,837	0,767	0,075	0,056	0,519	0,456	-0,215	0,140	0,484
Erhvervsfaglig uddannelse	0,006	0,505	0,553	0,090	0,129	0,249	0,086	-0,296	0,810	-0,048
Kort videregående uddannelse	0,009	0,550	0,609	0,089	0,108	0,303	0,045	-0,398	0,608	0,117
Mellemlang videregående uddannelse	< 0,001	0,736	0,042	0,324	0,007	0,461	0,047	-0,361	0,218	0,256
Lang videregående uddannelse	0,001	0,719	0,008	0,458	0,037	0,387	0,003	-0,571	0,026	0,496
Mors kognitive færdigheder og personlighedstræk										
Kognitive færdigheder (Raven)	0,447	-0,013	0,407	-0,011	0,673	-0,006	0,255	0,018	0,186	0,024
Big Five: Ekstroversion	< 0,001	0,062	0,471	0,011	0,123	0,024	0,773	0,005	0,839	0,004
Big Five: Venlighed	0,335	0,023	0,063	0,037	0,271	-0,024	0,139	0,034	0,129	0,040
Big Five: Samvittighedsfuldhed	0,959	-0,001	0,328	0,017	0,002	0,059	0,252	-0,023	0,380	-0,020
Big Five: Neuroticisme	0,239	-0,022	0,539	-0,010	0,410	-0,014	<0,001	0,076	0,670	0,009
Big Five: Åbenhed	0,206	0,021	0,353	0,013	0,143	-0,022	0,055	-0,030	< 0,001	0,128
Den unges karakteristika										
Kognitive færdigheder (Raven)	0,310	0,017	0,449	0,011	0,225	0,018	0,002	-0,049	0,001	0,059
Dreng	0,234	-0,083	0,411	-0,047	< 0,001	-0,334	< 0,001	-1,002	< 0,001	-0,482
Konstantled	< 0,001	6,159	< 0,001	6,846	< 0,001	5,872	< 0,001	5,817	< 0,001	5,242
Antal observationer / R2	2.902	0,024	2.919	0,014	2.884	0,025	2.926	0,093	2.917	0,053

Anm.: Signifikanssandsynligheder lavere end 0,05 indikerer en statistisk signifikant sammenhæng.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

RISIKOVILLIGHED

I vores hverdag befinder vi os ofte i situationer, hvor vi skal træffe valg. Nogle af disse valg vil være præget af usikkerhed: Vi kan ikke med 100 procents sikkerhed sige, om vores valg fører det med sig, som vi ønsker. I nogle faser i livet står vi imidlertid over for vigtige valg, hvor man skal vurdere både afkastet af og risikoen ved at forfølge én vej frem for en anden. Forskningslitteraturen viser, at der er stor forskel på mennesker, når det kommer til villigheden til at løbe en risiko (Halek & Eisenhauer, 2001; Hartog m.fl., 2002). Disse forskelle bliver vigtige i valg af uddannelse, fordi uddannelsesvalg er præget af usikkerhed. Der er med andre ord en risiko involveret ved at forfølge én vej frem for en anden. En studerende kan fx spørge sig selv, om hun eller han efter folkeskolen skal forfølge en erhvervsuddannelse eller forlade uddannelsessystemet og blive ufaglært. Der er visse fordele og ulemper forbundet med begge alternativer. På den ene side kan det i økonomisk forstand og på langt sigt bedst betale sig at tage en erhvervsuddannelse, men det er usikkert, om man kan få en praktikplads. På den anden side kan det på langt sigt betale sig mindre at blive ufaglært, men måske er det mere sikkert, hvis der står et job og venter på den anden side. Mens vi alle kender til valgsituationer præget af usikkerhed, herunder egne uddannelsesvalg, ved vi også fra vores hverdag, at folk er meget forskellige, når det kommer til risikovillighed. Uddannelsesøkonomer har i de senere år argumenteret for, at disse forskelle i unges risikovillighed kan være med til at forklare forskelle i uddannelsesvalg (Belzil & Hansen, 2004; Hogan & Walker, 2007; Kodde, 1986). Argumentet lyder i en simpel form, at selv unge med samme sociale baggrund og skolepræstationer kan træffe ret så forskellige uddannelsesvalg pga. forskelle i deres risikovillighed.

I vores undersøgelse anvendte vi et mål for risikovillighed, som refererer til graden, hvormed man hellere vil satse på en lille, men sikker gevinst (risikoaversion), frem for en stor, men usikker gevinst (risikovillighed). Det er generelt svært at måle risikovillighed, fordi det at løbe en risiko ikke nødvendigvis er bevidst for det enkelte menneske. Ofte vil det snarere præsentere sig i konkrete situationer som en fornemmelse, som man handler på baggrund af. Vi fulgte derfor tilgangen inden for eksperimentel økonomisk videnskab og stillede de unge en række hypotetiske

spørgsmål om deltagelse i lotterier (Holt & Laury, 2002).[24] Den unge fik præsenteret en situation, hvor han eller hun havde vundet 125 kr. i et lotteri. Dernæst skulle den unge vælge, om han eller hun ville modtage pengepræmien eller sige nej tak til præmien og i stedet deltage i et nyt lotteri. I det nye lotteri havde man 50 procents chance for at vinde 500 kr. og 50 procents chance for ikke at vinde noget. Hvis den unge sagde nej til det nye lotteri, blev den sikre gevinst øget fra 125 kr. til 175 kr., og den unge blev igen spurgt, om han eller hun ville modtage gevinsten eller hellere deltage i et nyt lotteri med 50 procents chance for at vinde 500 kr. og 50 procents chance for ikke at vinde noget. Og sådan fortsatte spørgsmålene til og med en sikker gevinst på 325 kr. De unges svar på disse spørgsmål blev til sidst lavet til en skala, fra 125 til 325, hvor lave værdier indikerer risikoaversion, altså lav grad af risikovillighed, og høje værdier risikovillighed.[25] Hvorvidt vores mål på risikovillighed er pålideligt, kan diskuteres. For det første er det uklart, om alle unge forstår de lotterispørgsmål, som vi har stillet. Spørgsmålene indeholder meget tekst og kræver, at man forstår, hvad der er på spil i selve lotteriet. Da alle ikke har samme udgangspunkt for at forstå spørgsmålet, kan det slå igennem i svarene. For det andet anvendes lotterispørgsmål normalt i kontrollerede eksperimenter, hvor der er rigtige pengepræmier på spil. Spørgsmålet er derfor, om vi med hypotetiske spørgsmål rent faktisk måler de præferencer, som måske står tydeligere frem, når der er rigtige gevinster involveret. Derfor bør man i de følgende analyser tage det forbehold, at vi her har et groft mål for risikopræferencer.

I tabel 9.3 præsenterer vi sammenhængene mellem risikovillighed og forældres indkomst og uddannelse og den unges køn, kognitive færdigheder og personlighedstræk. Analysen viser, at forældres indkomst ikke har nogen indflydelse på den unges risikovillighed. Det har forældres uddannelse derimod, idet unge af højtuddannede forældre er mere risikovillige end unge af lavtuddannede forældre. Denne sammenhæng gælder, selv når der er kontrolleret for barnets kognitive færdigheder og personlighedstræk.

---

24. Spørgsmålene blev stillet i en lille webspørgeskemaundersøgelse, der fulgte op på face to face-interviewet. For en detaljeret beskrivelse af webundersøgelsen, herunder en analyse af bortfald og repræsentativitet, kan forfatterne kontaktes.
25. Værdierne angiver øvre bånd for de sikre ækvivalenter, den unge ville acceptere for at miste en fair chance for at vinde en gevinst på 500 kr. med sandsynlighed 0,5. For en detaljeret beskrivelse og analyse af spørgsmålene i undersøgelsen kan forfatterne kontaktes.

TABEL 9.3

Prædiktorer af risikovillighed. Lineær regressionsmodel. Signifikanssandsynligheder og koefficienter.

	Sign.	Koef.
Forældres højeste indkomst (reference er 1. kvartil)		
2. kvartil	0,680	3,956
3. kvartil	0,609	4,720
4. kvartil	0,851	1,738
Forældres højeste uddannelse (reference er grundskoleuddannelse)		
Gymnasium	0,032	35,46
Erhvervsfaglig uddannelse	0,149	15,06
Kort videregående uddannelse	0,229	14,34
Mellemlang videregående uddannelse	0,046	21,66
Lang videregående uddannelse	0,017	27,76
Den unges karakteristika		
Dreng	0,000	20,29
Kognitive færdigheder (Raven)	0,000	4,333
Big Five: Ekstroversion	0,488	0,759
Big Five: Venlighed	0,163	-1,820
Big Five: Samvittighedsfuldhed	0,036	-2,483
Big Five: Neuroticisme	0,348	1,085
Big Five: Åbenhed	0,025	-2,113
Antal observationer		1.692

Anm.: Signifikanssandsynligheder lavere end 0,05 indikerer en statistisk signifikant sammenhæng.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Som i tidligere forskning på området (Dohmen m.fl. 2010) finder vi, at drenge er mere risikovillige end piger, og at kognitive færdigheder har en positiv betydning for risikovillighed: jo højere kognitive færdigheder, desto mere risikovillig. Sidst finder vi, at de to personlighedstræk samvittighedsfuldhed og åbenhed har indflydelse på risikovillighed. Samvittighedsfulde og åbne unge er i gennemsnit mindre risikovillige end unge, der scorer lavt på disse to personlighedsdimensioner. Med andre ord tegner der sig et billede af risikovillighed som værende et resultat af forældres uddannelse og barnets evner, køn og personlighedstræk.

UDDANNELSESFORVENTNINGER

Vores forventninger til fremtiden styrer ofte de valg, som vi træffer gennem livet. Disse forventninger kan ses som et resultat af, hvad vi forventer, at et valg bringer med sig, og med hvilken sikkerhed vi vurderer, at det forventede afkast realiseres. I både uddannelsessociologi og -økonomi lægger forskere vægt på forholdet mellem forventninger til uddannelse og valg af uddannelse (Andrew & Hauser, 2012; Breen, 1999;

Manski, 2004, 1993; Morgan, 2004, 1998; Sewell m.fl., 1969). En uddannelsesforventning skal her forstås som en realistisk vurdering af ens fremtidige muligheder i uddannelsessystemet. Denne vurdering afhænger på den ene side af den unges overbevisning om egne akademiske færdigheder og på den anden side af den unges vurdering af afkastet af at tage en given uddannelse. Forventninger er vigtige for uddannelsesvalg, fordi de er med til at styre de typer af adfærd, der belønnes (eller ikke belønnes) i uddannelsessystemet. For eksempel kan forventninger om at gennemføre en universitetsuddannelse føre de studerende til at investere mere tid og kræfter i at bestå de fag, der er nødvendige for at blive optaget på en universitetsuddannelse. Dermed øges sandsynligheden for, at de faktisk bliver optaget på en universitetsuddannelse (Morgan, 2005). I dette afsnit beskriver og analyserer vi et mål for forventninger til uddannelse blandt 15-årige i 2011. Vi stillede de unge spørgsmålet: "Hvilken uddannelse regner du selv med at få?" og understregede herefter, at vi her tænkte på den højeste uddannelse, dvs. den, det tager flest år at gennemføre. Spørgsmålets formulering er taget fra PISA-undersøgelsen 2003 (Mejding, 2004). Mens spørgsmålet lægger op til en realistisk vurdering, skal der tages det forbehold, at de unges svar også vil afspejle den offentlige debats fokus på uddannelse herhjemme. Gennem de seneste år har uddannelsesdebatten i højere og højere grad fremhævet, hvor vigtigt det er at få en uddannelse (Hansen, 2003), og det vil uden tvivl være med til, at de studerende i gennemsnit afrapporterer en højere uddannelse, end hvad de reelt forventer. Det kan vi ikke afgøre med de data, vi har her, men det skal tages som et forbehold i de følgende analyser. Herudover skal man huske på, at resultaterne, vi præsenterer her, vil være påvirket af det systematiske bortfald i undersøgelsen samt det faktum, at vi ikke har de etniske unge med (se rapportens kapitel 2). Det betyder, at vi i gennemsnit vil overvurdere de unges forventninger, hvilket blot bekræfter, at det er vigtigt at læse nedenstående analyse med forbehold.

I tabel 9.4 afrapporterer vi de unges uddannelsesforventninger. Af højre kolonne fremgår det, at kun én procent af de unge forventer at forlade uddannelsessystemet efter grundskolen (9. eller 10. klasse), mens 25 og 64 pct. forventer at fuldføre henholdsvis en erhvervsuddannelse eller en videregående uddannelse.[26] Halvdelen af dem, der forventer at

26. De 64 procent fås ved at lægge procenterne for kort, mellemlang og lang videregående uddannelse i højre kolonne sammen: 5,7 + 27,3 + 31,2 = 64,2.

fuldføre en videregående uddannelse, forventer at fuldføre en universitetsuddannelse, hvilket svarer til 31 pct. af alle i undersøgelsen. Tallene tyder på, at de unges forventninger stemmer godt overens med den danske regerings 2020-plan, hvis mål er, at 95 pct. af en årgang fuldfører en erhvervsuddannelse, 60 pct. fuldfører en videregående uddannelse, og 25 pct. fuldfører en universitetsuddannelse. Sammenlignet med fordelingen af højeste uddannelsesniveau for 30-34-årige i 2011 må de unges forventninger imidlertid siges været høje. Af de 30-34-årige i 2011 har 16 pct. grundskole som deres højeste fuldførte uddannelse, en afvigelse i forhold til de unges forventninger i vores undersøgelse på hele 15 procentpoint. Sammenlignet med de 38 pct. blandt 30-34-årige, der har fuldført en videregående uddannelse, forventer 64 pct. af vores adspurgte unge at fuldføre en videregående uddannelse, hvilket afslører en stor afvigelse på omkring 26 procentpoint. Mens sammenligningerne peger på, at de unge er ambitiøse, så tager de ikke højde for den fremtidige udvikling i uddannelsesfordelingen. For at inddrage denne udvikling sammenligner vi kort forventningerne med projicerede tal for Danmark, som økonomer har beregnet på baggrund af befolkningsfremskrivninger og andre samfundsudviklinger (DREAM, 2012). Ifølge disse tal vil 53 pct. af 40-årige i 2045 have fuldført en videregående uddannelse. Sammenlignet med de 64 pct. i vores stikprøve, der forventer at fuldføre en videregående uddannelse, understreger forskellen på 11 procentpoint resultatet fra før: De unge er ambitiøse i deres planer for uddannelse. At unge har høje uddannelsesforventninger, er dog ikke specifikt for Danmark. For eksempel har amerikanske forskere i nyere studier peget på lignende tendenser i USA og forklaret dem som et resultat af det stigende afkast af at tage en uddannelse og det alment accepterede diktum i den offentlige debat, at det betaler sig at tage en uddannelse (Goyette, 2006; Jacob & Wilder, 2010; Morgan, 1998; Reynolds & Baird, 2010; Reynolds & Pemberton, 2001; Reynolds m.fl., 2006; Rosenbaum, 2001).

I tabel 9.4 viser vi også uddannelsesforventninger særskilt for køn. En større andel af de unge mænd (32 pct.) forventer at fuldføre en erhvervsuddannelse set i forhold til de unge kvinder (17 pct.). Blandt de 30-34-årige i 2011 gennemførte 37 pct. af mændene og 29 pct. af kvinderne en erhvervsuddannelse, hvilket tyder på, at kønsforskellene i forventninger til uddannelse afspejler kønsforskellene i den faktiske fordeling af uddannelse.

TABEL 9.4

Unge i BFU 2011 fordelt efter deres forventede højeste fuldførte uddannelse, i alt og særskilt for køn. Procent.

	Drenge	Piger	I alt
Grundskoleuddannelse	1,1	0,9	1,0
Gymnasium	9,3	11,0	10,1
Erhvervsfaglig uddannelse	32,2	16,5	24,7
Kort videregående uddannelse	7,4	3,7	5,7
Mellemlang videregående uddannelse	21,4	33,8	27,3
Lang videregående uddannelse	28,6	34,1	31,2
I alt	100,0	100,0	100,0
Antal observationer			2.462

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Hele 72 pct. af de unge piger forventer at fuldføre en videregående uddannelse, mens tallet er 57 pct. for de unge drenge. Sammenligner vi disse tal med fordelingen blandt 30-34-årige i 2011 – 45 pct. af unge kvinder og 32 pct. af unge mænd fuldfører en videregående uddannelse – tyder det igen på, at kønsforskellene i forventninger til uddannelse afspejler kønsforskellene i den faktiske uddannelsesfordeling. Kønsforskellene i uddannelsesforventninger kan muligvis være med til at forklare, hvorfor pigerne klarer sig bedre end drengene til folkeskolens afgangsprøve (som beskrevet i kapitel 7 i denne rapport) og i uddannelsessystemet generelt. Såfremt forventninger repræsenterer et motiv til at præstere i skolen (McClelland m.fl., 1953), kan vi forvente, at pigerne generelt er mere motiverede og villige til at udføre skolerelateret arbejde, og denne forskel omsættes i sidste ende til bedre skolepræstationer og mere ambitiøse uddannelsesvalg.

For at studere forskelle i forventninger mellem unge med forskellig social baggrund viser vi i tabel 9.5 den betingede fordeling af forventninger til uddannelse givet forældrenes højeste fuldførte uddannelse. Ud over en klar tendens til, at unge med forældre, der har en videregående uddannelse, også selv forventer en videregående uddannelse, så er der to andre interessante resultater i tabel 9.5. For det første forventer 53 pct. af unge med forældre, der har en grundskoleuddannelse, at opnå en erhvervsuddannelse, mens blot 35 pct. af de unge med forældre, der har en erhvervsuddannelse, selv forventer at opnå samme uddannelsesniveau. Forskellen indikerer en forventning om opadgående uddannelsesmobilitet for unge af forældre med en grundskoleuddannelse og for unge af forældre med en erhvervsuddannelse. For det andet ses det, at blandt unge med forældre med videregående uddannelse forventer en større

andel (53 pct.) af unge, hvis forældre har en universitetsgrad (dvs. en lang videregående uddannelse), at fuldføre en universitetsuddannelse set i forhold til de unge, hvis forældre har en kort eller mellemlang videregående uddannelse (henholdsvis 29 og 35 pct.). Dette mønster tyder på, at der selv blandt forældre med videregående uddannelser er stor forskel på, hvilken videregående uddannelse den unge forventer at gennemføre. Den sociale oprindelse – her målt med uddannelse – lader med andre ord til at slå igennem i hele fordelingen af uddannelsesforventninger.

TABEL 9.5

Unge i BFU 2011, fordelt efter deres forventede højeste fuldførte uddannelse, særskilt for forældres højeste fuldførte uddannelse. Procent.

Forældres højeste uddannelse	1	2	3	4	5	6	I alt
1: Grundskoleuddannelse	1,8	9,8	52,7	7,1	19,6	8,9	100,0
2: Gymnasium	2,1	14,9	25,5	10,6	19,2	27,7	100,0
3: Erhvervsfaglig uddannelse	0,8	7,7	34,6	6,0	27,3	23,7	100,0
4: Kort videregående uddannelse	0,4	8,8	20,7	7,5	33,5	29,1	100,0
5: Mellemlang videreg. uddannelse	1,2	12,0	16,8	4,9	30,6	34,5	100,0
6: Lang videregående uddannelse	1,1	13,6	7,6	3,5	20,9	53,3	100,0
I alt	1,0	10,1	24,9	5,6	27,3	31,1	100,0

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

For bedre at sammenfatte de forskellige faktorer, der har indflydelse på forventninger til uddannelse, præsenterer vi resultaterne fra en lineær regressionsmodel i tabel 9.6. Det betyder igen, at sammenhængene har en betinget fortolkning, dvs. de gælder, når de andre variable i modellen holdes konstant. Den afhængige variabel er kodet sådan, at unge, der forventer at få en videregående uddannelse, har værdien 1, og unge, der ikke forventer dette, har værdien 0. I modellen inddrages forældres uddannelse og indkomst, den unges køn, kognitive færdigheder og personlighedstræk. Analysen viser, at både forældres indkomst og forældres uddannelse er signifikante prædiktorer for, hvorvidt den unge forventer at opnå en videregående uddannelse. Især er forældrenes uddannelsesniveau en meget stærk prædiktor: Holdes forældrenes indkomst og de øvrige variable i modellen konstant, finder vi en forskel på 30 procentpoint mellem unge af forældre med det laveste uddannelsesniveau og unge af forældre med det højeste uddannelsesniveau. Dette må siges at være en meget stor forskel, og den fortæller en historie om, at selvom unge i dag er ambitiøse i forhold til deres fremtid i uddannelsessystemet, så spiller familiens ressourcer – her målt med uddannelse – en afgørende rolle for

de forventninger, de unge har. Dette resultat stemmer også fint overens med sociologiske teorier af den sociale ulighed i uddannelsesvalg (Boudon, 1974; Breen & Goldthorpe, 1997). Set i en dansk uddannelsespolitisk kontekst synes resultat imidlertid opsigtsvækkende. Et politisk mål med den moderne velfærdsstat er bl.a. muligheden for social mobilitet gennem uddannelse, hvilket bl.a. de omfattende reformer af uddannelsessystemet i det 20. århundrede har været et eksempel på (Ploug, Henriksen & Kærgård, 2004). Selvom studier tyder på, at den sociale skævhed i uddannelseschancer er faldet historisk – og mobiliteten dermed er blevet større – er der stadig markante skævheder at finde (Hansen, 1995; Jæger, Munk & Ploug, 2003; Munk, 2005, 2003a, 2003b; Ploug, 2007, 2005). Hvis vi tager resultaterne i denne analyse for pålydende, tyder det imidlertid på, at de sociale skævheder, vi kan observere i uddannelsesvalg, er markant til stede i de 15-åriges uddannelsesforventninger. "Den sociale arv" lader med andre ord til at sætte sig igennem tidligt, og selv de mange års skolegang, som de 15-årige har bag sig, har ikke – i hvert fald når det kommer til uddannelsesforventninger – haft den ønskede effekt i et ulighedsperspektiv.

Tabel 9.6 indeholder også den unges køn, kognitive færdigheder og personlighedstræk. I tråd med tidligere resultater finder vi, at drenge har lavere uddannelsesforventninger end piger. Med en effekt på 3 procentpoint er de kognitive færdigheder ligeledes en stærk indikator for uddannelsesforventninger. Hvis man afrapporterer denne effekt på en standardiseret skala, er der over to standardafvigelser i fordelingen af kognitive færdigheder – en forskel på 12 procentpoint i forventningen til at fuldføre en videregående uddannelse.

Personlighedstræk målt med Big Five lader imidlertid ikke til at forudsige forventningerne hos den unge, når der tages højde for de øvrige variable i modellen. Faktoren "samvittighedsfuldhed" er dog en undtagelse, idet den har en positiv indflydelse på forventningerne. Sammenligner vi over to standardafvigelser i fordelingen af samvittighedsfuldhed, finder vi en forskel på ca. 7 procentpoint. Alt i alt understreger disse resultater, at unges kognitive færdigheder og samvittighedsfuldhed er med til at forklare forskelle i uddannelsesforventninger.

TABEL 9.6

Prædiktorer for, at man forventer at gennemføre en videregående uddannelse. Lineær regressionsmodel. Signifikanssandsynligheder og koefficienter.

	Sign.	Koef.
Forældres højeste indkomst (reference er 1. kvartil)		
2. kvartil	0,933	0,00
3. kvartil	0,101	0,06
4. kvartil	0,041	0,08
Forældres højeste uddannelse (reference er grundskoleuddannelse)		
Gymnasium	0,055	0,16
Erhvervsfaglig uddannelse	< 0,001	0,18
Kort videregående uddannelse	< 0,001	0,29
Mellemlang videregående uddannelse	< 0,001	0,27
Lang videregående uddannelse	< 0,001	0,30
Dreng	< 0,001	-0,15
Kognitive færdigheder (Raven's)	< 0,001	0,03
Big Five: Ekstroversion	0,191	-0,01
Big Five: Venlighed	0,678	0,00
Big Five: Samvittighedsfuldhed	< 0,001	-0,02
Big Five: Neuroticisme	0,089	0,01
Big Five: Åbenhed	0,753	0,00
Antal observationer	2.356	
R^2	0.092	

Anm.: Signifikanssandsynligheder lavere end 0,05 indikerer en statistisk signifikant sammenhæng.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

OPSUMMERING OG PERSPEKTIVERING

Vi har i kapitlet gjort rede for sammenhængene mellem bagvedliggende forhold som køn og forældres ressourcer og fire individuelle faktorer: kognitive færdigheder, personlighedstræk, risikovillighed og uddannelsesforventninger. Overordnet set hænger de fleste af disse faktorer sammen med både køn og forældres uddannelse, og derfor kan disse faktorer også være med til at sætte perspektiv på både kønsforskelle og den sociale ulighed i uddannelsesvalg, som vi observerer i dagens Danmark. Når data for de 15-åriges faktiske uddannelsesvalg bliver tilgængelige i de danske registre i fremtiden, vil vi få bedre mulighed for at vurdere, i hvilken grad de fire faktorer er med til at forklare de kønsforskelle og sociale forskelle i uddannelsesvalg. Vores analyser viser også, at unge i dag er ambitiøse i deres uddannelsesplaner, hvilket på den ene side er i overensstemmelse med regeringens strategiske mål, men på den anden side også må resultere i ikke-indfriede forventninger senere i livet for en relativt

stor gruppe af individer. Samtidig er der en markant social skævhed i uddannelsesforventninger, og forskningen bør derfor i fremtiden forsøge bedre at forstå, hvordan, hvor og hvornår disse forventninger dannes. Resultaterne fra vores analyser tyder på, at familien er et centralt sted for dannelsen af forventninger: Der er store gennemsnitlige forskelle i uddannelsesforventninger over de sociale klasser. Om disse forskelle konsolideres allerede i den tidlige barndom eller først senere, når den unge er i uddannelsessystemet, siger vores analyse ikke noget om, og fremtidig forskning bør derfor studere relationen mellem familie, skole og venner i dannelsen af disse forventninger (Andrew & Hauser, 2012). For at få indsigt i nogle af disse processer, er vi i gang med at gennemføre en ny, lille spørgeskemaundersøgelse, der følger de unge året efter den undersøgelse, vi har afrapporteret på her. Disse nye data vil bl.a. give os muligheden for at se på, om uddannelsesforventninger og de andre individuelle faktorer, som vi har analyseret, ændres i de år, hvor den unge overgår til ungdomsuddannelserne og senere til de videregående uddannelser. I løbet af de næste par år vil vi med andre ord få viden, som er unik i en dansk kontekst, om uddannelsessystemets rolle i dannelsen og vedligeholdelsen af disse individuelle faktorer.

BILAG

VALG OG OPBYGNING AF RAVEN'S TEST

Raven's Standard Progressive Matrices (SPM) benyttes ofte, fordi testen er let at fortolke, er af ikke-verbal karakter og hermed uafhængig af sproget. SPM består af 5 sæt (A-E) hver med 12 spørgsmål, der typisk færdiggøres på 60 minutter. Sættenes gennemsnitlige sværhedsgrad stiger fra A til E. For hver respondent i testen præsenteres et sæt af mønstre i en 4 x 4-matrice, hvorefter respondenten bliver bedt om at identificere det manglende element ud af seks alternativer. Spørgsmålene stiger ligeledes i sværhedsgrad inden for hvert sæt, hvor det første spørgsmål i hvert sæt er af samme sværhedsgrad som spørgsmål 6 i det forrige sæt. Der eksisterer normer og standarder for de fulde test for adskillige populationer og lande (Raven m.fl., 2004). At sværhedsgraden stiger i siksaklinje, gør det svært at udvælge en række af underspørgsmål, der kan stilles med tidsbegrænsning, som var de betingelser, data blev indsamlet under i denne undersøgelse. For at vælge det bedst passende sæt udførte vi et

pilotstudium (en forundersøgelse) af sættene B, C og D på seks 9.-klasser uden tidsbegrænsning (inden for en 45 minutters lektion). Ud fra studiet valgte vi sæt C, der havde den højeste scorevarians. Til mødrene valgte vi sæt D. Der blev afsat 10 minutter til fuldførelse af testen i slutningen af face to face-interviewet.

VALG OG KONSTRUKTION AF BIG FIVE-PERSONLIGHEDSTRÆK

Den originale udgave af Big Five bestod af 44 korte spørgsmål, der skulle besvares på 5 minutter. Rammstedt og John (2007) foreslår en Big Five-udformning med 10 spørgsmål med to spørgsmål per skala, der repræsenterer en høj eller lav pol for hver personlighedsdimension. Denne korte version har vist sig at have forholdsvis gode psykometriske egenskaber, og samtidig kan den færdiggøres på 1 minut, hvilket er markant hurtigere end den originale udgave på 44 spørgsmål. En lang og en noget kortere udgave af Big Five findes på dansk (Costa m.fl., 2003), men vi har været nødsaget til at lave vores egen oversættelse af Big-Five-Ten. For yderligere beskrivelse af instrumentet kan forfatterne kontaktes. Der henvises også til kapitel 3 i denne rapport.

LITTERATUR

Al-Nowaihi, A. & S. Dhami (2009): "A Value Function that Explains the Magnitude and Sign Effects". *Economics Letters,* 105(3), s. 224-229.

Andrew, M. & R.M. Hauser (2012): "Adoption? Adaptation? Evaluating the Formation of Educational Expectations". *Social Forces*, 90(2), s. 497-520.

Belzil, C. & J. Hansen (2004): "Earnings Dispersion, Risk Aversion and Education". I: S.W. Polachek (Ed.): *Accounting for Worker Well-Being*, *Research in Labor Economics*, (23), s. 335-358.

Benjaminsen, L. (2006): *Chanceulighed i Danmark i det 20. århundrede. Udviklingen i intergenerationelle uddannelses- og erhvervschancer.* Ph.d.-afhandling. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Bertelsen, P. (2001): *Personlighedspsykologi*. Frederiksberg: Frydenlund.

Borghans, L., A.L. Duckworth, J.J. Heckman & B. ter Weel (2008): "The Economics and Psychology of Personality Traits". *Journal of Human Resources*, 43(4), s. 972-1059.

Boudon, R. (1974): *Education, Opportunity & Social Inequality.* New York: Wiley.

Bourdieu, P. (1977): "Cultural Reproduction and Social Reproduction". I: Karabel, J. & A.H. Halsey (red.): *Power & Ideology in Education.* New York: Oxford University Press.

Breen, R. (1999): "Beliefs, Rational Choice and Bayesian Learning". *Rationality & Society,* 11.

Breen, R. & J. Goldthorpe (1997): "Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory". *Rationality & Society*, 9(3), s. 275-305.

Burks, S., J. Carpenter, L. Goette & A. Rustichini (2009): "Cognitive Skills Affect Economic Preferences, Strategic Behavior, and Job Attachment". *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 106(19), s. 7745.

Chetty, R., J.N. Friedman, N. Hilger, E. Saez, D.W. Schanzenback & D. Yagan (2011): "How Does Your Kindergarten Classroom Affect Your Earnings? Evidence from Project STAR". *Quarterly Journal of Economics*, 126(4) s. 1593-1660.

Costa, P.T., R.R. McCrae, H.K. Schiøtz, H.S. Hansen & E.L. Mortensen (2003): *NEO PI-R: manual – klinisk.* København: Dansk Psykologisk Forlag.

Deck, C. & H. Schlesinger (2010): "Exploring Higher Order Risk Effects". *Review of Economic Studies,* 77(4), s. 1403-1420.

Dohmen, T., A. Falk, D. Huffman & U. Sunde (2010): "Are Risk Aversion and Impatience Related to Cognitive Ability?". *American Economic Review*, 100(3), s. 1238-60.

DREAM (2012): *Opnåelse af 60 pct. målsætningen.* http://www.dreammodel.dk/pdf/T2012_01.pdf (hentet 31-05-2012).

Frederick, S. (2005): "Cognitive Reflection and Decision Making". *The Journal of Economic Perspectives*, 19(4), s. 25-42.

Farkas, G. (2003): "Cognitive Skills and Noncognitive Traits and Behaviors in Stratification Processes". *Annual Review of Sociology*, 29, s. 541-562.

Goyette, K.A. (2006): "College for Some to College for All: Social Background, Occupational Expectations, and Educational Expectations over Time". *Social Science Research*, 37.

Griliches, Z. (1977): "Estimating the Returns to Schooling: Some Econometric Problems". *Econometrica*, 45(1), s. 1-22.

Hansen, E.J. (2003): *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, E.J. (1995): *En generation blev voksen*. København: Socialforskningsinstituttet, 95:8.

Heckman, J.J. (1995): "Lessons from the Bell Curve". *Journal of Political Economy*, 103(5), s. 1091-1120.

Heckman, J.J. (2006): "Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children". *Science*, 30(312), s. 1900-1902.

Heckman, J.J., L. Malofeeva, R. Pinto & P.A. Savelyev (2010): *Understanding the Mechanisms Through Which an Influential Early Childhood Program Boosted Adult Outcomes*. Unpublished Manuscript. University of Chicago, Department of Economics.

Herrnstein, R.J. & C. Murray (1994): *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: Free Press.

Hogan, V. & I. Walker (2007): "Education Choice under Uncertainty: Implications for Public Policy". *Labour Economics*, 14(6), s. 894-912.

Holt, C.A. & S.K. Laury (2002): "Risk Aversion and Incentive Effects". *The American Economic Review*, 92(5), s. 1644-1655.

Jacob, B.A. & T. Wilder (2010): "Educational Expectations and Attainment". No. 15683 in NBER Working Paper Series, National Bureau of Economic research.

John, O.P. (1990): "The Big-5 Factor Taxonomy: Dimensions of Personality in the Natural Language and in Questionnaires". I: Pervin & John (Eds.), *Handbook of Personality Theory & Research*. New York : The Guilford Press.

Jæger, M.M., M.D. Munk & N. Ploug. (2003): "Uddannelse, erhvervsvalg og social oprindelse". I: *Ulighed og livsløb. Analyser af betydningen af social baggrund*. København: Socialforskningsinstituttet, 03:10, s. 70-96.

Karlson, K.B. & A. Holm (2011): "Decomposing Primary and Secondary Effects: A New Method". *Research in Social Stratification & Mobility*, 29, s. 221-237.

Kőszegi, B. & M. Rabin (2006): "A Model of Reference-Dependent Preferences". *The Quarterly Journal of Economics*, 121(4), s. 1133-1165.

Kőszegi, B. & M. Rabin (2007): "Reference-Dependent Risk Attitudes". *The American Economic Review,* 97(4), s. 1047-1073.

Kodde, D.A. (1986): "Uncertainty and the Demand for Education". *The Review of Economics & Statistics*, 68(3), s. 460-467.

Laibson, D. (1997): "Golden Eggs and Hyperbolic Discounting". *The Quarterly Journal of Economics*, 112(2), s. 443-478.

Lareau, A. (2000): *Home Advantage: Social Class and Parental Intervention in Elementary Education*. 2. udgave. New York: Rowman & Littlefield Publishers.

Loehlin, J.C. (2005): "Resemblance in Personality and Attitudes Between Parents and Their Children: Genetic and Environmental Contributions." I: Bowles, S., H. Gintis & M.O. Groves (red.): *Unequal Chances: Family Background and Economic Success*, s. 192-207, New York: Russel Sage.

Mackintosh, N.J. & E.S. Bennett (2005): "What do Raven's Matrices Measure? An Analysis in Terms of Sex Differences". *Intelligence*, 33, s. 663-674.

Manski, C.F. (1993): "Identification of Endogenous Social Effects: The Reflection Problem". *Review of Economic Studies*, 60.

Manski, C.F. (2004): "Measuring Expectations", *Econometrica*, 72.

McClelland, D.C., J.W. Atkinson, R.A. Clark & E.L. Lowell (1953): *The Achievement Motive*. East Norwalk, CT: Appleton-Century-Crofts.

Mejding, J. (2004): *PISA 2003 – Danske unge i en international sammenhæng*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.

Morgan, S.L. (2005): *On the Edge of Commitment: Educational Attainment & Race in the United States*. Stanford: Stanford University Press.

Morgan, S.L. (2004): "Methodologist as Arbitrator: Five Models for Black-White Differences in the Causal Effect of Expectations on Attainment". *Sociological Methods & Research*, 33.

Morgan, S.L. (1998): "Adolescent Educational Expectations: Rationalized, Fantasized, or Both?". *Rationality & Society*, 10.

Munk, M.D. (2005): "Studier af social mobilitet". I: Bryderup, IM. (red.): Social ulighed – et festskrift i anledning af Erik Jørgen Hansens 70 års fødselsdag. Aarhus: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag: s. 83-94.

Munk, M.D. (2003a): "Livschancer og social mobilitet – forskellige fødselsårganges vilkår". *Dansk Sociologi*, 14(4), s. 41-58.

Munk, M.D. (2003b): "Social mobilitet. Social mobilitet i Danmark – set i et internationalt perspektiv". København: Socialforskningsinstituttet, SFI Working Paper, 9:2003.

Perez-Arce, F. (2011): "The Effect of Education on Time Preferences". Working Papers 844, RAND Corporation Publications Department.

Ploug, N. (2007): *Social arv og social ulighed*. København: Hans Reitzels Forlag.

Ploug, N. (2005): *Social arv – sammenfatning 2005*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 05:10.

Ploug, N., I. Henriksen & N. Kærgård. (2004): *Den danske velfærdsstats historie*. København: Socialforskningsinstituttet, 04:18.

Rabin, M. (2000): "Risk Aversion and Expected-Utility Theory: A Calibration Theorem". *Econometrica*, 68(5), s. 1281-1292.

Rammstedt, B. & O.P. John (2007): "Measuring Personality in one Minute or less: A 10-Item Short Version of the Big-5 Inventory in English and German". *Journal of Research In Personality*, 41, s. 203-212.

Raven, J.C. (1936): *Mental Tests Used in Genetic Studies: The Performance of Related Individuals on Tests mainly Educative and Mainly Reproductive*. Afhandling, London: University of London.

Raven, J., J.C. Raven & J.H. Court (2004): *Manual for Raven's Standard Progressive Matrices and Vocabulary Scales*. San Antonio, Texas: Harcourt Assessment.

Reynolds, J. & J. Pemberton (2001): "Rising College Expectations among Youth in the United States: A Comparison of the 1979 and 1997 NLSY". *The Journal of Human Resources*, 36.

Reynolds, J. & C.L. Baird (2010): "Is There a Downside to Shooting for the Stars? Unrealized Educational Expectations and Symptoms of Depression". *American Sociological Review*, 75.

Reynolds, J., M. Stewart, R. MacDonald & L. Sischo (2006): "Have Adolescents become too Ambitious? High School Senior's Educational and Occupational Plans, 1976 to 2000". *Social Problems*, 53.

Roberts, B.W., K.E. Walton & W. Viechtbauer (2006): "Patterns of Mean Level Change in Personality Traits Across the Life-Course: A Meta-Analysis of Longitudinal Studies". *Psychological Bulletin*, (132)1, s. 1-25.

Rosenbaum, J.E. (2001): *Beyond College-for-all: Career Paths for the Forgotten Half*. New York: Russell Sage Foundation.

Sewell, W.H., A.O. Haller & A. Portes (1969): "The Educational and Early Occupational Attainment Process". *American Sociological Review*, 34.

Stanovich, K.E. (2008): *What Intelligence tests Miss: The Psychology of Rational Thought*. New Haven, CT: Yale University Press.

Wandall, J. (2011): "National Tests in Denmark: CAT as a Pedagogical Tool". *Journal of Applied Testing Technology*, 12.

UNGES BRUG AF RUSMIDLER – EN NUTIDIG HEDONISME

JEANETTE ØSTERGAARD OG LUNA KRAGH ANDERSEN

INDLEDNING

Danske unge har fortsat verdensrekord i druk. Det fremgår af den Europæiske Skolebørnsundersøgelse om alkohol og stoffer (ESPAD) fra 2011. Undersøgelsen, som sammenligner 9.-klasses-elevers forbrug af rusmidler i 35 europæiske lande, dokumenterer, at 56 pct. af 15-16-årige danske unge har drukket sig fulde i løbet af de sidste 30 dage (Hibell m.fl., 2012: s. 78).[27] Til sammenligning har fx 44 pct. i Frankrig drukket sig fulde, mens unge i andre nordiske lande, som Norge og Sverige, ligger helt nede på henholdsvis 30 og 31 pct., dvs. næsten halvt så stor en andel som i Danmark. Tilsvarende til andre danske undersøgelser (Østergaard, 2008) finder vi også i BFU, at en høj andel (64 pct.) af de 15-årige unge drikker fuldskabsorienteret. I dette kapitel vil vi undersøge, om der blandt 15-årige, som deltager i BFU-undersøgelsen, er en sammenhæng mellem en værdiorientering, som vi betegner "nutidig hedonisme" og øget rusmiddelerfaring. Nutidig hedonisme indfanger, hvorvidt man i højere grad ønsker at "leve i nuet" end at planlægge sin fremtid, og om man kan lide

27. Datagrundlaget i ESPAD-undersøgelsen er dog mest pålideligt for de større lande. På grund af særligt lav deltagelse blandt danske skoler i 2011 er undersøgelsen for Danmark ikke repræsentativ, og derfor anbefales en vis forsigtighed, når de danske data sammenlignes med data fra andre ESPAD-lande (Hibell m.fl., 2012).

at handle impulsivt og løbe risici. Vores hypotese er, at unge, som er orienteret mod en nutidig hedonisme, drikker mere alkohol og i højere grad har prøvet hash end unge, som ikke har denne værdiorientering, selv når vi tager andre faktorer i betragtning. Indledningsvis vil vi dog på baggrund af andre internationale undersøgelser kort beskrive udviklingen i danske 15-årige unges rusmiddelbrug i løbet af de sidste 15-20 år.

UDVIKLINGEN I UNGES BRUG AF RUSMIDLER

Når vi ser på udviklingen af danske unges drikkemønster igennem de seneste år, peger ESPAD-undersøgelsen, som er foretaget i alt fem gange siden midten af 1990'erne, på, at der er sket en reduktion. For både piger og drenge er drikkehyppigheden faldet. I 2003 svarer 48 pct. af drengene og 36 pct. af pigerne, at de har drukket alkohol mindst 20 gange i løbet af de sidste 12 måneder, men i 2011 er dette tal faldet til 36 pct. for drengene og 26 pct. for pigerne (Hibell, 2012: s. 345) Hvis man ser på tallene på baggrund af, hvad der i alkohollitteraturen defineres som bingedrikning[28] (Gundelach & Järvinen, 2006: s. 16), er der imidlertid kun tale om et fald blandt drenge, mens tallet er stagneret blandt piger. I 2003 svarer 67 pct. af drengene og 53 pct. af pigerne, at de har drukket mindst fem genstande ved en eller flere lejligheder i løbet af de sidste 30 dage. I 2011 var dette tal faldet til 60 pct. hos drengene, men var altså fortsat på 2003-niveau (53 pct.) for pigerne (Hibell, 2012: s. 354).

I en anden international Skolebørnsundersøgelse fra 2010 (HBSC) (Rasmussen & Due, 2011) måles, hvor mange gange 15-årige har prøvet at drikke alkohol, og i 2010 er andelen af unge oppe på 88 pct., hvilket er på niveau med tallene fra 2006 (86 pct.), men noget lavere end dem fra 80'erne (1984: 95 pct.). I samme undersøgelse måles også, hvor ofte unge 15-årige drikker alkohol mindst en gang om ugen. Udviklingen fra 1984 op til 2010 svinger meget. I 1988 lå tallet på sit laveste, hvor kun 15 pct. af drengene og 14 pct. af pigerne drak alkohol mindst en gang om ugen, i 2002 toppede tallene med 50 pct. af drengene og 39 pct. af pigerne. I 2010 er tallene faldet til, at 28 pct. af de 15-årige drenge og 19 pct. af pigerne har drukket alkohol mindst en gang om ugen. Endelig måles

28. Typisk operationaliseret ved at spørge, hvor hyppigt respondenten har drukket fem eller flere genstande ved én lejlighed/begivenhed inden for de sidste 30 dage (Wechsler m.fl., 1998).

andelen af unge, som har prøvet at være fulde mindst to gange i løbet af de sidste 30 dage. I 2010 var tallene 57 pct. af pigerne og 56 pct. af drengene, og sammenlignet med slutningen af 1990'erne peger disse tal på et fald (drenge: 70 pct., piger: 63 pct.) (Rasmussen & Due, 2011: s. 41).

I ESPAD spørges også til unges forbrug af hash. Her placerer Danmark sig længere nede på listen, nemlig på en tyvendeplads, med en signifikant forskel mellem drenge (22 pct.) og piger (14 pct.) (Hibell, 2012: s. 89). Heller ikke danske unges erfaringer med andre illegale stoffer end hash er dominerende i forhold til andre europæiske lande. Danmark ligger i 2011 på en seksogtyvendeplads: 5 pct. af danske unge (drenge: 6 pct., piger: 4 pct.) har prøvet andre illegale stoffer end hash (Hibell, 2012: s. 92). Udviklingen i hashrygning blandt de 15-årige er ifølge HBSC også faldende. Hos drengene har andelen, som har prøvet hash, været støt faldende fra 2002 (26 pct.) til 2010 (17 pct.). Hos pigerne havde 21 pct. prøvet at ryge hash i 2002. I 2006 var dette tal faldet til 12 pct., mens en svag stigning gør sig gældende i 2010, hvor tallet ligger på 14 pct. (Rasmussen & Due, 2011: s. 43).

I det følgende vil vi deskriptivt gennemgå udviklingen i rusmiddelforbruget blandt børn, som deltager i SFI's Børneforløbsundersøgelse (BFU) i henholdsvis 2007 og 2011. Vi ser på udviklingen i omfanget af brugen af rusmidler, fra de i 11-års-alderen blev spurgt om brugen af primært alkohol, til de nu i 15-års-alderen er blevet spurgt om brugen af flere typer af rusmidler.

UNGES RUSMIDDELFORBRUG FRA 11 TIL 15 ÅR

I 15-års-alderen svarer 94 pct. af de unge i BFU, at de har prøvet at drikke alkohol: 93 pct. af drengene og 95 pct. af pigerne. Gennemsnitsalderen, første gang de unge drak mindst én genstand, var 13 år. Det vil sige, at de fleste unge når at stifte bekendtskab med alkohol i tidsrummet fra 11 til 15 år, og i dette tidsrum oplever 72 pct. også deres første fuldskab (drenge: 70 pct., piger: 73 pct.). Således er gennemsnitsalderen på en teenager, som drikker sig fuld første gang, 14 år.

I BFU-undersøgelsen fra 2007, da de unge var 11 år, angav 12 pct. af drengene og 4 pct. af pigerne, at de havde prøvet at drikke mere end én genstand, og 2 pct. af drengene og 1 pct. af pigerne rapporterede, at de havde drukket så meget, at de kunne mærke alkoholen (Mattsson

m.fl., 2008: s. 59-60). BFU-undersøgelsen fra 2007 kan bedst sammenlignes med tal fra Sundhedsstyrelsens *Undersøgelse af 11-15-åriges livsstil og sundhedsvaner* fra henholdsvis 2006 og 2008. I 2006 angav 20 pct. af drengene og 8 pct. af pigerne i 11-års-alderen i 2006, at de havde drukket mindst én genstand (Sundhedsstyrelsen, 2008: s. 16), men i 2008 angav 30 pct. af drengene og 14 pct. af pigerne i 11-års-alderen, at de har prøvet at drikke mindst én genstand (Sundhedsstyrelsen, 2010: s. 15). Den store forskel i procenterne for henholdsvis BFU-undersøgelsen fra 2007 og Sundhedsstyrelsen fra 2006/2008 kan muligvis tilskrives spørgsmålets udformning: Mens SFI's undersøgelse spørger ind til, om den unge har prøvet at drikke *mere* end én genstand, spørger Sundhedsstyrelsen, hvorvidt den unge har prøvet at drikke *mindst* en genstand.

Sammenlignes resultaterne fra BFU-undersøgelsen fra 2011 med ESPAD 2011, kan vi se, at tallene er meget ens, hvad angår bingedrikning. Således angiver 64 pct. 15-årige BFU-unge, at de har bingedrukket mindst én gang inden for den sidste måned, dog ser vi i vores undersøgelse ikke en tilsvarende signifikant forskel mellem drenge og piger, idet 63 pct. af drengene og 64 pct. af pigerne siger, at de har drukket mindst fem genstande ved én lejlighed den sidste måned. Kønsforskellen bliver først tydelig i vores undersøgelse, når vi spørger til, hvorvidt man har drukket mindst 10 genstande ved én lejlighed. I alt 40 pct. har drukket mindst 10 genstande ved én lejlighed i den sidste måned, men drengene (43 pct.) har oftere end pigerne (36 pct.) indtaget denne store mængde alkohol ved én begivenhed.

Ved BFU-undersøgelsen i 11-års-alderen var der meget få unge, som røg cigaretter: 6 pct. af drengene og 4 pct. af pigerne (Mattsson m.fl., 2008: s. 61). Tendensen stemmer overens med Sundhedsstyrelsens undersøgelse fra 2008, hvor man fandt, at kun 1 pct. af de 11-årige drenge og 0 pct. af de 11-årige piger røg dagligt eller lejlighedsvis (Sundhedsstyrelsen, 2010: s. 25). I 15-års-alderen er dette tal i BFU-undersøgelsen steget, og især pigerne ryger: 23 pct. af pigerne og 16 pct. af drengene ryger enten til fest eller dagligt. Sammenlignes BFU-unge med HBSC-undersøgelsen fra 2006, har 9 pct. af de 11-årige drenge og 4 pct. af de 11-årige piger prøvet at ryge. I 2010 viser HBSC-undersøgelsen, at blandt de 15-årige ryger 23 pct. af pigerne og 24 pct. af drengene dagligt, ugentligt eller lejlighedsvist (Rasmussen & Due, 2011: s. 35). BFU-tallene for de unges rygevaner er således meget lig resultaterne fra HBSC-undersøgelsen.

I 15-års-alderen kommer illegale stoffer også på banen. Her har 12 pct. af de unge prøvet hash (drenge: 12 pct., piger: 12 pct.), mens kun 2 pct. har prøvet andre euforiserende stoffer (drenge: 2 pct., piger: 2 pct.). Sammenlignet med europæiske ESPAD 2011-data er andelen af unge, som har prøvet et illegalt stof, altså væsentlig lavere.

De deskriptive tal over udviklingen gennem 4 år vidner om, hvordan rusmidlernes omfang tiltager. Festen er en central arena for indtagelse af rusmidler blandt unge (Järvinen, Demant & Østergaard, 2010). Ligesom i andre undersøgelser (Østergaard, 2008) finder vi i BFU-undersøgelsen, at festerne i 15-16-års-alderen bliver en dominerende fritidsaktivitet. Som det fremgår af tabel 10.1, er privatfester den type fest, som BFU-unge i 2011 hyppigst går til. Over halvdelen af de 15-årige (53 pct.) går således til privatfest mindst en gang om måneden, og kun hver tiende siger, at de aldrig går til privatfest. Cirka en tredjedel rapporterer at gå på diskoteker/barer/værtshus mindst en gang om måneden. Denne forskel skyldes naturligvis også deres alder. Oftest vil 15-årige nægtes adgang til natklubber og diskoteker. De andre typer fester, såsom halfester, byfester osv., besøger de unge med en lav hyppighed, blandt andet på grund af arrangementets karakter. Hele 41 pct. af de 15-årige besøger kun sjældent denne type fest, som er forbundet med årlige eller månedlige arrangementer. Alligevel ses det, at der er en større del af de 15-årige, som aldrig besøger diskoteker og barer end offentlige fester: 38 pct. af de 15-årige færdes aldrig disse steder.

TABEL 10.1

15-årige i BFU 2011, fordelt efter hyppighed af festaktiviteter, særskilt for festtype. Procent.

	1 gang eller mere pr. uge	1-2 gange hver måned	1 gang hver 2. måned	Sjældnere	Aldrig	Pct.	N
Private fester	22	31	15	21	11	100	4.298
Diskotek, bar, værtshus	11	20	11	21	38	100	4.291
Offentlige fester (fx halfest, byfest)	4	12	16	41	27	100	4.293

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

I tråd med andre undersøgelser (Demant & Østergaard, 2006) finder vi, at privatfester er omdrejningspunktet for BFU-unges alkoholforbrug. 15-årige, som oftest går til privatfest, er også dem, som binge-drikker. For eksempel halvdelen (47 pct.) af de 15-årige, som går til privatfest mindst en

gang om ugen, har binge-drukket mindst fire gange i løbet af den sidste måned. Men blandt de unge, som aldrig går til privatfest, har relativt få (2 pct.) binge-drukket så mange gange i løbet af den sidste måned (og hele 87 pct. har binge-drukket nul gange). Privatfesterne handler dog ikke kun om at drikke store mængder af alkohol. De er også en "time-out" fra de unges strukturerede og mere krævende hverdagsliv med skole og fritidsarbejde. Unge, som ofte går til fest, opsøger det at have det sjovt sammen med vennerne og leve i nuet. Da festerne er omdrejningspunktet for unges indtagelse af rusmidler (især alkohol), kan man også forvente, at unge, som indtager rusmidler, er orienteret mod en lystbetonet livsførelse.

NUTIDIG HEDONISME

Amerikanske psykologer har påvist, hvordan unges brug af rusmidler kan forklares af, i hvor høj grad de er orienteret mod, hvad de benævner som nutidig hedonisme ("Present-Hedonistic"), dvs. en lystbetonet livsførelse (Apostolidis m.fl., 2006: s. 578; Fieulaine & Martinez, 2012: s. 801; Keough m.fl., 1999: s. 151 og 161; Wills m.fl., 2001: s. 118). Deres hypotese er, at unge som allerede tidligt er orienteret mod en form for nydelse, og som ikke kan behovsudskyde deres interesse for nydelse, i højere grad er disponeret for indtagelse af rusmidler. For at teste denne hypotese udvikler de et tidsperspektiv, som opdeler menneskelig erfaring inden for rammer af nutid, fortid og fremtid (Zimbardo & Boyd, 1999: s. 1271). Nutidig hedonisme udgør et delelement i dette tidsperspektiv, som i alt består af fem faktorer.[29] Vi undersøger faktoren nutidig hedonisme, som indfanger en hedonistisk "risikovilligheds-attitude" over for tiden og livet: en orientering mod fornøjelser i nuet og et begrænset fokus på fremtidige konsekvenser (Zimbardo & Boyd, 1999: s. 1275).

Keough, Zimbardo og Boyd har vist, at hele tidsperspektivskalaen er relateret til et hyppigere selvrapporteret forbrug af både alkohol,

29. De øvrige faktorer er: "Future Perspective", som indfanger, i hvor høj grad man er orienteret og kan planlægge sin fremtid. "Past-Negative", som dækker over en generel negativ, "aversive" indstilling eller syn på fortiden. I modsætning hertil "Past-Positive", der afspejler en varm og sentimental indstilling til fortiden (Zimbardo & Boyd, 1999). Den sidste faktor, som indgår i ZTPI, er "Present-Fatalistic", der afspejler en håbløs og hjælpeløs indstilling til fremtiden og livet generelt (Zimbardo & Boyd). Skalaen er blevet udviklet gennem både kvalitative og kvantitative studier og validitetstestet i række studier (Zimbardo & Boyd, 1999).

stoffer og tobak, men at det i særlig grad er nutidig hedonisme, som har en stærk og konsistent sammenhæng med unges rusmiddelforbrug, også når der kontrolleres for andre relevante skalaer og baggrundsoplysninger (Keough m.fl., 1999: s. 153 og 156). Nutidig hedonisme henviser til det, der nærer individers dagligdag med ungdommens kådhed/legesyghed og glæderne ved sanselighed/sensualitet, og ligger derfor i særlig høj grad i tråd med det at feste og indtage rusmidler, som omhandler nydelse og at more sig med vennerne (Zimbardo & Boyd, 1999: s. 1285).

Andre studier har bekræftet denne sammenhæng mellem unges orientering mod en nutidig hedonisme og deres rusmiddelforbrug (Apostolidis m.fl., 2006: s. 571). I et fransk studie (Fieulaine & Martinez, 2010: s. 799) vises det, hvordan unge 15-årige, som er orienterede mod en nutidig hedonisme, og som ikke er fremtidsorienterede, dvs. fx ikke planlægger deres fremtid, men tager én dag ad gangen, i højere grad har erfaring med illegale stoffer. I et amerikansk studie vises ligeledes, hvordan rusmiddelbruget blandt 12-årige er relateret til en orientering mod en nutidig hedonisme, hvorimod 12-årige, som allerede i en tidlig alder kan planlægge deres fremtid, har mindre rusmiddelerfaring (Wills m.fl., 2001: s. 119).

Nutidig hedonisme ser altså ud til i en række internationale studier at være stærkt relateret til unges rusmiddelforbrug. Ingen af disse studier har dog været i stand til at dokumentere, hvorvidt en orientering mod nutidig hedonisme er indtruffet før, samtidig eller efter at unge har stiftet bekendtskab med rusmidlerne. Vi er desværre heller ikke i stand til på nuværende tidspunkt at teste, hvorvidt en orientering mod nutidig hedonisme kausalt fører til øget rusmiddelerfaring, eller hvorvidt erfaringer med rusmidler øger unges orientering mod nutidig hedonisme (relativt få unge havde nævneværdige erfaringer med rusmidler i 11-årsalderen). Endvidere kan forestillingen om "nutidig hedonisme" kritiseres for at individualisere en forklaring på unges rusmiddelforbrug, dvs. at gøre det til et spørgsmål om en individuel værdiorientering alene. Hermed overser man, hvordan unges brug af rusmidler, herunder i særlig grad alkohol, oftest foregår sammen med venner og er en social begivenhed (Demant & Østergaard, 2007, 2006; Tutenges, 2010). I 15-16-års-alderen er det som nævnt privatfesten, der er omdrejningspunktet for at drikke alkohol. Og disse fester er vigtige for skabelsen og vedligeholdelsen af venskaber. De unge, som fester meget, opnår herigennem venskaber, som går på tværs af både skoleklasse og aldersgrupper. Venskaberne og det netværk, som de unge får skabt gennem fester, opfattes

som stærke, fordi de sammen har nogle eksklusive og intense oplevelser i fællesskabet. Oplevelser som såvel i dagene lige efter festen som på længere sigt kan fungere som referenceramme for et fællesskab (Demant & Østergaard, 2006).

SOCIALE NETVÆRK

Det sociologiske begreb "social kapital" er i en række studier blevet forbundet med unges muligheder for risikohåndtering (Armstrong, 2004; Morrow, 1999). I korte træk indfanger begreber netværksrelationer, tillid og tilhørsforhold, der kan bidrage til ressourcetilegnelse i kraft af fællesskabsetablering. En høj grad af social kapital har været fremsat som reducerende for unges risikoadfærd. For eksempel har en stærk social sammenhængskraft i lokalmiljøet og en høj grad af tillid vist sig at være en afgørende faktor for at forhindre, at unge begår kriminalitet (Halpern, 2001; Kawachi, Kennedy & Wilkinson, 1997). På samme måde viser et amerikansk studie, hvordan social kapital målt ved graden af involvering i frivilligt arbejde reducerer unge universitetsstuderendes binge-drikning (Weitzman & Kawachi, 2000). Et studie fra Sverige dokumenterer dog ingen sammenhæng mellem social kapital og binge-drikning (Lundborg, 2005: s. 1151). Høj grad af social kapital (her målt som graden af deltagelse i frivillige organisationer og et spørgsmål om tillid) reducerer kun omfanget af unges rygning og illegale stoferfaring. Som forklaring på, at social kapital kan reducere unges rygning og brug af illegale stoffer, nævnes, at individer, der besidder en høj grad af social kapital, har lettere ved at modtage praktisk eller emotionel støtte i svære eller stressede tider. Derfor er det muligt, at individer med manglende social kapital i højere grad tyer til andre stressreducerende midler som eksempelvis rusmidler. En anden årsag kan være, at en høj grad af social kapital udtrykt ved et omfangsrigt netværk har betydning for, hvor meget individet kontrolleres og holdes under opsyn. Desuden kan de sociale netværk have en betydning for den enkeltes rusmiddelbrug. Det er muligt, at individet for at få adgang til specifikke netværk er nødsaget til at deltage i en bestemt adfærd – eksempelvis indtagelse af rusmidler (Lundborg, 2005: s. 1).

I et studie fra Skotland analyserer man sammenhængen mellem unge 14-15-åriges rusmiddelforbrug og sociale netværk samt popularitet (Pearson m.fl., 2006). Det viser, at det er de mest populære unge, som

har det højeste forbrug af alkohol og illegale stoffer. At populariteten går hånd i hånd med rusmiddelforbruget – de mest populære indtager mest alkohol og flest stoffer – er også blevet bekræftet af andre studier (Diego, Field & Sanders, 2003; Dubow, Boxter & Husmann, 2008). Tidligere forskning har også vist, at det har betydning for unges rusmiddelforbrug at have venner af modsatte køn. Omfanget af venner af modsatte køn gennem de tidlige og mellemste teenageår for pigerne og til dels for drengene har vist sig at være positivt forbundet med alkohol- og stofforbrug i de sene teenageår (Poulin, Pedersen & Denault, 2011: s. 781). Hvis drenge og piger har mange venner af det modsatte køn i en tidlig alder, har de et øget forbrug af alkohol i de senere teenageår, og for pigerne er der også en sammenhæng med brug af illegale stoffer. Piger, som hurtigt forøger antallet af venskaber med det modsatte køn, har et forhøjet forbrug af stoffer og alkohol i 18-års-alderen – samme tendens gør sig dog ikke gældende for drengene. Mulige forklaringer er, at piger deltager i brugen af rusmidler, fordi de har en forventning om, at netop dette vil give mulighed for at skabe relationer til det modsatte køn. En mulig forklaring kan også være, at pigers venskaber til det modsatte køn kan facilitere deres involvering i rusmiddelbrug, fordi de i højere grad fester med ældre drengevenner (Poulin, Pedersen & Denault, 2011: s. 785-786; Østergaard, 2007).

SOCIAL KAPITAL

Operationaliseringen af begrebet "social kapital" i kvantitative studier er inkonsistent. Der er således forskel på, om man anvender et mål som høj grad af tillid og udførelse af frivilligt arbejde, eller om man måler begrebet på baggrund af det sociale netværks karakter (og eventuelt popularitet). Dette kan være én af forklaringerne på de modsatrettede resultater for sammenhængen mellem social kapital og unges risikoadfærd. I vores operationalisering af social kapital vil vi trække på to klassiske sociologer.

Bourdieu definerer social kapital som en ressource, som man i kraft af netværk og relationer får adgang til (Bourdieu, 1986: s. 163). Den mængde af social kapital, som individet har adgang til, er betinget af netværket samt den mængde af kapital, som befinder sig heri. Et netværk giver dermed både adgang til social kapital og forstærker individets egen tilegnelse af social kapital (Bourdieu, 1986: s. 163). For at drage fordel af social kapital må individet kunne forstå, hvordan netværkene fungerer, og hvordan disse kan vedligeholdes (Schaefer-McDaniel, 2004). Vedlige-

holdelse af netværket er derfor centralt for, at individet kan opnå en varig, holdbar og udbytterig relation (Bourdieu, 1986: s. 16).

Ifølge James Coleman er social kapital et relationelt begreb. Social kapital findes i relationerne mellem aktører og er noget, den enkelte kan trække på, men som dog samtidig kan bibringe fordele på et kollektivt plan (Coleman, 1988: s. 98). Dermed er Colemans definition af social kapital et forsøg på at forene to retninger: den økonomiske tradition med fokus på nyttemaksimering og den sociale tradition, hvor sociale normer og regler er styrende for et individs handlinger (Coleman, 1988: s. 97). Forpligtelser og tillid er afgørende for et fællesskabs karakter, og normer er afgørende for, hvad der af gruppen defineres som rigtige eller forkerte handlinger. På den måde både muliggør og begrænser social kapital bestemte handlinger (Coleman, 1988: s. 104-105). Effektive normer og genereringen af tillid afhænger af, hvor tæt og lukket netværket er: Her inddrager Coleman begrebet om "closure". Jo tættere bånd der findes inden for et netværk, og jo mere closure der er, jo lettere vil det være at sanktionere over for et medlem af en gruppe (Coleman, 1988: s. 105-106). Med udgangspunkt i Bourdieu og Coleman operationaliserer vi social kapital som netværksressourcer målt ved henholdsvis kvantiteten, kvaliteten og intensiteten. Kvantiteten af det sociale netværk dækker over omfanget af den unges netværk, og ifølge både Bourdieu og Coleman har netværkets størrelse betydning for tilegnelsen af social kapital. Kvaliteten omhandler derimod karakteren af det sociale netværk, dvs. hvor tæt netværket er. Det sidste element er intensiteten, som indeholder en grad af både kvantitet og kvalitet, idet det indfanger, hvor hyppigt netværket mødes, og dermed også siger noget om vedligeholdelsen og styrken af netværket. Vedligeholdelsen er vigtig ifølge Bourdieu, som argumenterer for, at varige netværk medvirker til holdbar og udbytterige relationer, der forøger tilegnelsen af social kapital.

Idet vi operationaliserer social kapital som en ressource (kvaliteten, kvantiteten og intensiteten af det sociale netværk), forventer vi, at alle tre dimensioner er positivt korrelerede med unges rusmiddelforbrug. Jo tættere sociale netværk – jo mere rusmiddelerfaring, jo flere sociale netværk – jo mere rusmiddelerfaring, jo mere hyppigt, de ses med vennerne – jo mere rusmiddelerfaring. På samme måde er det vores hypotese, at unge, som er orienteret mod en nutidig hedonisme, i højere grad har erfaringer med rusmidler i 15-16-års-alderen, også når vi kontrollerer for relevante bag-

grundsfaktorer som farens og morens uddannelse, indkomst og arbejdstilknytning samt forældrenes selvrapporterede rusmiddelforbrug.

DATA OG METODE

Kapitlet tager udgangspunkt i survey-data fra SFI's Børneforløbsundersøgelse (BFU) fra 2007 og 2011. Derudover består datagrundlaget af højkvalitetsregistre fra Danmarks Statistik, som indeholder informationer om samtlige individer, der deltager i BFU. Survey-data dækker blandt andet over oplysninger om de unges og forældres selvrapporterede rusmiddelforbrug, netværk og livsstil, mens registerdata fra Danmarks Statistik bidrager med oplysninger om indkomst, uddannelses- og arbejdsforhold samt familietype i år 2009.

VARIABLE

Unges rusmiddelerfaring bliver målt ved henholdsvis, hvor mange gange de har binge-drukket (dvs. drukket mere end fem genstande inden for den sidste måned), og hvorvidt de nogensinde har prøvet at ryge hash (når data renses for ikke gyldige svar i alle de variable, som indgår i analysen, har kun to individer prøvet et andet euforiserende stof end hash). For det rensede dataset har 60 pct. af de unge binge-drukket én gang i løbet af de sidste 30 dage. En mindre gruppe på 40 pct. har altså ikke binge-drukket inden for denne periode. 13 pct. har prøvet at ryge hash, heraf 14 pct. af drengene og 12 pct. af pigerne.

Nutidig hedonisme, jf. Zimbardo & Boyd (1999: s. 1275), er blevet målt ved at spørge de unge om, i hvor høj grad forskellige udsagn passede på deres personlighed. Spørgsmålene lød: 1) "Du løber gerne en risiko, ellers bliver det for kedeligt", 2) "Når du lytter til din yndlingsmusik, mister du tit enhver fornemmelse for tid og sted", 3) "Du handler ofte impulsivt" og 4) "Du følger hellere dit hjerte end dit hoved". Svarkategorierne for alle fire spørgsmål går fra "passer meget godt" til "passer slet ikke". Cronbach's alpha, som måler, hvor god skalaen er, viser et tal på 0,50, dvs. noget lavere end de 0,79, som har været dokumenteret i tidligere studier (Zimbardo & Boyd, 1999: s. 1275). Forskellen kan skyldes, at de danske unge kun blev spurgt om udvalgte spørgsmål fra tidsskalaen, der dermed ikke inkluderede alle fem dimensioner.

Social kapital er operationaliseret i tre dimensioner.

Kvantiteten måles på baggrund af, hvor mange venner man har af henholdsvis det samme og modsatte køn. Meget få unge har slet ingen venner. Blandt drengene angiver fx 2 pct., at de ingen nære venner har af samme køn, og 15 pct., at de ingen nære venner har af modsatte køn. Blandt pigerne angiver 1 pct., at de ingen nære venner har af samme køn, og 20 pct., at de ingen nære venner har af modsatte køn. 37 pct. af drengene angiver, at de har 7 eller flere nære venner af samme køn, mens 35 pct. af pigerne angiver, at de har 3-4 nære venner af samme køn. Drengene har med andre ord flere nære venner af samme køn end pigerne. Af modsatte køn har de unge typisk mellem 3-4 nære venner. Både 26 pct. af drengene og 26 pct. af pigerne svarer, at de har 3-4 nære venner af modsatte køn. Den forholdsvis store forskel i antallet af nære venner af samme køn hos henholdsvis drenge og piger kan skyldes, at de har forskellige opfattelser af, hvad et nært venskab indebærer. Det er muligt, at der skal mere til, før piger vil kategorisere et venskab som nært, og at drengegrupper derimod har en mere inkluderende opfattelse af nært venskab.

Kvaliteten måles på baggrund af spørgsmålet om, hvorvidt man finder det svært eller nemt at tale med venner af henholdsvis det samme og modsatte køn. Få unge finder det svært at tale med venner af samme køn, (8 pct. af drengene og 3 pct. af pigerne svarer ja til dette), mens flere finder det svært at tale med det modsatte køn (14 pct. af drengene og 17 pct. af pigerne).

Det sidste mål for social kapital – intensitetsskalaen – er konstrueret på baggrund af følgende spørgsmål: 1) "Hvor ofte chatter du med dine venner?", 2) "Hvor ofte har du dine venner med hjemme hos dig?" og 3) "Hvor ofte er du ude med eller hjemme hos dine venner?" (svarkategorierne går fra hver dag til aldrig). En principal-komponentanalyse viser, at disse tre spørgsmål kan slås sammen til én skala, som måler styrken af netværket.

I spørgeskemaet er der ingen spørgsmål, som direkte måler unges popularitet. Det tætteste vi kan komme herpå, er spørgsmålet om, hvorvidt man nogensinde har følt sig udenfor. 9 pct. af drengene og 20 pct. af pigerne svarer ja til dette. Det vil sige langt flere piger end drenge har følt, at de på et tidspunkt har stået uden for et fællesskab.

Eftersom tidligere forskning dokumenterer, at der er en sammenhæng mellem tidlig alkohol- og cigaretdebut og senere drikkemønster (Järvinen & Østergaard, 2010), kontrollerer vi for, om de i 11-års-alderen (dvs. 2007) nogensinde har drukket én genstand eller røget cigaretter.

Da alkoholdebut i højere grad er betinget af klassetrin end biologisk alder, og fordi en fjerdedel af BFU-unge endnu ikke går i 9. klasse på indsamlingstidspunktet (Demant & Østergaard, 2006), kontrollerer vi også for de unges klassetrin.

Yderligere kontrolleres for forældrenes selvrapporterede rusmiddelerfaring målt ved to spørgsmål. Hvor mange gange interviewpersonen (kan være enten mor eller far) har binge-drukket de sidste 30 dage (åben svarkategori), og hvorvidt hun/han nogensinde har prøvet at ryge hash. Blandt de forældreinterviewede har 48 pct. drukket mere end fem genstande mindst én gang inden for de sidste 30 dage, og 18 pct. svarer, at de har prøvet hash. Endvidere inddrages variable som fars og mors uddannelse, arbejdstilknytning samt samlet familieindkomst anno 2009.[30]

METODE

Til analyse af sammenhængen mellem nutidig hedonisme, social kapital, og hvor ofte de unge har binge-drukket i den sidste måned, anvender vi en zero-inflated Poisson-model (Hardin & Hilbe, 2007; Winkelmann, 2005). Denne statistiske model tager højde for, at vores responsvariabel er en tællevariabel, som samtidig er skævt fordelt. En stor andel, 40 pct., af de unge har nemlig ikke drukket mere end fem genstande i den sidste måned og har således værdien nul. I en zero-inflated Poisson-model er der to delmodeller: En logistisk regressionsmodel, der angiver sandsynligheden for, at respondenten har et nul (dvs. er afholdende fra at drikke fem genstande den sidste måned), og en Poisson-model, der angiver sandsynligheden for, at man mange gange har drukket mere end fem genstande. Det vil sige, at logit-modellen angiver, hvilke variable der er korreleret med, om man er eller ikke er en afholdende ung, mens Poisson-modellen angiver, hvilke variable der er korreleret med hyppig binge-drikning. En multipel logistisk regression anvendes til at analysere sammenhængen mellem nutidig hedonisme, social kapital og unges erfaring med euforiserende stoffer. Både analysen af unges alkoholforbrug og deres stoferfaring udføres særskilt for drenge og piger, idet tidligere forskning har dokumenteret kønsforskelle i unges brug af rusmidler (Østergaard, 2007).

30. Forældrenes uddannelse, arbejdstilknytning og den samlede familieindkomst tages fra 2009 og ikke 2011, da variablene stammer fra registerdata. Her vil en variabel som indkomst ofte være forsinket pga. varierende tidsfrister for opgørelser for selvstændige erhvervsdrivende og almindelige lønmodtagere.

BINGE-DRIKNING, NUTIDIG HEDONISME OG SOCIAL KAPITAL

Vores hypotese, at nutidig hedonisme hænger positivt sammen med unges binge-drikning, bliver bekræftet af resultatet af vores statistiske model, som fremgår af tabel 10.2. I første kolonne viser den signifikante koefficient på 0,069, at jo mere drenge orienterer sig mod en nutidig hedonisme, jo oftere har de binge-drukket den sidste måned. På samme måde finder vi med en koefficient på 0,079, at jo højere piger scorer på skalaen nutidig hedonisme, jo hyppigere har de binge-drukket. Den logistiske regression (logit-modellen), som angiver, hvilke variable der hænger sammen med, om de unge påbegynder at drikke alkohol, viser ikke overraskende det omvendte. Med negative koefficienter på henholdsvis -0,316 og -0,165 viser den statistiske model, at jo højere drenge og piger scorer på hedonismeskalaen, jo mindre sandsynligt er det, at de er afholdende (se kolonne to og fire i tabel 10.2).

Social kapital er ligesom nutidig hedonisme positivt associeret med unges binge-drikning. Særligt social kapital målt som intensiteten, dvs. hvor ofte man er sammen med vennerne, viser sig at være stærkt korreleret med hyppig binge-drikning for (især) drenge og piger med koefficienter på henholdsvis 0,113 og 0,090. Logit-modellen viser tilsvarende, at dyrker man vennenetværket intenst, er det både for drenge og piger mindre sandsynligt, at man er afholdende. Kvantiteten, dvs. omfanget af netværket, har også betydning for, hvor ofte drenge og piger binge-drikker eller er afholdende. Men det er kun antal venner af det modsatte køn, som har signifikant betydning. Drenge, som har mange pigevenner, har i højere grad binge-drukket og er i mindre grad afholdende. Og især piger, som har mange drengevenner, har oftere binge-drukket og er i mindre grad afholdende. Antal venner af samme køn har altså ingen signifikant betydning for unges alkoholforbrug, når vi medtager andre aspekter af social kapital.

TABEL 10.2

Poisson-model og logistisk regression, der estimerer sandsynligheden for binge-drikkere (Y_2) og afholdende unge (Y_1). Særskilt for piger og drenge.

	Drenge				Piger			
	Binge-drikkere, hyppighed – Possion model (Y_2)		Afholdende – Logit model (Y_1)		Binge-drikkere, hyppighed – Possion model (Y_2)		Afholdende – Logit model (Y_1)	
	Coef	Conf.	Coef	Conf.	Coef	Conf.	Coef	Conf.
Nutidig hedonisme	0,069 ***	[0.029;0.110]	-0,316 ***	[-0,455;-0,177]	0,079 ***	[0,033,0,126]	-0,165 *	[-0,327;-0,003]
Venneintensitetsskala	0,113 ***	[0,067;0,159]	-0,192 **	[-0,324;-0,059]	0,090 ***	[0,035;0,144]	-0,539 ***	[-0,713;-0,364]
Antal pigevenner	0,048 *	[0,006;0,091]	-0,220 **	[-0,358;-0,082]	-0,012 [-	[-0,066;0,041]	0,055	[-0,149;0,259]
Antal drengevenner	0,005	[-0,047;0,057]	-0,083	[-0,241;0,075]	0,085 ***	[0,038;0,133]	-0,259 **	[-0,434;-0,084]
Tale med samme køn								
Svært	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nemt	ns		ns		ns		1,254 *	[-0,172;2,680]
Meget nemt	ns		ns		ns		0,863	[-0,538;2,265]
Tale med modsatte køn								
Svært	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nemt	0,235 *	[0,019;0,452]	ns		ns		-0,309	[-0,867;0,249]
Meget nemt	0,246 *	[0,018;0,474]	ns		ns		-0,506	[-1,157;0,145]
Har ingen	0,269	[-0,092;0,630]	ns		ns		-0,946 *	[-1,848;-0,043]
Føler sig udenfor								
Ja	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nej	0,223 *	[0,010;0,435]	ns		ns		ns	
Alkoholdebut som 11-årig								
Nej	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Ja	0,179 **	[0,044;0,314]	ns		ns		ns	

Tabellen fortsættes

TABEL 10.2 FORTSAT

	Drenge				Piger			
	Binge-drikkere, hyppighed – Possion model (Y_2)		Afholdende – Logit model (Y_1)		Binge-drikkere, hyppighed – Possion model (Y_2)		Afholdende – Logit model (Y_1)	
	Coef	Conf.	Coef	Conf.	Coef	Conf.	Coef	Conf.
Cigaretdebut som 11-årig								
Nej	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Ja	ns		-0,934 *	[-1,791;-0,077]	ns		ns	
Klassetrin								
8. klasse	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
9. klasse	ns		-1,545 ***	[-1,906;-1,184]	ns		-2,243 ***	[-2,791;-1,695]
10. klasse el. andet	ns		-0,683	[-1,408;0,041]	ns		-2,318 ***	[-3,548;-1,088]
Forældres binge-drikning	ns		-0,129	[-0,261;0,003]	ns		-0,248 *	[-0,469;-0,027]
Har forældrene prøvet hash?								
Nej	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Ja	ns		ns		ns		-0,806 *	[-1,510;-0,102]
Kernefamilie								
Ja	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nej	ns		ns		ns		ns	
Mors uddannelse								
Grundskole	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Gymnasiel uddannelse	0,034	[-0,450;0,517]	ns		ns		ns	
Erhvervsfaglig uddannelse	0,165 *	[-0,145;0,475]	ns		ns		ns	
Kort videregående uddannelse	0,057	[-0,310;0,423]	ns		ns		ns	
Mellemlang videregående uddannelse	0,119	[-0,212;0,449]	ns		ns		ns	
Lang videregående uddannelse	0,019	[-0,363,;0,400]	ns		ns		ns	

Tabellen fortsættes

TABEL 10.2 FORTSAT

Poisson-model og logistisk regression, der estimerer sandsynligheden for binge-drikkere (Y_2) og afholdende unge (Y_1). Særskilt for piger og drenge.

	Drenge				Piger			
	Binge-drikkere, hyppighed – Possion model (Y_2)		Afholdende – Logit model (Y_1)		Binge-drikkere, hyppighed – Possion model (Y_2)		Afholdende – Logit model (Y_1)	
	Coef	Conf.	Coef	Conf.	Coef	Conf.	Coef	Conf.
Fars uddannelse								
Grundskole	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Gymnasiel uddannelse	ns		ns		ns		ns	
Erhvervsfaglig uddannelse	ns		ns		ns		ns	
Kort videregående uddannelse	ns		ns		ns		ns	
Mellemlang videregående uddannelse	ns		ns		ns		ns	
Lang videregående uddannelse	ns		ns		ns		ns	
Mor i arbejde								
Ja	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nej	ns		ns		ns		ns	
Far i arbejde								
Ja	Ref.		Ref.		Ref.		Ref.	
Nej	ns		ns		ns		ns	
	ns		ns		ns		ns	
Indkomst 2009								
Cons...	1,139	[-0,721;3,000]	3,664	[-3,126;10,454]	0,094	[-1,831;2,019]	4,460	[-3,593;12,513]
Obs.		1470		1470		1410		1410

Anm.: *** = p < 0,001, ** = p < 0,01; * = p < 0,05, ns = ikke signifikant.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Kvaliteten af netværket har begrænset betydning. Koefficienten på 0,048 for drenge angiver, at hvis man har nemt ved at tale med venner af modsatte køn, har drenge i højere grad binge-drukket, end hvis de har svært ved at tale med venner af modsatte køn. Kvaliteten af netværket har stort set ingen betydning for pigers drikkemønster. Koefficienten på -0,946 viser, at kun hvis de ingen venner har af modsatte køn, er de mindre tilbøjelige til at være afholdende, end hvis de har svært ved tale med venner af modsatte køn.

For drenge, men ikke piger, betyder det at føle sig som en del af fællesskabet imidlertid, at man binge-drikker oftere, hvorimod det at føle sig uden for ikke påvirker, hvorvidt drenge er afholdende eller ej.

Når vi ser på indflydelsen af tidlig rusmiddelerfaring, dvs. hvorvidt man drak alkohol eller røg cigaretter i 11-års-alderen, viser der sig også bemærkelsesværdige kønsforskelle. Tidligt rusmiddelforbrug har kun signifikant betydning for drenge. Koefficienten på 0,179 viser, at hvis drenge drak alkohol i 11-års-alderen, er det ensbetydende med, at de i 15-års-alderen oftere har binge-drukket. Tidlig rygning har derimod ingen betydning for, hvor ofte de binge-drikker, men hvis de ikke er begyndt at ryge, er det mere sandsynligt, at de i 15-års-alderen er afholdende fra alkohol (koefficient: -0,934). Tidlig rusmiddelerfaring (hverken rygning eller alkohol) har ingen signifikant sammenhæng med pigernes nuværende drikkemønster, når vi kontrollerer for de øvrige faktorer i vores model.

Som tidligere forskning har vist, er klassetrin og ikke de unges biologiske alder afgørende for, hvorvidt man debuterer med at drikke alkohol (Demant & Østergaard, 2006). Idet BFU-børn har samme alder, men 24 pct. af dem går i 8. klasse eller derunder, kan vi se, at man blandt drenge i mindre grad er afholdende i 9. klasse sammenlignet med 8. klasse. Og for piger er man i mindre grad afholdende i både 9. og 10. klasse sammenlignet med 8. klasse. Klassetrin betyder altså noget for, hvornår man påbegynder af drikke alkohol, men ikke noget i forhold til, hvor meget man drikker, når man er begyndt.

Forældrenes selvrapporterede rusmiddelerfaringer har kun betydning for pigernes drikkemønster. En koefficient på -0,248 viser, at hvis én forælder ofte har binge-drukket i den sidste måned, er pigerne i mindre grad afholdende. Og hvis én forælder har erfaring med at ryge hash, er pigerne også i mindre grad afholdende (koefficient: -0,806). Det vil sige, at

forældrenes rusmiddelforbrug primært har indflydelse på, hvorvidt pigerne påbegynder at drikke alkohol, mens det ingen betydning har for, hvor meget piger drikker. Ingen variable, som måler forældres uddannelse og arbejdsforhold eller familieforhold, er signifikante i vores model.

UNGES HASHRYGNING SOM EN DEL AF EN NUTIDIG HEDONISME

Tabel 10.3 viser resultatet af en multipel logistisk regressionsanalyse for unges brug af hash. Som det var tilfældet med binge-drikning, ser vi, at nutidig hedonisme har en meget stærk positiv sammenhæng med, hvorvidt både drenge og piger i 15-års-alderen har prøvet hash.

Men i modsætning til resultatet for binge-drikning finder vi ikke samme signifikante effekt af de tre dimensioner af social kapital. Kun én dimension ved social kapital, nemlig at finde det meget nemt at tale med venner af det modsatte køn – i modsætning til at finde det svært – er signifikant for både drenge og piger.

Unges nutidige alkoholforbrug og for drengenes vedkommende også deres tidlige forbrug har en stærk sammenhæng med, hvorvidt de har prøvet hash i 15-års-alderen. I tabel 10.3 ses, at sandsynligheden (odds ratio) for at have prøvet at ryge hash som 15-årig er 1,6 gange så stor, hvis en dreng har binge-drukket hyppigt i den sidste måned, og 2,3 gange så stor, hvis han havde drukket mere end én genstand i 11-års-alderen. Hvis piger binge-drikker hyppigt, er sandsynligheden for at have prøvet hash ligesom hos drenge 1,5 gange så stor. Men tidlig alkoholdebut er ikke statistisk signifikant, hvilket kan skyldes, at relativt få piger (3 pct. piger i modsætning til 11 pct. drenge) rapporterer at have drukket mere end én genstand i 11-års-alderen. Til gengæld har tidlig cigaretrygning en meget stor indflydelse på, om piger i 15-års-alderen har prøvet at ryge hash. Sandsynligheden er her næsten fire gange så store sammenlignet med, hvis man ikke røg eller havde prøvet at ryge en cigaret i 11-års-alderen. For drengene er tidlig cigaretrygning ikke af signifikant betydning, når vi samtidig kontrollerer for deres tidligere og nuværende alkoholforbrug.

Når vi kontrollerer for de øvrige faktorer i vores model, er klassetrin ikke afgørende for unges hashrygning, som det var tilfældet med binge-drikning. Kun for pigerne er det mere sandsynligt, at man har prøvet at ryge hash, når man går i 9. klasse i modsætning til i 8. klasse.

TABEL 10.3

Logistisk regression, der estimerer sandsynligheden for erfaringer med hash. Særskilt for drenge og piger.

	Hash			
	Drenge		Piger	
	Odds ratio	Conf.	Odds Ratio	Conf.
Nutidig hedonisme	1,474 ***	[1,253;1,734]	1,264 ***	[1,057;1,511]
Venneintensitetsskala	ns		ns	
Antal pigevenner	ns		ns	
Antal drengevenner	ns		ns	
Tale med samme køn				
Svært	Ref.		Ref.	
Nemt	ns		ns	
Meget nemt	ns		ns	
Tale med modsatte køn				
Svært	Ref.		Ref.	
Nemt	1,310	[0,578;2,968]	1,291	[0,563;2,963]
Meget nemt	2,220 *	[0,933;5,283]	2,686 *	[1,136;6,350]
Har ingen	0,293	[0,051;1,684]	1,524	[0,413;5,628]
Føler sig udenfor				
Ja	Ref.		Ref.	
Nej	ns		ns	
Binge-drikning	1,615 ***	[1,445;1,806]	1,526 ***	[1,347;1,730]
Alkoholdebut som 11-årig				
Nej	Ref.		Ref.	
Ja	2,295 ***	[1,390;3,790]	ns	
Cigaretdebut som 11-årig				
Nej	Ref.		Ref.	
Ja	ns		3,811 **	[1,441;10,080]
Klassetrin				
8. klasse	Ref.		Ref.	
9. klasse	ns		2,658 *	[1,033;6,841]
10. klasse el. andet	ns		2,447	[0,625;9,590]
Forældres binge-drikning	ns		ns	
Forældrene har prøvet hash				
Nej	Ref.		Ref.	
Ja	2,236 ***	[1,469;3,403]	2,334 ***	[1,481;3,679]
Kernefamilie				
Ja	Ref.		Ref.	
Nej	ns		2,183 ***	[1,382;3,448]
Mors uddannelse				
Grundskole	Ref.		Ref.	
Gymnasiel uddannelse	ns		ns	
Erhvervsfaglig uddannelse	ns		ns	
Kort videregående uddannelse	ns		ns	
Mellemlang videregående uddannelse	ns		ns	
Lang videregående uddannelse	ns		ns	

Tabellen fortsættes

TABEL 10.3 FORTSAT

	Hash			
	Drenge		Piger	
	Odds ratio	Conf.	Odds Ratio	Conf.
Fars uddannelse				
Grundskole				
Gymnasiel uddannelse	2,531 *	[1,012;6,329]	ns	
Erhvervsfaglig uddannelse	0,812	[0,456;1,446]	ns	
Kort videregående uddannelse	0,905	[0,325;2,521]	ns	
Mellemlang videregående uddannelse	0,703	[0,301;1,645]	ns	
Lang videregående uddannelse	1,269	[0,409;3,934]	ns	
Mor i arbejde				
Ja	Ref.		Ref.	
Nej	ns		ns	
Far i arbejde				
Ja	Ref.		Ref.	
Nej	1,954 *	[1,016;3,755]	ns	
Indkomst 2009	ns		ns	
Cons.	0,001	[5,66e-07;0,898]	0,001	[5,44e-07;1,648]
Obs.	1432		1402	
Pseudo R	0,256		0,241	

Anm.: *** = p < 0,001, ** = p < 0,01; * = p < 0,05, ns = ikke signifikant.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Forældrenes selvrapporterede rusmiddelerfaring med hash (ikke alkohol) har bemærkelsesværdig stor sammenhæng med, om man som 15-årig ung selv har prøvet hash. Således er sandsynligheden 2,2 gange så stor for drenge og 2,3 gange så stor for piger, hvis deres mor eller far også rapporterer at have prøvet hash.

Betydningen af familieforholdene og især forældrenes socioøkonomiske baggrund er af begrænset betydning. Kun fars uddannelse og arbejdssituation ser ud til at indvirke på unge drenges sandsynlighed for at prøve hash. Hvis faren ikke er i arbejde, er sandsynligheden for at have prøvet hash næsten dobbelt så stor, som hvis far var i arbejde. Og hvis fars højeste uddannelsesniveau er en gymnasial uddannelse i modsætning til grundskolen, er sandsynligheden 2,5 gange så stor. For pigerne er det ikke forældrenes uddannelse, men hvorvidt de bor i en kernefamilie eller ej, der påvirker sandsynligheden for at have røget hash. For piger, som ikke bor i en kernefamilie, er sandsynligheden 2,2 gange så stor for at have røget hash i 15-års-alderen sammenlignet med, hvis de bor i en kernefamilie. Og det er på trods af, at stort set lige mange piger (25 pct.) som drenge (22 pct.) ikke bor i en kernefamilie i 2011.

AFRUNDING

I dette kapitel har vi belyst, hvorvidt der er en sammenhæng mellem, at man i 15-års-alderen er orienteret mod en nutidig hedonisme og brugen af henholdsvis alkohol og det euforisende stof hash, når vi tager højde for andre faktorer, herunder særligt det forhold, at social kapital også kan have indflydelse på unges rusmiddelbrug.[31] Begge statistiske analyser bekræfter vores hypotese om en positiv sammenhæng mellem nutidig hedonisme og et højt indtag af alkohol og erfaring med hashrygning. Unge, som identificerer sig med udsagn som at handle impulsivt, at løbe en risiko, at miste tidsfornemmelse og at følge sit hjerte og ikke sit hoved, er langt mere tilbøjelige til både at binge-drikke ofte samt i højere grad at svare ja til, at de har prøvet at ryge hash. Sagt på en anden måde er det unge, som er mere risikovillige, impulsive og orienterede mod fornøjelser i nuet, som har omfattende rusmiddelerfaring i 15-års-alderen.

Vores statistiske analyser viser også, at social kapital og tidlig rusmiddelerfaring samt popularitet – de to sidstnævnte faktorer kun gældende for drengene – har betydning for, hvor ofte man binge-drikker. Forældrenes rusmiddelerfaring, dvs. hvor ofte mor eller far drikker mindst fem genstande, samt hvorvidt de har prøvet hash, er afgørende for, hvorvidt pigerne påbegynder at drikke alkohol, mens det ikke har betydning for, hvor hyppigt pigerne drikker, og slet ikke nogen indvirkning på drengenes alkoholmønster. Når vi tager højde for nutidig hedonisme og social kapital, kan forældrenes arbejdstilknytning, uddannelsesniveau og indkomst dog kun i meget begrænset omfang forklare, hvorfor nogen 15-årige drikker mere end andre unge, det vil sige, at forklaringer på unges ekstreme drikkeri i langt højere grad er forbundet med en nutidig hedonisme i modsætning til familiemæssige forhold.

Vi finder et lidt anderledes forklaringsmønster i forhold til de 15-åriges hasherfaring. Om end nutidig hedonisme hænger meget stærkt positivt sammen med 15-åriges hasherfaring, har social kapital ikke samme betydning for unges binge-drikning. Rusmiddelerfaring i 11-års-alderen – for pigernes vedkommende er det rygning, og for drengenes er det alkohol – viser sig også at have en stærk sammenhæng med, om de i 15-års-alderen

31. Man kunne udvide analysen til at se nærmere på, hvad der karakteriserer unge med en høj scoring på hedonismeskalaen uden et omfattende drikkemønster. På denne måde kan man yderligere teste hypotesen om en stærk sammenhæng mellem nutidig hedonisme og et højt rusmiddelbrug blandt unge.

stifter bekendtskab med hash. Samtidig viser analysen, at hvis forældrene selv har prøvet at ryge hash, så øges risikoen væsentligt for, at også deres børn prøver det som 15-årige. Og familiemæssige forhold, nemlig hvorvidt faren er i arbejde, eller om man lever i en kernefamilie, har betydning for, om henholdsvis drenge eller piger har hasherfaring. Indkomst og forældrenes uddannelsesniveau kan dog, når vi kontrollerer for de øvrige faktorer, fortsat ikke forklare, hvorfor 14 pct. af drengene og 12 pct. af pigerne i 15-års-alderen stifter bekendtskab med hash.

Fænomenet "nutidig hedonisme" kan også ses i lyset af det senmoderne samfund, som er domineret af et forbrugssamfund (Featherstone, 1994). Udgangspunktet er, at forbrug er blevet mere omfattende og gennemgribende i samfundet og har lagt kimen til en ny eksistensform, som er koncentreret omkring, hvad man kunne kalde en "her-og-nu-oplevelse". Det er en oplevelsescentreret eksistens med intet andet formål end blot at nyde gennem forbrug. Heri ligger også, at man – og i særlig grad som ung – har retten til at nyde, det vil sige ret til at have det sjovt og leve i nuet, og at man gennem en bevidst brug af forbrugsgoder opsøger nydelse. Dette nydelsesorienterede samvær baseret på forbrug er en tiltalende livsstil for unge (Miles, 2000), dels fordi overgangen fra barn til voksen er udvidet – med et længere uddannelsesforløb og udskydelse af familieetablering – dels fordi et ideal om at være evigt ung og nyde livet fremsættes som eftertræbelsesværdigt i et samfund baseret på forbrug.

Samvær omkring fester og rusmidler er for unge netop lystbetonet og uden et direkte formål. Festerne er en "time-out" fra det organiserede, krævende og strukturerede hverdagsliv og skaber derved mulighed for anderledes (og ofte seksualiserede) sociale interaktioner (Demant & Østergaard, 2006). Derfor kunne øget rusmiddelerfaring også bidrage til, at man i højere grad identificerer sig med udsagnene, som indgår i hedonismeskalaen. På nuværende tidspunkt er det ikke muligt at afgøre, hvorvidt unge, som drikker meget og har erfaring med hashrygning, er orienterede mod en nutidig hedonisme, inden de stifter bekendtskab med disse rusmidler, eller om deres rusmiddelerfaring i endnu højere grad har bidraget til en hedonistisk værdiorientering.

Men 15-åriges rusmiddelerfaring, i særlig grad erfaring med alkohol, hænger også stærkt sammen med social kapital. Hyppigt samvær og dermed vedligeholdelse af netværket er således med til at øge både pigers og drenges indtag af alkohol, idet det at drikke alkohol netop er måden, man mødes og er sammen på. Det er til festerne og oftest beru-

set, at man møder venner af det modsatte køn. Spørgsmålet er her, hvilken vej korrelationen går: Er det fordi, man har mange venner af det modsatte køn, at man drikker meget, eller er det fordi, man er begyndt at drikke (det vil sige at gå til fester), at man har opnået venskaber af denne type? Det kan ikke afgøres i denne analyse, men anden forskning har fundet lignende resultater. Som forklaring fremhæves her, at unge piger har en forventning om, at deltagelse i fester åbner mulighed for at skabe relationer til det modsatte køn. Men venskaber med modsatte køn kan også resultere i et øget rusmiddelbrug både grundet det forhold, at piger ofte fester med ældre drenge, og at drenge oftest konsumerer flere genstande end piger (Poulin, Pedersen & Denault, 2011: s. 785-786¸ Østergaard, 2007). En lignende forklaring kan fremføres på vores resultat, at drenge også drikker mere, hvis de har mange venner af modsatte køn. Festerne øger naturligvis også drenges mulighed for at møde og socialisere med det modsatte køn, og til festerne forventes det, at man drikker sig i stemning ved at overholde en kollektiv drikkestil (Demant & Østergaard, 2006). Både drenge og piger skal følge en kollektivt etableret drikkestil (tempo), som danner grundlag for at skabe den helt særlige feststemning.

Når social kapital spiller en vigtigere rolle for brugen af alkohol end hash, tolker vi det således, at de unges alkoholindtagelse er forankret i en social begivenhed og enten fører til eller forudsætter en stor vennekreds, som hyppigt mødes. Blandt 15-årige er hash således ikke i samme grad som alkohol et "socialt rusmiddel", hvilket kan skyldes, at hash indtages af langt færre unge og langt mindre hyppigt. Dette taler for, at villighed til at prøve hash i langt højere grad er forankret i en bestemt værdiorientering, nemlig en nutidig hedonisme (se også Järvinen & Østergaard, 2011), som også kommer til udtryk gennem tidlig risikoadfærd i form af enten at ryge eller at drikke alkohol allerede i 11-års-alderen. Dette kunne tyde på, at unge, som allerede tidligt er orienteret mod at løbe en risiko ved at eksperimentere med legale rusmidler (cigaretter/alkohol), har en anden værdiorientering, og at det er denne risikovillighed udvist i både de unges adfærd og holdninger, som er afgørende for, hvorvidt de senere eksperimenterer med illegale stoffer. Det kan være en risikoopfattelse, som overføres via forældrene, idet forældrenes eget forbrug af hash viser sig at have en bemærkelsesværdig stor sammenhæng med, om deres børn selv har prøvet hash. Det er vigtigt at understrege, at stort set alle de forældre (18 pct.), som svarer ja til at ryge hash, angiver, at de har gjort det for mindst 1 år eller længere siden. Dermed dæk-

ker deres svar sandsynligvis over en rusmiddelerfaring, de har tilegnet sig i ungdomsårene. Men på trods af at det måske for flertallet af forældrene er mange år siden, at de sidst har stiftet bekendtskab med hash, kan vi se, at det er en adfærd, som siver ned til deres egne børn. Det kan være fordi, de unge er bevidste om deres forældres tidligere stoferfaring, og dette gør dem mindre tilbageholdende med selv at eksperimentere med illegale stoffer. Eller det kan skyldes, at disse forældre sandsynligvis er mere liberalt indstillet over for illegale stoffer og deres mulige skadevirkninger. Det kan skinne igennem i deres regler og holdninger til rusmidler, som så gør deres børn mere risikovillige i forhold til selv at eksperimentere med stoffer. Samtidig er det dog bemærkelsesværdigt, at forældrenes hyppige binge-drikning ikke påvirker de unges brug af illegale rusmidler, især når forældrenes (sandsynligvis) ungdomserfaring med hash skinner igennem.

Samlet set kan vi konkludere, at der, på trods af at begge typer af rusmidler er forankret i en nutidig hedonisme, er en række forskellige faktorer, der indvirker på unges brug af henholdsvis alkohol og hash. Et omfattende alkoholforbrug er stærkt forankret i de unges sociale netværk, mens det at prøve hash ikke i samme grad kan forklares af social kapital. Omvendt har familiemæssige forhold i højere grad indflydelse på, om unge har hasherfaring i 15-års-alderen – herunder forældrenes egen illegale rusmiddelerfaring, og (for pigernes vedkommende) at leve i en splittet familie, samt (for drengenes vedkommende) at faren står uden for arbejdsarbejdsmarkedet eller ingen erhvervsuddannelse har. Unges rusmiddelbrug er altså tydeligvis stærkt relateret til en nutidig hedonisme, men familiemæssige forhold har også betydning for deres hasherfaring, hvorimod en høj grad af social kapital bidrager til at øge unges alkoholindtag.

LITTERATUR

Apostolidis, T., N. Fieulaine & F. Soulé (2006): "Future Time Perspective as Predictor of Cannabis Use: Exploring the Role of Substance Perception Among French Adolescents". *Addictive Behaviors* 31, s. 2339-2343.

Apostolidis, T., N. Fieulaine, L. Simonin & G. Rolland (2006): "Cannabis Use, Time Perspective and Risk Perception: Evidence of a Moderating Effect". *Psychology and Health,* 21(5): s. 571-592.

Armstrong, D. (2004): "A Risky Business? Research, Policy and Governmentality and Youth Offending". *Youth Justice*, 4(2), s. 100-116.

Bourdieu, P. (1983/1986): "The Forms of Capital". I: Lin, N. (red.) (2011): *Social Capital.* Abingdon: Routledge. From J.E. Richardson (ed.), Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education (Greenword Press, 1986); s. 241-58.

Coleman, J.S. (1988): "Social Capital in the Creation of Human Capital". *The American Journal of Sociology*, (94)Supplement, s. 95-120.

Demant, J. & M. Järvinen (2011): "Social Capital as Norms and Resources: Focus Groups Discussing Alcohol". *Addiction Research and Theory*, 19(2): s. 91-101.

Demant, J. & J. Østergaard (2007): "'Man drikker jo ikke bare for at drikke' – Hvad er vigtigst – forældrene eller festerne? ". *STOF-Tidsskrift for stofmisbrugsområdet*, hentet 26-06-2012 på: http://www.stofbladet.dk/6storage/586/16/stof8__8-11_pdf.

Demant, J. & J. Østergaard (2006): "Festen – et frirum". I: Gundelach, P. & M. Järvinen (red.): *Unge, fester og alkohol.* København: Akademisk Forlag.

Diego, M.A., T.M. Field & C.E. Sanders (2003): "Academic Performance, Popularity and Depression Predict Adolescent Substance Use". *Adolescence*, 38, s. 35-43.

Dubow, E.F., P. Boxer & L.R. Huesmann (2008): "Childhood and Adolescent Predictors of Early and Middle Adulthood Alcohol Use and Problem Drinking: The Columbia County Longitudinal Study". *Addiction*, 103, s. 36-47.

Gundelach, P. & M. Järvinen (2006): "De danske Europarekordindehavere". I: Gundelach, P. & M. Järvinen (red.): *Unge, fester og alkohol.* København: Akademisk Forlag.

Featherstone, M. (1994): *Consumer Culture and Postmodernism.* London: Sage Publications.

Fieulaine, N. & F. Martinez (2010): "Time under Control: Time Perspective and Desire for Control in Substance Use". *Addictive Behaviors,* 35, s. 799-802.

Hardin, J.W. & J.M. Hilbe (2007): *Generalized Linear Models and Extensions*, 2. udgave, Texas: Stata Press.

Halpern, D. (2001): "Moral Values, Social Trust and Inequality: Can Values explain crime? ". *British Journal of Criminology*, 41(2), s. 236-251.

Hibell, B., U. Guttormsson, S. Ahlström, O. Balakireva, T. Bjarnason, A. Kokkevi & L. Kraus (2012): *The 2011 ESPAD Report – Substance use Among Students in 36European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs. Hentet 21.-06-2012 på: http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2011/The_2011_ESPAD_Report_FULL_2012_06-08.pdf.

Hibell, B., U. Guttormsson, S. Ahlström, O. Balakireva, T. Bjarnason, A. Kokkevi & L. Kraus (2009): *The 2007 ESPAD Report – Substance use Among Students in 35 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs. Hentet 2-07-2012 på: http://www.espad.org/Uploads/ESPAD_reports/2007/The_2007_ESPAD_Report-FULL_091006.pdf.

Järvinen, M. & J. Østergaard (2011): "Dangers and Pleasures – Drug Attitudes and Experiences among Young People". *Acta Sociologica*, 54 (4): s. 1-18.

Järvinen, M. & J. Østergaard (2010): "Fra alkohol og cigaretter til hash og hårde stoffer". I: Järvinen, M., J. Demant & J. Østergaard (red.): *Stoffer og natteliv*. København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M., J. Demant & J. Østergaard (red.) (2010): *Stoffer og natteliv*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kawachi, I., B.P. Kennedy & R.G. Wilkinson (1999): "Crime: Social disorganization and relative deprivation". *Social Science & Medicine*, 48(6), s. 719-731.

Keough, K.A., P.G. Zimbardo & J.N. Boyd (1999): "Who's Smoking, Drinking, and Using Drugs? Time Perspective as a Predictor of Substance Use". *Basic and Applied Social Psychology*, 21(2), s. 149-164.

Lundborg, P. (2005): "Social Capital and Substance Use among Swedish Adolecents – an Explorative Study". *Social Science & Medicine*, 61, s. 1151-1158.

Mattsson, C., A.-D. Hestbæk & A.R. Andersen (2008): *11-årige børns hverdagsliv og trivsel – resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 08:19.

Miles, S. (2000): *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.

Morrow, V. (1999): "Conceptualising Social Capital in Relation to the Well-Being of Children and Young People: A Critical Review". *The Sociological Review*, 47(4), s. 744-765.

Schaefer-McDaniel, N.J. (2004): "Conceptualizing Social Capital among Young People: Toward a New Theory". *Children, Youth and Environments* 14(1): s. 140-150. Hentet 20-06-2012 på: http://www.colorado.edu/journals/cye/14_1/articles/article6full.htm.

Pearson, M., H. Sweeting, P. West, R. Young, J. Gordon & K. Turner (2006): "Adolescent Substance Use in Different Social and Peer Contexts: A Social Network Analysis". *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 13(6): s. 519-536.

Poulin, F., S. Pedersen & A. Denault (2011): "Longitudinal Associations Between Other-Sex Friendships and Substance Use in Adolescence". *Journal of Research on Adolescence*, 21(4), s. 776-788.

Rasmussen, M. & P. Due (red.) (2011): *Skolebørnsundersøgelsen 2010*. 2011, Forskningsprogrammet for Børn og Unges Sundhed (FoBUS), Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet. Hentet 27-08-2012 på: http://www.hbsc.dk/rapport.php?file=HBSC-Rapport-2010.pdf.

Sundhedsstyrelsen (2010): *Undersøgelse af 11-15-åriges livsstil og sundhedsvaner 1997-2008*. Sundhedsstyrelsen. Hentet 21-06-2012 på: http://www.sst.dk/publ/Publ2010/CFF/Boern/11_15_livsstil_sundhed.pdf.

Sundhedsstyrelsen (2008): *Undersøgelse af 11-15-åriges livsstil og sundhedsvaner 1997-2006*. Sundhedsstyrelsen. Hentet 21-06-2012 på: http://www.sst.dk/publ/Publ2008/CFF/Unge/Unge_livsstil_sundhed1997-2006.pdf.

Tutenges, S. (2010): *Louder! Wilder! Danish Youth at an International Nightlife Resort*. Founded by Centre for Alcohol and Drug Research, Aarhus Universitet. PhD afhandling: Department of Sociology, University of Copenhagen.

Weitzman, E.R. & I. Kawachi (2000): "Giving Means Receiving: The Protective Effect of Social Capital on Binge Drinking on College Campuses". *American Journal of Public Health*, 90, s. 1936-1939.

Wechsler, H., G.W. Dowdall, G. Maenner, J. Gledhill-Hoyt & H. Lee (1998): "Changes in Binge Drinking and Related Problems Among American College Students Between 1993 and 1997 –

Results of the Harvard School of Public Health College Alcohol Study". *Journal of American College Health*, 47(2), s. 57-68.

Wills, T.A., J.M. Sandy & A.M. Yeager (2001): "Time Perspective and Early-Onset Substance Use: A Model Based on Stress-Coping Theory". *Psychology of Addictive Behaviors*, (15)2, s. 118-125.

Winkelmann, R. (2005): *Econometric Analysis of Count Data.* Heidelberg: Springer Verlag.

Zimbardo, P.G. & J.N. Boyd (1999): "Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual- Differences Metric". *Journal of Personality and Social Psychology*, (77)6, s. 1271-1288.

Østergaard, J. (2008): Youth, Binge Drinking and the Parents' Paradox. Ph.d.-afhandling, Department of Sociology, University of Copenhagen. Nr. 47.

Østergaard, J. (2007): "Mind the Gender Gap? When Boys and Girls get Drunk at the Party". *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 24 (2): s. 127-148.

UNGE MED DEPRESSIVE SYMPTOMER OG SPISEPROBLEMER

MAI HEIDE OTTOSEN OG PETER ROHDE SKOV

INDLEDNING

Baggrunden for dette kapitel er, at flere nyere danske undersøgelser har fremvist indikationer på, at ganske mange unge – piger især – har symptomer på psykisk mistrivsel, der kan komme til udtryk gennem forskellige former for indadreagerende adfærd (Helweg-Larsen & Larsen, 2010; Holstein m.fl., 2011; Ottosen, 2010). I en indikatorundersøgelse om den danske børnebefolknings velfærd og trivsel (Ottosen, 2010) oplyste 15 pct. af de 15-årige piger, at de havde (haft) en psykisk lidelse. 9 pct. angav, at de havde (haft) en spiseforstyrrelse og en tilsvarende andel, at de havde forsøgt selvmord. 21 pct. oplyste, at de havde modtaget psykologbistand. Disse forhold forekom hyppigere blandt unge piger end hos drenge og (bortset fra selvmordsforsøg) desuden hyppigere hos 19-årige unge kvinder end hos de 15-årige piger. Samtidig viste undersøgelsen, at den selvoplevede livstilfredshed faldt fra det 11. til det 19. år. Sådanne træk kan tyde på, at psykiske mistrivselssymptomer tiltager gennem ungdomsårene (jf. også Ferguson, 2001). Den pågældende indikatorundersøgelse kunne ikke afdække, hvilke fænomener disse udsagn dækker over, hvor dybe de er, eller hvor lang tid de har stået på. Om selvskadende adfærd (herunder tanker om og forsøg på selvmord) har også anden forskning vist, at den synes at aftage med alderen (Ejdesgaard m.fl., 2009;

Helweg-Larsen & Larsen, 2010). Ifølge Helweg-Larsen og Larsens undersøgelse blandt unge (2010) oplyste 12 pct. af de 16-19-årige, at de på et eller andet tidspunkt havde forsøgt at tage deres eget liv, mens det tilsvarende blev oplyst af "kun" af knap 7 pct. af de 20-24-årige.

De nævnte undersøgelser, som er tværsnitsbaserede, kan ikke besvare spørgsmålet om, hvorvidt psykisk mistrivsel blandt unge er et problemfelt i vækst. Nogle antager, at psykisk mistrivsel er et stigende problem, der kan forstås som en reaktion på tidsåndens betoning af individualisering og valgfrihed. Disse træk skulle indebære, at unge oplever selv at stå med ansvaret for at skulle lykkes på en succesrig måde i tilværelsens forskellige facetter, et ansvar, der for nogle kan opleves som for tyngende (Hertz, 2008; Skårderud, 1998). En sådan kulturel forklaringsmodel bakkes op af enkeltstående empiriske data, der antyder en stigning i andelen af unge, der er nedtrykte (Ottosen m.fl., 2010: s. 190; SUSY, 1987-2005), men generelt skorter det på empirisk forskning, der kan eftervise denne tese.[32] Psykisk mistrivsel (med indadreagerende symptomer) må imidlertid også antages at kunne forklares ud fra andre konkurrerende teorier, som fx knytter sig til biologiske eller personlighedsmæssige dispositioner og til forskellige omstændigheder i opvækstmiljøet (fx Kessing, 2010).

Uanset hvilke typer af forklaringsmodeller der måtte ligge til grund, må psykisk mistrivsel i ungdomsårene antages at være en faktor, der – set fra et individuelt perspektiv – ikke alene forringer den unges livskvalitet her og nu, men også kan forringe livschancerne på længere sigt. Man må antage, at psykisk mistrivsel kan være forbundet med øget risiko for at falde ud af ungdomsuddannelsessystemet eller for at bære problemerne med sig ind i voksentilværelsen. For eksempel kan depressive symptomer i ungdomsårene kan være en prædiktor for depression i voksenalderen (Aalto-Setala m.fl., 2002; Edwards m.fl., 2011). En opgørelse fra Danmarks Statistik fra 2011 (Danmarks Statistik, 2011) om offentligt forsørgede borgere viser bl.a., at 4 ud af 5 unge under 25 år, der modtager førtidspension, har fået tilkendt denne ydelse på grund af psykiske problemer. Ifølge Danmarks Statistik er den næsthyppigst psykiske diagnose depression.[33]

---

32. Sundhedsstyrelsen (2001) oplever trods udbygning af børne- og ungdomspsykiatrien et stigende henvisningspres, men udelukker ikke, at dette kan bero på demografiske forklaringer, dvs. større årgange af børn og unge.
33. http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/16672/of.pdf.

Disse forhold er baggrunden for, at vi i dette kapitel sætter fokus på to former for psykisk mistrivsel, der ytrer sig ved indadreagerende adfærd blandt danske teenagere: depressive symptomer og spiseproblemer. Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995 kan i kraft af sit design bidrage med at udfylde nogle videnshuller: Kapitlets formål er på det første trin at kortlægge forekomsten af udvalgte psykiske tilstande (dvs. indikationer på depression og spiseforstyrrelse) blandt 15-årige danske drenge og piger og at undersøge, hvilke sammenhænge der er mellem forekomsten af disse problemområder og andre mål for psykisk trivsel, herunder også, om de unge har fået stillet en diagnose hos en læge.

På analysens andet trin kortlægger vi, hvordan de nævnte tegn på psykisk mistrivsel synes at berøre de 15-åriges hverdagsliv på undersøgelsestidspunktet: Hvordan klarer unge med de nævnte problemområder sig i forhold til deres familie og sociale netværk og i forhold til skolegang og fritidsliv, sammenlignet med andre jævnaldrende, der ikke oplever disse vanskeligheder?

På undersøgelsens tredje trin undersøger vi, om der er forhold i den unges opvækstforløb, som kan bidrage til at forklare, at 15-årige har indikationer på depressioner eller spiseproblemer. Analyserne er bl.a. baseret på logistisk regression og udføres for hver af de to tilstande. De udføres kønsopdelt for at undersøge, om det er de samme faktorer, der viser sig udslagsgivende for drenge og piger. På den måde bliver det muligt at belyse, om disse mistrivselstilstande har samme ophav, og om det i forlængelse heraf giver mening at tale om indadreagerende symptomer som en fælles referenceramme for unge menneskers lidelsesforvaltning.

BEGREBSLIG AFGRÆNSNING OG PRÆVALENS

Der findes efter Sundhedsstyrelsens oplysninger (2001) ingen danske populationsundersøgelser om omfanget af psykiske lidelser blandt unge, og viden om baggrunden for, at nogle unge ikke trives, er derfor også sparsom. På baggrund af hovedsageligt internationale undersøgelser har Sundhedsstyrelsen opstillet en skønsmæssig oversigt over forekomsten (prævalensen) af en række sygdomsgrupper/sygdomstilstande. Den udpeger depression (3-5 pct.), spiseforstyrrelse (1-4 pct.) og selvmordsfor-

søg (5 pct.) blandt de hyppigst forekommende psykiske sygdomstilstande hos unge, dog overgået af adfærdsforstyrrelser (8 pct.).[34] Nogenlunde samme niveau for depressive symptomer (5,6 pct.) fandt Helweg-Larsen og Larsen (2010) i en undersøgelse blandt unge. De fandt ikke overraskende også en markant sammenhæng mellem symptomer på depression og selvskadende adfærd. Os bekendt er det nyeste danske prævalensstudie om spiseproblemer fra 1994, hvor Pagsberg og Wang finder en prævalens på 0,7 pct. for anoreksi og 6 pct. for bulimi (Pagsberg & Wang, 1994 efter Valbak, 2010).

Sund, Larsson og Wichstrom (2011a), som har gennemgået studier fra en række forskellige lande, konstaterer, at der er en del variation i prævalensraterne for depressive forstyrrelser blandt unge. Selv når de på baggrund af studier i Norge frem til, at 23 pct. af unge på et eller andet tidspunkt i løbet af tilværelsen har haft en eller anden form for depressiv forstyrrelse (i varierende alvorsgrad). Dette niveau er på linje med undersøgelsesresultater fra USA (Kessler & Walters, 1998). Variationerne i prævalens mellem studier fra forskellige lande kan reflektere egentlige forskelle i omfanget af unge, som er depressive, men kan også skyldes, at forskere har anvendt forskellige metoder, måleinstrumenter og forskellige typer undersøgelsesudvalg. Desuden kan variationerne bero på, om forskere alene fokuserer på alvorlige depressive forstyrrelse eller også inddrager andre, mildere former (Sund, Larsson & Wichstrom, 2011a). Der er således tale om et kontinuum.

Måleinstrumenter til vurdering af, om en ung lider af en depressiv forstyrrelse eller en spiseforstyrrelse i klinisk forstand med en mulig psykiatrisk diagnose til følge, er temmelig omfattende. En psykologisk undersøgelse af en patient kan bestå af samtaler og forskellige former for test, før det kan bedømmes, hvad den pågældende fejler (se fx Ivanouw & Simonsen, 2010; Sund, Larsson & Wichstrom, 2011b). En sådan pro-

34. Ifølge Sundhedsstyrelsens informationer (2001) forekommer psykiske lidelser blandt børn og unge i dette omfang: Psykoser: Ca. 0,5 pct. af en årgang unge indlægges med psykose. Depression: 1 pct. af børn i skolealderen og 3-5 pct. af unge i alderen 13-19 år. Tvangstilstande: 1-2 pct. af børn og unge. Angsttilstande: 2-5 pct. af børn og 9 pct. af unge. Spiseforstyrrelser: En arbejdsgruppe under Sundhedsstyrelsen anslår forekomsten af anorexia nervosa til 0,3-1 pct. og bulimia nervosa til 1,7-4 pct. blandt unge piger. Anorexia nervosa skønnes at forekomme hos ca. 1 ‰ af drenge i teenagealderen. Infantil autisme: 0,4-1 pct. pr. 1.000 nyfødte. Aspergers syndrom: 0,4 pct. af børn og unge. Hyperkinetisk forstyrrelse: Forekommer i henhold til notat fra Sundhedsstyrelsen hos 0,5-3 pct. af børn i skolealderen. Adfærdsforstyrrelser: 2 pct. af 8-årige, 8 pct. af 14-16-årige. Selvmord: Fra 1975-1995 forekom 96 selvmord hos børn under 16 år. Selvmordsforsøg: 5 pct. af 15-24-årige har på et tidspunkt i deres liv forsøgt selvmord.

cedure kan naturligvis ikke i fuld form rummes inden for Børneforløbsundersøgelsens design. BFU har indhentet information om 15-åriges psykiske tilstand ved at anvende uddrag fra det omfattende DAWBA-spørgeskema, jf. nedenfor. DAWBA (Development and Well-Being Assessment) er en pakke af interviews, spørgeskemaer og menige teknikker, som har til formål at generere psykiatriske ICD-10- og DSM-IV-diagnoser blandt børn og unge mellem 5 og 17 år (Goodman m.fl., 2000). Vi har inddraget serier af screeningsspørgsmål, som anvendes til at vurdere, om der er grundlag for en nærmere udredning for de to nævnte psykiske forstyrrelser. Dermed identificerer analysen her de gråzoner af unge, som enten har tegn på depressive symptomer eller på spiseproblemer, og som vil have behov for en psykologisk eller psykiatrisk undersøgelse for at afklare, om de kandiderer til en egentlig psykiatrisk diagnose. Vi opererer derfor inden for et kontinuum, hvor nogle unge må forventes at være dybere berørt af de nævnte problemstillinger end andre. Af denne grund taler vi i kapitlet ikke om depressive forstyrrelser eller spiseforstyrrelser, men om "depressive symptomer" og om "spiseproblemer".

ANALYTISK RAMME

I overensstemmelse med anden forskning om psykiske lidelser blandt børn og unge (fx Broberg m.fl., 2005; Rutter, 1985) opererer vi i denne analyse inden for en multifaktoral forklaringsramme med udgangspunkt den såkaldte sårbarheds-stress model. Efter denne tankegang kan ingen enkeltstående faktor forklare hverken udvikling af depressive tilstande eller spiseforstyrrelser: Disse opstår som resultat af, at nærmere bestemte faktorer af individuel og miljøbetinget oprindelse indgår i samspil med hinanden. Om depressive tilstande anfører Kessing (2010), at disse kan udløses af et komplekst samspil mellem arvelige/genetiske forhold (arv menes at forklare omkring halvdelen af variationen, jf. også Edwards m.fl., 2011), af personlighedskonstitutionen (fx neuroticisme) og evnen til at håndtere stress, af genvordigheder gennem opvækstforløbet (fx ustabile voksenrelationer, forældres skilsmisse og død, fysisk vold og seksuelt misbrug), af stress og psykosociale traumer (fx arbejdsløshed, ulykker), af belastningen påført af det sociale netværk og af den kontekst, individet befinder sig i.

Samme teoretiske forståelse præger problemfeltet om spiseforstyrrelser, hvor fx Valbak (2010) tilsvarende peger på betydningen af samspillet mellem individuelle faktorer (genetiske, fx tidlig overvægt) og familiære forhold. For forekomst af spiserelaterede lidelser peges desuden på betydningen af den sociokulturelle kontekst, hvor idealer om kontrollerede og slanke kroppe menes at kunne disponere til spiseproblemer, navnlig blandt unge, der i forbindelse med pubertetens identitetsopbygning kan være optaget af krop og udseende.

METODE

UNDERSØGELSESGRUPPERNE

Analysens afsæt er Børneforløbsundersøgelsens femte dataindsamling fra 2011, hvor de 15-årige blev stillet en række spørgsmål om mulige tegn på depression henholdsvis spiseproblemer. Da vi er interesseret i at belyse, om disse problemstillinger udfolder sig på en ensartet måde for drenge og piger, opererer vi derfor med fire kategorier af unge i analysen:

- Drenge med depressive symptomer
- Piger med depressive symptomer
- Drenge med spiseproblemer
- Piger med spiseproblemer.

Disse fire kategorier sammenlignes indbyrdes og op mod unge jævnaldrende, som ikke har disse problemer.

KRITERIER FOR AT VÆRE EN UNG MED DEPRESSIVE SYMPTOMER

Symptomer på depression er efter DAWBA-spørgeskemaet (og den foreliggende undersøgelse) defineret ved, at de unge har svaret bekræftende på *enten* tre spørgsmål om, hvorvidt de har været meget triste inden for de sidste 4 uger, *eller* på tre spørgsmål om ualmindelig irritabilitet (i samme tidsrum) *eller* på to spørgsmål om usædvanlig manglende interesse (ligeledes inden for de sidste 4 uger).[35] Blandt det udvalg, som deltog i

35. Spørgsmålenes ordlyd var: *Tristhed:* 1) "Har der været tidspunkter inden for de seneste 4 uger, hvor du har været meget trist, ulykkelig?". (Hvis ja:) 2) "Inden for de seneste 4 uger har der da

BFU-dataindsamlingen i 2011, opfyldte 9 pct. af de 15-årige (N = 410), heraf 6 pct. af drenge (N = 139) og 13 pct. af pigerne (N = 271), kriterierne for depressive symptomer, dvs. at for dem ville en nærmere udredning for en egentlig depressiv forstyrrelse forekomme at være nødvendig. Forskellene mellem drenge og piger er kendt fra andre studier og kan have sammenhæng med, at piger går tidligere i pubertet end drenge (fx Edwards m.fl., 2010; Helweg-Larsen & Larsen, 2010; Kaltiala-Heino m.fl., 2011; Rudolf & Flynn, 2007).

KRITERIER FOR AT VÆRE EN UNG MED SPISEPROBLEMER

Symptomer på spiseproblemer er i undersøgelsen indkredset gennem to screeningsprocesser: Først blev alle unge stillet fem spørgsmål, der belyser, om de er fokuserede på mad og vægt: "Har du nogensinde følt, at du var for tyk, selv når andre mennesker sagde, du var *meget* tynd?". "Ville du skamme dig, hvis andre mennesker vidste, hvor meget du spiser?". "Har du nogensinde brækket dig med vilje?". "Påvirker bekymringer i forhold til at spise, fx hvad du spiser, hvor du spiser og hvor meget, virkelig dit liv?". "Hvis du spiser for meget, har du da mange selvbebrejdelser?". Hvis den unge svarede ja til blot ét af disse spørgsmål – og det gjorde 44 pct. af undersøgelsespopulationen – blev han/hun ledt videre til en spørgsmålsserie på syv spørgsmål, der handler om, hvorvidt han/hun havde udvist kompensatorisk adfærd gennem de sidste 3 måneder for at undgå vægtøgning, fx om vedkommende havde gået i lange perioder uden mad. [36] Svarpersonen fik mulighed for at graduere

---

været en periode, hvor du har været rigtig ulykkelig næsten hver dag?". 3) "Når du har været ulykkelig, har du da været rigtig ulykkelig det meste af dagen? (Dvs. flere timer, hvor du har været ulykkelig)". *Irritabilitet:* 1) **"**Har der inden for de sidste 4 uger været tidspunkter, hvor du har været tvær eller irritabel på en måde, som ikke er almindelig for dig?". (Hvis ja) 2) "Inden for de seneste 4 uger har der da været tidspunkter, hvor du har været tvær eller irritabel næsten hver dag?" 3) "I den periode, hvor du har været tvær eller irritabel, var du da sådan det meste af dagen?". *Manglende interesse:* 1) **"**Har der inden for de seneste 4 uger været tidspunkter, hvor du har mistet interesse for alt eller næsten alt det, som du normalt godt kan lide at foretage dig?". (Hvis ja) 2) "Har der inden for de seneste 4 uger været en periode, hvor du følte denne manglende interesse næsten hver dag?".

36. Kompensatorisk adfærd for at undgå vægtøgning er belyst ved: "Spist mindre ved måltider (gennem de sidste 3 måneder)?". "Har du sprunget måltider over inden for de sidste 3 der?". "Har du gået i lange perioder uden mad, fx en hel dag inden for de sidste 3 der?". "Har du skjult eller smidt mad ud, som andre har givet dig inden for de sidste 3 måneder?". "Har du trænet mere inden for de sidste 3 måneder?". "Har du fået dig selv til at kaste op inden for de sidste 3 måneder?". "Har du taget piller eller medicin for at tabe dig inden for de sidste 3 måneder?".

hans/hendes bestræbelser på at undgå vægtøgning. Vi har i undersøgelsen defineret det som et spiseproblem, hvis svarpersonen på blot et af disse spørgsmålhar svaret ekstremt, dvs. oplyst, at han eller hun har udvist denne adfærd "meget". På grundlag af denne afgrænsning opfylder i alt 11 pct. af undersøgelsens deltagere (N = 491), heraf 7 pct. af drengene (N = 164) og 15,5 pct. af pigerne (N = 327), kriterierne for at falde inden for kategorien af "unge med spiseproblemer". Som det fremgår ud fra denne screeningsproces, kan "spiseproblemer" omfatte forskellige typer problemstillinger: Både tilfælde, hvor unge har et overkontrolleret forhold til madindtag, til trods for at de i realiteten er meget tynde (tegn på anorexi), og tilfælde, hvor unge overspiser, men eventuelt kompenserer herfor fx ved at brække mad op igen (bulimi, binge-spisning). Som spørgsmålsserien og filtreringsprocessen er konstrueret, kan man imidlertid heller ikke udelukke, at vi tillige vil opfange overvægtige unge, der på undersøgelsestidspunktet var i færd med at tabe sig (fx hvis de svarede ja til spørgsmålet om, at de er bekymrede for deres vægt eller madindtag og derefter har oplyst, at de for tiden dyrkede meget motion eller spiste begrænset ved måltiderne).

TYPER AF UAFHÆNGIGE VARIABLE I ANALYSEN

I kapitlets deskriptive dele, der indkredser, hvordan forekomst af de nævnte indadreagerende symptomer samvarierer med andre trivselsmål mv. samt med, hvordan de unges hverdagsliv tegner sig, trækker vi på informationer fra de 15-årige selv i 2011, med mindre andet er oplyst.

I kapitlets analyserende del, hvor vi identificerer faktorer, som kan forklare, at unge har depressive symptomer henholdsvis spiseproblemer, trækker vi på et bredt repertoire af variable fra de tidligere fire indsamlingsrunder af Børneforløbsundersøgelsen, dvs. fra barnet blev født og frem til 11-års-alderen. En række af disse variable er blevet rekodet og kondenseret for at gøre de statistiske modeller så robuste som muligt. For eksempel er spørgsmål, der er blevet stillet i hver dataindsamlingsrunde, ofte samlet i én variabel i denne analyse, så man på den måde kan aflæse betydningen af, om en hændelse over tid (det vil sige gennem barnets opvækst) slet ikke er forekommet, er forekommet én gang eller er forekommet flere gange. De fleste variable er baseret på besvarelser fra børnenes mødre, men hvor det har været hensigtsmæssigt, har vi tillige inddraget informationer fra registrene, fx om familiernes husstandsindkomster eller uddannelsesniveau.

SAMMENHÆNGE MELLEM DEPRESSIVE SYMPTOMER, SPISEPROBLEMER OG ANDRE MÅL PÅ MANGLENDE TRIVSEL

DIAGNOSER

I alle dataindsamlingsrunder har Børneforløbsundersøgelsen indhentet informationer om længerevarende eller kroniske sygdomme og handikap hos barnet ved at spørge mødrene. Ved dataindsamlingen i 2011 blev dette spørgsmålsbatteri udvidet til også at omfatte informationer om psykiske lidelser. Efter mødrenes oplysninger er det meget få 15-årige, der har fået en lægelig diagnose på depression eller spiseforstyrrelse. Blandt de 4.303 15-årige, som deltog i BFU i 2011, havde 20 en diagnose på depression, mens 12 var diagnosticeret med en spiseforstyrrelse.[37] Diskrepansen til de 410, der efter denne analyses definitioner har depressive symptomer, og de 491, der har spiseproblemer, reflekterer sandsynligvis, at vi i denne analyse har inkluderet en gråzone af unge, som efter nærmere øjensyn må skønnes at være i normal udvikling efter en lægefaglig bedømmelse. Man kan imidlertid ikke udelukke, at der blandt den gruppe unge, som analysen omhandler, også kan være grænsetilfælde af endnu ikke diagnosticerede psykiatriske lidelser.

KOMORBIDITET

Som det ses af tabel 11.1, er der et ikke ubetydeligt overlap mellem de to problemtyper, idet 26 pct. af de 15-årige, som har depressive symptomer, også samtidig opfylder undersøgelsens kriterier for at have spiseproblemer. Sammenhængen er mest udtalt for piger, idet 31 pct. af pigerne med depressive symptomer også havde problemer med spisning. Blandt drenge med depressive symptomer havde 16 pct. spiseproblemer.

37. Kun 5 af de 12 diagnosticerede spiseforstyrrelser (42 pct.) og 12 af de 20 (60 pct.) diagnosticerede depressioner faldt inden for denne analyses definition af spiseproblemer henholdsvis depressive symptomer. Der er således langt fra tale om et totalt overlap. En sandsynlig forklaring kan være, at nogle af de unge, der efter morens oplysninger havde fået en diagnose, var blevet raske på undersøgelsestidspunktet i 2011, jf. at vi spurgte de unge om deres aktuelle mentale tilstand, dvs. inden for de sidste 3 måneder henholdsvis sidste 4 uger.

TABEL 11.1

15-årige i BFU 2011 fordelt efter, om de har spiseproblemer, særskilt for drenge og piger med og uden depressionssymptomer. Procent.

	Alle unge			Drenge			Piger		
Spiseproblemer (undgå vægt)	Ikke depression	Depression	I alt	Ikke depression	Depression	I alt	Ikke depression	Depression	I alt
Ingen problemer	90	74	89	93	84	93	87	69	84
Problemer	10	26	11	7	16	7	13	31	16
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100
I alt antal	3.903	409	4.312	2.074	139	2.213	1.829	270	2.099

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

KONTAKT MED PSYKOLOG

Alle 15-årige blev i 2011 spurgt, om de på et eller andet tidspunkt havde talt med en psykolog. Det svarede i alt 23 pct., at de havde. Denne information fungerer som en indikator på, at der har været vanskeligheder af en eller anden art, men giver selvsagt ikke i sig selv informationer om arten eller dybden af disse vanskeligheder. Blandt dem, der oplyste, at de havde været til psykolog, spurgte vi, hvor mange gange de havde været der. Mens drenge med depressive symptomer og spiseproblemer ikke adskilte sig fra deres jævnaldrende af samme køn med hensyn til antal psykologbesøg, havde ca. 40 pct. af pigerne med depressive symptomer og 38 pct. af pigerne med spiseproblemer været til psykolog ni gange eller mere. Blandt piger uden disse symptomer var den tilsvarende andel 26 pct. Vi ved ikke, hvad disse samtaler/besøg har handlet om, eller om der har været tale om ét sammenhængende behandlingsforløb, men variationerne mellem kønnene kan indikere, at drenge med de nævnte vanskeligheder enten har mindre behandlingskrævende symptomer, eller at deres vanskeligheder ikke opdages/behandles.

SDQ OG LIVSTILFREDSHED

Vi har belyst de unges mentale trivsel ved hjælp af to måleinstrumenter, SDQ og Cantrill's Ladder, idet vi har sat fokus på, om unge med depressionssymptomer henholdsvis spiseproblemer placerer sig anderledes end deres jævnaldrende. SDQ (Strength and Difficulties Questionnaire) belyser som beskrevet i kapitel 3 i denne rapport forskellige dimensioner af mentale trivselsproblemer eller -styrker hos børn og unge. I undersøgelsen er det de unges mødre, der har besvaret de i alt 25 spørgsmål, som indgår i SDQ, og som tilsammen dækker fem dimensioner:

Med hensyn til dimensionen *kammeratskabsproblemer* viser opgørelsen, jf. tabel 11.2, at der ikke signifikante forskelle mellem drenge med og drenge uden de nævnte symptomer, mens piger med depressionssymptomer og spiseproblemer hyppigere falder uden for det normale trivselsområde i forhold til andre piger. For dimensionen *adfærdsproblemer* scorer piger med depressionssymptomer samt såvel drenge som piger med spiseproblemer hyppigere uden for normale område. Sammenhængen er stærkest for de depressive piger. Når det drejer sig om dimensionen *emotionelle problemer*, falder depressive unge, uanset køn, ikke overraskende hyppigere uden for normalområdet, mens unge med spisepro-

blemer ikke afviger signifikant fra deres jævnaldrende. For dimensionen *hyperaktivitet* ses hos depressive unge, uanset køn, samt for piger med spiseproblemer en øget forekomst af disse problemer. For den sidste og positivt definerede dimension, som vedrører *prosocial adfærd*, finder vi ingen væsentlige forskelle mellem unge med indadreagerende symptomer i forhold til andre unge. Alt i alt efterlader opgørelsen det indtryk, at samvariationen med de nævnte trivselsvanskeligheder er størst for piger med depressive symptomer og mindst for drenge med spiseproblemer.

Til belysning af de unges selvoplevede personlige trivsel har Børneforløbsundersøgelsen anvendt Cantrill's Ladder (Cantril, 1965), hvor de 15-årige har indplaceret deres aktuelle tilfredshed med tilværelsen på en skala fra 0-10, hvor 10 udtrykker maksimal livstilfredshed. I 15-års-alderen scorer drenge generelt højere på skalaen end piger (jf. kapitel 3 i denne rapport). I forhold til de unge med indadreagerende symptomer scorer depressive piger lavest i livstilfredshed, efterfulgt af drenge med tilsvarende symptomer, jf. figur 11.1. Livstilfredshedskurven for drenge med spiseproblemer adskiller sig ikke væsentligt fra den for 15-årige drenge uden indadreagerende problemer (som i figuren er illustreret ved ikke-depressive drenge), mens piger med spiseproblemer er mindre tilfredse med tilværelsen end piger, der ikke har indadreagende problemer. Selvom sidstnævnte forskel er statistisk signifikant, er variationen dog ikke så dramatisk som hos pigerne med depressive symptomer. Alt i alt understøtter resultaterne af denne måling det fund, som vi observerede ovenfor: Uanset om vi lægger mødrenes eller de unges egne informationer til grund, tegner der sig det billede, at piger med depressive symptomer er værst stillet rent trivselsmæssigt, mens drenge med spiseproblemer forekommer at være mindst berørte.

TABEL 11.2

15-årige i BFU 2011 med depression og spiseproblemer, fordelt efter score på de enkelte SDQ-underindeks, særskilt for drenge og piger. Procent.

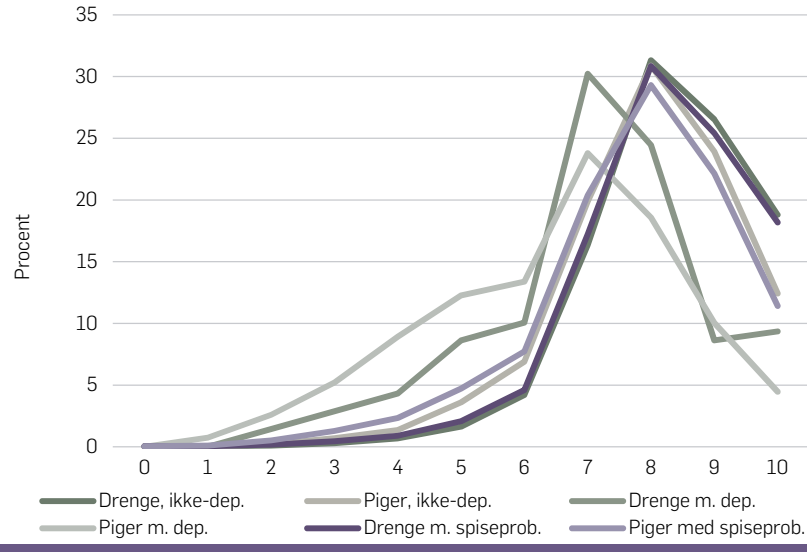
	Alle unge	Alle med depression		Drenge med depression		Piger med depression		Alle med spiseproblemer		Drenge med spise-problemer		Piger med spiseprobl.emer	
SDQ-underindeks	Pct.	Pct.	P-val.	Pct.	P-val.	Pct.	P-val.	Pct.	P-val.	Pct.	P-val.	Pct.	P-val.
Problemer med kammerater			***		ns		***		ns		ns		ns
Normalområdet	84	71		82		73		81		83		80	
Gråzone	7	12		6		12		13		6		9	
Uden for normalområdet	9	17		12		16		11		11		11	
Adfærdsproblemer			***		ns		***		*		*		**
Normalområdet	92	84		86		83		88		87		88	
Gråzone	5	9		8		10		7		9		6	
Uden for normalområdet	4	7		6		7		5		4		6	
Emotionelle vanskeligheder			***		***		***		***		ns		ns
Normalområdet	88	72		81		67		83		91		79	
Gråzone	6	11		8		12		8		4		9	
Uden for normalområdet	6	17		11		20		9		4		11	
Prosocial adfærd			ns		ns		ns		ns		ns		ns
Normalområdet	94	93		88		95		95		94		95	
Gråzone	4	5		9		2		3		4		2	
Uden for normalområdet	2	3		3		2		3		3		3	
Hyperaktivitet			**		*		***		ns		ns		*
Normalområdet	94	90		86		92		93		90		94	
Gråzone	3	4		8		3		4		6		2	
Uden for normalområdet	3	6		7		6		4		3		4	
Procentgrundlag	4.189	393		139		271		491		164		327	

Anm.: ***= p < 0,01, ** = p < 0,01, * = p < 0,05, ns = ikke signifikant. Der sammenlignes med unge drenge hhv. piger, som ikke er berørt af de nævnte problemstillinger.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

FIGUR 11.1

15-årige i BFU 2011, fordelt efter score på livstilfredshedsskalaen Cantrill's Ladder, særskilt for køn og forekomst af indadreagerende problemstillinger. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

VÆGT OG SELOPLEVET KROPSOPFATTELSE

Et væsentligt karakteristikum ved nogle former for spiserelaterede lidelser er, at de berørte har en forvrænget kropsopfattelse, dvs. oplever, at de er alt for tykke, selvom de efter en objektiv målestok er normal- eller undervægtige. I undersøgelsen har vi anvendt vi to mål til at belyse dette misforhold. Det ene er BMI (Body Mass Index), som er et objektivt mål for at belyse forholdet mellem højde og vægt, en beregning, der er baseret på de unges egne oplysninger om, hvor meget de måler og vejer. Efter dette mål er 71 pct. af de 15-årige normalvægtige, mens 21 pct. er undervægtige, og 8 pct. er overvægtige, jf. figur 11.2. Der er ikke væsentlige forskelle mellem drenge og piger. Det andet mål er baseret på de unges subjektive oplevelse af, om deres kropstørrelse er passende eller for tyk, henholdsvis for tynd. 63 pct. oplyste, at deres kropsstørrelse er passende, 11 pct., at de er for tynde, og 26 pct., at de er for tykke. Selvom der overordnet er nogenlunde samsvar mellem den objektive og den selvoplevede kropsstørrelse, er der med andre ord også en tendens til, at nogle unge selv oplever sig som tykkere, end forskrifterne for normalvægtighed

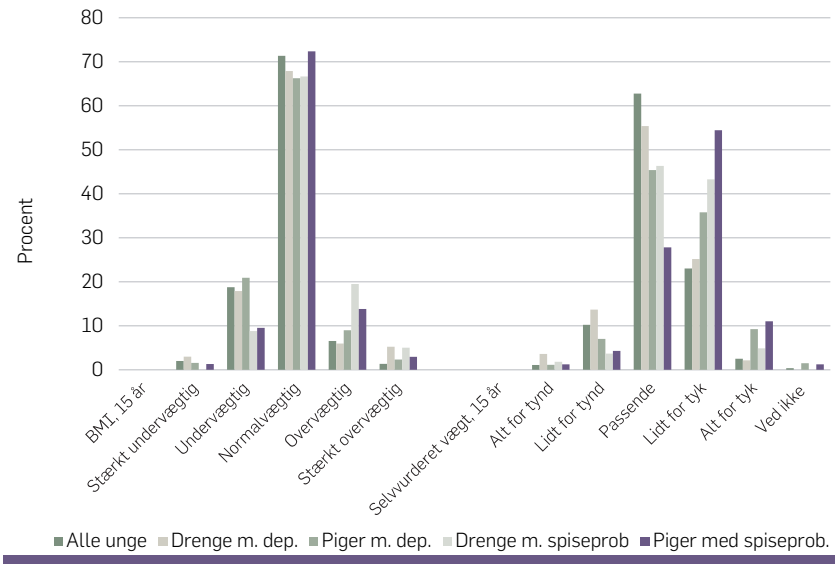
tilsiger. Generelt føler piger sig dobbelt så hyppigt lidt eller alt for tykke (34 pct.) som drenge (17 pct.).

For unge med depressive symptomer ser man, når man lægger BMI til grund, en øget forekomst af stærk overvægt hos drenge (5 pct.), i forhold til unge generelt (1 pct.), mens pigerne ikke adskiller sig signifikant fra andre jævnaldrende i almindelighed. Unge med depressive symptomer oplever imidlertid hyppigere end unge i almindelighed, at deres egne kroppe er for tykke eller alt for tykke (depressive drenge, 27 pct., depressive piger, 45 pct.).

Som blandt deres jævnaldrende er 7 ud af 10 unge med spiseproblemer normalvægtige ifølge BMI-opgørelsen – pigerne falder dog lidt hyppigere inden for denne norm (72 pct.) end drenge (67 pct.). I forhold til jævnaldrende uden spiseproblemer er andelene af undervægtige dog ca. 10 pct. lavere (dvs. 10 pct.), mens andelene, der er overvægtige eller svært overvægtige, omvendt er en del højere: 25 pct. blandt drenge og 17 pct. blandt pigerne med spiseproblemer. Dette fund tilsiger, at der i denne kategori er unge med objektive overvægtsproblemer, og – i modsætning til, hvad man måske ville forvente, når man tænker på spiseproblemer – færre undervægtige. De unge med spiseproblemer adskiller sig markant fra deres jævnaldrende med hensyn til selvoplevet kropsstørrelse. Til trods for at 72 pct. af pigerne er normalvægtige ifølge BMI, er det kun 28 pct., der oplever, at deres kropsstørrelse er passende – 65 pct. oplever, at de er for tykke (54 pct.) eller alt for tykke (11 pct.). Blandt drenge med spiseproblemer oplever knap halvdelen (46 pct.), at kropsstørrelsen er passende, mens 48 pct. oplever at være for tykke eller alt for tykke. For gruppen af unge med spiseproblemer som helhed er der således en markant diskrepans mellem den faktiske vægt, belyst ved BMI, og den selvoplevede kropsstørrelse.

FIGUR 11.2

Unge i BFU 2011, fordelt efter BMI og efter selvvurderet vægt, særskilt for drenge og piger med depressionsproblemer og med spiseproblemer. Procent.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

HVERDAGSLIV FOR UNGE MED INDADREAGERENDE SYMPTOMER

I det følgende belyser vi ud fra udvalgte indikatorer, om hverdagslivet tegner sig anderledes for unge 15-årige med indadreagerende symptomer i forhold til andre unge. Vi fokuserer på følgende områder: forholdene i familien, de unges skolepræstationer, relationer til jævnaldrende samt fritidsliv og risikoadfærd. Besvarelserne for disse dimensioner er vist i tabel 11.3.

FAMILIERELATIONER

Vi har inddraget tre indikatorer til at belyse de unges oplevelse af familierelationerne (tabel 11.3). Den første indikator indkredser, i hvilken grad hjemmet fungerer som en harmonisk tryghedsbase for den unge. Den er konstrueret som et indeks, der er genereret ud fra tre besvarelserne på tre udsagn (”Din familie kommer godt ud af det sammen”, ”Du føler dig

tryg derhjemme", "Du har tilstrækkelig med privatliv derhjemme"). På baggrund af besvarelserne blandt unge generelt lever to tredjedele af de 15-årige respondenter i familiekonstellationer, der relativt set er præget af mest harmoni. Blandt unge med depressive symptomer eller med spiseproblemer er det som et helt gennemgående mønster færre – omkring halvdelen – der falder i denne kategori. Omvendt er andelene, der ud fra de unges besvarelsesmønster lever i mindre harmoniske familierelationer, noget større.

Et omtrentligt parallelt mønster tegner sig i besvarelsesmønstret for den anden indikator, hvor de unges oplevelse af det indbyrdes forhold mellem forældrene er indkredset i et indeks på grundlag af tre udsagn ("Dine forældre er ret gode til at snakke sammen", "Dine forældre bagtaler hinanden", "Dine forældre skændes for tit med hinanden"). Her rapporterer de unge med depressive symptomer (41 pct.), navnlig pigerne (37 pct.) samt piger med spiseproblemer (51 pct.), i sjældnere grad end unge i almindelighed (59 pct.) om forældrerelationer, der er harmoniske. Drenge med spiseproblemer adskiller sig imidlertid på dette punkt ikke fra gennemsnittet af jævnaldrende.

Den tredje og sidste indikator belyser de unges oplevelse af at være elsket af forældrene. Blandt unge piger med indadreagerende reaktioner, og navnlig blandt pigerne med depressive symptomer, er andelene, der altid eller ofte føler sig elsket af forældrene, lavere end blandt andre unge piger. Drengene adskiller sig ikke signifikant fra andre jævnaldrende drenge.

Alt i alt efterlader besvarelsesmønstret indtryk af, at familierelationerne opleves som mere komplicerede, hvis man er en ung med depressive symptomer eller en pige med spiseproblemer. Besvarelsesmønstret blandt drenge med spiseproblemer adskiller sig imidlertid ikke markant fra andre 15-årige drenge.

SKOLEPERFORMANCE

Til belysning af de unges performance i skolen har vi inddraget tre mål: pjæk, præstationsniveau og forventninger til fremtiden. For så vidt angår ulovlig udeblivelse fra undervisningen, viser opgørelsen, at unge med indadreagerende problemstillinger betydeligt hyppigere har erfaringer med dette (tabel 11.3). Mens det blandt de 15-årige i almindelighed er 31 pct., der har haft en eller anden pjækkeerfaring i løbet af det pågældende skoleår, er det op imod halvdelen af de unge med depressive symptomer

(47 pct.) og 42 pct. af de unge med spiseproblemer, der er udeblevet fra undervisningen i enkelte timer eller i hele dage.

Ved at koble os til karakterdatabasen (det vil sige det centrale register over danske skoleelevers eksamenspræstationer), har vi fået mulighed for at belyse, hvordan de unge klarede sig ved folkeskolens afgangsprøve i 2011, hvor flertallet afsluttede 9. klasse. Hvad angår drengene med indadreagerende problemstillinger, adskiller disses præstationsniveau sig ikke signifikant fra andre jævnaldrende drenge. Pigerne derimod adskiller sig betydeligt fra andre piger. For det første viser analysen, at piger med depression og spiseforstyrrelser hyppigere (end andre piger) ikke har gennemført folkeskolens afgangsprøve. Det kan være et tegn på, at de er sene skolestartere (og derfor muligvis kan have haft vanskeligheder allerede tidligt i livet, jf. kapitel 7), at de har gået en klasse om, eller at de som 9.-klasses-elever ikke har aflagt prøven. For det andet ses, når man fokuserer isoleret på karakterfordelingerne blandt dem, der har aflagt eksamen, at præstationsniveauet er noget lavere end blandt jævnaldrende piger, der ikke er berørt af de nævnte problemstillinger. Selvom man ikke kan klarlægge årsags-virkningsforholdene, er det plausibelt, at de problemstillinger, som pigerne bærer med sig, kan bidrage til at forringe deres præstationsevner i skolen.

Vi har i undersøgelsen også søgt at belyse, hvilke uddannelsesmæssige forventninger de unge har, og sætter her fokus på planerne umiddelbart efter folkeskolens afslutning. Som vist i kapitel 8 planlægger flere piger end drenge at fortsætte i et teoretisk spor. Hvor 76 pct. af de 15-årige piger i almindlighed planlægger at påbegynde en gymnasial uddannelse, er den tilsvarende andel blandt piger med depression på kun 64 pct. En højere andel regner i stedet med at skulle gennemføre en erhvervsuddannelse, men andelene, der tænker i alternative baner (fx sabbatår mv. eller en anden slags uddannelse), er også en smule højere. Det skal tilføjes, at vi i undersøgelsen også stillede spørgsmål om de langsigtede uddannelsesforventninger (dvs. efter ungdomsuddannelsesforløbet, jf. kapitel 9.), men at vi der ikke fandt nogen væsentlige forskelle i besvarelsesmønstret mellem piger med og uden depressive symptomer. Depressive drenge og unge med spiseproblemer adskiller sig ikke fra deres jævnaldrende med hensyn til forventninger om ungdomsuddannelse.

Alt i alt peger undersøgelsen således i retning af, at det navnlig er blandt de unge piger med depressive symptomer, at der findes problemer med at performe skolemæssigt på niveau med de jævnaldrende.

SOCIALE RELATIONER TIL JÆVNALDRENDE

Integration i netværket af kammerater er (jf. tabel 11.3) belyst ved først at afdække, om de unge med indadreagerende symptomer i samme udstrækning som andre har mange venner, idet vi opholder os ved den andel, der oplyser, at de højest har en god ven. Blandt de depressive piger finder vi en lidt højere andel (6 pct.) end i populationen som sådan (4 pct.), der næsten ingen venner har. Blandt de øvrige undersøgelseskategorier i analysen er der ingen signifikante forskelle.

Anlægges en mere kvalitativ indfaldsvinkel, tegner der sig imidlertid et andet billede. Der ses blandt unge med depressive symptomer og blandt piger med spiseproblemer en markant øget forekomst af unge, der af og til eller ofte føler sig ensomme. For drenge med spiseproblemer er forskellen mindre. Mens det blandt unge generelt er 15 pct., der rapporterer om ensomhed, er den tilsvarende andel blandt de unge med depressive symptomer 36 pct. for drengene og 42 pct. af pigerne. Blandt piger med spiseproblemer svarer 29 pct., at de ind imellem eller ofte oplever sig som ensomme. Sammenhængen mellem ensomhed og depression er påvist i anden forskning, som har peget på, at ensomhedsfølelse kan udløse depressive tilstande (Cacioppo m.fl., 2006).

Vi har i undersøgelsen også set på omfanget af 15-årige, der er udsat for mobning. Tidligere undersøgelser har vist, at andelene af børn og unge, som mobbes, falder i takt med alderen – muligvis fordi de unge, der er genstand for mobning, trækker sig tilbage i en slags selvvalgt isolation (Ottosen, 2010). Blandt de 15-årige i denne undersøgelse var det således som helhed 9 pct., der svarede bekræftende på, at de aktuelt blev udsat for mobning. Undersøgelsen her viser, at depressive drenge (19 pct.) og piger (24 pct.) samt piger med spiseproblemer (17 pct.) har dobbelt så hyppig erfaring med blive mobbet som deres jævnaldrende. Også dette fund illustrerer, at der i disse kategorier er unge, som har vanskeligheder med at blive integreret i netværket af jævnaldrende.

DELTAGELSE I FRITIDSAKTIVITETER OG FESTLIV

I den sidste blok, der bidrager til at beskrive de unges hverdagsliv, fokuserer vi på fritidsaktiviteter og festlivet (herunder såkaldt risikoadfærd).

Undersøgelsen har sat fokus på udøvelse af sportsaktiviteter, som generelt er for nedadgående, når de unge når ind i teenagealderen (Ottosen, 2010, se også kapitel 10). Blandt 15-årige generelt er det således hver tredje, der ikke går til nogen form for sport. Blandt unge med

depressive symptomer er andelene, der er sportsligt passive, betydeligt højere: 40 pct. blandt drengene og 48 pct. blandt pigerne. Dette faktum er tankevækkende i lyset af, at motion anvendes i behandling af depression. For unge med spiseproblemer ses blandt drengene den omvendte sammenhæng – at disse oftere end andre drenge i samme aldersgruppe dyrker sport. Fundet er i god tråd med, at disse unge er optaget af deres kropsstørrelse. Piger med spiseproblemer har derimod ikke et aktivitetsniveau, der adskiller sig fra deres jævnaldrende.

Når det drejer sig om de risikofaktorer, der knytter sig til teenageres festliv (dvs. alkohol, rygning, stoffer, sex), adskiller de unge med depressive symptomer og spiseproblemer sig ikke fra deres jævnaldrende med hensyn til alkoholerfaringer, det vil sige erfaringer med at være fulde eller med binge-drikning. Næsten alle 15-årige har disse erfaringer. Undersøgelsen viser til gengæld, at unge såvel med depressive symptomer som med spiseproblemer hyppigere er rygere i forhold til deres jævnaldrende. Blandt unge med disse problemstillinger er det omkring hver tredje, der ryger, jf. tabel 11.3. Navnlig blandt piger med depressive symptomer findes en øget forekomst (37 pct.). Blandt unge uden disse symptomer er andelen 19 pct.

Vi har også sat fokus på erfaringer med andre rusmidler. For unge med depressive symptomer er der såvel blandt drenge som blandt piger dobbelt så hyppigt erfaringer med at ryge hash eller pot (22 pct.) og tre gange så hyppigt erfaringer med indtagelse af andre stoffer, fx ecstasy eller kokain (6 pct.), når man sammenligner med gruppen af 15-årige som sådan, hvor de tilsvarende andele er 12 henholdsvis 2 pct. For drenge med spiseproblemer er der også hyppigere erfaringer med hash (19 pct.), men ikke med andre stoffer. Piger med spiseproblemer adskiller sig ikke fra andre i samme aldersgruppe.

Endelig kan vi konstatere, at de unge med de nævnte problemstillinger hyppigere oplyser, at de har debuteret seksuelt. I gruppen af 15-årige som helhed er det godt hver tredje pige og hver fjerde dreng, der har haft deres seksuelle debut. Blandt pigerne med enten depressive symptomer eller spiseforstyrrelser har henved halvdelen prøvet at have sex, mens drengene på dette område befinder sig på et lidt lavere niveau (39 henholdsvis 44 pct.). Vi kan af undersøgelsen desuden se, at piger med depressive symptomer hyppigere befinder sig i fast kæresteforhold sammenlignet med deres jævnaldrende. Tilsvarende mønster finder vi ikke for de andre kategorier af sårbare unge.

Alt i alt viser denne gennemgang, at unge med indadreagerende symptomer på nogle områder har lidt hyppigere erfaringer end andre med risikoprægede aspekter, som knytter sig til ungdomslivet. Der er dog ikke tale om et konsistent mønster for alle fire kategorier af unge, som indgår i analysen. Mest påfaldende fremstår adfærdsmønstret hos de depressive piger, idet der på omtrent ethvert af de målte områder synes at være større andele, der har bevæget sig hurtigere ind i ungdomslivet, sammenlignet med andre jævnaldrende. Som vi vender tilbage til nedenfor, kan dette mønster muligvis skyldes, at der for piger findes en sammenhæng mellem tidlig modning og internaliserende problemer, herunder depressionsforekomst. Ifølge Stattin og Kerr (2010) er der god empirisk evidens for, at tidligt modnede piger har en øget sandsynlighed for at indgå i sociale kontekster uden for skolen, hvor de får venner, som er ældre og mere avancerende, ligesom de også hyppigere har erfaringer med fx skoleproblemer, tidlig sexdebut, alkohol og brug af stoffer.

KONKLUSION OM UNGES HVERDAGSLIV

I det foregående har vi ud fra en række tematisk afgrænsede indikatorer belyst, hvordan hverdagslivet tegner sig for unge med depressive symptomer og spiseproblemer. Gennemgående har analysen bibragt det indtryk, at piger med depressive symptomer forekommer at være dem, der i højeste grad er påvirket negativt, mens drenge med spiseproblemer er mindst påvirkede. På baggrund af beskrivelserne kan vi også konkludere, at der for unge med indadreagerende symptomer hyppigere er belastninger til stede i deres hverdagsliv (fx familiekonflikter, mobning, ensomhed), som i sig selv kan bidrage til at udløse depression (eller spiseforstyrrelse).

TABEL 11.3

Fordelinger og andele af unge i BFU 2011 i forhold til udvalgte indikatorer, der belyser hverdagslivet, særskilt for drenge og piger med depressionssymptomer og spiseproblemer. Procent.

	Alle unge	Alle med depression		Drenge med depression		Piger med depression		Alle med spiseproblemer		Drenge med spiseproblemer		Piger med spiseproblemer	
	Pct.	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P
Familieharmoni			***		***		***		***		***		***
Ikke så harmonisk	3	9		7		10		8		5		10	
Nogenlunde	30	43		42		43		38		41		36	
Harmonisk	67	49		51		47		54		54		54	
Stemning mellem forældre			***		***		***		***		ns		**
Ikke så god stemning	9	17		18		16		12		11		13	
Nogenlunde	32	42		33		47		37		31		40	
God stemning	59	41		50		37		51		57		48	
Føler sig elsket af forældre			***		ns		***		**		ns		*
Altid	87	80		80		80		84		81		85	
Ofte	9	13		15		13		10		13		8	
Sjældnere	4	7		6		7		6		6		7	
Skoleperformance													
Andel, der har pjækket fra skole	31	47	***	45	***	48	***	42	***	41	**	42	***

Tabellen fortsættes

TABEL 11.3 FORTSAT

	Alle unge	Alle med depression		Drenge med depression		Piger med depression		Alle med spiseproblemer		Drenge med spiseproblemer		Piger med spiseproblemer	
	Pct.	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P
Karaktergennemsnit ved FSA			**		ns		***		***		ns		***
10,0 og højere	10	7		6		7		8		5		10	
8,0-9,9	20	15		10		18		15		12		17	
7,0-7,9	10	10		9		11		11		14		10	
6,0-6,9	9	8		7		8		8		9		7	
4,0-5,9	14	16		12		18		19		15		20	
0,0-3,9	9	12		9		14		12		6		16	
Under 0,0	0	0		0		0		0		0		0	
Uoplyst (ikke aflagt prøve)	29	31		45		24		27		39		20	
Forventninger efter folkeskolen			**		ns		***		ns		ns		ns
Sabbat mv.	5	7		9		6		5		5		5	
EUD	23	28		33		26		25		32		21	
Gymnasial	69	61		54		64		67		60		71	
Anden uddannelse	3	5		4		5		3		4		3	
Socialt netværk													
Andel, der højst har én nær ven	4	6	*	6	ns	6	**	3	ns	3	*	2	ns
Andel, der af og til eller ofte føler sig ensom	15	40	***	36	***	42	***	25	***	19	***	29	***
Andel, der bliver mobbet i 15-års-alderen	9	22	***	19	***	24	***	15	***	11	ns	17	***

Tabellen fortsættes

TABEL 11.3 FORTSAT

	Alle unge	Alle med depression		Drenge med depression		Piger med depression		Alle med spiseproblemer		Drenge med spiseproblemer		Piger med spiseproblemer	
	Pct.	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P	Pct.	P
Fritid og risikoadfærd													
Andel, der ikke går til sport	32	45	***	40	*	48	***	28	*	21	**	32	ns
Andel, der ryger dagligt eller til fester	19	32	***	22	*	37	***	31	***	25	**	33	***
Andel, der har erfaringer med hash	12	22	***	23	***	21	***	16	**	19	*	15	ns
Andel med erfaringer med andre stoffer end hash	2	6	***	6	*	6	***	2	ns	2	ns	2	ns
Andel, der for tiden har en kæreste	19	25	**	22	ns	28	**	22	ns	21	ns	23	ns
Andel, der har haft seksuel debut	31	46	***	39	*	50	***	47	***	44	***	48	***
Procentgrundlag	4.189	393		139		271		491		164		327	

Anm.: *** = p<0,01, ** = p<0,05, * = p<0,1, ns= ikke signifikant. Sammenligningsgrupperne er unge drenge og piger, der ikke har de pågældende problemer.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

FAKTORER, DER BIDRAGER TIL AT FORKLARE DEPRESSIVE SYMPTOMER OG SPISEPROBLEMER HOS DRENGE OG PIGER

I det følgende viser vi resultaterne af en analyse, hvis interesse er at klarlægge, om omstændigheder gennem opvækstforløbet fra barnets fødsel og frem til det 11. leveår kan forklare, at 15-årige har depressive symptomer henholdsvis spiseproblemer. Analysen forfølger to parallelle spor, idet vi på den ene side undersøger, i hvilket omfang de to former for indadreagerende problemer har samme ophav, dvs. om samme belastningsfaktorer kan udmønte sig i forskellige lidelser. På den anden side ønsker vi også at opnå indsigt om eventuelle kønsforskelle, dvs. om depressive symptomer og spiseproblemer hos drenge henholdsvis piger udløses af de samme faktorer/omstændigheder under opvæksten.

Med inspiration fra psykologiske modeller om stress-sårbarhed og under indtryk af andre empiriske forskningsresultater om indadreagerende lidelser blandt unge inddrager vi i analysen fire kategorier af faktorer:[38]

1. Faktorer, der knytter sig til individuelle forhold hos barnet, herunder: barnets køn, trivsel i 7-års-alderen, det vil sige før puberteten (belyst ved 90 percentil af SDQ-skalaen), BMI i 11-års-alderen samt for pigers vedkommende tidspunktet for første menstruation.
2. Faktorer, der knytter sig til hændelser i den meget tidlige opvækst, herunder: barnets fødselsvægt, og om moren var ryger, da barnet var spædt.

38. Den her præsenterede liste er resultatet af et raffineringsarbejde, idet den oprindelige liste af mulige belastningsfaktorer, som indgik i vores analytiske model, var længere og desuden omfattede disse faktorer: om barnet var ammet, om mor havde haft fødselsdepression, om barnet var et ønskebarn, om barnet som 11-årigt var vanskeligt at opdrage, om barnet trivedes i daginstitutioner og børnehave, om der var konflikter i skolen med lærere eller kammerater frem til 11-årsalderen, om barnet havde en funktionsnedsættelse, der hæmmede det i hverdagen, om faren gennem opvæksten havde søgt læge på grund af angst eller depression, om der gennem opvækstforløbet havde været alkoholproblemer i familien (hos far henholdsvis mor), om barnet havde mistet en forælder ved dødsfald, og om barnet, givet at forældrene var skilt, havde mistet kontakt til samværsforælderen. Da den statistiske models robusthed afhænger af, at der ikke indgår alt for mange faktorer i modellen, valgte vi at udelade de her nævnte faktorer, for de flestes vedkommende, fordi disse ikke var statistisk korrelerede med forekomst af depression på bivariat niveau. Andre og færre variable udgik af modellerne, fordi vi antog, at en eventuel effekt ville blive målt ved andre faktorer i modellen. For eksempel pillede vi variablen "konflikter i skolen med lærere eller kammerater" ud, fordi vi antog, at den ville forstyrre effekten af variablene om mobning og SDQ i 11-års-alderen. Ligeledes forsvandt betydningen af morens fødselsdepression, når vi inddrog betydningen af, om moren havde været depressiv eller ængstelig senere i barnets opvækstforløb.

3. Faktorer, der knytter sig til stressfulde begivenheder og genvordigheder under opvæksten, herunder: om moren gennem barnets opvækst har søgt læge på grund af angst og depression, om barnet har oplevet familiebrud som følge af skilsmisse, om familien har oplevet længerevarende arbejdsløshed (belyst ved mors ledighed), om forældrenes forhold har været præget af hyppige konflikter og skænderier, om familien har været i kontakt med de sociale myndigheder omkring barnet (som en indikator på sociale problemer i familien), om barnet gennem opvæksten er blevet fysisk afstraffet med endefuld eller lussinger, om barnet blev udsat for mobning i 11-års-alderen, og om barnet har været udsat for seksuelle overgreb, dvs. voldtægts(forsøg) eller incest.
4. Endelig har vi som en fjerde kategori af faktorer kontrolleret for en række sociodemografiske forhold, herunder: morens alder, da hun fik sit første barn, om barnet blev født af en enlig forsørger, barnets nummer i søskenderækken, uddannelsesressourcer i barnets husstand i 2007 samt den ækvivalerede husstandsindkomst, ligeledes i 2007.

Alle variable, der indgår i analysen hidrører, bortset fra to, fra dataindsamlingsbølger, som ligger forud for dataindsamlingen i 2011, hvor barnet/den unge var 15 år. Derved kan man med sikkerhed fastslå, at stort set alle uafhængige variable tidsmæssigt ligger forud for de afhængige variable, det vil sige forekomst af indadreagerende symptomer i 2011. Det styrker analysens krav om de forklarende/uafhængige faktorers exogenitet. To variable i analysemodellen kan ikke opfylde disse kriterier: Den ene variabel er baseret på retrospektive spørgsmål stillet til de 15-årige i 2011 om, hvorvidt de nogen sinde har været udsat for voldtægtsforsøg eller incest. Den anden, som ligeledes er fra 2011, er informationer fra de 15-årige piger om tidspunktet for, hvornår de begyndte at menstruere. Der er ikke indhentet tilsvarende oplysninger om kønsmodning blandt drenge.

BFU's longitudinelle undersøgelsesdesign indebærer, at nogle spørgsmål er gentaget i flere eller alle dataindsamlingsrunder. Derfor er en række af analysens uafhængige variable konstrueret, så de belyser en varighedsdimension. Det er sket, fordi vi med rod i andre forskningsresultater alt andet lige forventer, at det belaster børn mere fx at blive fysisk afstraffet over en længere del af opvækstperioden eller at opleve

forældrene være arbejdsløse eller depressive gentagne gange end ved blot en enkelt måleperiode.

Analyserne er gennemført som logistiske regressionsanalyser, hvor der samtidig kontrolleres for betydningen af en række faktorer. Der er gennemført fire analyser for forekomst af depressive symptomer i 15-års-alderen (2011) og fire tilsvarende for forekomst af spiseproblemer på samme tidspunkt (det vil sige i alt otte analyser). Den første model omfatter alle unge, den anden omfatter drenge, den tredje omfatter piger, og den fjerde omfatter ligeledes piger, idet vi her har inddraget variablen om tidspunkt for menstruation.

RESULTATER FOR DEPRESSION

Resultaterne for depressionsanalyserne vises i tabel 11.4. For så vidt angår betydningen af individuelle faktorer viser analyserne af depression i overensstemmelse med beskrivelserne i det foregående for det første, at 15-årige piger har dobbelt så stor sandsynlighed for at have depressive symptomer i forhold til drenge. En mulig forklaring på denne kønsforskel er, at piger er tidligere modnet og dermed udsatte for flere nye biologiske og psykosociale risikofaktorer end drenge. Samtidig ved man dog også fra prævalensstudier blandt voksne, at kvinder dobbelt så hyppigt som mænd lider af depression, og at disse kønsforskelle bliver evidente gennem ungdomsårene (Edwards, 2010). For piger finder vi for det andet, at sandsynligheden for depressive problemer øges, hvis de allerede i 7-års-alderen tilhørte den tiendedel af undersøgelsespopulationen, der ifølge SDQ-instrumentet havde flest trivselsproblemer. Dette fund tyder på, at depressive træk i teenagealderen for nogle piger er forbundet med mentale trivselsproblemer allerede i den tidlige barndom, dvs. før de gik i pubertet. Endelig viser modellen i overensstemmelse med anden forskning på området (fx Carter m.fl., 2011; DeRose m.fl., 2011; Edwards m.fl., 2011; Joinson, 2011; Sontag, Graber & Clemans, 2011; Stattin, Kerr & Skoog, 2011), at piger har en forøget risiko for at udvikle depressive træk, hvis de har fået menstruation meget tidligt, det vil sige som 11-årige eller tidligere. Inden for rammerne af denne analyse er det ikke muligt at vurdere, om denne sammenhæng er betinget af biologiske eller sociale forhold. Noget forskning, som trækker på en biologisk forklaringsmodel, har peget på, at de hormoner, der cirkulerer rundt i kroppen gennem pu-

berteten, kan fremkalde humørforstyrrelser (Born & Steiner, 2002). Andre sociale forklaringsmodeller har fremsat hypotesen om faseafslutning (*stage termination*): Ifølge denne teori giver den tidlige modning ikke pigerne tilstrækkelig tid til at fuldføre deres udviklingsmæssige opgaver, inden puberteten begynder, og de stilles over for nye udviklingspres (fx ved at bevæge sig ind i netværk med ældre kammerater eller i kæresterelationer). De fysiske forandringer, der sker i puberteten, kan forværre de tidligt udviklede pigers vanskeligheder, fordi andre personer (fx kammerater, forældre, lærere) anskuer pigerne som ældre og mere socialt og kognitivt avancerede, end de virkeligheden er. Disse processer er stressende og kan forårsage sårbarhed. (fx Carter m.fl., 2011; Caspi 1995; Caspi & Moffitt 1991; Joinson, 2011; Kaltiala-Heino m.fl., 2011).

Blandt faktorer, der hidrører fra tidspunktet omkring barnets fødsel, har vi inddraget barnets fødselsvægt og kan observere en sammenhæng, idet sandsynligheden for at udvikle depressive træk i teenagealderen øges for piger, hvis fødselsvægt er lav. En antagelse kan være, at lav fødselsvægt generelt kan medføre mindre robusthed i forhold til en række psykosomatiske forhold.

En række faktorer, der kan opfattes som stressfulde livsbegivenheder eller mere vedvarende stressorer gennem opvækstsforløbet, øger sandsynligheden for forekomst af depressive tilstande i 15-års-alderen. Det drejer sig for det første om morens psykiske tilstand. Mødre, der i en eller flere dataindsamlingsrunder har oplyst, at de har opsøgt læge, fordi de selv har været depressive eller ængstelige, har en øget sandsynlighed for at have en teenagedatter, der også har depressive træk. Vi finder ikke denne sammenhæng for drenge, ligesom vi heller ikke kan eftervise, at fædres depression eller ængstelighed er udslagsgivende for børnenes stemningsleje i 15-års-alderen. Sammenhængen mellem mødre og døtres depressive symptomer kan både udspringe af arvelige faktorer, af miljømæssige påvirkninger uafhængigt af de eventuelle arvelige effekter (fx at piger bliver triste af at have en trist mor) eller af, at de har delte genvordigheder (om end vi i analysen netop har bestræbt os på at kontrollere for sådanne, fx familieopløsning, konflikter eller arbejdsløshed) (Kessing, 2010: s. 337; Lewis m.fl., 2011). For det andet viser analysen en forøget risiko for depressive symptomer hos piger, hvis forældrenes relationer gennem opvækstmiljøet har været præget af skænderier. Et (vedvarende) disharmonisk familiemiljø er med andre ord en belastningsfaktor, der kan udløse psykisk mistrivsel hos piger, mens drenge ifølge denne analy-

ses resultater forekommer at være mere robuste over for denne stressor. For det tredje finder vi – men kun for drengenes vedkommende – en forøget risiko for depressive problemer, hvis de gennem opvæksten har været udsatte for korporlig afstraffelse (endefuld og lussinger) som en del af forældrenes opdragelsesstrategi. At denne sammenhæng findes for drenge, men ikke for piger, skal ses i lyset af, at forældre er mere tilbøjelige til at anvende fysisk vold over for drenge end over for piger. Der er således få piger i undersøgelsen, der har været udsat for dette. For det fjerde finder vi, såvel hos drenge som hos piger, en sammenhæng mellem depressionsproblemer og familiens kontakt med de sociale myndigheder om barnet (det vil sige i forbindelse med en børnesag). Denne variable (der måler varighed i kontakt med kommunen) er i analysen inddraget som en proxy for sociale problemer i familien. Den indikerer dermed, at dybden af sådanne vanskeligheder har sammenhæng med, om børn udvikler tegn på depression. For det femte observerer vi stærk sammenhæng mellem udvikling af depressive træk og tidligere erfaringer med mobning: Børn, der i 11-års-alderen oplyste, at de var udsat for mobning, har i 15-års-alderen 70 pct. større risiko for at være depressivt anlagte i forhold til børn, som ikke er blevet mobbet. Såfremt der er tale om en kausal forbindelse, understreger dette fund, at nedgøring eller udelukkelse fra kammeratnetværket er stressfremkaldende og kan have langsigtet skadelig virkning (Sontag, Graber & Clemans, 2011). Endelig viser analysen en meget markant sammenhæng i forhold til erfaringer med seksuelle overgreb: De 15-årige, der har oplyst, at de enten har været udsat for voldtægt(sforsøg) eller seksuelle krænkelser fra familiemedlemmer, har mere end tre gange så stor sandsynlighed for at have depressive symptomer. Disse sammenhænge tyder med andre ord på, at eksponering for seksuelle traumer i barndommen er en faktor, der kan bidrage til senere følsomhed over for psykisk lidelse hos den enkelte (Ferguson & Horwood, 2001). I undersøgelsesmaterialet som sådan er det meget få unge, der har sådanne erfaringer (omkring 2 pct.), men blandt de unge, der oplyser at have været udsat for seksuelle krænkelser, er det hver tredje, som har tegn på depression. Når denne faktor i analysen viser sig at være voldsomt udslagsgivende for piger, men ikke er signifikant for drenge, må det ses i lyset af, at næsten alle, der har disse erfaringer, er piger.

Blandt de sociodemografiske faktorer, som indgår i analysen, viser kun én sig at være udslagsgivende, idet drenge, der ikke er født som det ældste barn, men befinder sig længere nede i fødselsrækken, har høje-

re sandsynlighed for at udvikle depressive symptomer. En tilsvarende sammenhæng ses ikke for piger.

RESULTATER FOR SPISEPROBLEMER

Vi belyser nu, om de faktorer, der indgik i analyserne af depressionsproblemer, også viser sig at være udslagsgivende for unge, der har spiseproblemer. Også disse resultater kan ses i tabel 11.4. For så vidt angår de individuelt betingede faktorer, ser vi også her, at en kønsforskel spiller ind, idet 15-årige piger har mere end dobbelt så stor sandsynlighed for have spiseproblemer, end drenge har. Der forekommer derimod ikke at være sammenhæng mellem alvorlig psykisk mistrivsel i den tidligere del af barndommen (målt ved SDQ-90-procents-percentilen) og senere forekomst af spiseproblemer. Tendensen i resultaterne er tværtimod omvendte – og statistisk signifikante for drenge – hvis barnet i 7-års-alderen hørte til de 10 pct. værst stillede rent trivselsmæssigt, så er sandsynligheden for have spiseproblemer som 15-årig forringet. Dette resultat kan tyde på, at spiseproblemer kan udvikle sig uden hensyn til den tidligere psykiske konstitution. Til gengæld ses, for drenge såvel som for piger, en sammenhæng mellem overvægtproblematikker i 11-års-alderen og spiseproblemer som 15-årig. Dette fund er ikke så overraskende, eftersom vi i det foregående har set, at der en forøget forekomst af overvægt blandt nogle af de unge i 15-års-alderen. Desuden kan der i nogle tilfælde være tale om tidligere overvægtige børn, som har været på slankekure, der er gået over gevind. Endelig viser analysen om de individuelle faktorers betydning, på samme måde som for piger med depressive træk, at risikoen for at få spiseproblemer øges for dem, der er gået tidligt i pubertet. Dette resultat er genkendeligt fra andre undersøgelser (Stice m.fl., 2001).

Mens ingen af de faktorer, som vi har udpeget til at være belastningsfaktorer fra tiden omkring fødslen, er udslagsgivende, viser analysen, at flere stressorer, som optræder gennem opvækstforløbet, tilsyneladende kan bidrage til at udløse spiseproblemer: Det drejer sig for det første om et disharmonisk familiemiljø, som er præget af forældrekonflikter, og ligesom for depressionsforekomsterne ses denne forbindelse også her kun blandt piger. For det andet viser analysen, at piger, der har været udsat for voldtægt(sforsøg) og seksuelle krænkelser fra familiemedlemmer, har en markant højere risiko for at have denne type problemer (der var ingen forekomster blandt drenge). En tredje faktor, mobning i 11-årsalderen, viser ikke sig udslagsgivende for pigers senere risiko for at få

spiseproblemer, men har sammenhæng med sådanne vanskeligheder hos drenge. Som beskrevet i det foregående vækker gennemgangen mistanke om, at "spiseproblemer" kan dække over forskellige typer vanskeligheder hos piger (oftest normalvægtige, men med forvrænget kropsopfattelse) og drenge (lidt oftere overvægtige og måske derfor med realistisk fornemmelse af at være for tyk). Disse overvægtsproblemer, som kan være oparbejdet over flere år, kan have gjort drengene til nemmere mobbeofre.

Blandt de sociodemografiske faktorer, som indgår i analysemodellen, kan barnets nummer i søskenderækken bidrage til at forklare forekomst af spiseproblemer, idet førstefødte piger har en større sandsynlighed for at få disse vanskeligheder.

OPSUMMERING AF RESULTATERNE

Analysens formål var at identificere faktorer, som kunne bidrage til at forklare, at der udløses tegn på depression eller spiseproblemer i 15-årsalderen, herunder også at undersøge, om de to problemtyper hidrører fra samme ophav og udmøntes ensartet for drenge og piger.

Generelt gælder det for faktorer, som indgår i de otte analysemodeller, at de kun kan indfange en mindre del af den samlede variation, men ikke mindre, end man ser i andre analyser af den art. Der må med andre ord eksistere andre (uobserverede) faktorer, som bidrager til forklaringskraften. I de analyser, vi har gennemført, identificerede vi i alt 12 faktorer, som i mindst en af de otte analyser kunne bidrage til at forklare forekomsten af spiseproblemer eller depressionssymptomer, også når der blev taget højde for betydningen af andre forhold. Flest sammenhænge fandt vi for forekomst af depressive træk hos piger (otte) og færrest for drenge med spiseproblemer (tre).

På grundlag af analyserne kan vi kun svare delvist ja til spørgsmålet om, hvorvidt de to problemområder har rødder i samme ophav. Både depressionssymptomer og spiseproblemer har sammenhæng med, om man er en pige, om man er en tidligt udviklet pige, og om man har været udsat for mobning og for seksuelle overgreb. Lighederne findes især i kraft af pigerne, som også har fælles træk ved at være sensitive over for konflikter i familien. Blandt drengene fandt vi kun én faktor, der øgede risikoen for både depressionstræk og spiseproblemer: mobning. Vi skal imidlertid have problemstillingen om komorbiditet in mente, dvs. at nogle individer i undersøgelsesgruppen lider af både depressive træk og har samtidige spiseproblemer.

TABEL 11.4

Logistiske regressionsanalyser, der estimerer sandsynligheden for at have depressionssymptomer eller spiseproblemer i 15-års-alderen. Særskilt for drenge og piger.

	Logistiske regressioner for depressionssymtomer				Logistiske regressioner for spiseproblemer			
	Alle	Drenge	Piger	Piger inkl. tidlig menstruation	Alle	Drenge	Piger	Piger inkl. tidlig menstruation
	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se
Individuelle faktorer								
Køn (1 = pige)	2,161 ***				2,332 ***			
90-percentil for SDQ i 7-års-alderen (2003)	1,211	0,832	1,497 **	1,500 **	0,796	0,614 *	0,903	0,860
BMI i 11-års-alderen (2007)	0,999	0,989	1,014	0,998	1,169 ***	1,206 ***	1,147 ***	1,148 ***
Fik menstruation som 11-årig eller tidligere (a)				1,438 *				1,467 **
Hændelser i tidlig opvækst								
Fødselsvægt i gram	1,000 ***	1,000	1,000 **	1,000 **	1,000	1,000	1,000	1,000
Moren var ryger i 1996	0,954	1,086	0,860	0,837	1,022	0,829	1,126	1,044
Stressorer i opvækstforløbet								
Antal perioder, mor har søgt læge for depression eller angst (1996-2007)	1,140 **	0,998	1,225 ***	1,239 ***	1,048	1,100	1,027	1,031
Periode, hvor familien har været kernefamilie	0,936	0,939	0,944	0,939	0,969	1,111	0,908	0,909
Antal perioder, hvor mor har haft mere end 6 mdr. ledighed (b)	0,900	1,070	0,797	0,762	1,103	1,323	0,992	0,970
Antal perioder, hvor forældrerelationer har været præget af skænderier (1996-07)	1,114	0,862	1,255 **	1,264 **	1,143 *	1,039	1,205 **	1,205 **
Antal perioder, hvor der har været kontakt til kommune (1999-2007)	1,257 **	1,301 *	1,264 *	1,237 *	1,129	1,058	1,208	1,201
Antal perioder, hvor barnet er blevet afstraffet (endefuld og lussing (1999-2007))	1,018	1,378 *	0,799	0,785	1,028	1,036	1,026	1,044
Blev barnet mobbet som 11-årig? (2007) (a)	1,737 ***	1,571 *	1,838 ***	1,823 ***	1,187	1,593 **	0,984	0,943
Barnet har været udsat for overgreb (incest/voldtægt) (a)	3,336 ***	2,551	3,431 ***	3,339 ***	2,268 ***		2,460 ***	2,355 ***

Tabellen fortsættes

TABEL 11.4 FORTSAT

	Logistiske regressioner for depressionssymtomer				Logistiske regressioner for spiseproblemer			
	Alle	Drenge	Piger	Piger inkl. tidlig menstruation	Alle	Drenge	Piger	Piger inkl. tidlig menstruation
	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se	coef/se
Sociodemografiske faktorer								
Mors alder ved førstefødte barn	0,983	0,972	0,990	0,986	1,001	0,993	1,006	1,006
Mor var enlig i 1996?	0,649	0,902	0,465	0,496	0,989	2,354	0,518	0,566
Barnet er ikke den førstefødte	1,348 **	1,683 **	1,189	1,188	0,852	1,193	0,709 **	0,694 **
Højeste uddannelse i husstanden (ref. grundskole) (b)	.	.	.	.	.	.	.	.
Gymnasial uddannelse	0,697	1,597	0,314	0,299	0,779	0,387	1,111	1,038
Erhvervsfaglig uddannelse	1,127	1,234	1,061	1,015	1,397	1,581	1,364	1,267
Kort videregående uddannelse	1,011	1,392	0,823	0,810	0,949	0,894	1,067	1,016
Mellemlang videregående uddannelse	0,774	1,144	0,606	0,608	0,916	1,091	0,881	0,869
Lang videregående uddannelse	1,008	1,649	0,759	0,756	0,794	1,068	0,685	0,658
Ækvivaleret husstandsindkomst 2007 (b)	0,953	0,766	1,140	1,200	1,057	1,206	0,989	1,009
_cons	0,347	5,123	0,069	0,055	0,002 ***	0,000 **	0,013 *	0,012 *
	(0,738)	(16,572)	(0,187)	(0,152)	(0,004)	(0,001)	(0,032)	(0,029)
Log-Likelihood	-966,08	-382,42	-570,62	-553,52	-1.109,30	-437,15	-659,05	-640,87
Antal observationer	3.437	1.787	1.650	1.615	3.436	1.780	1.650	1.615
Adjusted R^2	0,066	0,036	0,073	0,076	0,073	0,071	0,059	0,061

Anm.: *** = p < 0,01, ** = p < 0,05, * = p < 0,1.
(a): baseret på spørgsmål stillet til den 15-årige. (b): baseret på data fra Danmarks Statistik.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995.

Vi kan inden for rammerne af denne analyse ikke udelukke, at det er i kraft af disse sammenfald, at de nævnte ligheder optræder.

Når det kommer til spørgsmålet om ligheder mellem kønnene, har analysen tegnet et diffust billede: Depressive piger og drenge deler et par ophavsfaktorer (mobning og sociale problemer), mens piger og drenge med spiseproblemer kun har deres tidligere vægtproblemer til fælles. Derfor forekommer det vanskeligt at drage entydige konklusioner om, hvorvidt de samme stressorer påvirker piger og drenge ensartet eller forskelligt.

KONKLUSION

I dette kapitel har vi ved hjælp af screeningsspørgsmål fra det såkaldte DAWBA-skema indkredset omfanget af 15-årige piger og drenge, som har depressive symptomer henholdsvis spiseproblemer. Vi har belyst, hvordan disse vanskeligheder er forbundet med andre aspekter af unges trivsel mv. og med deres ageren i hverdagslivet. Endelig har vi undersøgt, om der er faktorer gennem opvækstforløbet, som kan bidrage til at forklare, at de nævnte tilstande udløses. Derved kan vi tilvejebringe et fingerpeg om, hvorvidt "indadreagerende symptomer" kan betragtes som en fælles referenceramme for unge menneskers lidelsesforvaltning.

Som forventet har undersøgelsen vist, at piger dobbelt så hyppigt som drenge har tegn på depression og spiseproblemer, og at der i øvrigt er et vist overlap mellem de to psykiske tilstande. På baggrund af analysens måleredskaber har vi fundet, at piger med depressive symptomer rent trivselsmæssigt er værst stillet, mens drenge med spiseproblemer forekommer at være mindst berørte. Dette mønster slår også igennem i vores gennemgang af de unges ageren i hverdagslivet: Gennemgående er der for de unge piger med depressive symptomer flere tegn på vanskeligheder i forhold til familierelationerne, kammeraterne, skolepræstationerne og fritidslivet end blandt depressive drenge og unge med spiseproblemer. Undersøgelsesfundene har herunder tegnet et billede af, at der blandt depressive piger er nogle, som har bevæget sig hurtigere ind i ungdomslivet i forhold til andre jævnaldrende – en sammenhæng, der muligvis kan tilskrives disse pigers gennemgående tidligere modning.

Et centralt resultat fra analysen er imidlertid, at unge med indadreagerende symptomer (hvad enten der er tale om depressive tegn eller spiseproblemer, drenge eller piger) hyppigere end andre jævnaldrende er

udsatte for belastninger i hverdagslivet (fx familiekonflikter, mobning, ensomhed), det vil sige stressorer, som i sig selv kan bidrage til at udløse de nævnte problemer.

Ud over disse aktuelle belastningsfaktorer har vi også, og særligt i forhold til de depressive piger, identificeret en række faktorer gennem opvækstforløbet, som kan bidrage til at forklare deres aktuelle tilstand. Vi har med udgangspunkt i modellen om stress-sårbarhed vist, at nogle faktorer kan henføres til det individuelle (herunder muligvis også biologisk/genetiske) niveau. Blandt disse finder vi, at det er et påfaldende resultat, at piger har en højere risiko for som 15-årige at være depressive eller have spiseproblemer, hvis de er gået tidligt i pubertet – en sammenhæng, der dog formodentlig også skal forstås i lyset af de sociale omgivelser, som pigerne indgår i. Andre risikofaktorer knytter sig mere entydigt til det kontekstuelle niveau, det vil sige til det miljø, som de 15-årige har færdes i, og hvor der i et forebyggelsesøjemed også findes et potentiale for indgriben eller forandring. Fra dette niveau vil vi på grundlag af analyseresultaterne særligt fremhæve, at erfaring med mobning og seksuelle krænkelser gennem opvækstforløbet er risikofaktorer, der markant øger sandsynligheden for forekomst af indadreagerende symptomer i 15-års-alderen. De sidstnævnte fund peger i et socialpolitisk perspektiv på nødvendigheden af fortsatte indsatser, der dæmmer op for, at børn udsættes for overgreb.

LITTERATUR

Aalto-Setala, T., M. Marttunen, A. Tuulio-Henriksson, K. Poikolainen & J. Lonnqvist (2002): "Depressive Symptoms in Adolescence as Predictors of Early Adulthood Depressive Disorders and Maladjustment". *American Journal of Psychiatry*, 159, s. 1235-1237.

Born, L., A. Shea & M. Steiner (2002): "The Roots of Depression in Adolescent Girls: Is Menarche the Key?". *Current Psychiatry Reports*, 4, s. 449-460.

Broberg, A., K. Almquist & T. Tjus (2005): *Klinisk børnepsykologi. Udvikling på afveje*. København: Hans Reitzels Forlag.

Cacioppo, J.T., M.E. Hughes, L.J. Waite, L.C. Hawkley & R.A. Thisted (2006): "Loneliness as a Specific Risk Factor for Depressive

Symptoms: Cross-Sectional and Longitudinal Analyses". *Psychology and Aging*, 21(1), s. 140-151.

Cantril, H. (1965): *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, New Jersey, USA: Rutgers University Press.

Carter, R., C. Caldwell, N. Matusko, T. Antonucci & J. Jackson (2011): "Ethnicity, Perceived Pubertal Timing, Externalizing Behaviors, and Depressive Symptoms Among Black Adolescent Girls". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1394-1406.

Caspi, A. (1995): "Puberty and the Gender Organization of Schools: How Biology and Social Context Shape the Adolescent Experience". I: L.J. Crockett & A.C. Crouter (red.): *Pathways through Adolescence: Individual Development in Relation to Social Contexts*. The Penn State Series on Child & Adolescent Development (s. 57-74). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Caspi, A. & T.E. Moffitt (1991): "Individual Differences as Accentuated during Periods of Social Changes: The Sample Case of Girls at Puberty". *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, s. 157-168.

Danmarks Statistik (2011): *Offentligt forsørgede 16-64-årige*. København: Danmarks Statistik.

DeRose, L., M. Shiyko, H. Foster & J. Brooks-Gunn (2011): "Associations Between Menarcheal Timing and Behavioral Developmental Trajectories for Girls from Age 6 to Age 15". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1329-1342.

Edwards, A., R. Rose, J. Kaprio & D. Dick (2011): "Pubertal Development Moderates the Importance of Environmental Influences on Depressive Symptoms in Adolescent Girls and Boys". *Journal of Youth and Adolescence,* 40(10), s. 1383-1393.

Ejdesgaard, B.A., I. Stephensen, B.F. Jensen, L. Zøllner, V.M. Sørensen, V.B. Lassen & S. Mouazzene (2009): *Unges selvmordstanker og selvmordsadfærd*. Odense: Center for selvmordsforskning.

Fergusson, D.M. & L.J. Horwood (2001): "The Christchurch Health and Development Study: Review of Findings on Child and Adolescent Mental Health". A*ustralian and New Zealand Journal of Psychiatry,* 35, s. 287-296.

Goodman, R., T. Ford, H. Richards, R. Gatward & H. Meltzer (2000): "The Development and Well-Being Assessment: Description and Initial Validation of an Integrated Assessment of

Child and Adolescent Psychopathology". *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, s. 645-55.

Helweg-Larsen, K. & H.B. Larsen (2010): U*nges sociale problemer, i samspil eller isolerede problemer?* København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.

Hertz, S. (2008): *Børne og ungdomspsykiatri. Nye Perspektiver og uanede muligheder.* København: Akademisk Forlag.

Holstein, B., M.T. Damsgaard, P.W. Henriksen, C. Kjær, C. Meilstrup, M.K. Nelausen, L. Nielsen, S.B. Rayce & P. Due (2011): *Psykisk mistrivsel blandt 11-15-årige – bidrag til belysning af skolebørns mentale sundhed.* København: Sundhedsstyrelsen.

Ivanouw, J. & E. Simonsen (2010): "De psykiatriske assessmentmetoder og den psykologiske undersøgelse". I: Simonsen, E. & B. Møhl: *Grundbog i psykiatri.* København: Hans Reitzels Forlag.

Joinson, C., J. Heron & G. Lewis (2011): "Timing of Menarche and Depressive Symptoms in Adolescent Girls from a UK Cohort". *The British Journal of Psychiatry,* 198, s. 17-23.

Kaltiala-Heino, R., A.M. Koivisto, M. Marttunen & S. Fröjd (2011): "Pubertal Timing and Substance Use in Middle Adolescence: A 2-Year Follow-up Study". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1288-1301.

Kessler, R.C. & E.E. Walters (1998): "Epidemiology of DSM-III-R Major Depression and Minor Depression among Adolescents and Young Adults in the National Comorbidity Survey". *Depression and Anxiety*, 7(1), s. 3-14.

Kessing, L.V. (2010): "Affektive lidelser". I: Simonsen, E. & B. Møhl: *Grundbog i psykiatri.* København: Hans Reitzels Forlag.

Lewis, G., F. Rice, G.T. Harold, S. Collishaw & A. Thapar (2011): "Investigating Environmental Links Between Parent Depression and Child Depressive/Anxiety Symptoms Using an Assisted Conception Design". *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 50(5), s. 451-459.

Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010.* København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

Pagsberg, A.K. & A.R. Wang (1994): "Epidemiology of Anorexia Nervosa and Bulimia Nervosa in Bornholm County, Denmark, 1970-1989". A*cta Psychiatrica. Scandinavica.* (90)4, s. 259-65.

Rutter, M. (1985): "Resilience in the Face of Adversity.: Protective Factors and Resistance to Psychiatric Disorder". *British Journal of Psychiatry*, 147(598), s. 611.

Rudolph, K.D. & M. Flynn (2007): "Childhood Adversity and Youth Depression: Influence of Gender and Pubertal Status". *Development and Psychopathology*, 19, s. 497-521.

Skårderud, F. (1998): *Uro. En reise i det moderne selvet.* Oslo: Aschenhoug.

Sontag, L., J. Graber & K. Clemans (2011): "The Role of Peer Stress and Pubertal Timing on Symptoms of Psychopathology During Early Adolescence". *Journal of Youth and Adolescence*, *40*(10), s. 1371-1382.

Stattin, H., M. Kerr & T. Skoog (2011): "Early Pubertal Timing and Girls' Problem Behavior: Integrating Two Hypotheses". *Journal of Youth and Adolescence*, 40(10), s. 1271-1287.

Stice, E., K. Presnell & S.K. Bearman (2001): "Relation of Early Menarche to Depression, Eating Disorders, Substance Abuse, and Comorbid Psychopathology among Adolescent Girls". *Developmental Psychology,* 37, s. 608-619.

Sundhedsstyrelsen (2001): *Børne- og ungdomspsykiatrisk virksomhed.* København: Sundhedsstyrelsen.

Sund, A., B. Larsson & L. Wichstrom (2011): "Prevalence and Characteristics of Depressive Disorders in Early Adolescents in Central Norway". *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 5(1), s. 28.

Valbak, K. (2010): "Spiseforstyrrelser". I: Simonsen, E. & B. Møhl: *Grundbog i psykiatri.* København: Hans Reitzels Forlag.

UNGE MED ADHD: RESSOURCER I FAMILIEN

HELENE OLDRUP

INDLEDNING

ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) er en af de mest almindelige børnepsykiatriske forstyrrelser. Kernesymptomerne ved ADHD er uopmærksomhed, hyperaktivitet og impulsivitet. Opgørelser over andelen af diagnosticerede børn og unge viser, at den er stigende, ligesom ADHD er den mest almindelige børnepsykiatriske forstyrrelse i Danmark og globalt set. Nyere danske undersøgelser viser, at 2-3 pct. af alle skolebørn har udtalte problemer i form af ADHD (Damm & Hove Thomsen, 2007), mens en international oversigt over prævalens af ADHD angiver den til omkring 5 pct. af børn og unge i skolealderen (Polancyck m.fl., 2007).

Stigningen i ADHD-diagnoser sker i en kontekst, hvor der er sket et skift væk fra at forstå ADHD som et udtryk for dårligt opdragelsespraksis eller sociale forhold og til at se ADHD i lyset af bioneurologiske forhold. Diagnosticering og behandling er derfor i stigende grad blevet institutionaliseret som en tilgang til at forstå og håndtere den problemadfærd, som børn og unge har. Samtidig har børn og unge og deres familier forskellige socioøkonomiske og familiemæssige ressourcer til at håndtere og forstå deres barns adfærd og trivsel. Det rejser spørgsmål om, hvilken betydning sociale ressourcer har i forhold til det at få en diagnose.

Dette kapitel belyser derfor, om familiens ressourcer har betydning for, om barnet derfor har en diagnose. Der sammenlignes forskelle i ressourcer i: 1) familier med et barn med ADHD-diagnose, 2) familier med et barn med hyperaktivitet (som dermed "ligner" de diagnosticerede børn og unge), men som ikke har diagnose, samt 3) de øvrige familier.

Det kan belyse, både om der er ressourcemæssige forskelle i familier med børn og unge, der får en diagnose, og øvrige børn og unge, men også, om der er forskelle i familier med børn og unge, der er hyperaktive, og så med børn og unge med diagnose og øvrige børn og unge. Som mål for ressourcer afgrænser vi os i undersøgelsen til at se på uddannelse, socioøkonomisk status og indtægt samt familiemæssige forhold.

Når vi i analysen anvender data fra Børneforløbsundersøgelsen, er det, fordi de giver en unik mulighed for at følge barnets udvikling over tid. Børneforløbsundersøgelsen giver desuden mulighed for netop at belyse familieressourcer, da forældrene indgår. Endelig kan den generation, som Børneforløbsundersøgelsen følger – generation 1995 – ses som særlig velvalgt i forhold til at undersøge samspil mellem ADHD-diagnose i konteksten af den diagnose-baserede forståelse af børn og unges problemer. Disse børn og unge er startet i skole i 2001-2002. Det er netop i dette årti, at diagnosticering af ADHD har taget fart.

BAGGRUND

ADHD-diagnosen er nok en af de mest omdiskuterede børnepsykiatriske diagnoser både i Danmark og den øvrige vestlige verden. Det hænger måske sammen med, at adfærd, der er karakteristisk for ADHD, overlapper med normale adfærdsmønstre, men måske også, fordi diagnosen, som andre børnepsykiatriske diagnoser, er baseret på klinisk vurdering af adfærd frem for egentlige laboratorietest. Én vigtig kontekst for den store stigning i diagnosticering af både ADHD og andre børnepsykiatriske diagnoser er det brede kliniske skift væk fra psykodynamiske, relationelle og sociale forklaringer på mentale, adfærdsmæssige og følelsesmæssige vanskeligheder hos børn og unge og til bioneurologiske forklaringer både i sundhedsforskningen og i praksis, som finder sted i disse år (Bryderup, 2011; Carpenter-Song, 2009; Singh, 2004). Dette skift bygger også på et skift i synet på børn og unges problemadfærd og følelser, hvor de i stigende grad ses fra et patologiperspektiv.

I denne kontekst efterspørges diagnosticering – og behandling – af børn og unge af både forældre og skole. Nogle amerikanske studier har vist, hvordan det især er skolen, der presser på for at få et barn diagnosticeret, idet en lærer eller andet personale først identificerer "problem" børn og unge og herefter opfordrer forældre til at søge behandling og hjælp (Bryderup, 2011; Malacrida, 2004; Rafalovich, 2005; Singh, 2004). I nogle tilfælde kan en lærer lægge pres på forældre for at søge diagnose og behandling ved at understrege betydningen af behandling for adfærd i og uden for klassen såvel som for indlæringen. Forældre kan respondere på forskellige måder på dette. De kan vælge at gå videre og søge diagnose og behandling, men de kan også afvise diagnosticering og behandling. Det kan være, fordi de ikke ønsker patologisering af deres barn, eller fordi de er bange for stigmatisering. I andre tilfælde kan forældre selv efterspørge behandling (Christoffersen, 2011). Ofte er relationen mellem barnet og andre børn og unge i den grad behæftet med konflikter, der betyder, at barnet isoleres og udstødes af kammerater, og forældrene henvender sig derfor for at søge en relevant behandlingsindsats, eksempelvis i form af et egnet skoletilbud, og for at få en bedre forståelse for, hvorfor deres barn måske arter sig anderledes end andre børn (Bengtsson m.fl., 2011). I forhold til at få en diagnose og dermed adgang til behandling spiller forældrene derfor en rolle. Samtidig er forældre positioneret forskelligt socialt, materielt og familiemæssigt og har forskellige ressourcer i forhold til at handle (og søge diagnose) i forhold til deres barns adfærd og udfordringer. Forældrenes ressourcer kan således have betydning for, hvordan de opsøger (eller ikke opsøger) hjælp til deres barn.

Der er begrænset systematisk viden om betydning af forældreressourcer i forhold til at få ADHD-diagnose til et barn, men den viden, der findes, tyder på, at det har en betydning. I dette kapitel belyses derfor, hvilken betydning udvalgte socioøkonomiske variable samt familiemæssige forhold har for, om et barn får en ADHD-diagnose.

ANDEN FORSKNING

Der er begrænset forskning i betydningen af forældreressourcer for et barns ADHD-diagnose. Nogle studier fremhæver, at forældreressourcer har stor betydning for forældres søgen efter behandling og dermed diagnose. I en dansk sammenhæng er en tese, at konsekvenserne af den fremherskende patologitænkning betyder, at forældre aktivt vil søge at få diagnose til deres barn som en måde at få adgang til ressourcer i skolevæsenet

(Langager, 2008). Der synes at være delvist grundlag for denne argumentation, eksempelvis viser tal fra USA, at der både blandt fattige og i den højere middelklasse er relativt flere, der diagnosticeres i USA, og relativt færre blandt de rigeste og i den lavere middelklasse (Lee & Neuharth-Prichett, 2008). Det er dog uklart, om forældrenes pres fører til egentlig overdiagnosticering henholdsvis underdiagnosticering i forskellige grupper, eller om der er tale om tidlig henholdsvis sen/ingen diagnose. Dette er dog ikke entydigt. I et tysk studie er der fundet en klart højere ADHD-prævalens (over 7 pct.) i de laveste socialklasser sammenlignet med de højeste (3 pct.) (Döphner & Steinhausen, 2010, i Jørgensen, 2012).

En anden type studier beskæftiger sig med årsager til ADHD. ADHD har vist sig at have en stor arvelig komponent, og det estimeres, at omkring 76 pct. af årsagerne kan tilskrives genetisk sårbarhed (Christoffersen, 2011; Jørgensen, 2012; Thomsen & Damm, 2008). Det er imidlertid svært at isolere betydningen af genetiske faktorer i praksis, og der er brug for også at inddrage betydningen af psykosociale forhold og samspil med den genetiske sårbarhed. En gennemgang af internationale studier viser, at børn og unge af mødre med ingen uddannelse, børn og unge af enlige forældre, børn og unge af forældre med psykiske lidelser eller misbrug og børn og unge, som vokser op i familier, der er afhængige af bistandsydelser, har forhøjet risiko for at komme i ADHD-behandling (Döphner & Steinhausen, 2010; Smith m.fl., 2010 i Jørgensen, 2012). Et nyere svensk studie baseret på registerdata belyser sammenhængen mellem socioøkonomiske karakteristika og medicinering for ADHD. Studiet viser bl.a., at der er klar sammenhæng mellem socioøkonomiske karakteristika såsom mors uddannelse, enligt forældreskab samt det at være modtager af offentlig ydelse og det at have ADHD-diagnose (Hjern, 2009). Disse studier viser derfor, at dårlige socioøkonomiske vilkår kan prædikere ADHD.

Det er således muligt, at den sociale belastning af familien og de deraf følgende problemer i familien medvirker til udvikling af ADHD. Det kan også være, at det at have et barn med ADHD belaster familien og medvirker til, at familien klarer sig dårligere (i form af skilsmisse, velfærdsydelser, lav indtægt mv.) (Jørgensen, 2012). Ligeledes kan det være, at den genetiske disponering betyder, at forældre har ADHD-relaterede symptomer og derfor i visse tilfælde har nedsat forældreevne. Den genetiske disponering hos forældre kan også betyde, at de har forhøjet risiko

for ikke at have gennemført erhvervsuddannelse, har højere skilsmiserisiko og dårlige socioøkonomiske vilkår (Christoffersen, 2011).

Der er imidlertid ikke nogen endelig forklaring på årsagssammenhænge, men derimod tale om komplekse sammenhænge, hvor genetisk disponering hos forældre og børn og unge kan spille sammen med belastende opvækstforhold. Samlet findes begrænset dokumentation for sammenhæng mellem ADHD og forældreressourcer. Der ser ud til at være forskelligrettede tendenser. Det gennemgående billede er, at det især er blandt udsatte og socialt belastede familier, at ADHD optræder. Omvendt synes der i en amerikansk kontekst at være tendens til, at ressourcestærke forældre efterspørger en diagnose til deres børn og unge.

DATA OG METODE

Kapitlet anvender højkvalitetsregistre fra Danmarks Statistik samt survey-data fra SFI's Børneforløbsundersøgelse. I data indgår detaljerede oplysninger på individniveau og familieniveau. Data dækker årene 1996-2011 for registerdatas vedkommende, og data fra Børneforløbsundersøgelsen dækker årene 2003, 2007 og 2011, hvor børnene er 7, 11 og 15 år. Endvidere anvendes data om forældrenes arbejdsmarkedsforhold og uddannelsesniveau samt familiesammensætninger. Disse data stammer fra Danmarks Statistiks højkvalitetsregistre. Fra Børneforløbsundersøgelsen får vi oplysninger om børn og unges ADHD-diagnoser og deres score på SDQ-skalaen.

Kapitlet sammenligner tre grupper af børn og unge:

- Børn og unge, som er blevet diagnosticerede med ADHD
- Børn og unge, der er særligt hyperaktive, men ikke har diagnose
- Resterende børn og unge i Børneforløbsundersøgelsen.

Den første gruppe, de diagnostiserede børn og unge, er dem, der ifølge morens oplysninger i 2011 på et angivet tidspunkt har fået en ADHD-diagnose. Det drejer sig om i alt 111 børn og unge. Det er imidlertid ikke alle 111 børn og unge og deres mødre, der har deltaget i alle fem runder af Børneforløbsundersøgelsen, idet 90 børn og unge og deres mødre har deltaget i alle fem runder, dvs. at op mod 20 pct. af de diagnosticerede ikke har deltaget i alle spørgerunder. Når der i kapitlet foretages forløbs-

analyser, hvor flere runder indgår, er den totale population derfor 90 børn og unge, mens den totale population i analyser, der tager afsæt i den seneste måling i 2011, er 111.

Den anden gruppe af børn og unge er hyperaktive børn og unge. Denne gruppe børn og unge er fundet gennem anvendelse af SDQ-skalaen (Strengths and Difficulties Questionnaire), der screener børn og unges psykiske og sociale situation, herunder mål for hyperaktivitet (se også kapitel 3)[39, 40]. SDQ-skalaen er et vurderingsinstrument, der kan supplere den kliniske samtale (Becker m.fl., 2006; Taylor, 2004). Ligeledes er SDQ-skalaen valideret således, at den er særlig god til at indfange hyperaktivitet, en kernedimension ved ADHD (Goodman & Simmons, 2000). Vi afgrænser her børn og unge som særligt hyperaktive, når de ved mindst to af de tre målinger ved 7, 11 og 15 år falder uden for normalområdet på hyperaktivitetsdimensionen og samtidig ikke har diagnose. De har derved ADHD-symptomer, men ikke diagnose. Disse børn og unge er måske blevet undersøgt nærmere af den pædagogisk-psykologiske rådgivning (PPR) eller af en psykiater – det ved vi ikke. Denne gruppe kalder vi hyperaktive børn og unge. I denne gruppe er der et relativt bortfald på 10 pct.

Endelig består den tredje gruppe af de resterende børn og unge.

I analysen ser vi dels på de børn og unges adfærd over tid, dels på de socioøkonomiske ressourcer i familien ved 15 år. Vi belyser de børn og unges problemer over tid ved brug af SDQ-målet, og her anvender vi mål for hyperaktivitet, adfærdsproblemer samt samlet score. Hyperaktivitet er som nævnt et kernesymptom ved ADHD, mens adfærdsproblemer også kan indikere ADHD. Børn og unge med ADHD lider ofte af sameksisterende psykiatriske vanskeligheder, såsom adfærdsproblemer, depression og ængstelighed (Becker m.fl., 2006). Den samlede SDQ-score giver derfor en bredspektret vurdering af børn og unge med ADHD, fremfor blot at fokusere på ét kernesymptom ved ADHD (Becker m.fl., 2006).

39. For detaljerede oplysninger om SDQ-skalaen og dens anvendelse, se http://www.sdqinfo.com/.
40. Se Goodman m.fl. (2002) og Becker m.fl. (2006) om validiteten ved SDQ i forhold til at indfange ADHD.

BØRNS OG UNGES KARAKTERISTIKA OG ADFÆRD

I dette afsnit vil vi give en kort karakteristik af de deltagende børn og unge med fokus på deres køn, alder og adfærd.

I Børneforløbsundersøgelsen svarer andelen af de børn og unge, der er diagnosticeret med ADHD som 15-årige, til 1,85 pct. af den oprindelige population på 6.000 ved Børneforløbsundersøgelsens start, bestående af etnisk danske børn. Det er en lidt lavere andel end i andre nye danske og udenlandske undersøgelser, hvor det anslås, at 2-3 pct. af skolebørn har problemer i form af ADHD (Damm & Hove Thomsen, 2007), mens en international systematisk forskningsoversigt anslår, at 5 pct. af skolebørn har ADHD (Polyanck m.fl., 2007). En forklaring på det lavere tal i denne undersøgelse kan være bortfald. Der har været et vist bortfald undervejs i undersøgelsen (Se kapitel 3 om de 15-årige i overblik). Det relativt store partielle bortfald blandt de diagnosticerede familier (20 pct.) kan antageligt forklares med de særlige udfordringer, familierne med et diagnosticeret barn må formodes at have. En konsekvens af dette er, at de familier, der indgår i denne undersøgelse, er relativt godt stillede. En anden forklaring på, at andelen af børn og unge med ADHD i denne undersøgelse er lavere end i andre undersøgelser, kan være underdiagnosticering, dvs. at det ikke er alle børn og unge, der falder inden for de diagnostiske kriterier, der har fået en diagnose. De børn og unge, der indgår i gruppen af hyperaktive børn og unge, kunne derfor være nogle af disse "manglende" diagnosticerede børn og unge.

Kønsfordelingen blandt de børn og unge i Børneforløbsundersøgelsen, der henholdsvis har diagnose, indgår i gruppen af hyperaktive børn og unge eller øvrige, fremgår af tabel 12.1. Blandt de børn og unge, der har diagnose, er der henholdsvis 70 pct. drenge og 30 pct. piger. I andre brede befolkningsundersøgelser finder man, at drenge udgør omkring 60 pct. af de diagnosticerede med ADHD, mens de blandt børn og unge i behandling udgør 80 pct. (Damm & Thomsen 2007). Fordelingen af diagnosticerede drenge og piger i Børneforløbsundersøgelsen er derfor ikke usædvanlig. Det er dog værd at bemærke, at drengene får diagnose lidt tidligere end pigerne, idet de gennemsnitligt er 10,06 år, mens pigerne er 11,76 år. Der er altså knap 2 års forskel på, hvornår drenge henholdsvis piger får deres diagnose. Denne forskel kan måske forklares med, at piger med ADHD hyppigere har opmærksomhedsvanskeligheder end

hyperaktivitet og derfor bliver opdaget senere (Damm & Thomsen, 2007).

Der er en mere skæv kønsfordeling blandt de hyperaktive børn og unge. Her udgør drengene 76 pct. og pigerne 24 pct. Det er måske ikke overraskende, i og med at disse børn og unge er udvalgt på baggrund af hyperaktivitet og adfærdsproblemer, områder, der i højere grad er kendetegnet ved at være drenges problemadfærd.

TABEL 12.1

Børn og unge med ADHD-diagnose, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge, fordelt på køn. Procent.

	Børn/unge med ADHD-diagnose	Hyperaktive børn/unge	Øvrige børn/unge	Pct. i alt
Drenge	70,3	76,3	50,5	51,6
Piger	29,7	23,7	49,5	48,4
Procent i alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	111	114	4.509	4.734

Anm.: Der er en statistisk signifikant sammenhæng på et 0,0001-procents-signifikansniveau.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

I det følgende sammenlignes børn og unge diagnosticeret med ADHD, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge for udvalgte SDQ-mål ved 7, 11 og 15 år, se tabel 12.2. Det skal bemærkes, at børn og unge med diagnose formentlig har modtaget behandling, som påvirker deres SDQ-score i positiv retning.

Sammenlignes børn og unge med diagnose med øvrige børn og unge, er den samlede SDQ-score for børn og unge med diagnose markant højere ved alle tre målinger, altså da de var 7, 11 og 15 år. Det gælder for både hyperaktivitet, adfærdsproblemer samt for den totale SDQ-score. Som sådan afspejler SDQ-målingen derfor deres diagnose, ligesom den indkredser en gruppe, der har markant flere udfordringer end øvrige børn og unge.

Sammenlignes børn og unge med diagnose med de hyperaktive børn og unge, er der store sammenfald. Ser vi på hyperaktivitetsmålet, ligger de hyperaktive børn og unge noget højere (2 point) end børn og unge med diagnose i 7 og 11-års-alderen, mens de ligger på niveau med hinanden i 15-års-alderen. For eksempel har de hyperaktive børn og unge en score for hyperaktivitet på 7,9 som 7- og 11-årige, mens de diagnosticerede børn har en score på 5,9 og 6,5 ved samme alder (se tabel 12.2). For målet om adfærdsvanskeligheder ligger de diagnosticerede og de hy-

peraktive børn og unge på niveau med hinanden. Endelig ligger, når vi ser på totalscoren, hyperaktive børn og unge noget højere (2-3 point) end de diagnosticerede børn og unge i 7- og 11-års-alderen, mens de to grupper ligger på niveau med hinanden i 15-års-alderen.

De hyperaktive børn og unge har dermed en SDQ-profil, der har tæt sammenfald med de diagnosticerede børn og unges problemprofil, blot er deres symptomer lidt mere udtalte. Det kan måske forklares med, at de diagnosticede børn i højere grad modtager forskellige former for medicinsk og specialpædagogisk behandling, mens de hyperaktive børn og unge ikke modtager adækvat hjælp til at håndtere deres problemer.

TABEL 12.2

Gennemsnit på SDQ-skalaerne for adfærdsvanskeligheder, hyperaktivitet og totalscore. Opgjort for børn og unge med ADHD-diagnose, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge. Gennemsnit og antal samt signifikans.

	Børn og unge med ADHD-diagnose	Hyperaktive børn og unge	Øvrige børn og unge	
	Gennemsnit	Gennemsnit	Gennemsnit	P
SDQ for adfærdsvanskeligheder				
2003[1]	2,5	2,8	1,2	ns
2007[1]	2,1	2,4	0,8	ns
2011[1]	2,0	2,0	0,8	ns
SDQ for hyperaktivitet				
2003[1]	5,9	7,9	2,2	***
2007[1]	6,5	7,9	2,0	***
2011[1]	5,9	5,6	1,9	ns
SDQ, total				
2003[1]	12,7	15,4	5,9	***
2007[1]	14,3	15,8	5,5	*
2011[1]	13,1	12,1	5,0	ns
Antal	90	108	3.511	

Anm.: NS betyder, at forskellen ikke er signifikant. *** = p < 0,001, ** = p < 0,05, * = p < 0,1. Signifikans for forskellen mellem gennemsnittet for gruppen af børn med ADHD-diagnose i forhold til gruppen af børn uden en ADHD-diagnose, men uden for normalområdet ved SDQ-skalaen for hyperaktivitet i mindst 2 år. I alle tilfælde er der signifikante forskelle på gruppen af børn, der hverken har ADHD-diagnoser eller har været uden for normalområdet ved SDQ skalaen for hyperaktivitet i mindst 2 år, og de to øvrige grupper. Testet med en t-test.

1. Der er 90 observationer i gruppen af børn med ADHD-diagnose. Der er 108 observationer i gruppen af børn, der har været uden for normalområdet ved SDQ-skalaen for hyperaktivitet i mindst 2 år. Der er 3.511 observationer i gruppen af børn, der ikke har en ADHD-diagnose, og som ikke har været uden for normalområdet ved SDQ-skalaen for hyperaktivitet i mindst 2 år.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Det er selvfølgelig ikke muligt at sige, om de hyperaktive børn og unge har ADHD, da det vil kræve en nærmere undersøgelse, ligesom det ikke er muligt at sige, om børn og unge i denne gruppe allerede har været un-

dersøgt, og om de får behandling eller anden støtte. Men problemfeltet, som disse børn og unge befinder sig i, er sammenfaldende med det for diagnosticerede børn og unge, og det gør det relevant at belyse eventuelle socioøkonomiske og familiemæssige forskelle nærmere.

SOCIOØKONOMISKE RESSOURCER I FAMILIEN

I dette afsnit vil vi se på de socioøkonomiske ressourcer, der er til stede i familierne. Socioøkonomiske ressourcer i familien kan opgøres på forskellige måder. For at indkredse disse ressourcer har vi valgt at bruge tre forskellige mål, nemlig uddannelse, socioøkonomisk status samt indtægt.

UDDANNELSE

Uddannelsesniveauet er opgivet som den højeste uddannelse i familien, hvor barnet bor. Uddannelsesniveauet i familierne er opdelt i tre niveauer:

- Folkeskole og gymnasieuddannelse
- Erhvervsrettet og kort uddannelse
- Mellemlang og lang uddannelse.

Det er en grov opdeling, men den giver et mål for, hvor meget uddannelse og hvor boglig en uddannelse familien har.

Overordnet set har familier med et barn med en diagnose og familier med hyperaktive børn og unge lavere uddannelsesniveau end i de øvrige familier. Det er imidlertid markant, at de to grupper også adskiller sig indbyrdes fra hinanden, idet familier med hyperaktive børn og unge har lavere uddannelse end familier med barn med diagnose. Skellet mellem de to grupper viser sig især i forhold til meget kort uddannelse (folkeskole eller gymnasium) og lang uddannelse (mellemlang og lang). Således har en fjerdedel (25 pct.) af familierne med hyperaktive børn og unge en folkeskole- eller gymnasial uddannelse, og knap en fjerdedel (24 pct.) har en mellemlang eller lang uddannelse. I familier med et barn med en ADHD-diagnose har 16 pct. folkeskoleuddannelse eller gymnasial uddannelse, mens 30 pct. har en mellemlang eller lang uddannelse. Forskellen i forhold til korte og erhvervsrettede uddannelser er langt mindre, idet der blandt familier med børn og unge med en ADHD-diagnose er 54 pct., mens den er 51 pct. blandt familier med hyperaktive børn og unge.

TABEL 12.3

Unge i BFU 2011, fordelt efter forældres højeste uddannelse, særskilt for børn og unge med ADHD-diagnose, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge. Procent.

	Børn/unge med ADHD-diagnose	Hyperaktive børn/unge	Øvrige børn/unge	Pct. i alt
Grundskole eller gymnasial uddannelse	16	25	11	11,0
Erhvervsfaglig uddannelse eller kort videregående uddannelse	54	51	48	48,7
Mellemlang videregående uddannelse eller lang videregående uddannelse	30	24	41	40,4
Procent i alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	110	114	4.453	4.677

Anm.: Der er en statistisk signifikant sammenhæng på et 0,0001-procents-signifikansniveau.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

En anden måde at belyse ressourcer i familien på er at se på mors og fars socioøkonomiske status. Den er her opgjort for 2009, da det er de seneste tilgængelige tal. Overordnet viser dette, at fars og mors status på arbejdsmarkedet i 2009 er lavere for familier med et barn med en ADHD-diagnose og for familier med et barn i gruppen af hyperaktive børn end for de øvrige familier. Familier med hyperaktive børn og unge har lavest socioøkonomisk status. Ser vi nærmere på opgørelsen, er der tydelige mønstre mellem de tre grupper og mellem farens og morens socioøkonomiske status.

Ser vi på farens socioøkonomiske status, har både børn og unge med diagnose og hyperaktive børn og unge en far med markant lavere socioøkonomisk status end de øvrige børn og unge. For disse to grupper er faren i mindre grad lønmodtager på højt eller mellemniveau, men i højere grad på grundniveau. Samtidig er faren i højere grad arbejdsløs eller uden for arbejdsmarkedet. Eksempelvis er 14 pct. af de diagnosticerede på højt niveau, mens det gælder 22 pct. af fædre til øvrige børn. Samtidig er 36 pct. af fædre til diagnosticede børn lønmodtagere på grundniveau, mens det gælder 26 pct. af øvrige fædre (se tabel 12.4).

Der er imidlertid vigtige forskelle mellem farens status for børn og unge med diagnose og for hyperaktive børn og unge, især i bunden og toppen. For hyperaktive børn og unge er faren lidt mindre på højt niveau end blandt børn og unge med diagnose (11 pct. mod 14 pct.). Til gengæld er han dobbelt så hyppigt uden for arbejdsmarkedet, nemlig 12 pct.

mod 6 pct. Dog er der næsten ingen arbejdsløse fædre blandt hyperaktive børn og unge, 1 pct. i forhold til 6 pct. blandt fædre til børn og unge med ADHD-diagnose. Det tyder på, at fædre til hyperaktive børn og unge oftere er på kontanthjælp eller førtidspension, det vil sige på varige overførselsindkomster.

TABEL 12.4

Unge i BFU 2011, fordelt efter fars og mors socioøkonomiske status i 2009, særskilt for børn og unge med ADHD-diagnose, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge. Procent.

	Børn/unge med ADHD-diagnose	Hyperaktive børn/unge	Øvrige børn/unge	Pct. i alt
Socioøkonomisk status for far i 2009				
Lønmodtagere på højt niveau eller topleder	14	11	22	22
Lønmodtagere på mellemniveau	10	10	16	16
Lønmodtagere på grundniveau	36	39	27	27
Andre lønmodtagere og selvstændige	28	27	27	27
Arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagere	6	1	3	3
Uden for arbejdsmarkedet	6	12	5	5
Procent i alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	104	112	4.343	4.559
Socioøkonomisk status for mor i 2009				
Lønmodtagere på højt niveau eller topleder	16	10	17	17
Lønmodtagere på mellemniveau	26	16	26	26
Lønmodtagere på grundniveau	31	36	33	33
Andre lønmodtagere og selvstændige	16	17	15	15
Arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagere	4	7	3	3
Uden for arbejdsmarkedet	7	14	6	6
Procent i alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	110	114	4.466	4.690

Anm.: Der er statistisk signifikante sammenhænge på et 0,0001-procents-signifikansniveau for sammenhængen mellem ADHD-kategori og forældres socioøkonomiske status.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Ser vi på morens status, har hun en lavere socioøkonomisk status både blandt børn og unge med diagnose og blandt hyperaktive børn og unge i forhold til de øvrige børn og unge. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at blandt børn og unge med diagnose er morens status for alle kategorier kun få procentpoint fra den hos moren til øvrige børn og unge. Mødrene blandt børn og unge med diagnose adskiller sig derfor kun lidt fra mødre til øvrige børn og unge. Ser vi på mødre til hyperaktive børn og unge, har de noget lavere status og ligner fædrene i samme gruppe. Der er markant færre mødre på højt niveau og mellemniveau, mens der er lidt flere på grundniveau i sammenligning med øvrige. Eksempelvis er 16 pct. mødre lønmodtagere på mellemniveau mod 26,4 pct. blandt øvrige børn og un-

ge. Til gengæld er mødrene overrepræsenteret som arbejdsløse (7 pct., mens det for øvrige mødre er 3 pct.) og uden for arbejdsmarkedet (14 pct., mens det for øvrige mødre er 6 pct.).

For børn og unge med diagnose gælder derfor, at morens arbejdsmarkedsstatus ligner øvrige børn og unges mødres, men at deres far har lavere arbejdsmarkedsstatus. De hyperaktive børn og unge har både en mor og en far med en noget lavere status end øvrige børn og unge.

INDTÆGT

Endelig kan socioøkonomiske ressourcer i familien opgøres ved at se på indtægt, se tabel 12.5. Familierne kan opdeles i fire kvartiler efter indtægt, hvor den laveste kvartil angiver den fjerdedel af befolkningen, der har den laveste indtægt, og så fremdeles. Fordelingen af de tre børnegrupper viser, at børn og unge med diagnoser og hyperaktive børn og unge oftere bor i familier, der generelt har lavere indtægt end de øvrige børn og unge. Det vil sige, at de oftere bor i familier, der befinder sig i de to nederste indtægtskvartiler, mens de er markant sjældnere blandt den øverste kvartil.

TABEL 12.5

Unge i BFU 2011, fordelt efter familiens placering i indkomstkvartiler, særskilt for børn og unge med ADHD-diagnose, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge særskilt for diagnosetype. Procent.

	Børn/unge med ADHD-diagnose	Hyperaktive børn/unge	Øvrige unge	Pct. i alt
Første kvartil	21	23	17	17
Anden kvartil	31	36	25	25
Tredje kvartil	33	25	29	29
Fjerde kvartil	15	16	29	29
Procent i alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	110	113	4.402	4.625

Anm.: Der er statistisk signifikante sammenhænge på et 0,0001-pct. signifikansniveau for sammenhængen mellem ADHD-kategori og indkomstkvartilerne.

Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

Eksempelvis bor 52 pct. af børn og unge med diagnose og 59 pct. af hyperaktive børn og unge i de to nederste kvartiler, mens det gælder for 42 pct. af øvrige børn og unge. Der er en mindre forskel mellem unge med diagnose og hyperaktive børn og unge. Som vi kan se, bor en større andel af de hyperaktive børn i familier i de to nederste indtægtskvartiler. Børn og unge med diagnose bor oftere i familier, der er i tredje kvartil (33 pct.) sammenlignet med gruppen af hyperaktive børn (25 pct.) og

også gruppen af øvrige børn (29 pct.). Ser vi på fjerde kvartil og dermed rigeste fjerdedel, optræder både ADHD-diagnosticerede børn (15 pct.) og hyperaktive børn (16 pct.) meget sjældnere her end blandt øvrige børn (29 pct.).

OPSUMMERING

Samlet set viser de tre forskellige mål for socioøkonomiske ressourcer – uddannelse, socioøkonomisk status for moren og faren, indtægt – at de to grupper af børn og unge – børn og unge med diagnose og hyperaktive børn og unge – adskiller sig fra de øvrige børn og unge, idet de bor i familier med færre ressourcer på alle tre parametre end øvrige børn og unge. Det er dog væsentligt at fremhæve, at mødrene til børn og unge med diagnose har næsten samme socioøkonomiske status som øvrige mødre, og at især fædrene ligger relativt lavere.

Det er også værd at fremhæve, at de hyperaktive børn og unge bor i familier med færre socioøkonomiske ressourcer end familier med barn eller ung med diagnose.

FAMILIETYPER

Familiemæssige forhold kan også ses som en ressource for et barn. Anden forskning har vist, at stabile familieforhold og kernefamilie har positiv betydning for et barns trivsel (Ottosen, 2011). I dette afsnit ser vi på familietyper for de tre grupper af unge. Familietyperne er opdelt efter, om moren er samlevende med ny partner (dvs. ikke faren), om moren er enlig, eller om det er en kernefamilie.

Analysen viser, som ventet, at unge med diagnose sjældnere bor i kernefamilier, det vil sige med moren og faren, end øvrige unge. Omkring 40 pct. af disse unge bor i kernefamilie, mens 66 pct. af øvrige gør dette. Blandt unge med diagnose lever 35 pct. med en enlig mor, mens 18 pct. af de øvrige gør dette. Endelig lever 20 pct. med en mor og stedfar, mens 10 pct. af øvrige gør dette (se tabel 12.6). Unge med diagnose har derfor hyppigere erfaringer med familieopløsning i forhold til øvrige unge.

Ser vi på familier med hyperaktive børn og unge, ligner de de øvrige familier. Knap 60 pct. af disse unge bor i kernefamilie – det er næsten ligeså mange procent som for de øvrige unge. Det samme gælder i forhold til, om moren er enlig eller samlevende med ny partner, hvor de hyperakti-

ve børn og unge ligner øvrige unge. Hyperaktive børn og unge har derfor mere stabile familieforhold end unge med ADHD-diagnose. Dette er overraskende, da det at have et barn med hyperaktivitet og et bredt problemfelt (jf. SDQ-scorerne) kombineret med markant færre socioøkonomiske ressourcer (jvf. sidste afsnit), sætter familien under pres.

TABEL 12.6

Familietyper for børn og unge med ADHD-diagnoser, hyperaktive børn og unge samt øvrige børn og unge. Procent og procentgrundlag.

	Børn/unge med ADHD-diagnose	Hyperaktive børn/unge	Øvrige børn/unge	Pct. i alt
Mor samlevende med ny partner i 2011	24,4	22,8	15,5	15,9
Enlig mor i 2011	35,1	18,4	18,9	19,3
Kernefamilie i 2011	40,5	58,8	65,6	64,8
Procent i alt	100	100	100	100
Procentgrundlag	111	114	4.509	4.734

Anm.: Der er statistisk signifikante sammenhænge på et 0,0001-procents-signifikansniveau for sammenhængen mellem ADHD-kategori og familietypen.
Kilde: SFI's forløbsundersøgelse af danske børn født i 1995. Egne beregninger.

DISKUSSION

Skiftet til neurobiologiske forståelser af børn og unges problemadfærd og følelser og vigtigheden af diagnose for at få behandling gør spørgsmålet om adgang til diagnose vigtigt. To teser, som der findes belæg for i forskningslitteraturen, er dels, at børn og unge af ressourcestærke forældre er overrepræsenterede blandt de diagnosticerede børn og unge, dels at børn og unge med ADHD især har forældre, der er socialt udsatte på en række socioøkonomiske parametre. For at undersøge dette har vi i dette kapitel undersøgt socioøkonomiske og familiemæssige ressourcer blandt børn og unge, der har diagnose, såvel som blandt børn og unge, der har adfærd, der minder om de diagnosticerede børn og unges, identificeret ved SDQ.

Først og fremmest er det vigtigt at slå fast, at børn og unge med ADHD-diagnose såvel som hyperaktive børn og unge bor i familier, der spreder sig over alle sociale lag. De er også repræsenteret blandt familier med gode uddannelsesmæssige, socioøkonomiske og indtægtsmæssige ressourcer og i alle familietyper. Samtidig er der imidlertid en tydelig tendens til, at børn og unge med ADHD-diagnose er overrepræsenteret i familier med færrest ressourcer.

Samtidig bor de hyperaktive børn og unge i familier med færre socioøkonomiske ressourcer end børn og unge med ADHD-diagnose på alle tre parametre – uddannelse, status og indtægt. Det ser derfor ud, som om børn og unge i de mest socialt belastede familier og med den mest udtalte hyperaktive adfærd *ikke* i samme grad får diagnose.

En forklaring kunne være, at disse børn og unges problemer af omgivelserne forstås som sociale – givet de færre ressourcer i familierne. Det kunne også ligge i, at familierne netop ikke har ressourcer nok til at opsøge hjælp. Her er særlig morens status interessant. Et vigtigt træk ved børn og unge med ADHD-diagnose til forskel fra de hyperaktive børn og unge er, at morens status ligner øvrige børn og unges mødre. Moren har derfor gennem sin højere status relativt flere ressourcer i forhold til at opsøge hjælp og indgå i samarbejde med relevante fagfolk – skole, PPR, psykiatrisk system mv., end mødre til hyperaktive børn og unge har.

Et vigtigt træk ved børn og unge med ADHD-diagnoser er, at de oftere end både øvrige og hyperaktive børn og unge lever med en enlig mor eller i en familie med stedfar. Der er her et samspil mellem barnets sårbarhed og mere komplekse familierelationer, som kan være belastende for barn og familie. Spørgsmålet er, om det betyder, at den enlige mor og moren med ny mand er mere opsøgende i forhold til at få en diagnose, da en diagnose i denne kontekst kan være en ressource for familien og barnet?

De hyperaktive børn lever i kernefamilier i samme omfang som andre børn og unge, og dette er overraskende, da disse familier er belastede både af et barn med hyperaktivitet, et bredt problemfelt og få socioøkonomiske ressourcer. Dette må undersøges nærmere. En tese kunne være, at forældrene i kernefamilien søger at kompensere for barnets vanskeligheder, således at de ikke er opsøgende i forhold til at få en diagnose. En anden tese kunne være, at den gruppe af børn og unge, der er afgrænset ved hjælp af SDQ som særligt hyperaktive, rummer børn og unge med forskellige typer af problemer.

Vender vi tilbage til den indledende diskussion af internationale forskningsresultater, viser den modstridende resultater, hvad angår familieressourcer blandt børn med diagnose. Denne undersøgelse giver heller ikke entydige svar. Sammenligner vi den danske situation med forholdene i USA, har en diagnosegruppe som ADHD lettere adgang til at få offentlig støtte i Danmarkend i USA. Men resultaterne fra denne undersøgelse tyder på, at det stadig er sådan, at der skal være ressourcer til stede i

familien for at opnå denne støtte. For børn og unge med ADHD ser det ud, som om det især er morens ressourcer, der har betydning.

Disse enkle analyser viser sammenhænge mellem på den ene side diagnose/ikke-diagnose og på den anden side socioøkonomiske og familiemæssige ressourcer i familien. Analyserne kan imidlertid ikke forklare disse årsagssammenhænge. Der er derfor brug for flere kvantitative og kvalitative undersøgelser, der kan forklare, hvordan samspil i familien og samspil med forskellige faggrupper har betydning for, om et barn får diagnose.

LITTERATUR

Becker, A., H. Steinhausen, G. Baldursson, S. Dalsgaard, M.J. Lorenzo, S.J. Ralston, M. Döpfner, A. Rothenberger & ADORE Study Group (2006): "Psychopathological Screening of Children with ADHD: Strengths and Difficulties Questionnaire in a Pan-European Study". *European Child & Adolescence Psychiatry*, 15(1), s. 56-62.

Bengtsson, S., H. Hansen & M. Røgeskov (2011): *Børn med en funktionsnedsættelse og deres familier. Den første kortlægning i Norden*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:09.

Bryderup, I., S. Langager, H. Skovlund, J.H. Hansen, B. Hamre, I.M. Bryderup, A.S. Jørgensen, T. Brante, L. Hedegaard-Sørensen, T. Kargo & N.R. Jensen (2011): *Diagnoser i specialpædaogik og socialpædagogik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Carpenter-Song, E. (2009): "Caught in the Psychiatric Net: Meanings and Experiences of ADHD, Pediatric Disorder and Mental Health Treatment Among a Diverse Group of Families in the US". *Cultural Medical Psychiatry*, 33, s. 61-85.

Christoffersen, M.N. & I. Hammen (2011): *ADHD-indsatser. En forskningsoversigt*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 11:14.

Damm, D. & P.H. Thomsen (2006): *Om børn og unge med ADHD. Intervention over for barn, familie og netværk*. København: Hans Reitzels Forlag.

Döphner, M. & H.C. Steinhausen (2010): "Psychosoziale Faktoren". I: Steinhausen, H.C., M. Döphner & H.C. Steinhausen: *Handbuch ADHS. Grundlagen, Klinik, Therapie und Verlauf der Aufmerksamkeitsdefizit-Hyperaktivitätsstörrung*. Stuttgart: Kohlhammer, s. 134-144.

Garro, L. & K. Yarris (2009): "A Massive Long Way: Interconnecting Histories, a Special Child, ADHD, and Everyday Family Life". *Cultural Medical Psychiatry*, 33, s. 559-607.

Goodman, R., T. Ford, H. Simmons, R. Gatward & H. Meltzer (2000): "Using the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ) to Screen for Child Psychiatric Disorders in a Community Sample". *British Journal of Psychiatry*, 177, s. 534-539.

Hjern, A., G.R. Weitoft & F. Lindblad (2009): Social Adversity Predicts ADHD-Medication in School Children – National Cohort Study. *Acta Pædiatrica*, (99)6, s. 920-924.

Jørgensen, C.R. (2012): *Danmark på briksen*. København: Hans Reitzels Forlag.

Langager, S. (2008): "Den attraktive diagnose". *Asterix,* (2)42. København: DPU.

Lee, R. & Neuharth-Prichett, S. (2008): "ADHD across Cultures". *Early Childhood Development and Care*, (178)4, s. 339-346.

Malacrida, C. (2004): "Medicalisation, Ambivalence and Social Control: Mothers' Descriptions of Educators and ADD/ADHD". *Health*, (8)1, s. 61-80.

Ottosen, M.H., D. Andersen, L.P. Nielsen, M. Lausten & S. Stage (2010): *Børn og unge i Danmark. Velfærd og trivsel 2010*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, 10:20.

Polanczyck, G., M.S. de Lima, B.L. Horta, J. Biederman & L.A. Rohde (2007): "The Woorldwide Prevalence of ADHD: A Systematic Review and Metaregression Analysis". *American Journal of Psychiatry*, (164)6, s. 942-948.

Rafalovich, A. (2005): "Relational Troubles and Semioffical Suspecion Educators and the Medicalisation of the "Unruly" Children". I: *Symbolic Interaction*, 28, s. 26-46.

Singh, I. (2004): "Doing Their Jobs: Mothering with Ritalin in a Culture of Mother-Blame". *Social Science and Medicine*, 59, s. 1193-1205.

Taylor, E., M. Döpfner, J. Sergeant, P. Asherson, T. Banaschewski, J. Buitelaar, D. Coghill, M. Danckaerts, A. Rothenberger, E. Sonuga-Barke, H.-C. Steinhausen & A. Zuddas (2004): "European Clinical Guidelines for Hyperkinetic Disorder – First Upgrade". *Eur. Adolesc. Psych.*, (13)1, s. 17-30.

AFSLUTTENDE PERSPEKTIVER

MAI HEIDE OTTOSEN

Med de her præsenterede analyser fra den femte dataindsamling af Børneforløbsundersøgelsen har antologien ydet et bidrag af viden om, hvordan det er at være 15 år i det danske velfærdssamfund i begyndelsen af det 21. århundrede. Desuden har flere af analyserne søgt at forklare, hvordan omstændigheder gennem opvækstforløbet eller i de aktuelle livsbetingelser kan påvirke de unges udviklingsbaner i forskellig retning og på sigt måske også deres livschancer.

Set fra et her-og-nu-perspektiv har de fleste 15-årige det godt. De allerfleste vokser op i gode materielle rammer, og de har gode og tætte relationer til deres forældre. Et flertal er ved godt helbred, er i god mental trivsel, og mange er godt tilfredse med livet. Flere af analyserne reflekterer også, at de fleste er godt integrerede i det sociale netværk af kammerater. Ikke desto mindre tegner undersøgelsen som helhed også et billede af en tiltagende differentiering i årgang 1995. Det gælder i forhold til familieforholdene, hvor omkring en tredjedel nu har oplevet, at forældrene er gået hver til sit, og det gælder ikke mindst i forhold til deres uddannelsesforløb. På undersøgelsestidspunktet i foråret 2011 gik hver fjerde i 8. klasse og stod til at fortsætte i 9. klasse efter sommerferien. 4 ud af 10 gik i 9. klasse og havde planer om at fortsætte i 10. klasse, mens hver tredje, som ligeledes gik i 9. klasse, var parat til at gå ind i et ungdomsuddannelsesforløb, typisk en gymnasial uddannelse. På den måde

vil disse 1995'ere, når de nærmer sig de 16 år, sprede sig henover tre uddannelsestrin. Undersøgelsen har dermed afspejlet, at det langt fra er flertallet fra årgangen, der starter grundskoleforløbet rettidigt og afslutter det efter 9. klasse.

Set fra et uddannelsespolitisk perspektiv tyder undersøgelsen på, at de unge er lydhøre over for budskabet om, at det er nødvendigt at uddanne sig for at være rustet til fremtidens udfordringer i en globaliseret verden (jf. kapitel 8). De unge bakkes op af forældrene, der ligeledes finder det vigtigt, at deres børn får en god uddannelse, også selvom undersøgelsen tydeligt bærer spor af, at forældrene ikke ønsker at pace deres børn. To tredjedele af de 1995'ere, der har deltaget i undersøgelsen, regner således med, at de skal gennemføre en gymnasial uddannelse efter grundskolen, piger hyppigere end drenge. Blandt de resterende forventer de fleste (særligt drengene) at skulle påbegynde en erhvervsfaglig uddannelse. Få regner med at forlade uddannelsessystemet uden nogen ungdomsuddannelse overhovedet.

Analysen af de unges langsigtede uddannelsesforventninger efterlader et tilsvarende billede (se kapitel 9). Kun én procent regner med, at grundskoleuddannelsen bliver deres højeste uddannelse, mens hver fjerde forventer at fuldføre en erhvervsuddannelse, og næsten to tredjedele vil satse på en videregående uddannelse. Blandt dem, der regner med at få en videregående uddannelse, forventer halvdelen at få en universitetsuddannelse. Det svarer til ca. en tredjedel af alle i undersøgelsen. Særligt pigerne regner med at få en mellemlang eller lang videregående uddannelse. De unges forventninger stemmer godt overens med den danske regerings 2020-plan, hvor målet er, at 95 pct. af en årgang skal fuldføre en ungdomsuddannelse. De unge, som har deltaget i undersøgelsen, virker ambitiøse. Ikke alene forekommer de at være mere ambitiøse end de årgange af unge voksne, som i dag er færdige med at uddanne sig. De er også mere ambitiøse end de samfundsøkonomer, der laver fremskrivninger om, hvordan uddannelsesfordelingen bliver i den fremtidige voksenbefolkning. Det bliver spændende at følge, om de unges forventninger bliver indfriet.

Idealet om at tilvejebringe ligestilling mellem kønnene og målet om at udligne social ulighed gennem uddannelse har historisk været og er fortsat to centrale karakteristika ved den moderne danske velfærdsstat. Når det drejer sig om pigers og drenges vej gennem uddannelsessystemet, understøtter analyserne allerede eksisterende viden. Også den opvoksen-

de generation af piger regner med at nå længere rent uddannelsesmæssigt i forhold til drengene. De kønsforskelle i forventninger til uddannelse, som analyserne her har fundet, ser ud til at afspejle kønsforskellene i den faktiske uddannelsesfordeling, som man kender den fra andre opgørelser. Set fra et perspektiv, der handler om ligestilling, peger analyserne således på, at der fortsat er udfordringer med at tiltrække drengene til de bogligt rettede uddannelser.

Gennem det 20. århundrede har der været gennemført omfattende reformer af uddannelsessystemet, som bl.a. har haft til formål at fremme den sociale mobilitet. Historisk set er den sociale skævhed i uddannelseschancer faldet, og mobiliteten er dermed blevet større. Ikke desto mindre har undersøgelser vist, at der stadig er markante skævheder. Resultaterne fra analyserne i denne antologi understøtter sådanne undersøgelser, når de påpeger, at familieressourcerne, herunder ikke mindst forældrenes eget uddannelsesniveau, spiller en afgørende rolle for de unges konkrete uddannelsesplaner og mere langsigtede forventninger, også når der tages højde for de unges færdigheder. Den såkaldte sociale arv lader med andre ord til at sætte sig igennem tidligt, og selv de mange års skolegang, som de 15-årige har bag sig, har ikke – i hvert fald når det kommer til uddannelsesplaner og forventninger – haft den ønskede effekt i et ulighedsperspektiv.

Også på andre områder spiller mekanismer, der knytter sig til "den sociale arv" ind, har analyserne peget på: Betydningen af ressourcerne i de unges familier kan ikke overdrives. De har fx betydning for de unges forbrugsmuligheder, for deres risikoadfærd, for opdragelsespraksis og for måden, hvorpå relationerne mellem familiemedlemmer er udformet, også efter en eventuel familieopløsning. Fra kapitel 12 om unge med ADHD peges der også på, at der eksisterer social ulighed i adgangen til at blive diagnosticeret – og det er et problem, for i dag må diagnosen betragtes som en måde at få adgang til ressourcer og behandling på. Kapitlet om ADHD har taget det første skridt i en kortlægningsproces, men der forekommer at være behov for yderligere og mere detaljeret viden om de mekanismer, der fører til, at børn og unge får en psykiatrisk diagnose som fx ADHD, herunder hvordan det spiller sammen med ressourcerne i hjemmet.

Selvom familiens ressourcer bidrager med stor forklaringskraft, har kapitlerne hver for sig vist, at også andre faktorer har betydning for de unges situation på de forskellige arenaer, hvori de befinder sig. Indivi-

duelle træk, som fx knytter sig til de unges færdighedsniveau, personlighed eller mentale trivsel, er også bidragsydere til forklaringskraften på de problemstillinger, der er blevet rejst i de enkelte kapitler. Ganske vist er det måske mindre overraskende, at færdighedsniveauet har sammenhæng med uddannelsesplanerne, men ved at inddrage nye måleinstrumenter har analyserne også peget på, at fx samvittighedsfuldhed og orientering mod fremtiden er faktorer, der må medinddrages for at forstå de unges planer og forventninger. Som en parallel hertil har et andet af kapitlerne vist, at unge med en lystbetonet livsstil, der er rettet mod at leve i nuet, har et mere omfattende rusmiddelforbrug end andre.

Også faktorer i de unges øvrige omgivelser bidrager til at forklare aspekter af deres livssituation som 15-årige. For eksempel er det blevet vist i kapitel 10, at et højt alkoholforbrug i 15-års-alderen er spundet ind i en livsstil, hvor det sociale netværk er omdrejningspunktet. Et andet påfaldende resultat hidrører fra analysen om unge med indadreagerende problemer, som har vist, at erfaringer med mobning og seksuelle overgreb gennem opvækstforløbet kan prædikere depressive symptomer og spiseproblemer blandt de 15-årige (jf. kapitel 12). Sådanne fund bidrager til at understrege, at også peergruppen deltager i formingen af de unge – i værste fald på en invaliderende måde.

Børneforløbsundersøgelsen eller *Forløbsundersøgelsen af børn født i 1995*, som den nok kommer til at hedde fremover, er designet med den hensigt at følge 1995'erne ind i voksenlivet. På tegnebrættet ligger den sjette dataindsamling, som planlægges gennemført, når de unge har rundet myndighedsalderen og nærmer sig afslutningen på ungdomsuddannelsesforløbet. Ud fra analyseresultaterne i denne antologi har en række problemstillinger rejst sig, som bør forfølges ved en kommende dataindsamling:

Først og fremmest bliver det væsentligt at følge op på denne undersøgelses positive resultater om de unges uddannelsesforventninger: I hvilken udstrækning bliver disse indfriet, og i hvilken udstrækning vil det vise sig, om nogle unge må give køb på disse forventninger? Herunder rejser spørgsmålet sig også om, hvem der gennemfører en uddannelse og klarer sig godt, og hvem der falder fra og kommer til at tilhøre den såkaldte restgruppe. Hvilke faktorer gennem opvæksten vil kunne bidrage til at forklare sådanne processer? Fremover, når data på de 15-åriges faktiske uddannelsesvalg bliver oparbejdet og gjort tilgængelige i de danske registre, og når vi har indsamlet data om de unges vej gennem ungdoms-

uddannelsessystemet, vil vi med endnu større præcision end i dag kunne vurdere bl.a. kønsforskelle og sociale forskelle i uddannelsesvalg.

På baggrund af dataindsamlingen fra 2011 er der blevet udviklet en typologi (tre familietyper), som viser, at der er variationer i den måde, hvorpå opdragelsespraksis foregår i danske familier med teenagere. Med denne typologi er der etableret et fundament for fremover at undersøge og teste, om disse mere kvalitative dimensioner ved familieressourcerne (dvs. dem, som ikke har noget med økonomi at gøre) vil vise sig at have en selvstændig betydning for de unges fremtid og livschancer. Hvad betyder sådanne familieressourcer i forhold til de unges risikoadfærd (fx kriminalitet og rusmidler), for de unges personlige udvikling og deres sociale tilknytning og i forhold til chancen for at gennemføre et ungdomsuddannelsesforløb? Vil det fx vise sig, at unge, der hidrører fra såkaldt autoritært-afmægtige familier har en større risiko for at droppe ud?

I nærværende analyser har vi også sat fokus på forskellige kategorier af psykisk sårbare unge, både dem med ADHD og dem, der har forskellige former for indadreagerende problemstillinger. Det bliver fremover interessant at følge, om disse og andre kategorier med tidlige tegn på psykisk mistrivsel formår at overvinde deres problemer, eller om det netop er blandt disse grupper, at vi vil finde en overhyppighed af individer, der tidligt ekskluderes fra samfundslivet.

Til sidst skal fremhæves, at danske unges forbrug af alkohol præsterer nogle kedelige rekorder målt med andre lande. Unges brug af alkohol og rusmidler vækker bekymring hos forældre og andre voksne. Det er et åbent spørgsmål, hvordan de unge fremover kommer til at håndtere deres forbrug. Vil det hen ad vejen blive mere balanceret, således at vi skal betragte fx binge-drikning som et overgangsfænomen med minimale konsekvenser? Eller vil et heftigt rusmiddelforbrug i teenagealderen vise sig at være en alvorlig risikofaktor, som på sigt har negative konsekvenser i forhold til præstationerne i uddannelsessystemet, til integrationen i det sociale netværk og i forhold til helbredet? Det må fremtiden vise.

Som sådan peger kapitlerne i denne antologi ikke kun bagud, men også fremad.

SFI-RAPPORTER SIDEN 2011

SFI-rapporter kan købes eller downloades gratis fra www.sfi.dk. Enkelte rapporter er kun udkommet som netpublikationer, hvilket vil fremgå af listen nedenfor.

11:01 Liversage, A., V. Jakobsen & I.R. Hansen: *"Det var ikke nemt, men jeg klarede det!" Interviewundersøgelse med etniske minoritetskvinder om uddannelse*. 156 sider. ISBN: 978-87-7119-000-7. Vejledende pris: 150,00 kr.

11:02 Filges, T. & H. Holt: *AC-arbejdskraft i den vestlige del af Region Midtjylland. Muligheder og barrierer*. 96 sider. ISBN: 978-87-7119-001-4. Vejledende pris: 90,00 kr.

11:03 Lausten, M., A.-K. Mølholt, H. Hansen, L.H. Schmidt & M. Aaquist: *Forebyggende foranstaltninger 5-9 år. Dialoggruppe – om forebyggelse som alternativ til anbringelse. Delrapport 3*. 184 sider. ISBN: 978-87-7119-002-1. Vejledende pris: 180,00 kr.

11:04 Jacobsen, J. & M. Lindstrøm: *Lokal integration af førtidspensionister*. 110 sider. ISBN: 978-87-7119-003-8. Vejledende pris: 110 kr.

11:05 Deding, M. (red.): *Forskning om tvang i misbrugsbehandling. En kortlægning foretaget af SFI Campbell*. 110 sider. ISBN: 978-87-7119-004-5. Netpublikation.

11:06 Oldrup, H., M. Lindstrøm & S. Korzen: *Vold mod førskolebørn. Praksis og barrierer for opsporing og underretning*. 110 sider. ISBN: 978-87-7119-005-2. Netpublikation.

11:07 Christensen, E.: *Væk fra Grønland. Udsatte grønlændere, der er flyttet til Danmark med deres børn*. 88 sider. ISBN: 978-87-7119-006-9. Vejledende pris: 90,00 kr.

11:08 Brink Thomsen, L. & J. Høgelund: *Handicap og beskæftigelse. Udviklingen mellem 2002 og 2010*. 140 sider. ISBN: 978-87-7119-007-6. Vejledende pris: 140,00 kr.

11:09 Bengtsson, S., H. Hansen & M. Røgeskov: *Børn med en funktionsnedsættelse og deres familier. Den første kortlægning i Norden*. 108 sider. ISBN: 978-87-7119-008-3. Vejledende pris: 110,00 kr.

11:10 Vitus, K. & A.A. Kjær: *PSP-samarbejdet. En kortlægning af PSP-Frederiksberg, Odense, Amager og Esbjerg*. 201 sider. ISBN: 978-87-7119-009-0. Netpublikation.

11:11 Graversen, B.K.: *Tættere på arbejdsmarkedet? Om effektmåling af beskæftigelsesindsatsen for ikke-arbejdsmarkedsparate ledige*. 78 sider. ISBN: 978-87-7119-010-6. e-ISBN: 978-87-7119-048-9. Vejledende pris: 70,00 kr.

11:12 Andersen, D., R. Thomsen, A.P. Langhede, A.A. Nielsen & A.T. Hansen: *Skolernes samarbejde. Kortlægning af skolernes kontakt med kommunale forvaltninger og andre institutioner*. 249 sider. ISBN: 978-87-7119-011-3. Netpublikation.

11:13 Larsen, M., H.B. Bach & L.S. Ellerbæk: *55-70-åriges forbliven på arbejdsmarkedet. Adfærd, forventninger, aftaler og kendskab til regler*. 222 sider. ISBN: 978-87-7119-012-0. e-ISBN: 978-87-7119-045-8. Vejledende pris: 220,00 kr.

11:14 Christoffersen, M.N. & I. Hammen: *ADHD-indsatser. En forskningsoversigt*. 129 sider. ISBN: 978-87-7119-013-7. Vejledende pris: 130,00 kr.

11:15 Oldrup, H., S. Korzen, M. Lindstrøm & M.N. Christoffersen: *Vold mod børn og unge. Hovedrapport*. 95 sider. ISBN: 978-87-7119-014-4. Vejledende pris: 90,00 kr.

11:16 Rostgaard, T., L. Bjerre, K. Sørensen & N. Rasmussen: *Omsorg og etnicitet. Nye veje til rekruttering og kvalitet i ældreplejen*. 207 sider. ISBN: 978-87-7119-015-1. Vejledende pris: 200,00 kr.

11:17 Bengtsson, S., W. Alim, H. Holmskov & A. Lund: *Sociale indsatser til mennesker med ADHD. En kortlægning.* 166 sider. ISBN: 978-87-7119-017-5. e-ISBN: 978-87-7119-040-3. Vejledende pris: 160,00 kr.

11:18 T.B. Jakobsen, A.P. Langhede & K. Sørensen: *Lige muligheder – støtte til udsatte børn og unge. Evalueringsrapport 1: Beskrivelse af igangsatte forsøgsprojekter.* 87 sider. ISBN: 978-87-7119-016-8. Netpublikation.

11:19 Albæk, K. & L.B. Thomsen: *Er kvindefag lavtlønsfag? En analyse af sammenhængen mellem løn og andelen af kvinder i enkelte arbejdsfunktioner.* 97 sider. ISBN: 978-87-7119-018-2. Vejledende pris: 97,00 kr.

11:20 Knudsen, L. & T. Egelund: *Effekter af slægtspleje. Slægtsanbragte børn og unges udvikling sammenlignet med plejebørn fra traditionelle plejefamilier.* 161 sider. ISBN: 978-87-7119-019-9. Vejledende pris: 160,00 kr.

11:21 Kofod, J., T.F. Dyrvig, K. Markwardt, N. Lagoni, R. Bille, T. Termansen, L. Christiansen, E.J. Toldam & M. Vilshammer: *Prostitution i Danmark.* 395 sider. ISBN: 978-87-7119-020-5. Vejledende pris: 390,00 kr.

11:22 L.B. Thomsen & J. Høgelund: *Handicap og beskæftigelse i 2010. Regionale Forskelle.* 68 sider. ISBN: 978-87-7119-021-2. e-ISBN: 978-87-7119-022-9. Vejledende pris: 60,00 kr.

11:23 Amilon, A.: *Supplerende arbejdsmarkedspension. Hvorfor vælger eller fravælger førtidspensionister ordningen?* 92 sider. ISBN: 978-87-7119-023-6. e-ISBN: 978-87-7119-024-3. Vejledende pris: 90,00 kr.

11:24 Christensen, E. & H. Hansen: *Den sociale indsats for børn og unge i Grønland. Kortlægning af aktiviteterne 2011.* 44 sider. ISBN: 978-87-7119-025-0. e-ISBN: 978-87-7119-026-7. Vejledende pris: 40,00 kr.

11:25 Lyk-Jensen, S.V., C.D. Weatherall, J. Heidemann, M. Damgaard, & A. Glad: *Soldater før og under udsendelse. En kortlægning.* 190 sider. e-ISBN: 978-87-7119-028-1. Netpublikation.

11:26 Ottosen, M.H. & S. Stage: *Dom til fælles forældremyndighed. En evaluering af forældreansvarsloven.* 257 sider. ISBN: 978-87-7119-029-8. e-ISBN: 978-87-7119-030-4. Vejledende pris: 250,00 kr.

11:27 Liversage, A. & L.L. Knudsen: *Kvinder i byggefag. En interviewundersøgelse.* 131 sider. ISBN: 978-87-7119-031-1. e-ISBN: 978-87-7119-032-8. Vejledende pris: 130,00 kr.

11:28 Christensen, E. & H. Hansen: *Kalaallit nunaanni meeqqanut inuusuttunullu isumaginninnikkut suliniutit.* 46 sider. ISBN: 978-87-7119-033-5. e-ISBN: 978-87-7119-034-2. Vejledende pris: 40,00 kr.

11:29 Lausten, M., A.-K. Mølholt, H. Hansen, K.S. Vammen, L.H. Schmidt & A.-C. Legendre: *Forebyggende foranstaltninger 10-13 år. Dialoggruppe – om forebyggelse som alternativ til anbringelse. Delrapport 4*. 184 sider. ISBN: 978-87-7119-036-6. e-ISBN: 978-87-7119-037-3. Vejledende pris: 180,00 kr.

11:30 Bengtsson, S.: *Danmark venter stadig på sin psykiatrireform. Et rids af udviklingen de seneste årtier*. 78 sider. ISBN: 978-87-7119-038-0. e-ISBN: 978-87-7119-039-7. Vejledende pris: 70,00 kr.

11:32 Oldrup, H.H. & K. Vitus: *Indsatser over for udsatte 0-3-årige og deres forældre. En systematisk forskningsoversigt*. 213 sider. ISBN: 978-87-7119-041-0. e-ISBN: 978-87-7119-042-7. Vejledende pris: 210,00 kr.

11:33 Madsen, M.B., S. Jacobsen & S. Jensen: *Socialt bedrageri. Et litteraturstudie*. 100 sider. e-ISBN: 978-87-7119-044-1. Netpublikation.

11:34 Christoffersen, M.N., P.S. Olsen, K.S. Vammen, S.S. Nielsen, M. Lausten & J. Brauner: *Tidlig identifikation af kriminalitetstruede børn og unge. Risiko- og beskyttelsesfaktorer*. 207 sider. ISBN: 978-87-7119-046-5. e-ISBN: 978-87-7119-047-2. Vejledende pris: 200,00 kr.

11:35 Olsen, R.F., T. Egelund & M. Lausten: *Tidligere anbragte som unge voksne*. 145 sider. ISBN: 978-87-7119-043-4. e-ISBN: 978-87-7119-051-9. Vejledende pris: 140,00 kr.

11:36 Thomsen, L.B. & J. Høgelund: *Køn, Handicap og beskæftigelse i 2010*. 47 sider. e-ISBN: 978-87-7119-053-3. Netpublikation.

11:37 Liversage, A. & T.G. Jensen: *Parallelle retsopfattelser i Danmark. Et kvalitativt studie af privatretlige praksisser blandt etniske minoriteter*. 191 sider. ISBN: 978-87-7119-054-0. e-ISBN: 978-87-7119-055-7. Vejledende pris: 190,00 kr.

11:38 Ottosen, M.H., S. Stage & H.S. Jensen: *Børn i deleordninger. En kvalitativ undersøgelse*. 209 sider. ISBN: 978-87-7119-056-4. ISBN: 978-87-7119-057-1. Vejledende pris: 200,00 kr.

11:39 Pedersen, M.J., A. Rosdahl, S.C. Winther, A.P. Langhede & M. Lynggaard: *Ledelse af folkeskolerne. Vilkår og former for skoleledelse*. 283 sider. e-ISBN: 978-87-7119-058-8. Netpublikation.

11:40 Espersen, L.D., M. Eiberg & D. Andersen: *Veje til ungdomsuddannelse 2. Kvalitative interview med skoleledere, lærere, elever og UU-vejledere*. 169 sider. e-ISBN: 978-87-7119-060-1. Netpublikation.

11:41 Nielsen, L.P. & P.S. Olsen: *11-åriges trivsel og risiko. Statistiske analyser af 11-åriges trivsel*. 115 sider. ISBN: 978-87-7119-061-8. e-ISBN: 978-87-7119-062-5. Vejledende pris: 110,00 kr.

11:42 Thuesen, F., M.K. Tørslev & T.G. Jensen: *Rekruttering og fastholdelse af højtuddannet arbejdskraft. Danmark, Norge, Holland, Storbritannien og Canada*. 244 sider. ISBN: 978-87-7119-063-2. e-ISBN: 978-87-7119-064-9. Vejledende pris: 240,00.

11:43 Thomsen, L.B., H. Holt, S. Jensen & F. Thuesen: *Virksomheders sociale engagement. Årbog 2011*. 194 sider. ISBN: 978-87-7119-065-6. e-ISBN: 978-87-7119-066-3. Vejledende pris: 190,00 kr.

11:44 Bengtsson, S. & D.L. Stigaard: *Aktuel skandinavisk og britisk handicapforskning. En kortlægning af miljøer*. 318 sider. ISBN: 978-87-7119-067-0. e-ISBN: 978-87-7119-068-7. Vejledende pris: 310,00 kr.

11:45 Lauritzen, H.H., B. Boje-Kovacs & L. Benjaminsen: *Hjemløshed i Danmark 2011. National kortlægning*. 148 sider. ISBN: 978-87-7119-069-4. e-ISBN: 978-87-7119-070-0. Vejledende pris: 140,00 kr.

11:46 Stigaard, D.L.: *Fra hjemløshed til egen bolig. Et interviewstudie blandt tidligere hjemløse*. 68 sider. e-ISBN: 978-87-7119-071-7. Netpublikation.

11:47 Andersen, S.C. & S.C. Winter (red.): *Ledelse, læring og trivsel i folkeskolerne*. 164 sider. ISBN: 978-87-7119-072-4. e-ISBN: 978-87-7119-073-1. Vejledende pris: 160,00 kr.

11:48 Holt, H. & M. Larsen: *Kønsopdelt lønstatistik og redegørelse om lige løn. Evaluering af loven*. 118 sider. e-ISBN: 978-87-7119-074-8. Netpublikation.

11:49 Brauner, J., P.S. Olsen & T. Egelund: *Muligheder for Dokumentation af anbringelser. En gennemgang af målemetoder*. 168 sider. ISBN: 978-87-7119-076-2. e-ISBN: 978-87-7119-077-9. Vejledende pris: 160,00 kr.

12:01 Lyk-Jensen, S.V., A. Glad, J. Heidemann & M. Damgaard: *Soldater efter udsendelse. En spørgeskemaundersøgelse*. 117 sider. e-ISBN: 978-87-7119-075-5. Netpublikation.

12:02 Lausten, M., H. Hansen, A.-K. Mølholt, K.S. Vammen & A.-C. Legendre: *Forebyggende foranstaltninger 14-17 år. Dialoggruppe – om forebyggelse som alternativ til anbringelse. Delrapport 5*. 235 sider. ISBN: 978-87-7119-078-6. e-ISBN: 978-87-7119- 079-3. Vejledende pris: 230,00 kr.

12:03 Rostgaard, T., T.N. Brunner & T. Fridberg: *Omsorg og livskvalitet i plejeboligen*. 150 sider. ISBN: 978-87-7119-080-9. e-ISBN: 978-87-7119-081-6. Vejledende pris: 150,00 kr.

12:04 Mølholt, A.-K., S. Stage, J.H. Pejtersen & P. Thomsen: *Efterværn for tidligere anbragte unge. En videns- og erfaringsopsamling*. 222 sider.

ISBN: 978-87-7119-082-3. e-ISBN: 978-87-7119-083-0. Vejledende pris: 220,00 kr.

12:05 Ellerbæk, L.S. & A. Høst: *Udlejningsredskaber i almene boliger. En analyse af brugen og effekterne af udlejningsredskaber i almene boligområder*. 258 sider. ISBN: 978-87-7119-084-7. e-ISBN: 978-87-7119- 085-4. Vejledende pris: 250,00 kr.

12:06 Høgelund, J.: *Effekter af den beskæftigelsesrettede indsats for sygemeldte. En litteraturoversigt*. 112 sider. e-ISBN: 978-87-7119-086-1. Netpublikation.

12:07 Rasmussen, P.S. & P.S. Olsen: *Positiv adfærd i læring og samspil (PALS). En evaluering af en skoleomfattende intervention på 11 pilotskoler*. 159 sider. ISBN: 978-87-7119-087-8. e-ISBN: 978-87-7119-088-5. Vejledende pris: 150,00 kr.

12:08 Fridberg, T. & M. Damgaard: *Frivillige i hjemmeværnet 2011*. 120 sider. ISBN: 978-87-7119-089-2. e-ISBN: 978-87-7119-090-8. Vejledende pris: 120,00 kr.

12:09 Lyk-Jensen, S.V., J. Heidemann & A. Glad: *Soldater – før og efter udsendelse. En analyse af motivation, økonomiske forhold og kriminalitet*. 164 sider. e-ISBN: 978-87-7119-091-5. Netpublikation.

12:10 Bengtsson, S.: *Vækstfaktorer på det specialiserede socialområde*. 120 sider. ISBN: 978-87-7119-092-2. e-ISBN: 978-87-7119-093-9. Vejledende pris: 120,00 kr.

12:11 Dines, A., V. Jakobsen, V.M. Jensen, S.S. Nielsen, S., K.C.Z. Pedersen, D.S. Petersen & K.M. Thorsen: *Indsatser for tosprogede elever. Kortlægning og analyse*. 162 sider. e-ISBN: 978-87-7119-094-6. Netpublikation.

12:12 Christensen, E.: *Nakuusa – vi vil og vi kan. En opfølgning på Youth Forum i Ilulissat 2011*. 48 sider. e-ISBN: 978-87-7119-096-0. Netpublikation.

12:13 Christensen, E.: *Nakuusa – piumavugut saperatalu. 2011-mi ilulissani Youth Forum pillugu nangitsineq*. 50 sider. e-ISBN: 978-87-7119-097-7. Netpublikation.

12:14 Larsen, M. & L.S. Ellerbæk: *Evaluering af jobplanen. Nuværende og kommende pensionisters kendskab til og betydning af reglerne for at arbejde*. 111 sider. ISBN: 978-87-7119-100-4. e-ISBN: 978-87-7119-101-1. Vejledende pris: 110,00 kr.

12:15 Larsen, M., H.B. Bach & A. Liversage: *Pensionisters og efterlønsmodtageres arbejdskraftpotentiale. Fokus på genindtræden*. 181 sider. ISBN:

978-87-7119-102-8. e-ISBN: 978-87-7119-103-5. Vejledende pris: 180,00 kr.

12:16 Ottosen, M.H. & S. Stage: *Delebørn i tal. En analyse af skilsmissebørns samvær baseret på SFI's børneforløbsundersøgelse.* 111 sider. ISBN: 978-87-7119-104-2. e-ISBN: 978-87-7119-105-9. Vejledende pris: 110,00 kr.

12:17 Nilsson, K. & H. Holt: *En vurdering af arbejdsskadestyrelsens fastholdelsescenter. Kommuners, fagforeningers, arbejdsgiveres og forsikringsselskabers erfaringer med fastholdelsescentret.* 89 sider. ISBN: 978-87-7119-106-6. e-ISBN: 978-87-7119- 107-3. Vejledende pris: 80,00 kr.

12:18 Holt, H: *Lokal løn på kommunale arbejdspladser. Forskelle i kvinders og mænds løn.* 82 sider. e-ISBN: 978-87-7119-108-0. Netpublikation.

12:19 Bengtsson, S. & M. Røgeskov: *Et liv i egen bolig. Analyse af bostøtte til borgere med sindslidelser.* 145 sider. ISBN: 978-87-7119-109-7. e-ISBN: 978-87-7119-110-3. Vejledende pris: 140,00 kr.

12:20 Graversen, B: *Effekter af virksomhedsrettet aktivering for udsatte ledige. En litteraturoversigt.* 72 sider. e-ISBN: 978-87-7119-112-7. Netpublikation.

12:21 Albæk, K., H.B. Bach & S. Jensen: *Effekter af mentorstøtte for udsatte ledige. En litteraturoversigt.* 68 sider. e-ISBN: 978-87-7119-114-1. Netpublikation.

12:22 Jensen, T.G., K. Weibel, M.K. Tørslev, L.L. Knudsen & S.J. Jacobsen: *Måling af diskrimination på baggrund af etnisk oprindelse.* 134 sider. ISBN: 978-87-7119-115-8, e-ISBN: 978-87-7119-116-5. Vejledende pris: 130,00 kr.

12:24 Lyk-Jensen, S.V., J. Heidemann, A. Glad & C.D. Weatherall: *Danske hjemvendte soldater. Soldaternes psykiske sundhedsprofil før og efter udsendelse.* 210 sider. e-ISBN: 978-87-7119- 119-6. Netpublikation.

12:25 Lausten, M., H. Hansen, K.S. Vammen & K. Vasegaard: *Forebyggende foranstaltninger 18-22 år. Dialoggruppe – Om forebyggelse som alternativ til anbringelse. Delrapport 6.* 164 sider. ISBN: 978-87-7119-121-9. e-ISBN: 978-87-7119-122-6. Vejledende pris: 160,00 kr.

12:26 Lauritzen, H.H., R.N. Brünner, P. Thomsen & M. Wüst: *Ældres ressourcer og behov. Status og udvikling på baggrund af Ældredatabasen.* 180 sider. ISBN: 978-87-7119-123-3. e-ISBN: 978-87-7119-124-0. Vejledende pris: 180,00 kr.

12:28 Nielsen, H., A. Mølgaard & L. Dybdal: *Procesevaluering af boligsociale indsatser. Delrapport 2. Kvalitativ kortlægning af Landsbyggefondens 2006-2010-pulje med fokus på projektorganisering og samarbejde.* 118 sider. e-ISBN: 978-87-7119-127-1. Netpublikation.

12:30 Ottosen, M.H. (red.): *15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra femte dataindsamling af forløbsundersøgelsen af børn født i 1995.* 348 sider. ISBN: 978-87-7119-130-1. e-ISBN: 978-87-7119-131-8. Vejledende pris: 340,00 kr.

15-ÅRIGES HVERDAGSLIV OG UDFORDRINGER

RAPPORT FRA FEMTE DATAINDSAMLING AF FORLØBSUNDERSØGELSEN AF BØRN FØDT I 1995

SFI har fulgt 6000 børn, siden de blev født i 1995. Denne rapport, som er en antologi med en række kapitler, der kan læses selvstændigt, rapporterer fra den 5. dataindsamling fra foråret 2011. På det tidspunkt var børnene blevet 15 år, og de fleste havde besluttet, hvad der skulle ske efter 9. klasse.

Hvert af kapitlerne bidrager med ny viden om danske børn og unges opvækstbetingelser. Overordnet viser analyserne, at det går godt for flertallet af de 15-årige, men samtidig sker der også en øget differentiering. Der er fx markant social skævhed i de unges planer om og forventninger til deres videre uddannelse. De unge er ambitiøse, men forældrenes baggrund og holdninger spiller en stor rolle.

Undersøgelsen sætter desuden fokus på sårbare unge med indadreagerende symptomer, hvor dårlig trivsel er mest udbredt blandt piger. Der er også ny viden om unge med ADHD og deres sociale baggrund, unges forhold til alkohol og hash, opdragelse i familier med teenagere og betydningen af den moderne faderrolle.

Undersøgelsen er finansieret med midler fra Satspuljen.

SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd
12:30
ISSN: 1396-1810